JIRI PELIKAN

Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet

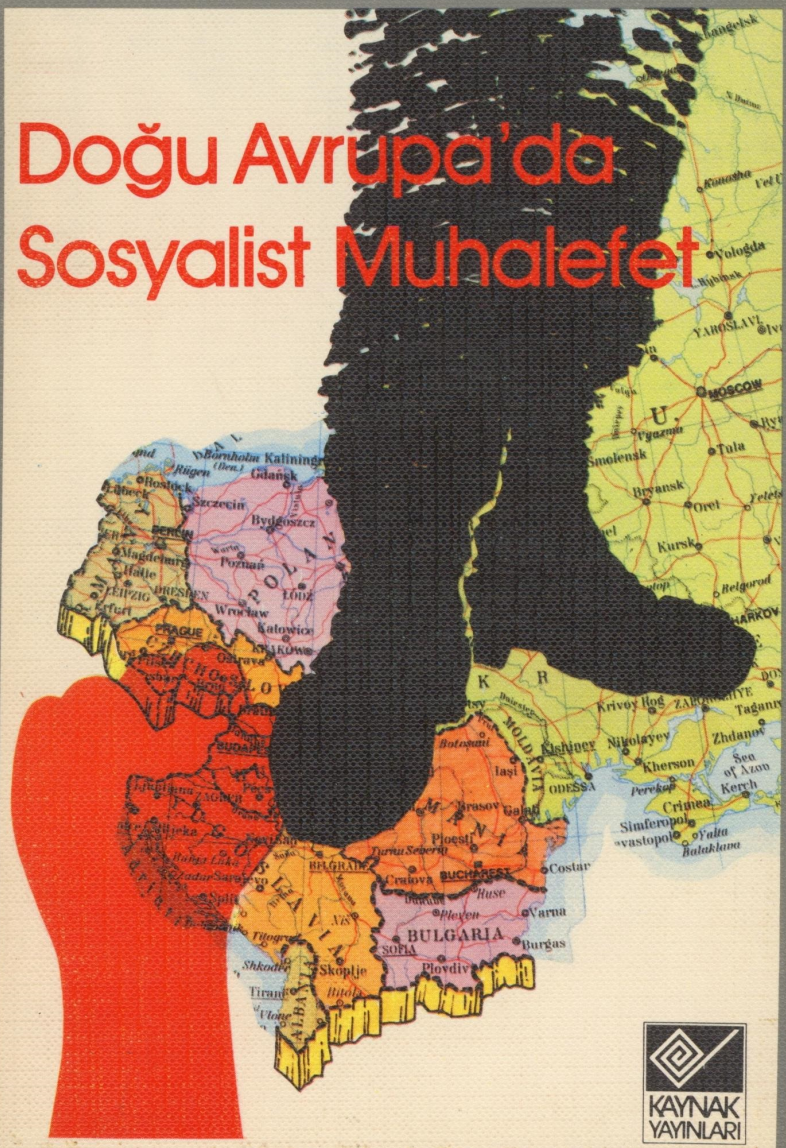

KAYNAK YAYINLARI

Jiri Pelikan

Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet

Bu kitabın yayın hakları
Sistem Ofset Matbaacılık Yayıncılık
ve Ticaret Limitet Şirketi'nindir.
Birinci Baskı: Nisan 1984
Kapak: Erhan Yalvaç
Kapak Baskı: Matbaa 70
Dizgi-Baskı: Doğuş Matbaası
KAYNAK YAYINLARI : 25

SİSTEM OFSET MATBAACILIK YAYINCILIK ve
TİCARET LİMİTED ŞİRKETİ
Nuruosmaniye Cad. 3/2 Cağaloğlu — İSTANBUL
Konur Sok. 14/24 Kızılay — ANKARA

JIRI PELIKAN

Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet

Çev. M. Halim Spatar

İÇİNDEKİLER

Türkçe Çeviriyi Sunarken	9
Yeni Sorunlar	11
Sosyalist Muhalefetin Tarihsel Kökleri	15
Sosyalizmin Yeniden Doğuşuna Doğru	29
İstiladan «Normalleştirme»ye	35
Gerçek [sosyalist] Kimdir?	41
Büyük Temizlik	47
Atılanlar Partisi	53
Sosyalist Muhalefetin Proğramı	59
Halkın Önünde İlk Hesaplaşma	71
Ve Sonunda Siyasi Yargılamalar	79
Stalinizme Dönüş mü?	89
SSCB'ye Bulaşan Muhalefet Mikrobu	95
Batı Solunun Sorumluluğu	111
Yeni Seçenek	117
Muhalefet ve Uluslararası Yumuşama	131
Ortak Yol	135
BİRİNCİ BELGE	
On Maddelik Manifesto	145
İKİNCİ BELGE	
28 Ekim 1970 Manifestosu	155
ÜÇÜNCÜ BELGE	
Sosyalist Muhalefetin Kısa Eylem Programı	167
DÖRDÜNCÜ BELGE	
Seçim Çağrısı	193

BEŞİNCİ BELGE
İşçilerin Bildirisi 197
ALTINCI BELGE
Baskılara Karşı Bildiri 203
YEDİNCİ BELGE
Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketinin Siyasi Yargılamalar Karşısındaki Tutumu 207
SEKİZİNCİ BELGE
Anna Sabatova'nın Çağrısı 215
DOKUZUNCU BELGE
Çek Yazarlarının Cumhurbaşkanına Dilekçesi 223
ONUNCU BELGE
Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketinin Bildirisi 227
Fırsatlar ve Değişme 230
Yeni Uluslararası Ortam 231
Ekonominin Entegrasyonu 232
Gelecek 233
ONBİRİNCİ BELGE
Jaroslav Sabata'nın Merkez Komitesi'ne Mektubu 235
ONİKİNCİ BELGE
Jiri Müller'in Cezaevi Koşullarına İlişkin Şikâyet Dilekçesi 243
Güvenlik 245
Çalışma 246
Sosyal Haklar 247
Sağlık Koşulları 248
Özel Bölümdeki Hükümlülerin Yasal Durumu 249
İnfaz Dönemi Yeniden Eğitimi 251
Yeniden Eğitim Kümeleri 253
Sonuç 254
ONÜÇÜNCÜ BELGE
Şili'deki—ve Daha Başka Yerlerdeki— Teröre Karşı 255
ONDÖRDÜNCÜ BELGE
Josef Smrkovsky'nin Ölümü Üzerine Alexander Dubçek'in Mektubu 261
Notlar 271
Dizin 285

TÜRKÇE ÇEVİRİYİ SUNARKEN

«Çekoslovakya, 20 Ağustos 1968'de Varşova Paktı'na üye beş devletin orduları tarafından işgal edildi; Prag Baharı'na acımasızca son verildi.»

Jiri Pelikan'ın elinizdeki kitabı bu cümlelerle başlıyor. Bu son, aynı zamanda uzun ve belki de daha büyük acılarla dolu bir yolun başlangıcıydı. Çekoslovak halkı, aynı Polonya ve diğer Doğu Avrupa halkları gibi, yenilgiden, ne umutsuzluğa ne de feverana kapıldı. Bu halk, adeta başına geleceği biliyormuş gibi, hiç telaşlanmadan, Sovyet işgali koşullarında uzun erimli bir mücadeleye girişti ve bugün de bunu sürdürüyor. İşte Pelikan, işgal öncesinin ve sonrasının bu sabır ve direnme gücüyle dolu öyküsünü anlatıyor bizlere.

Ülkemizde sosyalizmin teorisi ve pratiği hakkında aleyhte ve lehte çok söz edilmesine, epeyi kitap yayınlanmış olmasına rağmen, nedense, Doğu Avrupa halklarına kendi modelini dayatan Sovyetler Birliği'nin tekelini kabul etmeyen, ama sosyalizmde de ısrar eden ve yeni yollar arayan Doğu Avrupa muhalif sosyalistlerinin zor koşullar altında geliştirmek zorunda kaldıkları fikirlere pek kulak verilmemiş, bu pek ilginç konu salt bilgi edinmek açısından bile ilgiye değer bulunmamış, yazdıklarından pek azı dilimize aktarılmıştır. Jiri Pelikan'ın mücadelenin on yıl önceki sorunlarını ve düzeyini yansıtan bu ki-

tabı bu alandaki toşluğu gidermeye hizmet edecektir kanısındayız. Avrupa'da on yıl önce; daha net söyliyecek olursak, Polonya kitle hareketinin yükselişinden ve dayanışma'dan önce yayınlanmış olan bu kitap, Doğu Avrupa muhalefetinin taktikleri konusunda, bugün baktığımız zaman belli zaafları, yanlış tahminleri ve yanılgıları içermektedir elbette. Ama bunlar, kitabın ana niteliğine zarar vermeyecektir düşüncesindeyiz. Bunun yanısıra, metinde zorunluluklar sonucu, ortaya çıkan bazı eksikliklerin de, kitabın anlatmak istediklerinde ve değerinde çok büyük bir gedik açmayacağını umarız.

Kitabın yazarı Jiri Pelikan, 1968'de işbaşına gelen Dubçek yönetimi altında ve «Prag Baharı» sırasında Merkez Komitesi'ne seçilmiş, Çekoslovak Radyo ve Televizyon Müdürlüğü yapmıştır. Pelikan «Prag Baharı»nın ardından Çekoslovakya'dan Batı'ya geçerek İtalya'ya yerleşmiş, daha sonra İtalyan Sosyalist Partisi'ne girmiş ve milletvekili olmuştur. Aynı zamanda Avrupa Parlamentosu parlamenterlerindendir. Jiri Pelikan, ülkesinde sorumlu mevkilerde bulunmuş, olayları çok yakından bilen biridir. İtalya'da bulunduğu sırada da ülkesiyle ilgisini kesmemiştir; Çekoslovak muhalefet hareketinin yurt dışındaki en önemli yayın organlarından biri olan *Listy*'nin başyazarlığını yapmaktadır. Bu ve benzeri dergiler, Çekoslovakya'da el altından dağıtılmakta, Çekoslovakya'daki muhalefetle yurt dışındaki muhalefet ve dünya kamuoyu arasındaki ilişkiyi sağlamaktadır.

Kitabın orijinal metninin Çekçe yazılıp yazılmadığı konusunda bir kayda rastlayamadık. İlk olarak Fransızca, Editions du Soleil tarafından 1973 yılında yayımlanmış. 1976'da Jiri Pelikan tarafından ve Çekoslovakya muhalefet hareketinin belgelerini kapsayan ek materyal ile ikinci baskısı yapılmış. İngilizce baskısı, 1976 yılında Alison and Bushby Yayınevi tarafından, bu belgeler ve Jiri Müller'in Federal Meclis'e mektubu da eklenerek gerçekleştirilmiş. Elinizdeki kitap dilimize bu baskıdan aktarılmıştır.

Kaynak Yayınları

YENİ SORUNLAR

Çekoslovakya, 20 Ağustos 1968'de Varşova Paktı'na üye beş devletin orduları tarafından işgal edildi; Prag Baharı'na acımasızca son verildi. Bu olaylar büyük bir şok ve öfke yarattıysa da, bu ancak bir yıl kadar sürdü. O zamanlar protestoda bulunmuş olanların hiçbiri başlangıçtaki red tutumlarını değiştirmiş değillerdir, ama 1968 Ağustosu'nun «artık geçmişte kaldığı» ve bu «trafik kazası»nın (Michel Debré) Doğu ile Batı arasında sağlanmış son derece umut verici yakınlaşmayı ve işbirliğini asla engellememesi yolundaki görüş de gitgide ağır basmaktadır. Söz konusu olan, 1945'te Yalta'da varılan gayrı resmi anlaşmanın devamı ve teyidi olarak kurulmuş bulunan statükonun kabulüne dayanan işbirliğidir. Özellikle işgal altındaki Çekoslovakya'dan ne zaman baskı haberleri gelse, bir iki protesto sesi duyuluyor, ama bir ara kesilmiş bulunan Moskova yolcusu parlamenterler, bakanlar, en çok da iş adamları kuyruğu yeniden uzamaya başlamış durumda. Sanki 1968 diye, Çekoslovakya'da askeri işgal diye bir şey hiç olmamış gibi, harıl harıl siyasi ve ekonomik anlaşmalar hazırlamakta, resmi bildiriler yayınlanmaktadır. Sol'un ve Sağ'ın bir sürü temsilcisi, farklı terminolojiler kullanmalarına karşın, 1968 Çekoslovakya deneyinin çekici, ama daha en başından başarısızlığa mahkûm bir ara dönem olduğu; iki süper devlet arasında Avrupa'nın ve tüm

dünyanın nüfuz bölgelerine ayrılması temelinde kurulmuş olan dengeyi tehlikeye düşürmemesi gerektiği üzerinde çabucak anlaşmaya varmış durumdadırlar.

Oysa, bu realpolitik yanlılarının, Doğu Avrupa'da bir kez daha, bu defa Polonya'da, dramatik olaylarla yüzyüze gelmeleri için topu topu sekiz ay yetmiştir. 1970-71 kışında Baltık'taki işçi ayaklanması ve Polonya'da bunu izleyen önderlik değişikliği, Doğu Avrupa'daki «isikrarlı durum» üstüne beslenen tüm kuruntuları bir kez daha tuz buz etmiştir. Gene, daha Kasım 1970'de (Polonya ile Federal Almanya Cumhuriyeti arasında imzalanan ve diplomatik bakımdan bir başarı olduğu yadsınmaz olan anlaşma dolayısıyla) Gomulka iktidarının istikrar kazanmakla kalmayıp üstelik güçleneceği kehanetini savurmuş olan tüm uzmanların ve yorumcuların ayakları çok geçmeden suya erecekti: bu çatışmanın tüm suçu Gomulka'nın inatçılığına yüklendi ve bundan da «yeni önderliğin» raydan çıkmış treni tekrar rayına oturtabileceği yargısına varıldı.

Polonya konusundaki heyecan henüz yatışmak üzereydi ki, herkesin hayretle açılan gözleri önünde, «sosyalist kamp»ın kalbi Sovyetler Birliği'nde direniş ve muhalefet belirtileri kendini gösterdi. Uzun süredir bir avuç aydının kendine özgü hoşnutsuzluk belirimleri olarak düşünülen bu olguların, patlamaya hazır bir sürü sorunu içinde barındıran bir buzdağının görünen parçasını oluşturduğu ortaya çıktı. Dünya kamuoyu Sakharov, Soljenitsin, Grigorenko, Bukovski, Jores ve Roy Medvedev, Çalidze, Litvinov, Yesenin-Volpin, Pliyuşç, Yakir ve Krasin, Daniel ve Sinyavski, Maksimov, Nekrasov ve daha başka adları tanıdı. Daha bir çoğu da meçhul olarak kaldı. Bunların bireysel olgular olmadığı giderek görüldü. Bunu, Yahudi nüfusun İsrail'e kitlesel göç hareketi, Ukrayna, Baltık devletleri, Kafkasya ve Orta Asya'da eşitlik talepleri, insan hakları hareketi, dinsel grupların, aynı zamanda da Rus milliyetçiliğinin ve tutucu Slavofilizmin dirilişi izledi. Bu muhalefet hareketlerine ilişkin görüşler değişiktir: kimi bunları abartıyor, kimi küçümsüyor. Ama artık hiç kimse SSCB'nin siyasi haritasını değiştirmekte olan bu çok yanlı ve —birçok bakımdan— çelişik hareketleri görmezden gelemiyor.

Öteden beri «normalleştirilmiş» ülkelerde bile huzursuzluk ve entellektüel mayalanma belirtileri göze çarpıyor. Genç Macar ozanı ve toplumbilimcisi Haraszti'nin yargılanması, Andras Hegedus ile «Budapeşte Okulu»nun diğer üyelerinin (Doğu Avrupa'da daha önce hiç duyulmamış «tüm iktidar işçi konseylerine» sloganının atıldığı öğrenci gösterilerinin ardından) 1973 yılında Parti'den çıkarılmaları, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde Havemann ile Beitmann'ın benimsedikleri tutum, bunların arasındadır. Yugoslavya'da *Praxis* dergisinin ve bu dergi çevresindeki Marksist filozoflar grubunun ve *«liberal»* diye nitelenen başka kimselerin tasfiyeleri de aynı kategoriye girer.

Ama hepsinden çok, işgal altındaki Çekoslovakya'dan yeni yeni sesler kendilerini duyurmaya başlamıştır. Bunlar, yalnızca «realite»yi içlerine sindiremeyen ilerici aydınların ve «Prag Baharı»nın yandaşlarının değil, Doğu Avrupa tarihinde ilk kez demeçleri, broşürleri, gazeteleri, bildirileri, programları ve çeşitli eylemleriyle öne fırlayan bir *sosyalist muhalefetin* sesidir. Bu sesleri siyasi yargılamalarla ve baskı yöntemleriyle bastırmayı amaçlayan işgal rejiminin tüm çabalarına karşın, bu kimseler hapishane parmaklıklarının ardından kendilerini duyurmaya devam ediyorlar, seslerini bütün dünyaya yaymanın yolunu buluyorlar.

Bütün bu olgular Batı kamuoyunun dikkatini Doğu Avrupa'daki siyasi muhalefet konusuna çekmiş ve yanıtlanması gereken bazı yeni sorunları önümüze getirmiştir.

Bu muhalefet güçleri, acaba kazara mı ortaya çıkmıştır ve bunlara hayat veren, Doğu Avrupa resmi propagandasının öne sürdüğü gibi, «dış yıkıcılık» mıdır? Yoksa, tam tersine bunlar, SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinde hüküm süren bir sistemin bunalımından mı kaynaklanıyorlar?

Bu olgular, acaba sistemin aşamalı olarak demokratikleşmesine mi işarettir, yoksa baskıcı Stalinist yöntemlere dönüşe mi?

Bu muhalefet güçlerinin programları nedir ve bu programların uygulanabilmesinin ve oralardaki toplumsal gelişme üzerinde gerçek bir etkide bulunabilmesinin pratik olasılıkları nelerdir?

Ama hepsinden de önemli olanı, Komünist Partisi'nin iktidarda olduğu bir ülkede sosyalist bir muhalefet olabilir mi? Ve bunun olanakları, olasılıkları nelerdir?

SOSYALİST MUHALEFETİN TARİHSEL KÖKLERİ

Bu soruyu somut bir örnekle açıklığa kavuşturmak için, Çekoslovakya'daki sosyalist muhalefetin tarihine dönmek, onun, sosyalizmin çarpıtılmasını; bürokratik merkeziyetçi, devletçi, otoriter yapıların, polis devleti niteliğini hedef alan ilk gösterilerini ele almak gerekiyor. Bu sosyalist muhalefetin, sağ muhalefetten daima ayrı olduğunu akılda tutmak önemlidir. Sağ muhalefet, Partinin iktidara geldiği 1948'den bu yana varlığını sürdürmüş ve mensuplarını esas olarak yasaklanmış siyasi gruplar arasından sağlamıştır. Bunlara daha sonra, belli sosyalizm tipinin uygulamaları karşısında düşkırıklığına uğrayan kimseler de katıldılar. Bu, sosyalizm adına yapılan haksızlıklarıyla (özellikle de 1949-1954 arasındaki yargılamaları ve temizlikleriyle), kırsal kesimde uygulanan zorunlu kollektifleştirmesiyle, parti önderliğinin Sovyetler Birliği karşısındaki kapıkulu tutumuyla, kısacası sosyalizmi sonunda bir polis devletinden farksız hale getiren her türlü önlemiyle öne çıkan bir sosyalizmdi. Bu sosyalizmin, sosyal güvenlik, sağlık, kültür ve eğitim konularında işçilerin koşullarını iyileştirdiğine kuşku yok; ama aynı zamanda da onları, Çek ve Slovak emekçilerinin kuşaklar boyunca uğrunda mücadele ettikleri geleneksel haklardan; konuşma özgürlüğünden, toplantı özgürlüğünden, grev hakkından, bağımsız sen-

dikalardan, özgür seçimlerden, ulusal egemenlikten, vb, yoksun kılmış olduğu da bir gerçektir.

Nazi işgali altında olduğu 1939-45 arası hariç, 1918 ile 1948 arasında son derece ileri demokratik bir devlet olarak yaşamış olan Çekoslovakya'da bu hakların çiğnenmesi özellikle hoşnutsuzluk uyandırdı. Yine de, bu dönemden sonraki muhalefet, özünde halkın çoğunluğu tarafından benimsenmiş olan sosyalist sistemin kendisini değil, her türlü sosyalizm çarpıtmasını, özellikle de sosyalist ilkelerle bu ilkelerin sürekli olarak çiğnenmesi arasındaki çelişmeyi hedef aldı. Bilinçlenme süreci son derece yavaş ve düzensiz gelişti; huzursuzluk ve moral bunalımlar yarattı. Özellikle de, tüm enerji ve yeteneklerini sosyalist toplumun inşasına adamış olan genç partililer kuşağı, önceleri kuşkucu, daha sonra umudu kırılarak, en sonunda da ortadan kaldırmak kararlılığıyla bu çelişmelerin bilincine aşamalı bir biçimde vardı. Muhalefetin ve bu muhalefetin sosyalist yönelimli savunucularının kökenlerini en başta burada aramamız gerekiyor.

Baskı, başlangıçta komünist-olmayan muhalefetin tepesine indi. Bu komünist-olmayan muhalefetin, salt kendi varolma ve özgür olma hakkını savunmakla yetinmediğini kabul etmek gerekir. Bunlar, Komünist Partisi'nin tekelci iktidar konumundan doğacak sonuçları, daha o zamandan görmüşlerdi. Baskı, komünist-olmayan muhalefetin hemen ardından, Komünist Partisi'nin kendi saflarına yöneldi; Çekoslovakya Komünist Partisi Genel Sekreteri Rudolf Slansky'nin büyük «şov yargılaması»yla da doruğuna vardı.

Sanıklar «Titoculuk», «Troçkizm», «revizyonizm», «milliyetçilik», «kozmopolitlik» ve en çok da «siyonizm» ajanları olarak Parti önderliğini devirip iktidarı ele geçirmeye kalkışmak suçlamasıyla mahkûm edildikleri halde, 1949-53 arasındaki büyük siyasi davalar ve genel olarak baskı, Komünist Partisi'nin içindeki asıl muhalefeti hedef almamıştı. Stalin ve onun etkisiyle Gottwald bu siyasi davalardan, *bağımsız sosyalizm yoluna ilişkin her olasılığı baş göstermeden yok etmek için* yararlanmayı tasarlamışlardı. Hem *Sovyet modelini,* hem de SBKP'nin uluslararası komünist hareket içindeki hakimiyetini *kurmayı iş-*

te böyle başardılar! Slansky, Clementis, Geminder, Sling, Frank, Frejka, André Simone ve idam edilen diğer sanıklardan hiçbiri, Stalin ve Gottwald'ın çizgisine karşı çıkmamışlardı: Yugoslav «revizyonizmine» karşı açılan mücadeleye göz yummuşlar, SSCB'yi model olarak kabul etmişlerdi. Bu kişiler, görüşleri ve eylemleri nedeniyle değil, günün birinde Sovyetler Birliği'nin dünya sosyalizminin tek merkezi, temel direği olma rolüne karşı çıkabilecekleri kuşkusuyla idam edildiler.

Kimi Komintern ve Parti tarihini pek fazla bildikleri; kimi savaş sırasında kapitalist ülkelere sığındıkları ve dolayısıyla da dünya konusundaki bilgileri ve ufukları genişlemiş olduğu; kimi uluslararası çevrelerle çok fazla ilişkili oldukları ve güya «milli realite»den uzaklaşmış oldukları için boyladılar sanık kürsüsünü. Öte yandan, Çek ve Slovak ulusları içinde çok derin köklere sahip olan kimselere de aynı şekilde baskı yapıldı. Gün olur, pekâlâ böyleleri arasından milliyetçi ayaklanmaları örgütleyebilecek kimseler çıkabilirdi! Bunların içinde İspanya'da ya da diğer anti-faşist cephelerde dövüşmüş kişiler, kurtuluşu Sovyet ordusunun tek başına getirmiş olduğu iddiasını kabul etmemişlerdi. Kısaca söylenirse, bu kimselerin hepsi, şu ya da bu ölçüde bağımsız düşündüklerini dışa vurmuş oldukları için, günün birinde sapmalara alet olabilecekleri varsayımıyla şüpheliler arasında görülmüşlerdi.

Stalin, bir Tito'nun daha ortaya çıkmasına yol açabilecek her riski önleme kararındaydı. Geçmişleri, Marksizm bilgileri ve özel görevleri başarma yetenekleri ne kadar iyi olursa olsun, kitlelerden kopuk ama disiplinli olan sıradan görevliler ve kapıkulu apparatçikleri için tehdit oluşturabilecek tüm Partilileri işbaşından uzaklaştırması bundandır. Bu küçük memurlara hiç de layık olmadıkları ve «ağabey»in desteği olmadan başında kalamayacakları birer iş verilmişti: minnettar bırakılarak elleri, kolları bağlanmıştı yani.

Novotny olayı da böyle olmuştu: Novotny, Gottwald ve Zapotocky'nin ardından, SBKP'nin Çekoslovak önderliğine doğrudan müdahalesiyle Parti başkanlığına gelmenin yolunu buldu. Voroşilov, elinde SBKP'nin emirleri olduğu halde Prag'a vardığı sırada, Çekoslovakya Komünist Partisi, Cumhurbaşkanlığı

adaylığına az önce emektar komünist Viliam Siroky'yi seçmiş bulunuyordu. Voroşilov, Novotny'nin seçilmesini sağladı. Çekoslovakya Komünist Partisi, Orta Avrupa'da, ardında uzun bir yasal faaliyet dönemi bulunan, geniş halk kesimlerinin ve aynı şekilde pek çok aydının desteğine sahip olmuş tek partiydi. Novotny'ye, işte bu Çekoslovakya Komünist Partisi'ni SBKP ve Sovyet politikasının uysal nesnesi haline getirme işini tamamlama görevi verilmişti. Bir süre, siyasi yargılamalar, Parti içindeki her türlü muhalefetin sindirilebilmesini amaçlayan bir yıldırma aracı olarak kullanıldı. 1948 Şubatından sonra artık Komünist Partisi'nin dışında hiçbir siyasi faaliyet olanağı kalmamıştı. Siyasi grupları yeniden oluşturmak yolundaki girişimler yasadışı ilan edildi, polis tarafından şiddetle bastırıldı. Bunun sonunda, on binlerce Çek ve Slovak için, sonu hapishanelerde ve zorunlu çalışma kamplarında biten davalar açıldı. Bu baskıları, sosyalist devleti iç ve dış düşmanların faaliyetlerine karşı koruma zorunluluğuyla haklı bulmaya olanak yoktur. Çoğu davalarda suçlamalar yıldırıcı bir dehşet ve korku havası yaratmayı amaçlayan baştan sona düzmece iddialardan ibaretti. Kurbanların hiçbir suçu yoktu; bu kimseler, sosyalizm bir gün gerçekleşsin diye savaşta komünistlerle yanyana döğüşmüş kişilerdi ... Çekoslovak Komünistleri, bütün bu olaylardaki sorumluluklarını gözardı edemezler; onlar bu trajedinin kapsamını ve feci sonuçlarını çok sonra, ancak baskı mekanizması kendilerine çevrildiği ve tüm harekete moral kırıklığı getirdiği bir zamanda fark edebildiler.

Bu nedenle, bürokratik rejime muhalif olanların ilk girişimlerinden biri, 1949-53 siyasi yargılamalarına ilişkin gerçekleri tüm açıklığıyla gözler önüne sermek, komünist olan ve olmayan kurbanların itibarlarının iadesini sağlamak, geçmişin bu kanserleşmiş illetinden kurtulmaktı. Böyle bir dönem yaşamış olmaktan çıkardığımız derslerden biri de şudur: *özgürlük bölünemez; her türlü baskı eninde sonunda, bunu siyasi ve ideolojik anlaşmazlıkları çözme aracı olarak kabul edenlerin kendilerine döner.* Bu nedenle, Prag Baharı'nın aldığı ilk kararlardan biri, bir soruşturma komisyonunun kurulması olmuştu. Bu komisyon, siyasi yargılamaların yeniden ele alınması ve

1949-54 arasında bu yargılamalardan mağdur olmuş herkesin itibarının iade edilmesi üzerinde çalışacaktı. Piller Komisyonu'nun hazırladığı rapor, sosyalist ülkelerde ortaya çıkan baskı mekanizmalarının ilk resmi tahliliydi. Komisyon, buna ek olarak, haksız yere mahkûm edilen kimselere itibarlarının iade edilmesini öngören bir yasa tasarısı hazırladı.*

O sırada, Komünist Partisi'nin dışında gerçek anlamda hiçbir siyasi muhalefet yoktu; daha çok üstü kapalı bir hoşnutsuzluk hüküm sürmekteydi. Bu da, halkın yaşam düzeyini etkileyen kur ayarlamasını izleyen 1953'teki yaygın öfkeli patlamaları da kapsayan çeşitli belirtilerle dışa vuruyordu. Söz gelimi, Pilsen'de polisin ve ordunun müdahalesine yol açan yerel ayaklanmalar oldu. Herhangi bir muhalefetin açıkça ifade edilmesi yasaklanmış olduğu için sonunda rejimin halkla ilişkisi koptu. Rejim, halkın gerçek duygularını öğrenmek için geniş bir polis ajanı ve muhbir ağı kurmak zorunda kaldı.

Her türlü siyasi faaliyet Komünist Partisi aracılığıyla yürütülebiliyordu. Parti, siyasi ve iktisadi yaşımı, kültürü, bilimi ve sporu, yurttaşların özel yaşamlarına ilişkin her türlü konuyu fiilen tekeli altına almıştı. Parti'nin üye sayısında Şubat 1948'den sonra görülen kabarış, bununla açıklanabilir. Bazıları yükselmek için Parti'yi arkalarına almaya çaba gösterdiler; çünkü, Parti'nin rızası olmadan hiç kimse kişisel çıkar sağlayabilecek yüksek bir mevkiye gelemezdi. Bazıları ise, Parti.ye mecburen katıldılar. Son olarak da, genç kuşağın bir kesimi kendi siyasi ideallerini gerçekleştirebilecekleri yolun Parti içinde olduğunu gördü.

Başlangıçta Parti'nin hakimiyeti ancak zor yoluyla kabul ettirilebildi. Daha sonra, SBKP 20. Kongresine gelinceye kadar, bu zorlama kaçınılmaz olarak görüldü. Ne var ki, Novotny önderliğinin, Stalin zamanında işlenen suçların vardığı gerçek boyutları Parti üyelerinden ve halktan gizlemeye kalkması, Parti içinde güçlü bri protesto dalgasının kabarmasına neden oldu. Önderlik ise, bütün bu olup bitenlerden hiçbir

* Bak. Pelican, The Czechoslovak Political Trials 1950-1954, Macdonald and Co.,London 1971.

pratik sonuç çıkarmadı. Bunların yalnızca bireysel hatalardan ibaret olduğu, Çekoslovakya'nın kişiye tapmadan kendini korumayı başardığı ileri sürülüyor, bunların kişiye tapmayla ilgisi olmadığı izlenimi yaratılıyordu. Oysa Parti toplantılarında Kruşçev'in ünlü söylevinden bazı bölümler yüksek sesle okunuyor, Parti konferansçılarına yanıtlanması olanaksız şaşırtmalı sorular yöneltiliyordu. Siyasi yargılama kurbanlarının itibarlarının iade edilmesine, Çekoslovakya'nın kendine özgü sosyalizm yolunu aramasına, yaratıcı Marksist düşünceye, Parti içinde tartışma özgürlüğüne ilişkin talepler duyulmaya başlandı. Birçok Parti örgütü, SBKP kararlarının bütün alanlarda uygulanması üzerinde çalışacak özel bir kongre toplanmasını istediler. Tüm Parti örgütlerinin üçte birinin talep etmesi koşuluyla Parti Tüzüğü buna olanak veriyordu. Ancak, Parti önderliği tehlikeyi fark etti ve kısa bir tereddüt geçirdikten sonra karşı saldırıya geçmeye karar verdi. İlk muhalefet belirtilerine karşı bu zorbaca tepki, birçok üyenin Parti'den atılmasıyla sonuçlandı. Aynı tehdit, taleplerini geri almaya yanaşmayan örgütlerin başı üzerinde sallandırıldı.

Bu ilk muhalefet dalgası sindirildi, ama gene de arkasında bir şeyler bıraktı. Eleştiri yeteneğine sahip parti üyeleri, seslerini boş yere duyurmaya çaba gösterdikleri ghetto'dan* çıkmanın mümkün olduğunu kavradılar. Parti örgütleri içinde ilk kez bir Parti-içi tartışması yer aldı, yeni yeni fikirler öne sürüldü. Üyeler, yalnızca onaylamaları için önlerine konan her şeyin üstünde kafa yormaya başladılar. Parti'nin monolitik yapısı çatlamıştı ve bunun tedavisi de yoktu.

Bu ilk evreyi, Parti içinde muhalefetin yavaş ve aşamalı bir şekilde oluştuğu dönem izledi. Bu, hiçbir zaman bilinçli ve örgütlü bir süreç olmadı. Çünkü bizzat muhalefet fikri kınanacak bir şeydi; yalnız önderlerin gözünde değil, partiye sadık kalmak isteyen protestocuların gözünde de böyleydi bu. Onların itirazları ve kuşkuları, yapıcı eleştiri sınırlarını aşma-

* Orta Avrupa ülkelerinde özellikle Yahudilerin ve toplumdışı tutulmak istenen kimselerin oturmak zorunda oldukları duvarlarla çevrili, kapıları kapalı mahalle. — Çev.

malıydı. Bu sıralarda resmi çevrelerin tüm gizleme ve arasıra beliren şeyler olarak gösterme çabalarına rağmen, fikir ayrılıkları gitgide daha sık dile getirilmekteydi. Bu gerginlik, 1949-53 yargılamalarında mahkûm edilip de itibarları iade edilmeden ani olarak salıverilen Parti üyelerinin raporlarıyla daha da arttı. Huzursuzluk, özellikle SBKP 20. Kongresinden sonra Slovakya'da öğrenciler, gazeteciler, yazarlar ve bilim adamları arasında yayıldı. Kruşçev'in Stalin'e ardarda saldırıları, Çekoslovakya Komünist Partisi içindeki eleştirel eğilimleri güçlendirdi: On ikinci Parti Kongresinde Drahomir Kolder'in başkanlığında, siyasi yargılamalar ve itibar iadesi sorununu yeniden ele almakla görevli bir Merkez Komitesi Komisyonu oluşturuldu.

Nisan 1963'te Merkez Komitesine sunulan komisyon raporu, gizli tutulması için her çaba gösterildiği ve komisyon çalışmalarının kapsamı Novotny tarafından iyice daraltıldığı halde, Partide ve ülke üzerinde büyük bir heyecan yarattı. Tüm kusurlarına rağmen bu rapor, düzinelerce Çekoslovak önderinin yaşamına ve binlerce yurttaşın özgürlüğüne mal olan 1949-53 siyasi yargılamalarının düzenleniş ve uygulanış biçimini, kullanılan düzmece iddiaları, Sovyet danışmanlarının ve Stalin'le SBKP'nin bu yargılamada oynamış oldukları rolü ortaya serdi.

Rapor, aynı zamanda da, bu işlerden kişisel sorumluluk taşıyanların kimler olabileceği sorusunu gündeme getiriyordu. Bu yüzden Novotny, postu kurtarmak için önderlik kademelerindeki bazı destekçilerini gözden çıkardı ve bu mevkilere yeni kişileri getirmek yoluna gitti. Böylece, itibar iadesi konusunu savunanların en başında gelen bir reformcu pozu takınmaya çalıştı.

Artık tüm ülkede yeni bir rüzgâr esmekteydi. 1963 gazetelerinden biri okunursa, Prag Baharı'nın ilk adımlarının Parti içinde atılmış olduğu; kültür yaşamını, ekonominin bazı kesimlerini, gençlik örgütlerini ve basını daha o zamandan etkilemeye başladığı görülecektir.

Çekoslovak önderliği henüz liberalizimle ortadoksluk arasında bocalayıp dururken, Moskova hırçın bir tepki göster-

di. Yargılamalar konusundaki tüm yaygaraya son verilmesini, sorumsuz tartışmaların bitirilmesini, ideolojik disiplinin ve sansürün yeniden kurulmasını ve bütün «liberal» unsurların tasfiye edilmesini istedi. Bu kez geri dönüşün insiyatifi, Novotny'nin hoşgörüsünün eleştirilere hedef olduğu Moskova'dan geliyordu. Prag'daki dogmatikler, çok geçmeden Parti'nin denetimini ele geçirdiler. Novotny, temizlik hareketini haklı göstermek için NATO haberalma servislerinin sözümona bir komplosunu açıkladı. Bu servislerin Münich'te kültürel alanda, Slovak sorunu üzerinde ve kuşaklar arasında bir çatışma yaratmak konusunda üç cephede yürütülecek yıkıcı bir faaliyet planı hazırlamış olduklarını ileri sürdü. Bundan böyle, rejimin zayıf noktalarını oluşturan bu üç kesimden her kim eleştiri yapmaya kalkışırsa, onun otomatik olarak tertipçilikle suçlanması mümkün hale geliyordu. Bu da, bunun gibi sorunları tabu haline getirdi ve tartışılmasını önledi.

Ne var ki, çeşitli muhalefet akımlarının birbirlerine yaklaşmasını önleme olanağı kalmamıştı. Bu akımlar, yenileşme düşüncesinin yayılma platformu olarak kabul ettikleri Parti içinde artık durumlarını güçlendirmişlerdi.

Bu gelişmeyi, tüm ülkeyi kaplayan ekonomik ve siyasi bunalım da teşvik etti. Bu da Novotny'yi bazı yeni fikirleri kabule, hatta desteklemeye zorladı. Örneğin durumu tahlil etmek üzere iktisatçılar, hukukçular, sosyologlar, psikologlar ve tarihçiler bir araya geldiler. Bu gruplardan en önemlisi, Profesör Oto Şik çevresinde oluşturuldu. 1963 ve 1964'te bir ekonomik reform programı hazırlandı. Bu program 1965'te Merkez Komitesince onandı. Bu önlemler sınırlı nitelikte oldukları halde, bunların uygulanmasında ısrar eden ilerici unsurlarla, bunlara kendi iktidar tekellerini tehlikeye düşüreceğinden kuşkulandıkları andan başlayarak engel olmak için ellerinden geleni yapan Parti ve Devlet aygıtı arasındaki mücadelenin denektaşı haline geldiler. İki yeni fikir merkezi daha oluştu: Zdnek Mlynar'ın başında bulunduğu Siyasi Hukuk ve Siyasi Bilim Enstitüsü'ndeki komisyon, «Sosyalist Bir Toplumda Siyasi Sistemin Gelişimi» konusunda bir inceleme hazırladığı; Radovan Richta'nın yönettiği ve Bilimler Akademisi'nin çeşitli üyelerinden olu-

şan diğer bir komisyon da, bilimsel ve teknolojik devrimin sosyalist sistem üstündeki etkilerini inceledi. Karma komisyonlar ve ekip çalışması yöntemi, farklı ve değişik alanlarda çalışan uzmanların birbirleriyle ilişki kurmalarını sağladı ve bunun sonunda, 1968 olaylarının yolunun döşenmesinde önemli rol oynayacak kişisel ilişkilerin oluşmasına olanak verdi.

Parti önderliği, bilim enstitülerinde resmi görüşten ayrılan (noncomformist) tartışmaları hoşgörüyor, teşvik bile ediyordu. Ne var ki, bu tartışmalar, bu kuşku ve itiraz atmosferi halk ve özellikle de gençlik katına ulaşır ulaşmaz büyük bir hoşgörüsüzlük gösterdi. Toplumsal duruklaşmayı ilk eleştirenler öğrenciler oldu. Öğrenciler daha fazla örgütlenme özgürlüğü için baskılara giriştiler. 1965 Prag Öğrenci Konferansı, devlet denetimindeki gençlik örgütünde reform yapılmasını önerdi. Örgüt Parti'den bağımsız olacak ve genç kuşağın özel çıkarlarını temsil etme yetkisini taşıyacaktı. Parti bu öneriyi geri çevirdi. İçlerinde (1971'de tutuklanacak olan) Jiri Müller'in de bulunduğu önerge sahipleri, önergelerini geri almadılar. Bunun üzerine örgütten çıkarıldılar, üniversiten de atıldılar. Ne var ki, artık Parti, durumu yatıştıracak ve düzeni sağlayacak halde değildi. Ajitasyon artarak sürdü ve Prag öğrencilerinin polisle karşı karşıya geldiği 31 Ekim 1967'deki sokak gösterisiyle de doruk noktasına vardı. Bu baskılar, 1967 bunalımını hazırlayan önlemler arasındaydı. Bunun yanında özellikle sanatçılar arasında hoşnutsuzluk yaygın durumdaydı. Sanatçılar da bunalımın bilincindeydiler. Bu hoşnutsuzluk esas olarak edebiyatta, sahnede ve sinemada dile getirilmekteydi. Stalinizm kalıntılarını ve sosyalizmin çarpıtılmasını kınayan çok sayıda yapıt, politik mücadele aracı haline geldi. Bu mücadele iki cephede, en başta, bunları özlem ve umutlarının bir anlatımı olarak gören halk kitleri içinde ve ikinci olarak da tüm kültür emekçilerine karşı amansız bir savaş ilan etmiş bulunan önderlik grubu içinde yürütüldü. Bu çatışmanın doruk noktasını, 1967 Dördüncü Yazarlar Kongresi oluşturdu. Kongre, siyasi bir foruma dönüştü; bir yandan muhalefeti yüreklendirdi, bir yandan da Parti safları içinde temelden ayrışmaya katkıda bulundu.

Sosyalist bir devlette, sansür ve her türlü baskı aracını

elinde bulunduran otorite ile sosyalist kültür arasındaki çatışma, bu ülkelerdeki muhalefetin neden olduğu sorunlar incelenmek istendiğinde daha dikkatli bir şekilde tahlil edilmesi gereken bir etkendir. Kimi Batılı aydın ve politikacıların sandıkları gibi, bu sayıca küçük bir aydın elitinin «kendi» düşünce özgürlüğünü, «kendi» maddi ve siyasi ayrıcalıklarını korumak amacıyla kendini işçi sınıfının ve devlet aygıtının yerine geçirmek için giriştiği bir mücadele değildir. Resmi propaganda, muhalefetin rolünü salt buna indirmeye çaba gösterir. Sosyalist ülkelerde yazarların (ve genel olarak sanatçıların), her şeyden evvel maddi açıdan, halkın geri kalanına oranla ayrıcalıklı bir konumda oldukları doğrudur. Ayrıca onlar daha fazla anlatım özgürlüğüne de sahiptirler; gezilere çıkabilir, çeşitli ilişkilerde bulunabilirler vb. Ama, bu sanatçılar ve yazarlar otoritelerin iktidarını sorgulamaya kalkıyorlarsa, bunu kendilerine tanınmış ayrıcalıkları artırmak amacıyla yapmazlar. Bu ayrıcalıklar onlara uysal, ya da en azından apolitik olmaları, etliye sütlüye karışmayan bir tutum almaları karşılığında tanınmıştır. Tam tersine, böyle yapmakla onları, bu ayrıcalıkları yitirmeyi, sessizliğe itilmeyi göze alıyorlar demektir. Çekoslovakya gibi bir ülkede aydınlar, sanatçılar ve bilim adamları yeteneklerini sosyalizmin inşasının hizmetine sunuyorlarsa, bunu sıkı bağlarla bağlı bulundukları halkın dilek ve özlemlerini dile getirmek gereksinimini duydukları için yaparlar. Bu da, hoşnutsuzluğun normal siyasi kanallardan ifade edilemediği zaman daha doğrudur. Böyle bir durumda kültürel alan, özgürlüğe ve sosyalist ideale dönüş için militan sloganların dile getirildiği bir forum haline gelir. Aydınların ve özellikle de —Doğu Avrupa ülkelerinde çok büyük bir prestije sahip olan— yazarların, siyasi sorunlarla neden ilgilendiklerini ve böyle kimselerin karşılaştıkları baskılara neden bu denli önem verilmesinin gerekli olduğunu merak eden Batılı gözlemcilere verilecek yanıt budur. Aynı şekilde, bu, (her ne kadar Batı'daki Sol, bunu çoğunlukla liberal ve günü geçmiş bir bildiri sayıyorsa da) *içinde geliştiği sistemin demokratlaşması için çaba gösteren her sosyalist muhalefetin daha geniş anlatım özgürlüğünü neden vazgeçilmez gördüğünü de açıklar.* İşçilerin ve köylülerin

devlet işlerine ilişkin bilgi kaynaklarına ulaşamadıkları ve bu bilgilerin sırf yüksek düzeydeki görevli elit içinde sınırlı kaldığı gözönüne alınırsa, onların kendi sorunları ve kendi yaptıkları işleri gerektiği gibi çekip çevirebileceklerini düşünmek zorlaşır. Tabii, «elitçi» çabaların ve çeşitli abartmaların hiç olmadığı anlamına gelmez bu. Böyle şeyler, özgür tartışmanın yıllarca bastırılmış olmasının sonuçlarıdır. Bununla birlikte bu gibi eğilimler ne tipiktir, ne de sonucu belirleyici şeylerdir.

1965-1967 arasında ortaya çıkan şiddetli gerginliklerden biri de, Slovak sorunuydu. Bu, 9.4 milyonluk Çek çoğunluğunun, 4.2 milyonluk Slovak azınlık üzerinde ekonomik ve sayısal üstünlük kurmasını sağlayan bir siyasetin sonucuydu. Novotny'nin izlediği politika, tüm Slovak azınlığını Çek muhalefetiyle ittifaka itti. (Dubçek, Novemgsky, Husak gibi komünistlerden, Bilak, Salgoviç, Janik gibi tutuculara, hatta milliyetçi anti-komünistlere kadar uzanan) tüm yurtsever güçler, Novotny'nin politikasına ve Prag'dan yayılan merkeziyetçiliğe karşı ortak bir cephe oluşturdular. Bu Slovak muhalefeti, esas olarak Novotny'nin şahsını hedef alıyor ve Cumhuriyet içinde Slovaklara eşitlik verilmesini talep ediyordu. Sistemi tümden değiştirmek amacında değildi. Çek muhalefetinin tersine, demokratlaşmaya ikinci dereceden önem vermekteydi. Bu muhalefet Merkez Komitesi içinde hatırı sayılır bir monolitik blok oluşturduğundan —üçte biri buluyordu— Ocak 1968'de Novotny'nin görevden uzaklaştırılmasında belirleyici rol oynadı.

Ne var ki bu muhalefet, Slovakya'daki ve tüm ülke üzerindeki demokratlaşma sürecini önemli ölçüde yavaşlattı. 1968 Ağustosunun sonundaki Slovak Parti Kongresinin, 22 Ağustos 1968'de Pra-Vysocay'de gizli olarak yapılmış Olağanüstü Parti Kongresine karşı saldırıya geçmek için Husak'ın ilk platformunu oluşturmuş olması hiç de rastlantı değildir. Sovyet işgal gücünün ve «normalleştirme» siyasetinin hizmetine ilk koşanların ve bunun sonucu Dubcek'in devrilmesinde en önemli rolü oynayanların —tabii onurlu birkaç istisna dışında— Slovak önderliği olması da rastlantı değildir.

Hoşnutsuzluklar, çelişmeler ve anlaşmazlıklar, *önderlik*

içinde, Parti üyeleri arasında ve Merkez Komitesi'nde aynı şekilde ortaya çıktı. Ama bunların ortak bir platformları yoktu. Pek çok nedenle böyle bir platformun oluşturulmasına olanak da yoktu: gizli servisin gözetimi, karşılıklı güvensizlikler, kişisel çekişmeler ve çatışan çıkarlar bu nedenlerin arasındadır. Her şeye karşın, kimi ortak talepler belirmeye başladı: Parti iç yaşamının demokratikleşmesi, Prezidyum'un ve Merkez Komitesi'nin mutlak iktidarının sınırlanması, Birinci Sekreter Novotny'nin kişisel önderlik tarzının eleştirilmesi, Parti alt kademelerinin Parti aygıtı üzerinde daha büyük denetime sahip olması, Parti'yle halk arasındaki bağların güçlendirilmesi gibi. Parti'nin ve Devlet'in en yüksek iki makamı olan Birinci Sekreterlik ile Cumhurbaşkanlığını işgal etiği için, bu taleplerin gerçekleştirilmesine esas engeli Novotny'nin oluşturduğu üzerinde kanı birliği vardı. Bu da, bundan böyle görevlerin bu biçimde bir araya toplanmasını önlemek gerektiği yolunda muhalefet güçlerinin birleşerek bir ortak önerge vermeleriyle sonuçlandı. Novotny zor duruma düştü, çünkü Prezidyum'daki çoğunluğun, dogmatiklerin ve —onu «liberalizm»le, ekonomik reformlar gibi bazı ideolojik tavizlerde bulunmakla, kültür alanında hoşgörülü davranmakla, şov yargılamaların kurbanlarından bir kısmına itibarlarının iadesi nedeniyle suçlayan— Stalinistlerin direnişiyle karşı karşıya kalmıştı. Son darbeyi indiren Brejnev oldu. Aralık 1967'de Novotny'den desteğini çekti, böylece onu, Kruşçev'in devrilmesi sırasında aldığı tutum nedeniyle cezalandırmış oldu.

Merkez Komitesi, 5 Ocak 1968'de en üst makamların birbirinden ayrılmasına, Dubcek'in Parti Birinci Sekreterliğine getirilmesine karar alır almaz, Novotny karşıtlarının dayanıksız birliği üçe bölündü. «İlericiler» bunu yalnızca bir ilk adım sayıyorlardı. Salt kişilerin değişmesiyle yetinmeyi kabul etmiyorlardı. Bürokrat-merkeziyetçi model yerine, ülkenin özelliklerini gözönünde bulunduran bir sosyalist demokrat toplumun alınasını sağlıyacak yapısal değişikliklerin gerçekleştirilmesinde ısrar ediyorlardı; bu, Dubcek'in popüler, «insan yüzlü sosyalizm» adını verdiği talepti. Bunun yanında, Parti'nin tekelci konumuna halel getirmeyecek, toplum yapılarında değişikliklere ne-

den olmayacak bazı reformlarla yetinilmesini isteyen «merkezciler» vardı. Bunların tüm istedikleri, sistemde düzeltmeler yapılmasıydı. Son olarak da, ne şekilde olursa olsun hiçbir reforma taraftar olmayan, tam tersine disiplinin, varolan yapıların ve Parti tekelinin güçlendirilmesini isteyen tutucular geliyordu. Bunlara göre bunalım, sadece, liberal politikadan ve en başta da asla tartışılmaması gereken kararların uygulanmasında gösterilen sağlam önderlik yapmama zaafından ileri gelmekteydi.

SOSYALİZMİN YENİDEN DOĞUŞUNA DOĞRU

Dubcek'in başında bulunduğu yeni önderliğin önceleri, Ocak 1968 Genel Kurulundan sonra bir süre bocalamasının üç nedeni vardır: Birincisi, bu önderliğin iyice düşünülmüş berrak bir programı yoktu; ikincisi, bu önderliği destekleyenler arasında görüş ayrılıkları vardı; sonuncusu da, bu önderlik, çoğunlukla eski önderlik mensuplarından oluştuğu için gerçekte pek yeni de değildi. Bizzat Novotny, Prezidyum üyesi ve Cumhurbaşkanı olarak yerli yerinde kalmıştı. Buna karşılık, iktidarda değişiklik yapmadan ortak bir program hazırlamak, yukarıda belirtilmiş olan nedenlerle olanaksız hale gelmişti. Bunun suçu da Dubcek'le onu destekleyenlere yüklenemez. Gerçekte, en başta muhalefetin politik bir seçenek oluşturmaktan alıkonmuş olması otoriter sistemin bir dışavurumuydu. Muhalefet acil bir programla öne çıkacak bir durumda olmayınca, iktidarsızlıkla suçlanmıştı.

Bu nedenle de, yalnızca anın gereksinmelerinin ve acil olan şeylerin yönlendirdiği ve böyle projenin tüm kusurlarını taşıyacak olan bir programın hazırlanması kaçınılmazdı. İlericiler, tutumlarının demokratlaşmayı engelleyeceğinden korkuyorlardı. Zaten Parti ve Devlet ayıgıtında tüm kilit mevkileri henüz ellerinde tutmaktaydılar. Bu açmazdan kurtulmak için

halk seferber oldu ve Dubcek'le onun önderliğine yapısal reformları hızla gerçekleştirmesi için baskı yaptı. Buna karşılık tuucular, çok radikal buldukları bu reformlara karşı koydular. Dubcek'e baskı yaptılar. Bu da halkın sabrını taşırdı. Öte yandan, Merkezciler, uzlaşma yolları aradılar. «Yeni rota»nın ilk siyasi programı olan «Çekoslovak Komünist Partisi Eylem Programı»nın oluşturulması böyle olmuştur. Bu program, 5 Nisan 1968'de Merkez Komitesi tarafından oybirliğiyle kabul edildi (Aynı Merkez Komitesi, ama bu kez Dubcek ve destekçilerinin yokluğunda, bu programın revizyonist olduğunu ilan edip yürürlükten kaldıracaktı). Bir sürü noksanına rağmen program, sosyalist bir ülkede kaleme alınmış en yapıcı programlardan biriydi. Sovyet önderliği bu programı hemen sapkın ilan ederek suçladı.

Gerçekte Dubcek ve ekibi, zamana karşı yarışmaktaydı. Dıştan sürekli baskı altında çalışmak zorunda kalmasına, her alanda binlerce somut görevle yüzyüze gelmesine rağmen, daha en başından başlayarak programlı araştırmalara girişmeye çaba gösterdi; düzinelerce grup ve komisyon, reform tasarı ve planları üzerinde çalıştı ve özellikle On dördüncü Olağanüstü Parti Kongresi'nin hazırlık çalışmalarını yaptı. Bu Kongre, 9 Eylül 1969'da toplanacak ve acil görev olarak Parti programını hazırlayacaktı. Çekoslovakya Komünist Partisi'nin öteden beri resmi bir programı olmamıştı. Novotny, bir program oluşturulmasını, her keresinde, SBKP programının, Çekoslovakya Komünist Partisi'ne de aynen uygulanabileceği gerekçesiyle reddediyordu.

Yıllardır Çekoslovakya'da, Marksist kuramcılar arasında, 1968 Ocağıyla Ağustosu arasındaki kadar tutkulu ve yaygın bir tartışma, bu denli çok sayıda yeni kitap ve inceleme, bu kadar çok sayıda kuramsal inceleme ve proje görülmüş değildi.

On dördüncü Parti Kongresi için hazırlanan tasarı ve belgeler son derece ilgi çekici bir platform oluşturdukları halde, uzun vadeli program daha sonra, yeniden sağlanacak siyasi istikrar temelinde hazırlanacaktı. Dramatik olaylarla dolu sekiz aylık bir dönem, önderliğe bütünsel ve yetkin bir program getiremediği şeklinde bir suçlama yöneltilmesine hak vermeye-

cek kadar kısadır. Ama bu, Dubcek ve yoldaşlarının, belirli taktikler seçmedikleri, verilen direktifleri gereken kararlılıkla uygulamadıkları için kınanamayacakları anlamına gelmez. Prag Baharı'nın baş kişileri, bu zaaflarının tümüyle bilincindeydiler. Unutulmaması gerekir ki, Ocak 1968'den sonra, Çekoslovakya'da herkes toplum sorunlarıyla ilgilenmek istiyor, buna karşılık uygulama çalışmalarından sorumlu olan kimseler ile gelişmeleri tahlil ederek yeni değerlendirmeleri yapacak olan kuramcılar arasında görev bölüşümüne pek az dikkat ediliyordu. Herkes doğrudan işin içine girmek, en başta da bir iş yapmak istiyordu.

Böyle bir tutum «kendiliğindenci», «anarşist» ya da «katotik» olarak değerlendirilebilir. Uzaktan bakıldığında böyle bir değerlendirme haksız da olmaz. Ne var ki, bu sürece, yapıcı ve devrimci niteliğini veren de buydu. Artık, yukardan denetlenmeye razı olmayan, o zamana kadar insanlara neler yapabileceklerini ya da yapamayacaklarını «olgunluk derecelerine» bakarak kararlaştırılan zapt-ü rapçılığı reddeden bir harekette başka türlüsü nasıl olabilirdi? Galiba, yenilik tohumlarına gebe olan sosyalist ülkelerde her hareket, ne denli farklı durumlarda gerçekleşse ve yerel özellikler taşısa da, böyle bir havayı yaşamak zorundadır. Ne yazık ki, rejimleri daha da otoriter olan ve Çekoslovakya'nın demokratik geleneklerine sahip olmayan ülkelerde böyle bir dönüşüm sürecinin çok daha dramatik ve karmaşık durumlar yaratması beklenebilir. *Çekoslovakya'da Sovyet istilasından ve onun hemen ardından gelen baskı dalgasından sonra, bir gün, 1968'de hakim olan hoşgörü ve milli uzlaşma ortamı yeniden oluşsa bile, yeni değişikliklerin gerçekleştirilmesi zor olacaktır.* Dubcek ve arkadaşlarının süreci tümüyle kontrol altında tutamadıklarına ve Ceavucescu, Kadar, Tito gibi hareket etmediklerine esef duyan yabancı gözlemcilere söylenebilecek olan şudur: böyle yapsaydı, bu ancak Dubcek'e iktidarda kalmasına ve bazı reformları uygulamaya koymasına yardım ederdi, ama bu da Prag Baharı'nın sona ermesi demek olurdu; çünkü Prag Baharı kendiliğinden halk hareketinin bir simgesi, halkın kendi geleceğini etkileyecek kararların sorumluluğunu paylaşma uğraşının bir ifadesiydi.

1968'de oluşan süreçlerin tümünü tahlil etmek uzun sürer. Bu nedenle, Sovyet istilasını izleyerek, sosyalist muhalefetin oluşmasına katkıda bulunan bellibaşlı eğilimleri anlatmakla yetineceğiz.

«İlerici» grup, işgale ve «normalleştirme»ye karşı en kararlı tutumu aldı. Buna karşılık, «tutucu grup», ilk işbirlikçileri, daha sonra da Husak'ın çevresindeki önde gelen kişileri sağladı. Husak'ın kendi konusu da başlıbaşına bir sorundu: Husak, başlangıçta Dubcek'i destekledi; sonradan saf değiştirdi. «Merkezciler» ise bölündüler: bir kısmı «tutucular»la birleşmeye çalıştı, ancak partiden atılmalarından sonradır ki muhalefettekilere katıldılar, ya da tümüyle politikadan çekildiler. Bu çeşitli eğilimler arasındaki kesin ayrım çizgisi 1968 Baharında açık seçik belirmiş değildi. Dış baskılar da bazı fikir ayrılıklarının törpülenmesine ve son tahlilde hiç kimseyi tatmin etmeyecek uzlaşma yollarının aranmasına yol açtı. Bizzat Dubcek, hiç kimsenin çıkış yolu bulamayacak durumda kalmamasını amaçlıyordu. Böyle yapmakla da büyük dirayet göstermişti. Ama, bu tutumu, siyasi görüşlerine rağmen kendilerine güvendiği kimseler onu arkadan bıçakladıkları zaman çok büyük düşkırıklığına uğramasına neden olmuştu. İlericiler, hiçbir koşul altında kendi iktidarlarını, «tutucuları» ya da tüm karşıtlarını, geçmişte adet olduğu üzere, sessizliğe veya kısır bir muhalefete mahkûm etmek yolunda kullanmak istemediler. Parti'nin, sendikalar ve özerkliklerine saygı gösterilen daha başka siyasi gruplarla ilişkilerinde, hem Parti düzeyinde hem de Parti dışında mevcut, demokratik diyalog ve fikir alışveriş olanağının sürekli olmasını güven altına alacak somut önlemler önerdiler. İşçi konseyleri ve her düzeydeki yurttaşlar tarafından özyönetim aracılığıyla yürütülen temsili parlamenter demokrasi ile doğrudan demokrasinin bu bileşimi, işte bu şekilde gerçekleştirilebildi. Yeni Parti tüzük taslağı Parti içindeki bütün akımlara saygı gösterilmesini öngörüyordu. Bu sayede bir azınlık durumunu güçlendirebilecek, bir çoğunluk haline gelebilecekti. Buna karşılık diğer maddeler, —yani çoğunluğun

kararına azınlığın uymasını öngören demokratik disiplinin temel öğeleri olan maddeler— Parti'nin birliğini ve iş görebilme gücünü koruyacaklardı.

Bu taslak, farklı eğilimlere ifade özgürlüğü tanımak gibi bir belayı Parti'nin başına yeniden musallat ettiği, Parti'nin merkeziyetçi yapısını kuşkulu duruma getirdiği için Çekoslovak ve Sovyet dogmatiklerinin gözünde en büyük sapmayı ifade etmekteydi. Sovyetler'in çok sert tepkisi bu kritik aşamada paradoksal bir şekilde Stalinistlerin konumunu güçlendirdiği halde, merkezcilerin bile taslaktan desteklerini çekmelerine yol açtı. İlericiler, Parti içindeki fikir ayrılıklarının zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu çok iyi anlamışlardı. Demokratik işleyiş konusunda açık seçik kurallar istemeleri bundandı. Bu umutlar Sovyet müdahalesiyle tümüyle yok oldu. Anlatım özgürlüğü sorunu tutucuların umurunda değildi. İlk başlarda bu gibi akımların hepsini susmaya mahkûm ettiler. Ardından da bunları hem Parti'den hem de siyasi yaşamdan silip attılar.

İSTİLADAN «NORMALLEŞTİRME»YE

Parti safları içinde oluşan kuvvetli bölünme, ancak istila sırasında gözle görülür hale geldi; ama bu da hemen olmadı. Halkın ve Parti üyelerinin ortak tepkisi istilayı hazırlayan ve onaylayan kimselerin, bunu açıkça ilan etmelerini önledi. Bu tepkiler o dereceye vardı ki, sözümona «Devrimci İşçi Köylü Hükümeti» fiyaskosunun ardından, başlarını Alois Indra'yla Bilak'ın çektiği tüm komplocular günahsız pozlara bürünüp, olup bitenlerden haberlerinin olmadığı, Sovyet müdahalesini «büyük bir trajedi» olarak gördükleri yolunda ifadeler kullandılar. Cesaretlerini toplayıp da, Merkez Komitesi'nin Aralık 1970 oturumunda başka bir çözüm yolu görmedikleri için Sovyet Silahlı kuvvetlerini çağıranların kendileri olduğunu itiraf etmelerine kadar koskoca iki yılın geçmesi gerekti. Böylece zaaflarını, halktan büsbütün kopmuş olduklarını kabul ettiler.

İstiladan hemen sonra, Dubcek'i destekleyenler, ilericiler ve radikaller ve hatta bazı tutucular arasındaki birlik bir yere kadar devam etti. Bunun kanıtı Dubcek, Smrkovsky ve Cernik'in oluşturdukları kollektif önderlikti. Başlangıçta esas rolü, ilerici eğilim içinden çıkmış olan radikaller oynadılar. Bunlar müdahalenin gerçek anlamını tam olarak anlamışlardı. Olayı salt bir yanlış anlama olarak göstermek isteyenlerin yorumla-

rını kabul etmediler. Bu olaydan gereken sonuçları da çıkarmışlardı: İstilayı karşılayabilmenin tek yolu vardı, bu da kitlelerin aktif ama silahsız bir direnişe seferber edilmesiydi. Sovyet yanlılarının, tutucu unsurların ve hatta bocalayıp duran merkezcilerin tersine, On Dördüncü Parti Kongresi delegelerinin 22 Ağustos'ta Prag'da toplanmasını önerdiler. Vysocany' daki CKD Fabrikasında 1290 delegenin kendilerini Olağanüstü Parti Kongresi ilan etmeleri kararı, yalnızca o zaman değil, gelecek açısından da çok büyük önem taşıyacaktı. Gerçekte bu olay, Parti aygıtının herhangi bir müdahalesi olmadan, Prag banliyösünün devrimci geleneklere sahip işçi sınıfının desteğiyle *Yeni Komünist Partisi*'nin kurulmasını göstermekteydi: bu olay, ancak iki yıl sonra ortaya çıkacak sosyalist muhalefetin başlangıç noktasıydı.

Bu On Dördüncü Parti Kongresi'nin amacı, Parti içinde bir bölünme yaratmak değildi. Kongre bu doğrultuda bir karar da almamıştır. Parti üyelerinin kesin çoğunluğunu temsil ediyordu ve bu eğilimin dışında kalan herkesle işbirliği yapmayı sağlayacak uygun koşullar önererek birliği korumak arzusunu dile getirmişti. Meşum bölünme, Dubcek'le Kriegel dışında tüm Parti önderliğinin Sovyet ültimatomunda yer alan «Ondördüncü Parti Kongresi'nin geçersiz ilan edilmesi» koşulunu kabul ederek Moskova'dan dönmelerine kadar gerçekleşmedi. Dubcek, kendi isteklerine ters düştüğü halde, bu uzlaşmayı diplomatik nedenlerle, hâlâ kurtarılabilecek olan şeyleri kurtarmak amacıyla sineye çekti (başarabildiği tek şey, On Dördüncü Parti Kongresi delegelerinden sekseninin Yeni Merkez Komitesi'ne dışardan seçilmeleri oldu). Sovyetler bu tavizleri yeterli görmediler ve daha başka talepler öne sürdüler. Dubcek'in bu davranışı, Parti'nin birliğini kurtaramadığı gibi, Ocak 1968'de başlatılan politikanın sürdürülmesine de olanak sağlamadı. On Dördüncü Parti Kongresi geçersiz ilan edildi ve hiçbir taviz de verilmedi. Beklendiği üzere, sonraki bir tarihte toplanacağı vaadi de verilmedi. Konre hiçbir zaman toplanamadığı gibi, delegelerinin birçoğu da Parti'den çıkarıldı. İktidar, tutucuların çoğunluğu oluşturduğu eski Merkez Komitesi' nin eline geçti. Dışardan seçilen yeni üyeler bir kez daha azın-

lıkta kaldılar. Tabii, onların çoğu da bir yıla kalmadan ihraç edilecekleri için bu da uzun sürmeyecekti. Başlangıçta, öyle görünmese de, bunun tamamen teslim olmaktan farklı bir yanı yoktu. Dubcek ve bazı ilericiler, bunu mümkün tek çözüm, reform programının hiç olmazsa bazı yanlarını kurtarmaya olanak sağlayacak olumlu bir uzlaşma saydılar.

Buna karşılık, böyle bir çözüme karşı çıkan birkaç kişi de vardı. Bunlardan biri, 31 Ağustos 1968 Merkez Komitesi toplantısında aleyhte söz alan Sabata oldu. Dubcek ve destekçilerinin o sıralar Parti'de ve halk arasında o denli otoriteleri vardı ki, birinin çıkıp ihanetle suçlanmadan farklı bir görüş getirmesine olanak yoktu. Sabata, eleştirilerini işte bu koşullarda yaptı.

O zamanki belgeler, özellikle de Sabata, Smrkovsky, Bartosek, Kosik ve daha başkalarının konuşmaları ve makaleleri, ilericilerin bir «alternatif» önermekten hiçbir zaman geri durmamış olduklarını gösterir. Onlar, «ya Moskova'nın diktesi kabul edilir, ya da ülke yabancı bir devletin doğrudan yönetimi altına girer» tehdidinin karşısında doğru bir tutum alınmadığını belirttiler. Moskova'daki görüşlere katılanlar, «konuşmalar» sırasında Brejnev'in, bir tür kefaret bedeli olarak halkın kırımdan geçirileceği tehdidini savurmuş olduğu söylentisini yaydılar. Oysa gerçek durum bambaşkaydı. Doğru, SSCB ülkeyi işgal etmişti, ama halktan da tamamen kopmuştu. Dünya kamuoyu Sovyetler Birliği'ne ateş püskürüyordu. Sovyetler Birliği kendini bir tür karantina altında buluvermişti ve quisling'lerden* oluşan bir yönetim kurmayı da başaramamıştı. Yasal yönetim olsun, Parti ve Parlamento olsun, Dubcek'in çizdiği politikayı sürdürmekteydiler. Brejnev, uluslararası çapta ağır bir darbe yemiş, Komünist Partilerinin çoğunluğu SBKP ile bağları koparmış, müdahaleyi komünist hareketin tarihinde eşi görülmemiş bir öfkeyle mahkûm etmişlerdi. Sovyetler Birliği'

* Quisling, Nazilerin işgal ettikleri Norveç'te işbaşına getirdikleri işbirlikçinin adıdır. Kendi ulusuna karşı SS'lerden de amansız davranan Quisling'in adı, II. Dünya Savaşı'ndan beri istilacıların işbirlikçilerini nitelemek için kullanılır. — Çev.

nin kimi eski dostları da dahil, dünya kamuoyu da benzer tutum almıştı. Roller tersine dönmüş, yalnız kalan ve bu durumdan onurlu bir geri dönüş yolu aramak zorunda kalan Dubcek'le Çekoslovakya değil, Brejnev olmuştu. Tabii bütün bunlar Dubcek ve arkadaşlarının Moskova diktesine göz yummadıkları anlamına gelmez; bu konuda onlar, özellikle Krigel'in aldığı farklı tutuma bakarak sonuçlanabilirler.

Bununla birlikte, bu kişilerin o sırada göz altında oldukları, kendi ülkelerinden koparılmış durumda tutuldukları, Brejnev'in tehditlerini de ciddiye almış bulundukları unutulmamalı. Sovyet önderliği konusunda kof hayaller beslemenin yeri yoksa da, böyle bir harekete yeltenmesinin ister istemez yaratacağı trajik ve önceden tahmini mümkün olmayan sonuçları ölçüp tartmadan, Avrupa'nın yüreğindeki bir halkı yok etmeye kalkışacağını düşünmek zordur. Gerçekte, görüşme ekibi, SBKP tarafından ileri sürülen koşulları Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin bilgisine sunmakla yetinebilirdi. Merkez Komitesi de, delegasyonunun onuruna gölge düşürmeden, bunların «anormal» koşullar altında imzalanmış olduğunu belirtir, öte yandan Avrupa Komünist Partilerine aracılıkta bulunacak temsilciler göndermeleri için başvurarak bu koşulları reddedebilirdi. Böyle bir davranışın, Sovyet önderliğini güç duruma sokacağı ve her iki tarafça kabul edilebilir olan bir çözüme razı olmak zorunda bırakabileceği pekâlâ düşünülebilir.

Çekoslovak devrimcileri bu noktada onarılmaz bir hata işlemişlerdir ve bu hata ülkemizde sosyalizmin itibar ve geleceğine uzun süre gölge düşürecektir. 1938'de onlar, Başkan Benes'i, Münich diktesini Parlamento'ya danışmadan kabul etmiş olmakla haklı olarak suçlamışlardı. 1968'de ise, yabancı bir ülkenin metni Parlamento'nun bilgisine hiç sunulmayan ve bugüne kadar da yayımlanmamış olan diktesini kabul edenler, en başta Çekoslovakya Komünist Partisi önderliği ve sonra da Merkez Komitesi olmuştu.

Onlar bunu yalnızca Parti adına yapmakla kalmadılar, onlara güvenen bütün halkın adına da yapmış oldular.

Dubcek'le Smrkovsky'nin, başka bir yol olmadığı ve

1968 reformunun özünün kurtarılabileceği varsayımlarını bir an için kabul edelim. Bunun tek başarı şansı, halkın desteğine güvenmek, quislingleri tecrit etmek, Sovyet şantajına boyun eğmeyi reddetmekti. Sovyet müdahalesinin ileriye gitmesinden korkan önderlik, felce uğramıştı. Ayrıca Indra, Bilak, Kapek, Jakes ve diğer doğmatiklerin yıkıcı faaliyetleriyle de kösteklendi. Önderlik, işçi sınıfını eyleme geçmeye teşvik edecek yerde, sonu gelmeyen dizi dizi çağrılarla asayişi ve sükûnu sağlamak için çırpınmaktaydı. Sovyet baskısının karşısına dikilecek yerde, daha fazla tavizler verdi ve ultraların taleplerini yerine getirdi. Önderliğin gösterdiği zaaf ve bocalama, ultraları yüreklendirmiş ve Ekim 1968'den başlayarak da saldırıya geçmelerine olanak vermişti. Bu tutumla hiçbir şey kurtarılamazdı. Kısacası, Prag Baharı siyaseti tümüyle hiçe indirgendi.

O zaman, gelecekte olacakların tablosunu gerçeğe uygun şekilde gören Jaroslav Sabata, Frantisek Kriegel, Karel Bartosek, Karel Kync gibi kimseler çok değildi. Çoğunluk, önderlikle tam bir dayanışma halindeydi, tabii daha sonra şu sözde somutlaşacak olan bazı sınırlamalarla: «Biz sizinleyiz, siz de bizimle birlik olun!» Bu hem bir vaatti, hem de önderliğe halktan kopmaması yolunda bir uyarıydı.

Eylül 1968'den Nisan 1969'a kadar olan dönemde «yeni rota»yı destekleyenler, hem Merkez Komitesi'nde hem de Parti yerel ve bölge komitelerinde hâlâ güçlü durumdaydılar. Ama kitlelerin etkin ve seferber kılınmasını ve daha fazla mevzi kazanma fırsatlarını bir yana bırakmış bulunduklarından, ilerici unsurların Parti'den çıkarılmasına, itibarsız görevlilerin eski yerlerine dönmesine, sansürün yeniden uygulamaya sokulmasına, kamuoyunun baskı altına alınmasına, 1968 politikasının adım adım törpülenmesine ve Stalinist yöntemlere dönülmesine karşı bir *artçı savaşı* vermek zorunda kaldılar. Zamanın kendilerine çalıştığını sanıyorlardı ama durum tam tersiydi.

Bu koşullarda en önemli şey, farklı yöntemler kullanarak bozgunculuğun ve geri çekilmenin üstesinden gelmek ve mücadele iradesini canlı tutmaktı. Bu kararlılığı gösterenler, Çek yazarları ve aydınlar, özellikle de öğrenciler oldu. 17 Kasım

1968 de Öğrenci Birliği'nin önderliğiyle sendikalar ve işçi konseyleri yakın işbirliği sağladılar, genel grev ilan etitler. 28 Ekim 1939'da SS'ler tıp öğrencisi Jan Opleta ile genç işçi Jiri Sadlacek'i kurşuna dizmişlerdi. Prag öğrencileri onların anısına 1939 Kasımında öğrenci gösterileri düzenlemişlerdi. Bu kez işçiler bu örneği izlediler, öğrenci hareketi ve öğrencilerin talepleriyle dayanışmalarını bir kez daha ortaya koydular. Öğrenci grevi, işçilerin ve genel olarak halkın tutumu ve ilerici insanların desteği, Dubcek'e genel saldırıya geçmesi için sağlam bir dayanak sağlıyordu. Toparlanmaya başlayan guislingler kendilerini henüz yeteri kadar güçlü ve harekete açıkça karşı çıkacak kadar güvenlikte hissetmiyorlardı. Buna karşın, Dubcek ve ilericilerin —Moskova ile Indra-Bilak grubunun baskısı altında— «Yeni rota»nın en popüler savunucusu Josef Smrkovsky'yi teslim etmeleri artık kararlı bir direnme gücü kalmayan kollektif önderliğin çözülmesinin belirgin işaretiydi. *Artık Parti içinde muhalefet oluşturma olanakları sona ermiş gibiydi: dolayısıyla direnmenin temeli Parti dışında aranmalıydı.*

Daha önce de değinildiği gibi, alt kademelerden gelen, ama olumlu değerlendirilmesine rağmen önderlikten doğru dürüst destek görmeyen bütün girişimler engellendi, en sonunda da yasaklandı. Ocak 1969'da Jan Palach'ın kendini rastlanmadık bir şekilde feda edişi, halkın içine düşmüş olduğu umutsuzluğun dışavurumuydu. Palach'ın cenaze töreni, öğrencilerin ve büyük halk kitlelerinin bir kez daha 1968 ideallerine bağlılıklarını açığa vurdukları etkili bir birlik gösterisi halini aldı. Kısa bir süre sonra, işçi konseyleri bir meclis topladı. Bu, yabancı işgaline karşı toptan boyun eğişi önlemek yolundaki son çaba oldu. Mart 1969'da halkın, Çekoslovak Buz Hokeyi Takımının Sovyetler Birliği karşısındaki galibiyetini izleyen görkemli ve coşkun gösterileri, Çeklerle Slovakların istilacılara karşı gerçek duygularını bir kez daha kanıtladı. Gösteriyi bir polis provokasyonu izledi: Prag'daki Aeroflot büroları tahrip edildi, bu da Sovyet önderliğine sonunda Dubcek'i uzaklaştırıp, çevirdiği entrikalarla Brejnev'in güvenini kazanmış olan Gustav Husak'ı onun yerine getirmesi için istediği bahaneyi vermiş oldu.

GERÇEK [SOSYALİST] KİMDİR?

Dubcek'in görevden alınarak, yerine Husak'ın getirilmesi, ilerici kampın bölünmesine neden oldu. 1968 reformlarını kaleme alanlara karşı misillemeleri önlemesi koşuluyla, pes edip Husak'ı desteklemeye dünden hazır olan bazı kimseler vardı. Bazıları ise, saray darbesine karşı çıktılar. Prag Baharı deneyinin devam ettirilmesini savundular. Buna karşın onlar, aslında Parti içindeki ve bir toplumdaki bunalımın nedenini oluşturan 1968 öncesi yöntemlerine ve Sovyet modeline geri dönüşün engellenebileceği gibi bir düş beslemiyorlardı. Bu mücadeleyi, sosyalizmin ve partinin itibarını korumak için sürdürmek istiyorlardı. Bu idealler sayısız kez çiğnenmişti, o yüzden bu mücadele gelecek açısından önemliydi.

Bu tutumu ilk ortaya koyanlardan biri Dr. Frantisek Kriegel oldu. Kriegel, uluslararası deneyime sahip, emektar bir Komünist Partisi üyesiydi. Böyle olduğu halde onun Merkez Komitesi'nin 30 Mayıs 1969 toplantısında yapmış olduğu konuşma sansürce yasaklandı (buna karşın bu konuşmanın metni ülke içinde ilk Çek «samizdat»ı olarak geniş çapta dağıtıldı). Frantisek bu konuşmasında, susturulan ve daha sonra Parti'den atılanların, uğrunda mücadeleye hazır oldukları amaçları ortaya koymaktaydı: *Milli bağımsızlık ve egemenlik, demokrasi; aparatçiklerin değil «halkın sosyalizmi», uluslararası*

dayanışma. Kriegel konuşmasında muhalefet sözünü etmemesine karşın, radikal bir ton kullanmaktaydı: insaf ve hatırşinaslık isteyecek ve başka örneklerde olduğu gibi özeleştiri yapacak yerde, Parti'den atılsa bile [davaya bağlı] kalacağını [...] ilan ediyordu. Kriegel'den sonra binlerce, yüz binlerce kişi Parti'den çıkarıldı; «atılanlar partisi» terimi işte böyle doğdu.

Kriegel'in tutumu, tek olay değildi. Gazeteci Karel Kyncl'in Komünist Partisi Kent Komitesi'nin 2 Haziran 1969 Genel Kurulundaki tutumu buna kanıttır. Kyncl, Husak'a, bir yoldaşın halkın dilek ve çıkarlarına ters olan bir politikaya göz yummamasının, Parti disiplinini çiğnemek sayılıp sayılmayacağını sormuştu.

Tıpkı Kriegel ve Kyncl gibi, binlerce Parti üyesi kendilerine aynı soruyu soruyorlardı: şimdi sıra nereye geldi? Parti'den ayrılmak ve böylece sosyalizmi savunmaktan vazgeçmek mi? Eve mi dönmek, yoksa sosyalist idealleri saptırmak isteyenlerle mücadele edip gelecek bakımından bir şeyleri kurtarmaya mı bakmak? Ardından gidip teslim olmak istemediler ve milli bağımsızlığa ihanet eden Parti'nin ağır tarihi sorumluluğunu aklamayı kabul etmediler. Kriegel, Kyncl, Sabata, Bartosek, Kosik, Kalivoda ve diğerleri aldıkları tutumla tek bir yanıt veriyorlardı: «Kurtlarla birlikte ulumamak», işgal «realitesi»ni kabul etmemek, işgalin meşrulaşmasını, «normalleştirmeyi» reddetmek ve bu gerici, milli olmayan hareketin yardakçısı haline gelmiş olan Husak grubundan ayrılmak. Artık, kendine hâlâ [sosyalist] demeye devam edenler için böyle bir partiden atılmak, bir trajedi olmaktan çıkmıştı. *Biliyorlardı ki, Parti kartı insanı [sosyalist] yapmaya yetmez ya da Parti kartının geri alınması sizi [sosyalist] olmaktan çıkarmaz. Gelecekte de [sosyalistler] ve [«sosyalistler»] olacaktır.* Ne var ki, bir şeyin açıklığa kavuşturulması gerekti: kimdi gerçekten [sosyalist] olan? Küçük bir ülkenin özgürlüğünü çiğneyip yok etmek için yarım milyon askerini ve tanklarını gönderen Brejnev mi? Yoksa, Sovyetler Birliği'nde, Çekoslovakya'yla dayanışmalarını ilan eden Grigorenko ve Yakimoviç mi? Sosyalist demokrasinin bulaşıcı olduğundan korkan Ubricht mi

yoksa, Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde böyle bir demokrasi uğrunda Çekoslovak [sosyalistleri] ile yanyana çalışan Profesör Havemann mı? Dubcek, Kriegel, Sabata, Hübl mü, yoksa, Indra, Bilak, Kapek mi? Ayrım çizgisi nerededir? Bu çizgi henüz açık seçik ortaya çıkmamış durumda, ama belirmeye başlıyor ve *gelecekte tüm enternasyonal hareketi boydan boya bölecek.*

İşçilerin ve aydınların özerk girişimleri ve muhalilferin Parti'den çıkarılmalarıyla, Parti dışı direnişinin esasları hazırlanmıştı. Bir program hazırlanması yolundaki ilk girişimin Parti üyeleri tarafından değil de, içlerinde muhaliflerin de bulunduğu bir aydın ve Partili-olmayanlar grubu tarafından yapılmasının zorunlu hale gelmesi çok mantıkidir. «On Maddelik Manifesto» (Bak. Ek No. 1. Buna çoğu kez «2000 sözcüklü Yeni Manifesto» da denir), Devlet'e ve Parti önderliğine seslenir. Anayasa'nın yurttaşlara tanıdığı dilekçe hakkını kullanır. Bu tamamen yasal olan eylem, Manifesto'yu kaleme alanların yeni bir parti ya da yeni bir hareket oluşturmak amacında olmadıklarını, varolan kurumlar çerçevesinde yapıcı çalışmalar yapmak ve siyasi mücadele yürütmek istediklerini ve bunu mümkün gördüklerini kanıtlamaktadır. Ne var ki, onların yasallığa saygı gösterileceği yolundaki güvencelere körü körüne inandıklarını kanıtlamaz. Gerçekte, böyle bir belgeyi kaleme alıp sunmak, devlet güvenlik örgütlerinin çok geçmeden yazarlara gösterdiği tepkiden de anlaşılacağı üzere, cesaret isteyen bir işti. Manifesto yazarlarından üçü — Jan Tesar, Rudolf Battek ve Ludek Pachman— Eylül 1969'da tutuklandılar ve bir yıl hapiste tutuldular. Ocak 1972'de de bir kez daha tutuklandılar. Bu kez bunu ağır cezalı siyasi yargılamalar izledi. Diğerleri ise sorguya çekildiler ve suçlandılar, ama duruşmaların fiilen başlaması şu ana kadar ertelenip durdu. Bununla birlikte bütün Manifesto yazarları baskılarla ve çeşitli kötü muamelelerle karşılaştılar. Parti üyeleri Parti'den çıkarıldı; kamu haklarından yasaklandılar, işlerini kaybettiler.

Hemen hemen bu sırada, bir siyasi muhalefet program taslağının hazırlanması yolunda bir girişimde daha bulunuldu: Profesör Petr Uhl ve arkadaşları tarafından kurulan *Devrimci*

Sosyalist Parti'nin bildirgesi. Bu kişiler, kökenini Prag Baharı'ndan alan devrimci gençlik hareketinden geliyorlardı. Bu grup, Sovyet işgaline ve dayatılan bürokratik rejime karşı mücadelesinde sosyalizmi desteklediğini açık ve seçik olarak ilan etmiştir.

Bu grubun üyeleri, Prag Baharı'nı ilerlemenin önemli başlangıç noktası olarak kabul ederler; bununla birlikte Dubcek önderliğine, özellikle de onun devrimci cesaretten yoksunluğuna itiraz ve eleştirilerini belirttiler; dolayısıyla da muhaliflerin yasal çerçevede kalarak çalışabileceği yolundaki boş hayallerini paylaşmazlar. Varolan yasal örgütler içinde çalışmayı gözardı etmemekle birlikte, *yeraltı faaliyetine* hazırlanmaları ve berrak bir sosyalist programı olan bir siyasi öncü örgütün kurulmasını savunmaları bundandır.

O zamanki siyasi hava anımsanacak olursa, bu programın gençlerle bir işçi azınlığının iradesini yansıttığını ve ülkede o zaman hakim olan duygularla çeliştiğini düşünmek gerekiyor. Halkın çoğunluğu, 21 Ağustos 1968 olaylarının yarattığı şoktan henüz sıyrılmamıştı. Genel eğilim Sovyelter'e karşı ve milliyetçiydi ama bu yolu seçmek kesin bir cesareti gerektirirdi. Bu durumun grubun etkileme gücünü kısıtlayıp kısıtlamadığını düşünmeye değer. Buna karşın, bu grubun mensupları, uzun yılların deneyimine sahip kimi önde gelen politikacılardan çok daha fazla siyasi kavrayış gösterdiler ve Çekoslovak sosyalist muhalefetinin tarihinde bu grubun girişimi kuşku yok ki «çok acı ama çok yararlı» nitelemesiyle yer alacaktır.

Husak iktidara gelince, bir yandan zaman kazanmak ve heyecanı yatıştırmak,bir yandan da Dubcek'le arkadaşlarını iktidardan uzaklaştırabileceği koşulları yaratabilmek için onların işbirliğini sağlayacağı bir geçiş dönemine ihtiyaç duydu. Sovyet istilasının birinci yıldönümünde halk tarafından yapılan gösterilerin acımasızca bastırılmasının ardından (bu gösterilerde beş kişi ölmüş, yüzlerce insan yaralanmıştı) Husak ve işbirlikçileri kendilerini Dubcek'ten kurtulacak kadar güçlü hissettiler. Merkez Komitesi'nin Eylül 1969 toplantısında açıktan açığa saldırıya geçerek Prezidyum'un 20-21 Ağustos 1968 gecesi aldığı kararı iptal etiler (oysa aynı Merkez Komite-

si, bir yıl önce bu kararı oybirliğiyle almıştı). Husak ve yandaşları Milli Meclis'in ve Hükümet'in aldığı kararları ve Beş Varşova Paktı devletinin 19 Temmuz 1968 tarihli mektubuna Merkez Komitesi'nin verdiği yanıtı da aynı şekilde iptal etmişlerdi. Bu önlemler, işgalin meşrulaşması anlamına geliyordu. Dubcek eleştirilerek Merkez Komitesi'nden çıkarıldı (hâlâ Merkez Komitesi üyesiydi) ve Komünist Partisi'nin yasadışı olduğu, kendisinin sempati gösterileriyle karşılanmasından korkulmayacak bir ülkeye, NATO üyesi Türkiye'ye büyükelçi olarak gönderildi. Spacek, Hübl, Cerny, Mikova ve diğer arkadaşları, yalnızca Merkez Komitesi'nden değil, Parti'den de çıkarıldılar.

Merkez Komitesi oturumunda üç konuşma yapıldı. Bu konuşmalar (Alexander Dubcek, Josef Smrkovsky ve Millan Hübl'ün konuşmaları) farklı yaklaşımlarına karşın, yine de öznitesel ve ortak yanlar taşıyorlardı:

— 1968 politikasının doğruluğuna ve tartışmasız sosyalist olduğuna tam bir inanç belirtiliyor, bu politikanın karşıdevrimci sayılması reddediliyordu.

— Komünist Partisi'ne ve devrimci harekete bağlılık dile getiriliyor; «sağcı», «anti-komünist» terimleri reddediliyordu.

— Husak'ın verdiği sözü tutacağına, çok dar sınırlar içinde kalsa da, yeni önderliğin Prag Baharı politikasını sürdüreceğine güven belirtiliyordu.

— Olayların tersine dönmesi ve kendilerine yöneltilen haksız suçlamalar karşısında çaresizlik duygusu dışavuruyordu.

— Son olarak durumun daha da kötüye varmasını önlemekten, Parti'nin alt kademelerini seferber etme kararlılığından tamamen yoksunluk göze çarpıyordu.

Bir komünist hareket tarihçisi olan Hübl, ilerisini görmüş, kaçınılmaz olarak gelecek olan baskıya ve moral kırıklığına karşı uyarıda bulunmuştu: «bu olguların yalnızca gözle görülen yanlarının değil, gizli mekanizmalarının da farkındayım. Sağ kanat'a yöneltilen eleştiri ve onu teşhir için bugün kullanılmakta olan yöntemler konusunda bunca kaygı duymamanın

nedeni budur. Geçen birkaç ay içinde öyle muazzam bir mekanizma harekete geçirilmiştir ki, ona son anda dur denmezse, tıpkı 'ellili' yılların o kötü ünlü 'değirmen'leri gibi işleyecektir... O zamankinden farklı olarak bugün Çekoslovakya Komünist Partisi'nin arkasında feci siyasi yargılamalar deneyimi var. O nedenle de, gelecekte, önderler şöyle dursun, hiçbir üye çıkıp da, ben işlerin bu denli ileriye gideceğini bilemezdim, diyemeyecektir.»

Bugün, Dubcek ve destekçilerini eleştirirken, Prag Baharı'nın içinde oluştuğu havayı, önderlerinin hangi baskılar altında özeleştiri yapmak, kendilerini, yoldaşlarını ve aynı zamanda tüm 1968 politikasını lanetlemek zorunda kaldıklarını unutmamak gerekir. Dubcek'in o zaman da da, daha sonra da, *fikirlerinden vazgeçmeyi daima reddetmiş olduğu gerçeği,* ona Çekoslovak ve enternasyonal hareketin tarihinde tartışılmaz olarak onurlu bir yer kazandırmıştır. Dubcek, zorunlu «istifa» sına karşın, daha sonra, Bn. Smrkovska'ya yazdığı mektubun (bak. Ek No. 14), özellikle de Federal Meclis'e yazdığı 28 Ekim 1974 tarihli mektubunun da bir kez daha kanıtladığı gibi, bugün de «yeni rota»nın ve sosyalist muhalefetin simgesi olarak durmaktadır.

Merkez Komitesi'nin Eylül 1969 toplantılarında aldığı karar ve yapılan konuşmalar, bazı temel sorunlara açıklık getirmektedir: Parti, bugüne kadar olduğu gibi, ilericilerle yeni-Stalinistlerin tek siyasi kapışma yeri olarak kalmaya devam ediyor mu? İleriye doğru adım atabilmek için, hâlâ kabul edilebilir olan uzlaşma olanakları var mıdır?

Bu soruların yanıtı, hayırdır. Merkez Komitesi'nin Eylül 1969 toplantıları, artık Parti içinde bir sosyalist muhalefetin gelişmesinde tarihi bir aşamanın sonuna gelinmiş bulunduğunu kesin olarak gösteriyordu.

BÜYÜK TEMİZLİK

Bazı Parti üyeleri için böyle bir durum, yaşamlarına anlam veren şeyin yok olması demekti. Çekoslovakya Komünist Partisi'nin kurucu üyesi tanınmış yazarın torunu olan Çek Ozanı Stanislav Neuman, intiharından önce yazdığı 18 Eylül 1970 tarihli veda mektubunda bunu dile getirmekteydi:

> «Beni Parti'ye bağlayan ve uğrunda en yakın arkadaşlarımın 2 Mayıs 1945'te idam edildikleri ideallerin gerçekleşmediğini, tam tersine, şimdiki uygulamalarla ayaklar altında çiğnendiğini gitgide daha açık olarak görüyorum; onun için ölmeye karar verdim. Doğru, bunlar uğrunda savaşabilirdim; ama artık ne gücüm kaldı, ne de cesaretim. Yaşamıma son vermeyi çıkış yolu olarak görmemin nedeni budur. Mayakovski bunu 'aydıncı tutum' diye nitelemişti; ama o bile tek çıkar yol olarak bunu seçmek zorunda kalmamış mıydı?»

Başkaları için geriye kalan, salt, kendi özel yaşamına çekilmek, ilgisizleşmek, ya da değişmeleri dıştan izlemekti. Kimileri de o zamana kadar inanç besledikleri ideallere sırt çevirdiler. Boyun eğmeyi ya da hangi tarafın kazanacağını kollayarak tarafsız kalmayı ne olursa olsun kabul etmeyenlerin ve mücadeleye yeni koşullar altında da devam kararında olanların sayısı gözle görülür şekilde artıyordu.

On binlerce Parti üyesi ve diğer yurttaş için, tüm bir yaşamın muhasebesinin yapılmak, temel siyasi konumların yeniden değerlendirilmek zorunda olduğu bir iç hesaplaşma dönemidir bu. Onları kalıba dökmüş olan, yirmi yıllık sosyalizmdir. 1968' de onların eline yaşamlarını özlemini çektikleri yönde değiştirmek gibi eşsiz bir fırsat geçmişti. O büyük umutların ardından, şimdi büyük temizlikler geliyor: tek tek her parti üyesinin sicili didik didik ediliyor. Bu ağdan kimseye kurtuluş yoktur.

Herkes kararını vermek zorundadır: ya açıkça pişmanlık getirecek, Parti'de kalacak, ikili bir oyun oynayacaktır, ya da fikirlerini savunacaktır. İkincisi Parti'den atılmak anlamına gelir. Ama bir partili olarak onurunu böyle davranmakla kurtarabilir. Başka hiçbir seçeneğin, hiçbir değişme umudunun olmadığı bir ülkede ve böyle bir durumda, zor bir seçimdir bu. Göze alınması gereken pek çok şey var: kişinin kariyeri, yıllarca verilmiş ağır bir emeğin heba olacak sonuçları; okumak isteyen, oysa analarının babalarının cezasını çeken çocuklar; insanın alıştığı bütün şeyler, arkadaşlıklar, mali sorun. Ama bütün bunlardan önce gelen, kişinin kendi vicdanıdır. Yönetim, ülkedeki yüzlerce yıllık yabancı yönetimin biçim verdiği bir zihniyetle hesap yapar: Çekler, yaşamı devam ettirmek sanatını öğrenmişlerdir ve lüks, gösterişçilik gibi şeyleri küçük bir ulusun kaldıramayacağı şeyler olarak kabul etmeyi ilkesel bir tutum olarak görme alışkanlığına sahip olmuşlardır. Bu bakımdan, yetmişli yıllardaki temizlikler, hiçbir gerçek askeri yenilginin sağlayamayacağı en kötü teslimiyeti dayatmak için kullanılan yöntemlerin, «normalleştirme» düzeninin, kişiliği böyle muazzam ve sistemli bir biçimde yıkmanın en ayrıntılı bir şekilde incelenebileceği bir modeli oluştururlar.

Temizlik hareketleri sırasında Parti'den 500 bin kadar üye çıkarıldı ya da Parti'nin politikalarını reddedenler kendi iradeleriyle ayrıldılar. Hiçbir savunma olanağına sahip olmayan bu insanlar, basın, radyo ve televizyonda alanetlendi; paryalar, anti-sosyal öğeler haline geldiler. Bunlar, işlerinden uzaklaştırılmış, çalışma yaşamına hiçbir zaman dönemeyecekleri an-

lamına gelen kara listeye alınmışlardır. Eşleri ve çocukları tecrit edilmiştir, iftiralara uğramaktadırlar. Bütün bu acı sonuçlar, Milan Hübl tarafından Gustav Husak'a yollanan cesur mektupta teşhir edilmektedir; Hübl, Husak'ın karşısına, bundan hiç de daha az acı olmayan kendi geçmişiyle çıkmaktadır; onu hiç de daha az olmayan şimdiki durumla karşılaştırmakta ve her ikisinin de daha düne kadar çok yerinde buldukları Karl Marks'ın şu sözleriyle son vermektedir mektubuna:

«Kendi çocuklarını Satürn gibi yiyen bir devrim, yanlış yoldadır.»

İşte, temizlik çığının, nasıl yuvarlanmaya başladığını gösteren kısa öyküsü. Parti önderliği Ağustos 1968 sonunda Moskova'dan dönünce (orada Dubcek ve arkadaşları sözcüğün tam anlamıyla kaçırılmışlar, savaş tutsağı muamelesi görmüşler ve ancak Brejnev'in Alois Indra başkanlığında bir «Devrimci İşçi ve Köylü Hükümeti»ni zorla kabul ettirme planı fiyaskoya uğradıktan sonra «müzakereciler» statüsüne yükseltilmişlerdi) Sovyetler'in ısrarları sonucu kurbanlar dizisi başladı. İlk kurban Dr. Frantisek Kriegel oldu. Moskova diktesini imzalamayı reddeden tek delegasyon üyesi oydu. Kriegel'i, Başkan Yardımcısı Ota Sik, İçişleri Bakanı Josef Pavel, Dışişleri Bakanı Jiri Hajek, Radyo ve Televizyonun Müdürleri Zdenek Hejzlar ve Jiri Pelikan izlediler. 1968 sonunda sıra, henüz siyasi idam fermanı açıklanmasa da, Parlamento Sözcüsü Josef Smrkovsky'ye gelmişti. Dubcek'e, ancak onun ardından saldırıldı. Dubcek'in devrilmesi, artık kimsenin durduramayacağı bir çığı harekete geçirdi. Bütün bu önlemlerin baş tezgâhlayıcısı, perde gerisinde duran, ortalıkta ise Dubcek'in ve halkın vefalı dostuymuş gibi gözüken Husak'ın ta kendisiydi. Görünüşte, kurtarılabilecek ne varsa kurtarmaya çalışıyordu. 1968'de «Dubcek Yoldaş'la birlikte mücadele edip, onunla birlikte düştüğünü» söyleyen o değil miydi? Az sonra, «Kimse Sovyet ordularını çağırmadı» diyen o değil miydi? Hele, daha Nisan 1969'da Prag Baharı, Parti'nin en şanlı sayfaları arasındadır,» diyen de o değil miydi? Bütün bu sözleri, bugün hâlâ Husak'ın «vaatlerine» bel bağlayanların hatırlamaları gerekir. Sosya-

list muhalefetin illegal bir gazetesinde çıkan ve Husak'ın önderlik dönemini inceleyen «Husak'ın 700 Günü» başlıklı makale, durumu çok güzel özetlemektedir: «Husak, duruma göre, her türlü sözü verebilen, her şeyi unutabilen bir insandır.» Ellili yıllardaki Stalinist baskıdan acı çekmiş biri olmasına rağmen, iktidar hırsının, ülkenin başı olmak tutkusunun tutsağı olmuş bir kimsedir. «Yeni rota» devam ediyor olsaydı, kuşkusuz ki Husak, onun en ateşli savunucularından biri olacaktı. Ama zorba Sovyet müdahalesinden sonra «insan yüzlü sosyalizmin» yenilgiye uğramış olduğunu, Dubcek'le destekçilerinin mutlaka işbaşından uzaklaştırılacaklarını, Brejnev'in güvenebileceği bir adamı, bir Çekoslovak «Kadar»ını ya da «Gomulka»sını aramakta olduğunu açıkça gördü. O zamanlar ne Indra, ne Bilak, ne de diğer quisling'lerden herhangi biri Sovyet siyasetini yürütebilecek durumdaydı. Hepsi de halktan iyice uzaklaşmış durumdaydılar ve halk onlardan nefret ediyordu; açıkça güçsüzdüler. «Moskova müzakereleri» sırasında «alternatif çözüm» olarak kendini önermiş ve daha sonra da 1968 sonbaharında Kiev'de kendisini «gerçekçi bir siyaset adamı» olarak takdim etmiş olan Husak, Sovyet önderliği'nin tam da aradığı adamdı: savaş-öncesinin bir komünistiydi, bir Slovaktı ve Stalinist yargılamaların bir kurbanıydı. Hapiste bulunduğu sıralarda bile katı bir dogmatik, son derece otoriter ve hiç renk vermeyen, dünyayı yalnızca ak-kara olarak gören ve çevresindeki dünya konusunda hiçbir bilgisi olmayan, Marksist ideolojiye sadık kalmak ya da Sovyetler Birliği'nin rolü konusunda hayal beslemeyen, ama iş «sosyalist kamp»ın disiplinine geldi mi, koşulsuz itaat eden bir insandı. Siyasi iktidar, Husak'ın yaşamının son hedefidir. Sovyet önderliği, Nazi işgali sırasında Husak'ın, faşist Slovak yönetiminin Alman işgali altındaki Ukrayna'ya gitme çağrısını kabul etmiş olması gerçeğine ses çıkarmadığı gibi, 1968'de Dubcek'in politikasıyla flört etmiş olmasına da ses çıkarmamıştır. Böyle şeyler, gözdağı vermek ya da şantaj yapmak için her zaman işe yarayacak olan şeylerdi. Brejnev onu, Dubcek'e karşı bir baskı aracı olarak kullandı. Dubcek mevzilerini, onurlu bir şekilde ve direne direne, birbiri ardından Husuk'a teslim etmek zorunda kalacaktı. Dubcek

onun bu amaçlarına hizmet ettikten ve daha başka taviz vermeyeceği anlaşıldıktan sonra, Mart 1969'da Mareşal Greçko, Husak'ı Çekoslovakya Komünist Partisi'nin başına getiren ültimatomuyla sahneye çıktı.

Husak, en başından beri, iktidarı ancak Sovyetler'in yardımıyla ele geçirebileceğini kavramıştı. Bu da onun siyaseti üzerinde belirleyici etki yaptı, büyük olasılıkla, gelecekte de yapacaktır. Bu konuda hayal beslemek tehlikelidir. Ne var ki bu, Husak'ın, Brejnev'in devrilmesi ya da Moskova'da önemli değişiklikler olması halinde kamp değiştirmeyeceği, Çekoslovakya'yı SSCB'den bağımsız kılmayı amaçlayan bir hareketin başına geçmeye çalışmayacağı anlamına gelmez.

Böylesine kayıtsız şartsız bir teslimiyetin amansız mantığı, halkın gerçek desteğine sahip olmayan ya da olamayan ve görevi aşağılayıcı bir işgali gizlemek ve sürdürmek olan önderler için doğaldır. Böyle bir rejime destek olmak zorunda kalan önderler, kaçınılmaz olarak halkın gözüne Novotny döneminin son yarısında rol alanlardan daha kapıkulu, hatta daha budala ve daha yoz görünürler. Halkın destek ve işbirliğinin olmadığı yerde, ancak korku, polis ve yabancı tankların yardımıyla yönetmek mümkündür; halk bir an gelir «realite»yi unutmaya kalkarsa, bu tankların silahları onu hizya getiriverir.

Başka Avrupa ülkelerinde de, 1969'dan sonra Çekoslovakya'da görülen siyasi yargılamalara gerek kalmadan benzer bir durumun ortaya çıktığı akla gelebilir. Kuşkusuz o ülkelerde de baskı vardır, ama farklı biçimlerde kendini gösterir. İşgal gücünün desteğini alan Çekoslovakya önderliğinin başlarda, tam bir «normalleştirme» için yargılamaları kesinlikle zorunlu görmedikleri düşünülebilir. Çekoslovakya gibi gelişmiş bir ülkede, siyasi önlemler ve maddi baskı, doğrudan zor kullanmaktan daha etkili olur. Brejnev ile Husak pekâlâ bilirler ki, muhalefete mensup insanların öldürülmesi, çeşitli bölgelerdeki tüm nüfusun sürgün edilmesi, yurt dışına çıkarmalar, kitlesel baskılar, olsa olsa halkın kuvvetle direnmesine ve çılgınca eylemlere girişmesine yol açar. SSCB'nin bazı bölgelerinde, örneğin Kafkasya'da Baltık devletlerinde ya da Sibirya'da mümkün olan şeyin, 1972 yılında Avrupa'nın göbeğinde olması

zordu. Daha çok, Çekler ve Slovaklar için doğrudur bu. Onlar, özellikle de Çekler, en başından kaybedilmiş bir savaşa girmeyecek kadar gerçekçidirler. Kuvvet dengesinin kendilerinden yana dönmesine kadar beklemeye, ardından işin içine tümüyle girmeye alışıktırlar. Ama mücadelede de, zaferde de hoşgörü ve sağduyuyla hareket ederler. Buna karşılık, korku ve terör, umulmadık biçimde onların gözüpekliklerine ve kararlıklarına neden olabilir. İşin bu noktaya varmasından sakınmak için baskıyı küçük küçük dozlarla uygulamak daha akıllıca olabilir. O zaman, dünyanın diğer yerlerinde olduğu gibi, insanlar daha kolay alışırlar; buna karşılık etkisi özellikle ezici, bastırıcı olur. Baskı zayıf da olsa korku yaratır, dayanışmayı yıkar, toplumu çözer, halkı günbegün küçük küçük tavizler vermek zorunda bırakır. Bu da sonunda giderek kitlesel teslimiyete dönüşür. İşgal rejimi, başarıyla böbürlenebiliyorsa, kuşku yok ki, bu, «normalleştirme» tekniğini, ustaca uygulamış olmasındandır: birleşik bir halkı bölmek, daha bir yıl önce özgürlük uğrunda kendini feda etmeye hazır kimseleri dehşet içinde bırakmak, halkı kendi iradesine rağmen rejimin işbirlikçisi haline getirmek; hem de öylesine ki, zaaflarını açığa vurur diye, gelecek değişikliklerden bile korku duyan bir halk yaratmak. İşte işgal rejiminin başarılı «normalleştirme»sinin bilançosu budur.

Bununla birlikte, baskının uygulanması, en başta bu baskının etkinliğine dayanır. Halkın çoğunluğu boyun eğmeye ve sadakata zorlansaydı, her türlü direniş kırılsaydı, genel bir edilgenlik sağlanabilseydi, bu durumda Husak ve ortakları, Sovyet önderlerinin işbirliğiyle, baskıyı belli sınırlar içinde tutabilirlerdi; tutuklamalardan ve siyasi yargılamalardan kaçınabilirlerdi. Bugün açık olan şudur: hiç kimse sırf kendi zevki ya da kana susamışlığı yüzünden böyle yargılamaları ya da sert cezalandırma istemlerini sahneye getirmez. Hele bunu yapmamayı yeğleyecek olan Husak için doğrudur bu. Ama, gene de amansız mantık, öznel amaçlardan daha güçlüdür: bir kuvvet politikası tarafından uygulanan baskıya direniş, kaçınılmaz olarak ikinci bir baskı, tutuklama ve siyasi yargılama dalgası yaratır.

ATILANLAR PARTİSİ

Tutuklama ve siyasi yargılama dalgasından yeni bir siyasi güç, halkın bildiği adıyla «Atılanlar Partisi» doğdu. Yıllarca üyelikten sonra, yüz binlerce insan Parti kartlarından yoksun kılındı. 1968'den beri yürütülmekte olan mücadele, bu insanlar arasında yeni bağlar oluşturmuştu; onları ortak bir ideal birbirine bağlıyordu. İlk önemli siyasi mücadele deneyimlerini Prag Baharı'nda yaşamış ve normal olarak bir siyasi partide ancak uzun yıllar çalışarak kazanılabilecek bir siyasi olgunluğa erişmiş olan gençler de bunlara katıldılar. Muhalefet hareketinin ana temelini oluşturan şey işte bu siyasi olgunluktu. Son olarak da ,Parti bağları olmayan insanları saymamız gerekiyor. Bunlara 1968 yılında kendi başlarına siyasete katılma şansı tanınmış ve bu kimseler yeniden siyaset yaşamına girmişlerdi.

Çekoslovakya'da şimdi yeni bir durumun ortaya çıkmış olduğunu kavramak gerekiyor. Bu durumun bellibaşlı özellikleri şunlardır:

a) 1968 sosyalizminin yenileşme hareketi tümüyle yenik düşmemiş, yalnızca yabancı devletlerin askeri müdahalesiyle durdurulmuştur. Bu da, gerçek sosyalizm mücadelesi ile milli bağımsızlık mücadelesi arasında sıkı bir bağ yaratmıştır. Bu, harekete halk katında geniş bir temel sağlamaktadır. Buna

ek olarak, Parti'den çıkarılmış 500.000 üye vardır ve bunların çoğu deneyimli Parti görevlisidir.

b) Başlangıçta kendiliğinden oluşan muhalefet hareketi sözcülerini bulmuştur. Bu sözcüler, kamuoyuna yaptıkları açıklamalarla halkın güven ve saygısını kazanmışlardır ve işgalci gücün zorla dayattığı şimdiki yöneticilere seçenek oluşturmaktadırlar.

c) Direnme hareketi, son derece farklı unsurlardan oluştuğu ve özünde en aykırı eğilimleri içerdiği halde, güvenilir ve militan ilericilerin etkisi altına sosyalist ve demokrat bir çizgi izlemektedir.

d) 1967'deki parti-içi muhalefetinden farklı olarak bu hareket, 1968'in siyasi belgelerine, en başta da Çekoslovakya Komünist Partisi'nin Eylem Programı'na ve On Dördüncü Kongre tarafından kabul edilen karar ve belgelere dayanan bir programa sahiptir.

«Atılanlar», bu büsbütün farklı duruma üç ayrı biçimde tepki gösteriyorlar:

Bir kısmı, sosyalist sistemde ve özellikle de Çekoslovakya'nın özel coğrafik ve siyasi konumunda, Parti'nin, her şeye karşın, sosyalizmin yenileşmesi uğrundaki mücadelenin yürütülmesinde vazgeçilmez forum olarak kaldığını vurguluyorlar. Örgütlü bir muhalefet düşüncesini reddediyorlar ve Parti üyelerinin çoğunluğunun 1968'de çizilen yola yeniden dönmeleri gerektiğini öne sürüyorlar. Onlara göre, her şeye yeniden başlamak gerekir ve Parti'den atılmış olanlar da bunu gerçekleştirmek için hiçbir fırsatı kaçırmamalıdırlar.

Buna karşılık, bu tutuma karşı olanlar, temizliklerden sonra Husak'ın Partisi'nin, 1967'deki parti olmadığını, hiçbir muhalefet olanağı tanımadığını ileri sürüyorlar. İlk gruptakilerin davaya inançlarından kuşku duymuyorlar, ama onları pasiflikle, bekle gör tutumu takınmakla suçluyorlar. Parti içinde bir muhalefet oluşturabilmenin mümkün olduğu zamanın artık geçmiş bulunduğunu kabul ediyorlar, ama koşulların, bir muhalefet örgütlemeye olanak verecek kadar da olgunlaşmadığını, çünkü bunun, Yönetime, tüm muhaliflerini ezme fırsa-

tını vereceğini düşünüyorlar. Tedbirli olmayı, Moskova'da ve uluslararası sahnede lehte bir durumun oluşmasına kadar beklemeyi, sonra da bu durumdan yararlanmayı tavsiye ediyorlar. Bu savı ileri sürenlere karşıt olanlar, bu eğilimin oportünist ve kendiliğindenci niteliğine işaret ediyor, böyle bir eğilimin ilerici güçlerin dağılmasına ve bir baskı durumunda çaresizliğe yol açacağını söylüyorlar. Aynı zamanda da, her ulusun dünya bürokratik tahakküm merkezini mücadele ederek zayıflatması ve böylece SSCB ile diğer sosyalist ülkelerde dönüşümlerin oluşmasına katkıda bulunması gerektiğini öne sürüyorlar.

Üçüncü bir grup ise, Sovyet işgalinin ve temizlik hareketlerinin yarattığı durumun, en azından şu anda, Parti içinde herhangi bir siyasi mücadeleye olanak vermediğini ileri sürüyor. Bu nedenle, eylem dışarıda yoğunlaştırılmalıdır. Bu grubun taraftarları, ilk iki eğilim tarafından öne sürülen görüşlerden bazılarını kabul ediyorlar, buna karşılık, Parti önderliği üzerinde baskı yapabilmek, onun iç çelişmelerini keskinleştirmek için gerçek bir alternatifin koşullarını yaratacak örgütlü bir muhalefetin kesinlikle zorunlu olduğunu düşünüyorlar.

Örgütlü bir muhalefet düşüncesini savunanlar, iki alternatiften birini seçmek durumundadırlar: birinci alternatif, 1968'deki On Dördüncü Kongre kararlarına dayanan ve siyasetini yalnızca bu kararları savunmaktan ibaret görmeyen, bu kararları sürdürebilecek güce sahip *yeni bir Komünist Partisi*'dir. Yeni durum karşısında bu siyaset genişletilmeli ve «yeni rota»nın hataları eleştirilmelidir. Böyle bir çözüm, gelecek açısından çok büyük bir önem taşır, çünkü halkın sosyalist ideale varolan Komünist Partisi'ni özdeş görmesini önler. Böyle bir durumda Çekoslovak KP'nin iki ayrı partiye ayrılması süreci açık seçik ortaya çıkar. Tabii, bu bölünmenin teorik bir içeriği, bir programı ve bir örgütlenme biçimi olur ve böylece muhalefet, uluslararası hareketle bütünleşerek «ayrılık içinde birlik» ruhuyla o hareketin gelişmesine katkıda bulunabilir.

Sosyalist muhalefet mensupları böyle bir olasılığı, tabii ki olumsuz yanlarını da gözardı etmeden, ciddi bir şekilde düşünüp tartıştılar. Komünist Partisi, 20 Ağustos 1968'deki işgali

ve sonrasındaki «normalleştirme»yi kabul etmekle kendi itibarına büyük bir gölge düşürmüştü. Bu da, Stalin döneminin kötü uygulamalarından Husak'ın şimdiki siyasetine kadar, halkın gözünde «komünizm» sözcüğünün tüm itibarını yok etmiş olan her şeyin üstüne bir kambur daha oldu. Yeni partinin başında ilerici kanada mensup önde gelen tanınmış kişiler bulunacaktı. Oysa bu yalnızca polisin işini kolaylaştıracak ve partinin tasfiyesini çabuklaştıracaktı. Son olarak da, şimdiki uluslararası durumda bunun gibi yeni bir örgütün diğer komünist partileri tarafından tanınmasına hiç olanak yoktu. Tersine, özellikle Sovyetler Birliği'nin önderliğini tanımayı reddeden, ama, henüz açıktan açığa direnemeyecek durumda bulunan partilerde bu, felaket getirici ayrılıklara neden olurdu.

Kendine özgü bir durumdan doğan bu düşünceler, daha sonra geçerliliklerini kaybedebilirlerdi. İşte, bunun içindir ki, sosyalist bir programa sahip olan böyle bir örgütün kendine komünist ya da başka bir ad vermesine bakmaksızın yeni bir partinin oluşturulması üzerindeki tartışmalar sürmektedir. Ama şimdiki koşullar altında muhalefet, yeni durumun kaçınılmaz olarak yeni çözümleri gerekli kıldığı sonucuna varmıştır. İkinci alternatif işte bu yüzden kabul edilmiştir.

İkinci alterntif, bir *sosyalist hareket* oluşturmaktı. «Hareket» teriminden de anlaşılacağı üzere, bu, kendi üst hiyerarşisine, merkezileşmiş organlarına, kendi iç disiplinine sahip, yukardan aşağıya doğru inşa edilmiş bir parti olmayıp, 1968 programına ve *halk içinde sosyalist bir tabana* dayanan siyasi bir eğilim olacaktır. Bununla beraber, hareket entellektüel bir merkeze sahip olacaktır. Bu merkez hareketin genel siyasi çizgisini belirleyecek ve pratik insiyatif sahibi olacaktır. Buna karşılık bu merkez, *fabrikalarda ve yerel kademelerde özgür bir biçimde kurulabilecek olan gruplara, ortak programın uygulanmasında eksiksiz özerklik verecektir.* Merkez, bu amaçla, broşürlerle, «samizdat» gazetelerle, bir bağlantı ve haberleşme ağı aracılığıyla programı yayacak ve bütünü kapsayıcı direktifler yayınlayacak bir durumda bulunmalıdır. Ondan sonradır ki, programı kabul ettiğini bildiren her grup, hatta her kişi,

yerel koşullara uygun olarak iş görebilir ve bu programı uygulayacağı uygun yöntemleri geliştirebilir.

Sosyalist muhalefet bu yapıyı, birkaç ilerici muhalefet akımının varlığını ve bunları aynı örgüt içinde birleştirmenin son derece zor olacağını göz önüne aldığı için seçti. Her grup ve eğilime, ortak amaca katkıda bulunabilmesi için tam bir ideolojik ve örgütsel özgürlük tanımak, amaca daha uygundu.

Komünist doktrine dayanan klasik muhakemelerle bu anlayışa karşı çıkabilir: sıkı bir örgüt olmadan, kendiliğinden bir hareket zafere ulaşmaz. Böyle bir itiraz, bazı koşullar altında kesinlikle doğrudur, ama Doğu Avrupa ülkelerinde bu otomatik olarak uygulanamaz. Bu, daha önce değinilen nedenlerle başarısız kalmaya mahkûm bir davranış olur.

Çekoslovak muhalefeti, öncü bir komünist partisinin kurulmasını reddetti. Öncülük düşüncesine düşman olduğu için değil, pratik etkililiği sağlamak için farklı örgütlenme biçimlerine karar verdi. «Kısa Eylem Programı» (Ek No. 3) yazarları, böyle bir plan karşısındaki tutumlarını, gevşek bağlardan kalıcı ve sıkı bağlara geçişin mümkün olup olmadığını yalnızca pratik deneyim ve hareketin gelişimi gösterecektir, diyerek açıklıyorlar. Şunu tamamen gerçekleştirilebilir bir şey olarak görüyorlar: mücadelenin seyri içinde bazı gruplar gelişerek parti veya o tür yapıya sahip örgütler haline gelebilir ya da eşgüdümleyici bir merkez haline gelecek bir sosyalist hareket oluşturmak üzere öbür gruplarla birleşebilirler. Yazarlar son seçmeyi açık tutuyorlar, buna karşılık, kuramsal bir kalıba dayanan örgütsel biçimleri «yukardan» uygulamaya kalkmayı yersiz ya da bu konuda tartışma açmayı zamansız buluyorlar.

Mümkün en geniş anlamda ortak eylem yolunda, «Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi»nin kurulması ve Bohemya ile Moravya'da çeşitli yerel grup delegelerinin bir konferansı tarafından 28 Ekim Manifestosu'nun hazırlanması, yalnızca Çekoslovakya'daki değil, tüm Doğu Avrupa'daki sosyalist muhalefetin tarihinde önemli bir olaydı.

SOSYALİST MUHALEFETİN PROGRAMI

28 Ekim 1970 Manifestosu (ek No. 2)„ *sosyalist muhalefetin program temelini oluşturur* (28 Ekim, Çeklerin ve Slovakların bağımsızlıklarına yeniden kavuşmalarının yıldönümüdür). Bu manifesto, broşürler ve ilk yeraltı gazeteleri şeklinde bütün halkın ve direnişçi grupların tartışmasına sunulmuştur. Diğer gruplar canlı tartışmalar içinde tutumlarını berraklaştırırlarken, *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi* de kendi programını ayrıntılı olarak belirleyebilme olanağını buldu. Bu hazırlık evresi, çok büyük önem taşıyan bir diğer belgenin, «Kısa Eylem Programı»nın kaleme alınmasıyla tamamlandı (Ek No. 3).

Birlikte düşünme süreci, 1969 ve 1970'teki tarştışmalar sırasında ve bununla aynı ölçüde, örneğin işgalin ikinci yıldönümündeki gösteriler gibi, ortak eylem içinde gelişti. O sıralar, yoğunlaşmakta olan temizlik hareketleri ve siyasi baskı, bu çalışmayı iyice zorlaştırdı. Bu ve bundan sonraki belgeler okunurken, bu durum unutulmamalıdır.

Manifesto, hareketin sosyalist, demokratik ve özgür bir Çekoslovakya için mücadele etmekte olduğunu, amacının şu ya da bu tip bir sosyalizm, ya da bugünlerde yaygın muğlak anlayışlardan biri olmadığını açıkça belirtmektedir. Manifesto kendi sosyalizm düşüncesini şu sözlerle özetlemektedir: «Özgürlük ve demokrasi. Ama, bu terimlerin hem burjuva hem de

Stalinist kavramlarını aşan bir özgürlük ve demokrasi... Bürokratik aygıtlar sosyalizmini de, tıpkı gulaş sosyalizmi gibi reddediyoruz.» (Gulaş: Kruşçav döneminden sonra, yurttaşlarına daha fazla maddi yararlar getiren, ancak bürokratik yapılara dokunmayan sosyalizm tipini tanımlamakta kullanılan terim).

Hareket, Prag Baharı sırasında çizilen yolda ilerlemeyi ve o dönemin, istila ve Parti'nin dağılmasından çıkarılan derslerle zenginleşmiş başlıca ideallerini yeniden canlandırmayı amaçlıyordu. Sosyalist alternatif programının bir sentezi olan aşağıdaki noktalar, Manifesto'dan ve tartışmaya yapılan diğer pek çok katkıdan ortaya çıkmaktadır:

— Kamulaştırılmış üretim araçlarının halk tarafından, demokratik ve doğrudan seçilmiş organlar, özellikle de fabrikalardaki işçi konseyleri aracılığıyla yönetilen gerçek kollektif mülkiyete dönüştürülmesi;

— Üretim araçlarının kollektif mülkiyetine dayalı, içinde bütün parti ve örgütlerin eşit olarak katılacağı, kendi etkilerini meşru siyasi kanallardan ve özgür tartışma yoluyla, hiçbir parti ya da grubun tekeli olmadan gösterebilecekleri *çoğulcu bir sosyalist sistem* kurmak;

— Aşağıdaki haklara saygı: *düşünceleri özgürce dile getirmek;* toplantı ve örgütlenme özgürlüğü; sanat, bilim ve araştırma özgürlüğü; ayrıca tüm yurttaşlar için haberleşme özgürlüğü; güvence altına alınmış *yargı bağımsızlığı* ve *polis üzerinde denetim;*

— *Sendikaların bağımsızlığını* ve bu yolla işçi ve bütün ücretlilerin çıkarlarını temsil etme ve savunma işlevlerini yeniden sağlamak;

— İşçiler tarafından yönetilen işletmelerin özerkliğini güven altına alacak, aynı zamanda da sosyalist planlamaya tüm toplumun çıkarlarını koruyacak *ekonomik reform;* böylece tüm maddi ve entellektüel kaynakların gelişmesine katkıda bulunmak.

— Cumhuriyeti oluşuran iki milliyet arasında eşitliğe dayanan ilişkiler, böylece her türlü merkeziyetçiliği ve şovenizmi önlemek;

— Çin dahil bütün sosyalist ülkelerle eşitlik, dayanışma, **içişlerine karışmama temelinde ilişkileri** geliştirerek *Cumhuriyetin egemenliğini* güçlendirmek; Varşova Paktı'na başlangıçtaki savunma ittifakı özelliğini yeniden kazandırmak. Paktı oluşturan devletlerin açık isteği olmadan, her türlü askeri müdahale olasılığını ortadan kaldırmak.

Bu maddeler, hareketi «sosyalizme düşman» olarak nitelemenin ne kadar saçma olduğunu açıkça ortaya koyar. Oysa, hem resmi propaganda, hem de Prag ve Brno devlet mahkemelerinin Temmuz-Ağustos 1972'de bu hareketi destekleyen kimseler hakkında aldığı kararlarda bu niteleme, insanın içini bulandıracak kadar yinelenmektedir. Tam tersine, sözü geçen maddeler, bu hareketin sosyalizme değil, sosyalizmi çarpıtan bürokratik, otoriter biçimlere muhalefeti temsil ettiğini, en ufak bir kuşkuya yer bırakmadan kanıtlamaktadır. Bu muhalefet hareketi *sosyalizmin reddi değil, itibarının iadesidir.*

Bu da bizi sorunun özüne getirmektedir. Acaba, Sovyet modelinden ve var olan «sosyalist» biçimlerden farklı, başka bir sosyalist toplum türüne gerçekten olanak var mıdır? Başka deyimle, ilk belirtileri Prag Baharı'nda görülen ve hareketin savunmaya devam ettiği türde bir demokratik sosyalizme olanak var mıdır? Sosyalizmin düşmanları, böyle bir olanağın bir kuruntu, saf bir hayal — gerçekte ise... Marksistlerin bir tuzağı olduğunu iddia ederler. Doğu Avrupa'daki kurulu düzen temsilcileri ise, bunun «demokratik sosyalizmin bir varyantı bile olmadığını, hatta sosyalizmle kapitalizm arası bir şey olarak bile sınıflandırılamayacağını, emperyalizmin siyaset ve ideolojisinin bir parçası olduğunu» iddia ediyorlar *(Rudo Pravo,* 12 Ağustos 1970): ama tek farkla; bu kez «tuzağı» kuranlar emperyalistlerin ta kendileridir! Doğulu ve Batılı resmi hasımların, alternatif bir sosyalizmin varlığını reddetmedeki bu birleşmeleri ilgi çekicidir ama şaşırtıcı sayılamaz. Prag Baharı'ndan kaynaklanan belgeleri ve Sosyalist Muhalefetin Eylem Programı'nı daha yakından incelersek, *sosyalizmin bu yenileşmesinin, hem Doğu'daki, hem Batı'daki kurulu düzen temsilcileri için aynı şekilde tehlikeli olduğunu görürüz.*

Manifestoyu kaleme alanlar, kapitalizm ya da bürokratik

sosyalizm dışında bir alternatifin olmadığını reddederek, sosyalizmin diğer modellerinin mümkün olduğunu ilan ediyorlar. Bununla birlikte, kuşkucular, bunun ancak kuramsal olarak mümkün olduğunu, ama uygulamada mümkün olmayacağını iddia ederek Çekoslovak deneyinin 1968'deki yenilgisini buna örnek gösteriyorlar. Doğrusu, bu aşamada böyle bir yolun gerçekleşebilir olduğunu gösterecek, uygulamada sınanmış hiçbir deneyime sahip değiliz: ama bunun imkânsız olduğunu çıkarsamaya yetmez bu. Her şeyi katıp düşünürsek, Çekoslovak deneyi, böyle bir olasılığın gerçekleşebileceğini gösteriyor. Sosyalist bir toplumun, böyle bir sistemin kazanımlarını; yani üretim araçlarının kollektifleştirilmesini ve işçi sınıfının önderlik rolünü koruyabileceği; bu kazanımları, daha geniş demokratik özgürlükler ve çoğulcu bir sistemle zenginleştirebileceği, ilk kez kanıtlanmış bulunuyor. Bu siyasetin, halkın büyük çoğunluğunun desteğini kazandığı herkesin bildiği birşeydir, oysa bunu daha önceleri düşünmek bile zordu. Böyle bir sistem, bu sisteme karşıt olanlar tutumlarını açıklamakta kesinlikle özgür oldukları halde, ne devrilebildi, ne de tehlikeye düştü. Prag Baharı'nı boğmak için yabancı devletlerin müdahale etmek zorunda kalmalarının nedeni budur.

Kuşkucular, gene, Sovyet müdahalesinin şeylerin doğasında var olan mantık gereği yapıldığını, aynı şeyin 1953'te Alman Demokratik Cumhuriyeti'nde ve 1956'da Macaristan'da olduğunu, ne zaman ve nerede gerekli olursa orada tekrarlanacağını ileri sürüyorlar. Biz, *Ağustos 1968'de yenilginin kaçınılmaz olmadığını,* başka bir çıkış yolu bulunabileceğini göstermiştik. Bunu, sosyalist muhalefetin çeşitli belge ve makaleleri de kanıtlamaktadır. Yapılan hataların tahlili kırıcı sözlerle olmamalı, yalnızca Çekoslovakya'da değil, bütün Doğu Avrupa ülkelerinde bunlardan gelecek için dersler çıkarılmalıdır. Kuşkusuz, bu bizi varsayımlar alanına getirmektedir. Ne var ki, sosyalizmin bir sosyal sistem olarak iktidarı, yakın bir olgudur. Henüz ilk evrelerinden sıyrılmış da değildir. İlk zaferini, Avrupa'nın ekonomik ve siyasi bakımdan en geri ülkesinde kazanmış olmasının ağır bedelini ödemek zorundadır. Bu, bir çok çarpıklıkların nedenini oluşturmuştur.

Bu düşüncelerin, kapitalist ülkelerde sosyalist dönüşüm

uğrunda mücadele eden ve «varolan sosyalizm»in kendilerine sunduğu modelden kaygı duyan kimselerin kuşkularıyla tabii ki herhangi bir ilgisi yoktur.

Sovyet modelinin avukatları, tek bir sosyalizm biçimi bulunduğunu, bunun da kaçınılmaz olarak devrimci ve demokratik olacağını iddia ederler: dolayısıyla da «sosyalizm» terimine başka herhangi bir niteleme eklenmesi, yüzeysel, zararlı ve demagojik olur. Onlar, *şimdiki Sovyet sistemini ne olursa olsun sosyalizmle özdeşleştirmek zorundadırlar.* Bu sistemi eleştirmek, sosyalizm konusunda farklı bir düşünceye sahip olmak, sosyalizm düşmanı olarak teşhir edilmek anlamına gelir. Onların düşünce biçimlerine göre, sosyalist bir muhalefet olamaz, ancak sosyalizme muhalefet olabilir. Sovyet modelini reddetmek demek, sosyalizmi yıkmak, kapitalizmi geri getirmeyi istemek demektir. Doğu Avrupa ülkelerinde muhalefetin bastırılmasını haklı göstermek için kullanılan bahane budur. Batı ülkelerinde ise aynı yöntem, sosyalizmi gözden düşürmek için kullanılıyor.

28 Ekim 1970 Manifestosu, ayrıca muhalefetin yayınladığı daha başka belgeler, hareketin sosyalist özniteliğinin altını çizmekle kalmıyor, ayrıca istiladan bu yana halkın içinde çok yaygın bir tutum haline gelmiş olmasına karşın, anti-Sovyetizmin her türlüsünü reddediyor. Bu belgeler, sosyalist muhalefetin, bu tutumun üstesinden gelmeyi başarabileceği ve Sovyet orduları çekilir çekilmez, Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerinin kurulabileceği umudunu dile getiriyor. Böyle bir olasılık, doğal olarak şimdiki veya gelecekteki Sovyet önderlerine bağlı olacaktır: Sovyet önderliği 20 Ağustos'un ve onun yarattığı sonuçların çok kapsamlı bir siyasi yıkıma yol açtığını ve bu yüzden de bunu telafi etmenin zorunlu olduğunu kabul etmek zorundadır. Böyle bir umut, acaba gerçekçi midir? Şu anda kuşkusuz ki gerçekçi değil. Ama bir zamanlar Kruşçev'in Belgrad'a kadar gidip, Yugoslavya'dan uluslararası komünist hareketten kovulmuş ve «faşist katiller tarafından yönetilen bir emperyalizm üssü» diye nitelenmiş olduğu için özür dileyeceğini kim tahmin ederdi? Alexander Dubcek'in, 8 Ocak 1974 tarihli ve Federal Meclis'e yazdığı 28 Ekim 1974 tarihli

mektuplarında; gene Josef Smrkovsky'nin Leonid Brejnev'e yazdığı 25 Temmuz 1973 tarihli mektubunda ve Zdenek Mlynar'ın 1975 baharında yazılmış kitabında, Çekoslovakya bakımından böyle bir olasılığın söz konusu olmadığı açıkça belirtiliyor.

Sosyalist muhalefetin mücadelesi, siyasi ve yapıcı bir mücadeledir. Terör yöntemlerini ve eylemlerini, sabotajı ve aşırı sloganları reddeder. Amacı, siyasi dönüşüm için çalışmak, bunu siyasi yöntemlerle gerçekleştirmektir. Tabii bu, tartışmalar içine sıkışıp kalmak, ya da broşür dağıtmakla yetinmek anlamına gelmez. Manifesto'nun en önemli maddelerinden biri, bekle-gör siyasetine, ilgisizleşmeye, sinisizme, bir tür fildişi kuleye çekilişe karşı bir uyarı niteliğinde olan «Eylem Çağrısı»dır. Çekoslovakya'nın geleceğinin, uluslararası durumun gelişmesinden ayrı tutulamayacağı ve Çekoslovak halkının var olan durumu kendi başına değiştiremeyeceği açıktır. Mücadelenin başarısı için «yeni bir enternasyonalizm»in gerekli bir koşul olması bundandır. Gelecek, her şeyden önce halkın kendisinin yürüteceği mücadelelere ve «başka bir fırsat»ın nasıl kullanılacağına bağlıdır. Böyle bir fırsatın düşünüldüğünden de yakın olması mümkündür.

Aralık 1970'te, Polonya işçi ayaklanması patlak verdiğinde, Manifesto'nun yayımlanmasının üstünden henüz iki ay geçmişti: bu, hem Manifesto'da dile getirilen iyimserliği, hem de *merkeziyetçi bürokrasiye karşı gerçek sosyalizm için mücadelenin gerçekten uluslararası bir öznitelik taşıdığını* doğruladı. Çekoslovak sosyalist muhalefetinin aylık dergisinin Şubat 1971 sayısı, Polonya halkıyla Çekoslovak sosyalist muhalefet hareketinin dayanışmasını dile getiren ve her iki hareket arasındaki ilişkiyi özetleyen bir makale içermektedir:

«Bir ülkede yenik düşen hareket, bir başkasında patlamış bulunuyor... Tek başına bir ülkede halkın isyanı bastırılabilir, ama mücadeleyi sürdürmeyi öğrenmiş bulunan tüm güçlerin uluslararası ittifakının karşısında durmak imkânsızdır.»

Bu, Çekoslovak işçilerinin 1968 deneyimlerinden çıkarmış oldukları ve sosyalist muhalefetin bütün belgelerine ve programına yansıyan önemli bir derstir. Bu nedenle, *Çekoslo-*

vak Yurttaşları Sosyalist Hareketi, Baltık limanlarındaki Polonya işçi ayaklanmasını hem selamlamış, hem de içinde Çekoslovak ordusunun da yer alacağı Varşova Paktı silahlı kuvvetlerinin olası bir askeri müdahalesine şiddetle karşı çıkmıştır. Vladimir Bukovski'ye verilen ceza konusunda da Sovyet muhalefetiyle dayanışmasını aynı şekilde ilan etmiştir.* Buna karşılık Sovyet muhalefeti ve Doğu Alman Marksisti Robert Havemann da, Çekoslovakya'da 1972 yazında yapılan siyasi yargılamaları protesto etmişlerdir. Bu mücadele de, yeni bir tür enternasyonalizmin ve Sovyet tahakkümüyle bürokratik sistemin tasfiye edilmesi halinde sosyalist ülkeler arasında doğabilecek olan yeni dostluk ve kardeşlik ilişkilerinin işaretleridir.

Kasım 1970'te 28 Ekim Manifestosu'nun yayımlanması ve Polonya'daki olaylara rastlayan *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi*'nin kurulması, sosyalist muhalefetin faaliyetlerinde açık ve dinamik bir aşamanın başlangıcını gösteriyordu: Manifesto'ya ve Program'a ilişkin tartışmalar, Ocak 1971'den bu yana her ay oldukça büyük bir tirajla yayımlanmış olan ve kendi dağıtım sistemini de kurmuş bulunan bir yeraltı yayın organı olan *Politicky Mesicnik* («Aylık Politika») gene, Prag CKD fabrikası işçilerinin çıkardıkları başka bir dergi *Pokrok* «İlerleme» ve daha birçok broşür ve bildiri. Yurt dışındaki sosyalist muhalefetin gazetesi *Listy,* düzenli olarak çıkmaktadır. Yurt dışında çıkan ilk kitaplar ülke içinde «samizdat» yayınlar olarak dağıtılmaktadır. Son olarak da yurt dışında yayınevleri kurulmaktadır: bütün bunların yanında, hapse atılan kişilerin mali sıkıntı içindeki aileleri için örgütlü bir yardım çalışması vardır.

Bunlardan başka, acil gereksinmelere ilişkin bir platform ve sosyalist muhalefetin strateji ve taktiklerini belirleyen uzun erimli program üzerindeki çalışma ilerlemektedir. Bir çalışma grubu, hazırladığı bir belgeyi, «Sosyalist Muhalefetin Eylem Programı»nı tartışmaya sunmuştur (Ek No. 3). Bu belge, üzerinde tartışılacak, değişikliklere açık olan ve geçici nitelikte bir

* Bukovsk, V.: Opposition: a New Mental Sickness in the Soviet Union.

belgedir, ama buna karşın sosyalist muhalefetin en önemli belgesidir. İçerdiği yargıların ve vardığı sonuçların çoğu, bütün sosyalist ülkeler için aynı şekilde geçerlidir. Özenle ele alınmış başlıca sorunlar arasında en dikkat çekici olanı, 1968'de bürokratik yapıların, alttan gelen baskı altında demokratik yapılara dönüştürmeye çalışıldığı sürecin tahlilidir. Parti'nin önderlik kademelerindeki, «en yukarıdaki» ilerici güçlerle, sosyalizmin yenileşmesi uğrunda Parti safları içinde savaşanlar arasındaki ittifak bu amaca yönelikti. Bu ittifak, «yukarıdaki» güçlerin kitle hareketinden tecrit edildiği istila sırasında parçalandı. Kitle hareketi, girişimlerini dile getirecek sözcüleri olmadan kendi başına mücadeleyi sürdürdü. *Bu durumda, Stalinist tipte bir sistemi, Parti önderliğinin bir grubu tarafından izlenecek liberal bir politika aracılığıyla düzeltmek imkânsız gözükmektedir; çünkü bir yandan halka daha fazla özgürlük tanınırken, bir yandan da özgürlüğün kullanılabileceği sınırları saptayacak olan tek organ bu önderliktir.* Böyle bir durum, Stalinist sisteme göre muhakkak ki ileri bir adımdır. Ama halkın ülke yönetimine gerçekten katılmaya başladığı bir demokratik sosyalizm modeli ile, halkın siyasetin öznesi değil de nesnesi olduğu bürokratik model arasındaki temel çelişmeyi çözemez. Olsa olsa bu, Stalinist sistemin *liberalleşmesi* olur, *demokratlaşması* değil. Böyle bir dönüşümün halk üstünde yararlı etkileri olur ve bu nedenle desteklenmeli ve iyi karşılanmalıdır. Ama gene de, bu tür dönüşümler, var olan gerginlikleri gideremeyeceği gibi kalıcı bir çözüm de getirmezler. Tam tersine, bu tür dönüşümler istikrarsız olurlar, yurt içindeki ve yurt dışındaki Stalinist güçlerin sürekli tehdidi altında kalırlar ve (1956-1960 arasında Gomulka önderliğinin gelişiminden de görüldüğü üzere) belli bir anda yozlaşarak bir kliniğin ya da bir kişinin bürokratik diktatörlüğüne dönüşebilirler.

«Tepedeki» ilerici güçlerle, «tabandaki» güçler arasındaki ittifak, Komünist Partisi'nin kökeni ve gelişmesi ve bazı lehte koşullarla bir arada böyle bir şeye olanak verdiği için, ancak 1968 Çekoslovakyası'nda kurulabilmişti: lehte olan bu koşullar, demokratik gelenekler, işçi sınıfının siyasi olgunluğu, ekonomik bunalım, milliyetler sorunu, siyasi yargılamaların

ard etkileri ve benzeri olgulardır. Bununla birlikte böyle bir durum, Çekoslovakya ile sınırlı kalamaz, çünkü diğer sosyalist ülkelerde de aynı koşulların doğması mümkündür.

Buna karşılık, sosyalizmin yenileşmesi için böyle bir hareket yalnızca tabanda var olur da — ki gerçekte, potansiyel olarak da olsa, tüm sosyalist ülkelerde durum budur— Parti önderliğinde, «tepede» temsilcilere sahip olmazsa, bu durumda kendiliğinden patlamaların oluşması tehlikesi ortaya çıkar. Böyle patlamalar kuşku yok ki Stalinist sistemi sarsabilir ve itibarını yitirmiş birtakım önderleri tasfiye edebilir, ama asla Stalinist sistemin özünü değiştiremez. Bu durumun söz konusu olduğu bir ülke, Aralık 1970 ve Ocak 1971 Polonyası'dır.

Ne var ki bu, hiçbir zaman, tabandan hareketlerin güçsüz olacağı, tepede lehte bir durumun doğmasına kadar beklenmesi gerektiği anlamına gelmez. Böyle bir durum, hoşnutsuz olan ve değişiklikler bekleyen kitlelerin baskısıyla pekâlâ oluşabilir. Bu da bizi şöyle bir sonuca götürür —ki bu, Çekoslovak sosyalist muhalefetinin belgelerinde yer alan belli-başlı noktalardan biridir— *tabandaki* eylem, özellikle de büyük sanayi merkezlerindeki işçilerin eylemleri, *daima belirleyicidir.*

«Kısa Eylem Programı» haklı olarak, böyle bir hareketin bir «merkez»in iradesiyle oluşamayacağını, yukarıdan yaratılmasının mümkün olmadığını; daha çok, toplumdaki ciddi siyasi, ekonomik ve moral bunalımının yansıması olacağını vurgulamaktadır. Tabii, bu bunalım, sadece her yerde bunalım işaretleri gören kuramcılar tarafından değil, halkın tümü tarafından hissedilen bir bunalım olmalıdır.

Bir muhalefet hareketinin oluşması için gerekli nesnel koşullar doğmuş olsa bile, gene de bu hareketin başarılı olmasını sağlayacak koşulların yaratılması gerekir. «Merkez»in müdahale edeceği yer işte burasıdır. Kitlelerin hoşnutsuzluğunu yönlendirecek, onların enerjisini doğru yola sokacak doğru yönergeler yayımlayacaktır. Örgütlü muhalefet hareketinin görevi budur. Berrak bir programı olmalı, tüm demokrat ve sosyalist güçleri, bürokratik Stalinist sistemi sosyalist ve demokratik bir sisteme dönüştürmek uğrunda seferber etme yeteneğinde oldu-

ğunu kanıtlamalıdır. Bugünlerde de gözlemlediğimiz gibi, muhalefetin sayısal gücü önemli değildir. Çok daha önemli olanı, bu muhalefetin, işçilerin ve tüm halkın özlem, fikir ve gereksinimlerini dile getirmesidir. Uygun bir anda, öncü işlevini yapabilir ve ondan sonra halk, demokratik yollarla yeni bir sosyalist temsil organını seçebilecek duruma geldiğinde, çekilir.

«Kısa Eylem Programı»nda ve diğer belgelerde tartışılan son derece önemli bir başka nokta da, Komünistler ile komünist-olmayanlar arasındaki ve bunların her birinin sosyalist muhalefet içinde yer alan örgütleri arasındaki ilişkiler sorunudur. Sosyalist muhalefetin çekirdeği fiilen, Parti'den atılmış emektarlardan oluştuğu halde, bu durum, Çekoslovakya'daki tek, hatta başlıca muhalefet gücünü eski parti üyelerinin oluşturduğu anlamına gelmez. Aynı şekilde, böyle bir durum onlara otomatik olarak önder bir rol oynama hakkını vereceği anlamına da gelmez. Çekoslovakyalı reformdan yana eski parti üyelerinin ardında yirmi yıllık bir tek partili rejim deneyimi vardır. (Stalinist rejimden hâlâ salt bir çarpıtma olarak söz edildiğine göre) tüm sosyalizm çarpıtmalarına, gerçekte bir tekel anlamına gelen «Parti'nin önder rolü» kuramının neden olduğunu çok iyi kavramış durumdadırlar. Parti halkın üstündedir, küçük bir apparatçikler grubu onun koruyuculuğu altında yönetir; buna karşılık diğer bütün güçler, örgütler ve yurttaşlar transmisyon kayışlarından ya da bu siyasetin salt nesnelerinden öte bir şey değildirler. Prag Baharı'nın hedeflerinden biri bu duruma son vermekti. Artık, Komünist Partisi'nin rolü her zaman sorgulanabilecekti; Parti'nin politikasının doğru olup olmadığı sürekli olarak denetlenmeli, Parti buyurucu yöntemleri bir yana bırakmalı, toplumun her alanını zapt-ü rapt altına almaya son vermeliydi. Komünistler, sosyalist sistem içinde konuşma hakkına sahip bir muhalefetin oluşabileceğini kabul etmeliydiler; halkın demokratik seçimlerde ortaya çıkan iradesini kabul etmeliydiler.

Sosyalist muhalefet bu ilkelere, işgalin yaratmış olduğu zor koşullar altında dahi saygı göstermek amacındadır. Bütün yayınlarında, *tüm muhalefet güçleri arasındaki işbirliği üzerinde, buna karşılık, aynı şekilde sosyalizm ve demokrasi ile hiç-*

bir ilgisi olmayan totaliter, şoven ve faşist-benzeri eğilimlerin dışlanmasında ısrar etmektedir.

Bürokratik bir sistemle yönetilen bir ülkede çalışan sosyalist bir muhalefetin, bazı koşullar altında, haksızlık ve baskılarla dolu uzun yıllar boyunca biriken hoşnutsuzluğun yarattığı kendiliğinden patlamalarla karşılaşması olasıdır. Böyle bir patlamaya, iktidarda bulunan komünist partisinin siyaseti neden olabilir. Dolayısıyla da, o komünist partisi halkın gözünde haksızlığın güncel simgesi haline gelir. (Bütün Doğu Avrupa ülkelerinde üstü kapalı bir anti-komünist ve anti-Sovyet muhalefet vardır. Örgütlenmiş olmamakla birlikte, bu muhalefetin, halk, özellikle de işçiler ve bir kısım gençlik içinde derin kökleri vardır. Ama bu muhalefetin kamulaştırma ve kollektifleştirme konusunda itirazı yoktur). Böyle bir patlama, ya Stalinistlerle kitlelerin radikal öfkesinden dehşete kapılan merkeziyetçiler arasında bir ittifakla; ya da gerisin geriye, gericilik veya milliyetçilik bayrağını sallayan askeri bir rejime geri dönmekle sonuçlanabilir. Çekoslovakya'da hiçbir zaman bu tehlike, diğer Doğu Avrupa ülkelerindeki kadar büyük olmadı; çünkü 20 Ağustos 1968'den önce anti-komünizmin ve anti-sovyetizmin halk arasında geniş bir temeli olmamıştı. Ne var ki, Sovyet müdahalesi ve önderliğin neden olduğu durum, bu gibi eğilimlere yeni bir güç kazandırmıştır. Bugün bu eğilimler çok güçlüdür ve en küçük bir fırsatta da hemen açığa vurulmaktadır. Brejnev, Husak ve şimdiki durumu herhangi bir değişikliğin «düşmanın işine yarayacağı» bahanesiyle savunanların hepsi de son derece ağır bir sorumluluk altındadırlar. Bunun tam tersinin doğru olduğu ortaya çıkmıştır. Böyle bir durumu gizleyip teşvik edenler, sosyalizmi, bütün öbür gerici propagandalardan çok daha fazla gözden düşürüyorlar.

HALKIN ÖNÜNDE İLK HESAPLAŞMA

Muhalefet saflarını sıklaştırdıkça, işgal rejimi «normalleştirme» sürecini hızlandırıyor. Komünist Partisi, 1969-1970 temizlikleriyle üyelerinin onda birini yitirmiştir ve «elllilikler partisi» haline gelmiştir.*

Komünist Partisi'nin özü bugünlerde (1972-Çev.) işçilerden, gençlerden ya da diğer ilerici unsurlardan değil, kendi bürokratlarından, gayretkeş görevlilerden ve «emekli yaşlılardan» oluşmaktadır. On binlerce yurttaş işini kaybetmiş ve daha başka işler aramak zorunda kalmıştır. Onların çocukları üniversitelere alınmamakta, aileleri akla gelebilecek her türlü ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Sendikalar ve diğer kitle örgütleri temizlenmiştir. Aydın ve sanatçı birlikleri ya kapatılmış ya da quislingler kliğinin elindeki uysal nesneler haline getirilmiştir. Aynı şekilde işçi özyönetiminin tüm izleri kazınmıştır. Bunun, işçilerin morali, dolayısıyla tüm ekonomik yaşam üstünde çok kötü etkileri olmuştur. Ekonomideki çözüşmenin ilk belirtileri, daha önce olduğu gibi, en başta işçi sınıfına zarar vermektedir. Şimdiye kadar sosyalizmin övüncünü oluştu-

* Çekoslovakya KP tarafından Mayıs 1972'de verilen istatistiklere göre Parti üyelerinin ortalama yaşı elliye yükselmiştir.

ran kültür ve bilim gibi alanlarda tam bir «zihinsel çölleşme» vardır. Rejim, zaafının ve yalnızlığının o denli bilincindedir ki, yurttaşları, ikna girişiminde bile bulunmamakta, yalnızca tehditler savurmakta, otoritesini polis yöntemleriyle uygulamaktadır.

Husak, ancak korku yardımıyla yönetebileceğini çok iyi biliyor. Kurduğu rejim, tüm iktidar aygıtını — polisi, orduyu, yargıyı, Parti ve devlet organlarını— denetliyor. Bunun yanında, müdahale etmeye hazır, tüm ülke üzerinde konumlanmış Sovyet Ordusuna da bel bağlıyor. Husak bu durumu, halka Sovyet müdahalesiyle dayatılmış bir «yönetim»i «yasallaştırma» çabası için uygun görmektedir. Mayıs 1971'de delegeleri parti aygıtı tarafından önceden kılı kırk yararcasına saptanmış, sözümona Çekoslovakya KP On Dördüncü Kongresi'ni toplamaya ve Kasım ayında da göstermelik seçimlerin yapılmasına karar vermiştir.

Bir hesaplaşmanın olması kaçınılmazdı. Muhalefet, tek karış mevzi kaybetmek yanlısı değildi. Husak'ın rolü konusunda değişen kanıdan biraz önce söz etmiştik. Başlangıçta bu konuda hayaller besleniyordu. Ardından kuşku dönemi başladı. Sonunda da kesin hoşnutsuzluk dönemi gelip çattı. Bunu da red ve aktif muhalefet izledi. Açıkça kabul etmek gerekir, Husak, Sovyet politikasının ideal bir aleti olduğunu kanıtlamıştır, ama hareketlerini salt Sovyet önderleri ve yurt içindeki bağnazlar tarafından yapılan baskıların sonucu olarak görmemek gerekir. Husak, büyük ölçüde kendine özgü çizgiyi izlemektedir. Bunun için, eski mücadele yoldaşı Milan Hübl'ün acı ve sert mektubunda belirttiği gibi, biraz da kendine sabık zalimler arasından müttefikler aramak zorunda kalmıştır. Bu açıdan bakıldığında artık Husak, muhalefetin bağnazlara karşı desteklemekte haklı olduğu «ehven-i şer»i temsil etmemektedir. Tam tersine, Husak'ın görevden uzaklaşması olumlu değişikliklerin yolunu bile açabilir. Alternatif bir ekip, ne de olsa kamuoyunu gözönünde bulundurmak zorunluluğunu duyar. Mayıs 1971'deki Parti Kongresi'nden önce, 1968'de On Dördüncü Vysocany Parti Kongresi'nde dışardan seçilen Merkez Komitesi ve Parti üyelerinden oldukça kalabalık bir grup, kamuoyuna ve tüm

dünya komünist partilerine «Artık Sessiz Kalamayız» başlıklı kapsamlı bir tahlille başvurdular. Bu belge, yalnızca —ilk baskı dalgasını içeren— «normalleştirme»nin acıklı bir öyküsü olmakla kalmayıp, Çekoslovak sorununu eskisinden daha iyi bir biçimde «uluslararası bağlamına» oturtan bir tahlildir. Sovyet müdahalesinden bu yana geçen dört yıl olsa olsa, 21 Ağustos 1968'in bir simge olduğunu, sosyalist ülkelerde görüş ayrılıklarını çözmenin yöntem ve araçlarının bir simgesi olduğunu doğrulamıştır. Uluslararası komünist hareket, bu türlü bir çözüm karşısında alınacak tutuma bağlı olarak iki gruba ayrılmaktadır. Bunun sonucu olarak da, iki tane enternasyonalizm anlayışı vardır ve Çekoslovakya'nın istilası gibi, çok olası ve tek kalmayacak trajik olaylar yinelendikçe tekrar tekrar ön plana gelecek olan bir bölünme durumu vardır.

Muhalefet, halka seslenen bir muhtırayla Mayıs 1971 Parti Kongresi'nin sonuçlarını tahlil ettikten sonra, yurt dışında da sık sık sorulmakta olan şu soruyu ortaya attı: Husak ve Brejnev tarafından ilan edilen «istikrar», Çekoslovakya'da bir «Kadarizasyon» siyasetine yol açabilir mi? Gerçi, böyle bir olasılığın tamamen gözardı edilemeyeceği izlenimini uyandıran bazı belirtiler vardır. Bununla beraber biz, bu tür beklentileri temelsiz sayıyoruz ve olaylar da bu görüşümüzü doğrulamaktadır. Bürokratik sistemin liberalleştirilmesinin bir biçimi olarak Kadarizasyonun ön koşullarından biri, *halkın* ve özellikle Komünist Partisi üyelerinin en azından *bir ölçüde işbirliğine* yatkın bulunmasıdır. Kadar böyle bir işbirliğine yaslanabilirdi, çünkü o, Rakosi'nin uzun diktatörlük döneminden ve kısa süreli fakat gafil avladığı Komünist Partisi'ni halkın öç alacağı korkusuyla dolduracak kadar şiddetli bir ayaklanmadan sonra iktidara gelmişti. Ayaklanmaya Sovyet Ordusu son verdi. Aslında bu ordu 1944'ten beri ülkede bulunuyordu ve Macarların en küçük sempatisini kazanamamıştı.

Öte yandan Husak, iktidara, Dubcek döneminin ardından gelmişti. Bu sekiz aylık dönem sırasında girişilen reformlar, sosyalist bir rejimde, polis baskısı, sansür, şiddet olmadan, bir milli uzlaşma atmosferi içinde özgürce yaşamanın mümkün olduğunu göstermişti. Hareketleri halk tarafından bir alçaklık

olarak görülen Husak, istilacılara şükran borcunu kanıtlamak zorundaydı. Sovyetler Birliği silahlı kuvvetleri ülkede konumlanmış değildi, bu yüzden de sınırı aşmaları gerekiyordu. Sonunda, Sovyetleri dost bilen Çekler ve Slovaklar, ihanete uğradıklarını gördüler. Politikada da, aşkta olduğu gibi, sevgiyle nefret arasında bir adımlık mesafe vardır.

Bütün bu nedenlerle Husak, kendi istese bile, bir Çekoslovak Kadar'ı olamazdı. Husan rejiminde baskı devam edecektir. Çünkü baskı olmadan yönetebilmesi olanaksızdır.

Husak'ın, Kasım 1971 seçimlerine hazırlandığı ortam buydu. Zeki bir insan olan Husak, tek liste halinde sunduğu adaylar, oyların yüzde altmışını ya da yetmişini alsa bunu yeterli sayacaktı. Biraz akıllıca yapılmak koşuluyla, basit bir işti bu. Böylece bir muhalefetin kaçınılmaz olduğunu, ama onun denetim altında tutulabileceğini hesap eden gerçekçi, uzlaşıcı biri olarak kabul edilecekti. Ne var ki o, belli bir mantığın tutsağıdır: Brejnev'i duruma tamamen hakim olduğuna ikna etmek için —Sovyetlerin kendi ülkelerinde becerdikleri gibi— oyların yüzde doksanını sağlama almak zorundaydı; daha düşük sonuçlar yenilgi olarak nitelenirdi. Ayrıca, 1968 öncesi bürokratik sisteme dönüşü kabul etmiş olduğundan, Novotny' nin işbaşında bulunduğu sıradakinden kötü sonuçları da kabul edemezdi. Husak, radyoda, televizyonda, mitinglerde habire bir avuç «teşhirci» dışında herkesin kendisini desteklediğini tekrarlayan kendi propagandasının esiri olmuştur. Bu durumda, halkın yüzde otuz-kırkının «teşhirci» çıkmasına nasıl tahammül edilebilir?

Bu nedenle rejim, olanca propaganda gücünü harekete geçirdi ve baskı ve teröre başvurdu. Parti aygıtı, Milli Cephe adı altında tek bir aday listesi sundu ve kampanyasını «Bu adaylara oy vermeyen sosyalizme karşıdır» sloganıyla başlattı. Alois Indra, seçimlerin sosyalizme ve «kardeşçe yardım»a davet ya da hayır referandumu olduğunu ilan etti. İkna olmaya yanaşanlara hoşgörü gösterileceği vaat edildi. Buna karşılık «hatalarında» ısrar edecek olanlar, misillemelerle tehdit edildi. Yurttaşlar, seçimlerin yönetim yanlısı bir gösteri haline getiril-

mesi için oy vermeye çağrıldı. Polis muhbirleri, halkı sandık başına getirmek için ev ev dolaştı. Sandık yerleri polislerle ve bu listeye oy vermemeye, aday adlarını çizmeye kalkışacak kimseleri saptamak için Parti aygıtı mensuplarıyla dolduruldu. *Rejim, halkı teslim olmak için bu ilk adımı atmak zorunda bırakmakla onu kendi suç ortağı olarak tescil ettirmeyi amaçlıyordu.*

Oysa, halkın direnme gücü yanlış hesaplanmıştı. Kampanya en yüksek noktasına vardığında, Prag Baharı'nın saygın önderlerinden Josef Smrkovsky, İtalyan komünist dergisi *Giorni-Vie Nuove* ile bir mülakat yaptı. Bu mülakatın yayımlanması, hem uluslararası kamuoyunda, hem de Çekoslovakya'da büyük bir etki yarattı. Rejim tepki göstermek zorunda kaldı. Smrkovsky, «sosyalizm düşmanlarına» hizmet etmekle suçlandıysa da onu tutuklamaya cesaret edemediler. Bu da, açık muhalefet yapanların ve sesini yükseltme cesaretini gösterenlerin, uzun vadede, ağzını açmayanlardan daha az zararlı çıkacaklarına ve daha az riske gireceklerine kanıttır.

Bu mülakatın tarihi önemi, en başta şundadır: Smrkovsky, kamuoyuna yaptığı bu açıklamayla, rejimin kendini tecrit etme çabalarını boşa çıkarmak cesaretini göstermişti. Emektar bir eski partili olarak şu soruyu soruyordu: «*Kaderi kendi haberi olmadan kararlaştırıldığı zaman, halk gerçekten katkıda bulunur mu?*» Sosyalist bir ülkede yaşayan bir eski partilinin yönelttiği cüretkâr bir soru. Ama, aynı zamanda da, Doğu Avrupa ülkelerindeki sayısız eski partilinin sorup durduğu ve Batı ülkelerinde kapitalist sisteme sosyalist bir alternatif için mücadele etmekte olan devrimcilerin, sosyalistlerin ve tüm Sol'un kendilerine sormak zorunda oldukları bir soruydu bu. Buna doyurucu bir yanıt verilemediği sürece, burada ve dünyanın her yerinde sosyalizmin ana çizgilerini betimlediği tüm olasılıklar, bulanık ve uzak özlemler olarak kalmaya mahkûmdur.

Smrkovsky, Merkez Komitesi'nin Eylül 1969'daki oturumunda açıklamış olduğu bir düşünceyi yeniden dile getiriyordu: Çekoslovakya'da sosyalizm, üzerinden yirmi koca yıl geçtikten sonra, artık kendisini baskıdan başka bir araçla kanıtla-

malıdır. Bu, özellikle de, devrimin üstünden 50 yılı aşkın bir zamanın geçtiği Sovyetler Birliği için doğrudur. Sosyalizmin işçilere vaat etmiş olduğu hakları hayata geçirmesinin zamanı gelmiştir.

Muhalefet, seçimlerin önemini hiç abartmadan, bunu *açık bir hesaplaşma* ve halkın gözleri önünde yapılacak açık bir eylem *fırsatı* olarak gördü. *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi* tarafından 14 Eylül'de yayımlanan ve daha sonra diğer muhalefet grupları* tarafından da onaylanan çağrı, bir broşür şeklinde tüm ülkeye dağıtıldı (Ek No. 4). Husak, kendi ağzıyla Aralık 1971'deki Merkez Komitesi toplantısında yüz bin nüshadan söz etmişti. Çağrı metni son derece açıktır. Yurttaşlara haklarını açıklamakta, onları oy vermemeye, ya da Yönetimin kendilerini oy vermeye zorunlu tuttuğu itibarsız adayların adlarını çizmeğe çağırmaktadır. Ayrıca bu olanak, rejim tarafından çıkarılmış seçim yasasına göre yasal sayılmakta, buna karşılık yetkililer tarafından reddedilmektedir.

Çağrı metni, yurttaşın görüşünü belirtmeye ya da savunmaya çağrıldığı her durumda, böyle bir tutumun taşıdığı moral önemi vurgulamaktadır. Ancak mücadele eden bir kimsenin, başkalarının dayanışmasını sağlayabileceğini... belirtmektedir. Bunlar boş laflar değildir: bu broşürleri dağıtırken tutuklananların sayısı buna kanıttır. Prag ve diğer kentlerde, özellikle de Brno'da, yüz kadar muhalefet yandaşı tutuklanmıştı.

Gizli olmasına olanak olmayan ve polise direnişçi cephesini çökertmekte bir dereceye kadar kolaylık sağlayacak bu çapta bir eylemin gerçekten gerekip gerekmediği sorulabilir. Bazıları bu konuda kuşkuludur; bunun siyasi durumu değiştirmemiş olduğunu söylüyorlar. Doğrudur bu. Ama, acaba beklemek olanağı var mıydı? Ve ne zamana kadar? Yabancı işgalinin baskı ve terörüne karşı mücadele eden her yeraltı hareketinin karşılaşacağı bir sorudur bu?

*** Demokratik Sosyalizm Hareketi, Yurttaşlık Direniş Hareketi — Çek ve Slovak Kesimleri, Muhalefet Komünistleri, Devrimci 'Jean Palach' Hareketi.**

1940'ta, illegal Çekoslovak KP örgütünün bir üyesi olarak Olomouc'ta Alman işgalini protesto eden broşürleri ve yeraltı gazetelerini dağıtırken tutuklanmıştım: O zaman da bu sorunun sorulduğunu anımsıyorum. Daha sonra, hapishanede birkaç arkadaş, askeri cephelerde kesin savaşların yapıldığı bir sırada, tepeden tırnağa silahlı bir düşmana karşı böyle bir faaliyetin bir anlamı olup olmadığını sormuşlardı. Eski bir devrimci şu yanıtı vermişti: «Esas olan, uzaktan da olsa savaşa katılmaktır. Aksi halde ne bağımsız olmaya hakkımız olur, ne de halkın güvenini kazanabiliriz.» Savaştan sonra tekrar karşılaştığımızda arkadaşlarımızdan bazıları kayıptı. Toplama kamplarından geri dönmemişlerdi. Bir kez daha soruldu bu soru: «İllegal çalışma yapmamız, hapse girmemiz gerekli miydi?» diye. «Savaşın kaderi Stalingrad ve diğer cephelerde çizilmemiş miydi?» Annem, benim yüzümden Nazi'ler tarafından rehin olarak alınmış, daha sonra kurşuna dizilmişti. O zaman ben de bu soru üzerine iyice düşündüm. Ama sonunda, zaman zaman umutsuz gibi gözüken bu mücadeleler olmadan yaşamın ve inandığım ülkülerin anlamsızlaşacağını anladım. Ekim 1971'de *Politicky Mesicnik*'te şu satırları yazan kişi, belki de tam tutuklanmak üzere olan biriydi: «Direnmenin aktif ve pasif biçimleri hiç de Donkişotça değildir. Uzun vadede çok büyük önem taşımaları da bundandır. Bugün anımsanması gereken de budur.»

VE SONUNDA SİYASİ YARGILAMALAR!

Yabancı gözlemciler, bu yeni baskı dalgasının On Dördüncü Çek KP Kongresi'nden sonra, «normalleştirme» ve «istikrarlılaştırma» siyâsetini onaylamış gözüken «yüzde doksan dokuzluk» seçimden hemen sonra patlak vermiş olduğuna şaşıyorlar. Halkın beklediği, Dubcek ve destekçilerinin affıydı: bir af, siyasi tutukluların salıverilmesi, göçmenlerin herhangi bir misillemeyle karşılaşmadan yurda dönebilecekleri çağrısı ve son olarak da birtakım siyasi tavizlerdi. En büyük (en saf dense de olur) iyimserler, Brejnev'in «jest yapacağını» ve ordularını geri çekme emrini vereceğini ileri sürüyorlardı. Ekim 1968 Moskova diktesi ve «Çekoslovakya topraklarında Sovyet askeri birliklerinin geçici olarak konumlandırılmasına» ilişkin antlaşma, Sovyet ordusunun «durum normale dönünceye kadar» burada kalacağını belirtmiyor muydu? 1971'de Brejnev, Prag'daki On Dördüncü Kongre'ye «sosyalizmin zaferinden emin» olduğunu ve «Husak Yoldaş yönetimindeki Çekoslovakya KP önderliğinin duruma tamamen hakim bulunduğunu» söyliğinde bu an gelmemiş miydi?

Hiç kimse bu fısıltıların nereden çıktığını anlayamadı. Acaba önderliğin bazı üyelerinin gerçekten böyle niyetleri vardı da, bunları gerçekleştirecekleri diğerleri tarafından mı ön-

lenmişti? Yoksa bu söylentiler, kuşku yaratmak, kafaları karıştırmak için Sovyet önderliği tarafından mı çıkarılmıştı? Halkın umut ve özlemlerini yerine getiremeyeceklerini bilen iktidar sahiplerinin böyle bir duruma gereksinimleri vardır. Bir şeyler yapmak istedikleri halde bunu yapmalarına engel olunduğu izlenimini yaratırlar. Aynı zamanda halkı, onu koruduklarına, işbaşında olmasalar işlerin daha da kötüye varacağına inandırırlar. Ne var ki, bu kez maskenin düşmesi kaçınılmazdı. Husak yönetimi, ülkenin yasal siyasi yaşamından kesinlikle dışlanmış olduğu halde, sıradan insanlara dayanan ve sosyalist bir alternatif oluşturan bir muhalefetle karşı karşıya bulunduğunu anlamak zorunda kaldı. *Anti-sovyet ve anti-komünist açıklamalara tahammül edebilirdi ama marksist eleştiriye asla. Sosyalist muhalefeti ne olursa olsun susturmak gerekir.*

Brejnev de bu kanıdadır. Çekoslovak muhalefetinin yabancı ülkelerde kurmuş olduğu ilişkilere duyduğu öfkeyi sık sık dile getirmektedir. Bu ilişkileri son derece zaptedilmez görmektedir, çünkü muhalefet bu ilişkiler aracılığıyla bazı sosyalist ve komünist hareketlerden yararlanıyor ve bilgi yayabilmek olanağı buluyor. Örneğin böyle bir durum Bilak'ın Merkez Komitesi'nin Ekim 1971 toplantısında yaptığı gizli konuşma için de sözkonusudur. Bu konuşmasında Bilak, Romanya ile Yugoslavya'ya saldırmış ve kovuşturulan Sudan'lı komünistlerle dayanışma kampanyasını yermişti. Bu konuşma, sosyalist muhalefet tarafından Batı basınında yayınlandı ve Prag önderliğine rahatsız edici bazı soruların sorulmasına yol açtı. Bizzat Sovyetler, kendi muhaliflerinin «semizdat» yayınlarına ve yurt dışına haber sızdırmalarına karşı sert önlemler almaya karar verdi. Çekoslovak önderlerini muhaliflerinin üstüne gitmeye, en başta da onun sürgündeki sosyalistlerle, enternasyonal ilerici hareket ve öbür sosyalist ülkelerdeki muhalefet gruplarıyla bütün bağlarını kaparmaya teşvik ettiler. Ama bütün bunları ihtiyatlılıkla yapmasını muhalefet mensuplarının yalnızca yasaları çiğnedikleri suçuyla mahkûm edilmelerini istediler. 1949-54'teki gibi büyük «şov» yargılamalardan kaçınılmalıydı; çünkü bunlar Batı'ya yöneltilen Sovyet diplomatik taarruzunu köstekleyebilir, Moskova'nın başlıca hedeflerinden biri olan Av-

rupa Güvenlik Konferansı'na ilişkin hazırlıkları tehlikeye düşürebilirdi.

Husak'ın, siyasi yargılamalara hiç de taraftar olmadığını kabul etmek gerekir. 1969'dan, 1968'lere kadarki görüş ve faaliyetlerden ötürü yapılacak tutuklamaları önlemeye çalıştığını iddia ederken kastettiği buydu. Kuşkusuz, onun bu niyetlerinin temelinde insancıl kaygılar yatmıyordu. Bunun nedeni, onun çok iyi bilinen siyasi sinisizmiydi. Bir kez harekete geçirilen baskı mekanizmasını, Parti Birinci Sekreterinin bile çok zor durdurabileceğini, bunun bir gün kendisine karşı dönebileceğini biliyordu. Halkın direnişini kırmak için başlangıçta biraz siyasi ve maddi baskının yeterli olacağı inancındaydı. Ne var ki bu umudundan çabucak vazgeçmek zorunda kaldı. Sovyet müttefikleri de öyle yaptılar. Halk, «yeni realite»yi reddetmekle kalmamış bir de onu değiştirmek sevdasına kapılmıştı.

Bu durumda, daha sert önlemlere başvurmak gerekiyordu. İlk tutuklamalar ve 1969'da yapılacak olan daha sonraki tutuklamaların hazırlıkları, Husak iktidara geldikten hemen sonra tezgâhlandı. On maddelik Manifesto'nun bütün yazarları, Ludek Pachman, Jan Tesar, Rudolf Battek ilk tutuklananlar oldu. Bir yıldan fazla hapiste kaldılar. Bütün imzacılar aleyhine iddianame hazırlandı. O sıralarda bu kişilerin çoğu henüz serbestti ve duruşma tarihi 1970 sonbaharı olarak saptandı. Daha sonra duruşma son anda ertelendi ve bu üç aydın hapishaneden salıverildiler. Suçlamanın geri mi alındığı, yoksa geçici olarak mı salındıkları konusunda bir şey bilmiyorlardı. İlk siyasi yargılama dalgası 1971'de geldi. İlk sanıklar arasında yazar Vladimir Skutina ve General Prchlik vardı. Sonra onları Peter Uhl'un ve Dibylle Plogstedt'in başında bulundukları *Devrimci Sosyalist Parti*'nin on dokuz üyesi izledi. Onun ardından da Bohumir Kuba ve daha birçoklarının davaları geldi.

İddia edilen suçları okunursa, —Merkez Komitesi ve Parlamento Üyesi General Prichlik'e yöneltilen tek suçlamanın, Temmuz 1968'deki bir basın toplantısındaki sözleriyle ilgili olduğunu çok iyi bildiği halde, 1972'de Fransız Komünist Partisi temsilcisi Leroy'a, hiç kimsenin 1968-69'daki siyasi faali-

yetleri nedeniyle mahkûm edilmediği ve edilmeyeceği yolunda güvence veren— Husak'ın ikiyüzlülüğü çok iyi anlaşılır. Aynı şekilde, gazeteci Jiri Lederer'in 1968 Prag Baharı döneminde yazılmış olup da yayınlanmayan iki makalesinden dolayı tutuklanıp mahkûm edildiğini, Lederer'in bu makalelerinde Gomulka'nın 1968 Mart olayları sırasında izlediği baskı politikasını (hem de daha sonraları Gierek'in eleştireceğinden çok daha ılımlı bir şekilde) eleştirdiğini de biliyordu. Kamuoyunun niçin daha kuvvetli bir tepki göstermediği sorulabilir. Bunun nedenlerinden biri başlangıçta davaların Dubcek, Smrkovsky, Kriegel ve önde gelen diğer siyaset adamlarına karşı açılacağının beklenmesidir. Çünkü Stalinist dönemindeki bütün yargılamalar böyle başlamıştı. Oysa bu kez farklı taktikler kullanıldı. Bu taktiklerin niteliği Vasil Bilak tarafından açıklandı. Görevine başlayan yeni Radyo Genel Müdürünü takdim ederken Bilak baklayı ağızdan çıkarmış, şöyle demişti: «Dubcek ve diğerlerini mahkûm ederek bize saldırmalarına fırsat verecek kadar aptal değiliz. Onları tecrit etmek yeter. Ama en başta ara kadroları, gazetecileri ve aydınları cezalandıracağız. Kimsenin kılı kıpırdamaz onlar için: Batı bile yaka silkiyor onlardan.»

Çekoslovakya ve yurt dışında insanlar Skutina, Prchlik, Uhl, Lederer ve daha birçoklarının tutuklanmalarını duymuştu, ama hiç kimsenin 1971 ve 1972'de Çekoslovakya'da kaç siyasi hükümlü bulunduğu konusunda en ufak fikri yoktu. Yayınlanan en son rakamlar 1970 yılının ilk yarısına ait olup Bohemia ve Moravia ile sınırlıdır. «Cumhuriyet'e karşı işlenen suçlar», başka deyimle siyasi nedenlerle, 507 kişinin mahkûm edilmiş olduğu belirtilmektedir. Bu da, o dönem sırasında tüm Çekoslovakya'da 3000'den fazla kimsenin tutuklandığı ve hüküm giydiğini gösterir.

Husak rejimi, yeni yöntemlere başvurdu. Siyasi dava sayısı kabarmasın diye muhalefet mensupları «ekonomik suçlar» dan tutuklanıp mahkûm edildiler. Örneğin, Çekoslovakya'nın Moskova'daki Büyükelçilik Ticari İşler Uzmanı Hlavsa, Havacılık Sanayii'nin başında bulunduğu dönemde yapıldığı söylenen düzmece yolsuzluklar nedeniyle tutuklanıp mah-

kûm edildi. Oysa gerçekte, 21 Ağustos istilasını protesto etmiş ve öfkesini Sovyet diplomatlarının önünde dile getirmişti. Çekoslovak Uranyum Sanayii Genel Müdürü Kara Bocak, 1970'te tutuklandı ve Çekoslovak ekonomisini sabote etmekle suçlandı. Gerçek neden ise, 21 Ağustos 1968'de uranyum işletmesinde çalışan işçilerin greve gitmeleri ve saldırgana uranyum teslim etmemeleriydi. Bocak Temmuz 1971'de hapishaneden kaçtı, böylece ağır cezadan kurtulmuş oldu. Buna benzer, ama halkın kulağına ulaşamamış pek çok olay var. Genellikle Husak'ın meslekten hukukçu olduğu ve işini de çok iyi bildiği unutularak, ikide birde onun yaptığı bazı vaatler aktarılır. Örneğin, «Hiç kimse, 1968'e ilişkin politik görüşleri yüzünden mahkûm edilmeyecektir» ya da «önyargılı yargılamalar yapılmayacaktır» gibi. Ne var ki, bu alıntıları yapanlar, nedense onun konuşmalarının son bölümünü her defasında atlarlar: Husak, şunu ilan etmekten hiçbir zaman geri kalmamıştır: «Ama hiç kimsenin yasalarımızı çiğnemesine göz yummayacağız», ya da «sosyalist yasalar her zaman ayrım gözetmeden uygulanacaktır». Bugün biri çıkıp onun vaatlerini tutmadığı için suçlarsa, Husak tüm sinisizmiyle tanıtında, suçlananların sosyalist yasaları çiğnemiş olduklarını, görüşleri nedeniyle değil, suç işlemiş oldukları için mahkûm edildiklerini söyler. Resmi propaganda da bu muhakemeyi benimsemiştir ve her ülkede «yasanın yasa olduğunu ve ona uyulması gerektiği» durmadan tekrarlamaktadır. İspanyol anti-faşistleri, Franco'nun yasaları uyarınca mahkûm edilmişlerdir ve mahkûm edilmektedir. Aynı şey Şili, İran, Brezilya... Güney Afrika Cumhuriyeti, Paraguay vb. içinde geçerlidir. Dolayısıyla şöyle düşünülebilir: *Çekoslovakya'da insanlara, iktidarı elinde bulunduran kimselerden farklı görüşler taşıdıkları ve bunları açıkladıkları için ceza verilmesini sağlayan yasalar, acaba ne tür yasalardır?* Bu yasalar, Çekoslovak Cumhuriyeti'nin düşüncenin özgürce dile getirilmesini güven altına alan Anayasasına açıkça aykırı değil midir?

Ülke yöneticilerinin, hatta Batı'daki bazı dürüst insanların, Husak'ın muhakeme tarzıyla, eski Yunan cuntasının, İspanyol rejiminin, hatta eski Habsburg monarşisinin muhakeme tarzı

arasında benzetme yapıldığı zaman öfkelenmeleri anlaşılır bir şeydir. Yanıtları daima şudur: «Bizimkisi sınıf yargısıdır». Oysa... mahkûm edilenlerin hepsi de ekmeklerini ağır işlerle kazanan yurtseverler olduklarına ve bunların içinde tek bir kapitalist ya da faşist bulunmadığına göre, acaba bu ne tür bir sınıf yargısıdır?

Politicky Mesicnik'te yayımlanan iddianameler ve çeşitli belgeler, polis baskısının ve siyasi yargılama koşullarının daha 1969 ve 1970'ten başlayarak sistemli bir şekilde nasıl yaratıldığını ortaya koyuyor. En başta yargının, Parti aygıtı tarafından dayatılan «sınıfsal adalet»e uyum göstermeye razı olmayacak tüm yargıçlardan ve savcılardan arıtılması gerekiyordu. Bu belgeleri okumak, Husak yönetimi sırasında verilen mahkeme kararlarının niteliği hakkında fikir veriyor. Örneğin Yüksek Mahkeme'nin 9 Aralık 1969'daki bir oturumunda alınan inanılmaz bir karar vardı. Buna göre, «bazı sosyal yanların abartmalı bir şekilde eleştirilmesi, yıkıcılığa teşvik sayılabilir.» Ve davada yargılanan sanık, bu bakış açısıyla cezalandırılmıştır. Ya Yüksek Mahkeme Üyesi Dr. Handl'ın hukuki yorumları?! Bunlara göre Çekoslovak sisteminin üç temel ilkesinden — yani «Parti'nin önder rolü», «Marksist-Leninist ruh» ve «SSCB ile ittifak»tan — herhangi birinin çiğnenmesi, «sosyalist sisteme» karşı işlenmiş bir cürüm olarak cezalandırılabilir. Şimdiki rejime yöneltilecek herhangi bir eleştirinin, bu cürümlerden biri sayılabileceğini ve her Çekoslovak yurttaşının buna göre cezalandırılabileceğini düşünmek zor değildir.

Bütün bunlar, 1971 sonunda yeni bir baskı dalgasının kabarması için tüm koşulların var olduğunu gösterir.

Kasım 1971'deki ilk dizi tutuklamaları, polisin sorgulamaları ve sosyalist muhalefet aleyhinde daha fazla kanıt toplamak için yapılan kovuşturmalar izledi. Baskı, Ocak 1972'de tekrar başladı. Prag'da 150'den falza kimse tutuklandı. Birçoğu sorguya çekildikten sonra bırakıldı. Polis, devlet aleyhinde çok büyük bir fesat hareketinin açığa çıkarıldığını bildirdi. Büyük bir yargılamanın yaklaşmakta olduğu artık iyice belli olmuştu.

Ondan sonra olanlar, çok açık değildir. Ama kesin olan şudur; Husak ve önderliği, gizli polisin verdiği raporlardan

sonra tutuklamalara yeşil ışık yaktılar. Ama ne var ki, daha sonra Husak'ın sekreterleri, bu tutuklamaların vardığı sayı ve Karel Kosik, Ludomir Schor gibi filozoflarla, Slansky davasında yargılanıp idam edilen parti önderlerinin oğulları Rudolf Slansky Jr. ve Jan tutuklanmaları sırasında polisin göstermiş olduğu gayretkeşlik karşısında Husak'ın şoka uğradığını söylediler.

Oldukça garip bir şekilde, normal olarak Birinci Sekreter'in sorumluluğunda olan Devlet Güvenlik Servisi bu sıralarda Merkez Komitesi Sekreteri ve Uluslararası Sorunlar Görevlisi Vasil Bilak'ın sorumluluğuna devredilmişti. Bilak, Moskova yöneticilerinin çok yakınıydı ve o zamanki SBKP Prezidyum üyesi ve Ukrayna Merkez Komitesi Birinci Sekreteri Shelest ile özellikle sıkıfıkı olan biriydi. Bu sorumluluk aktarımı geçiciydi ve Husak'ın, uluslararası şöhretine ve geleceğine gölge düşürebilecek bu tür sorunlarda insiyatif sahibi görünmeye hevesli olmadığını kanıtlıyordu. Öte yandan, tutuklananlar arasında, Husak'ın eski arkadaşı Milan Hübl de vardı. Hübl, Novotny yönetimi sırasında Husak'ın onayıyla Batı'daki bazı Komünist partileriyle, özellikle de İtalyan Komünist Partisiyle ilişki kurmuştu.

Husak'ın yaptığı tek şey, şüpheli kimselerin faaliyetleri konusunda elle tutulur kanıtların getirilmesinde ısrar etmekti. Bu da zor değildi. Tutuklamalar çok önceden hazırlanmıştı. Broşürler, yeraltı gazeteleri, toplantı fotoğrafları, teyp bandına kaydedilmiş telefon konuşmaları ve özel konuşmalar, sözün kısası iki yıllık yoğun çalışmanın sonuçları polisin elinde bulunuyordu. Sanıklar, suçlanan görüşlerini redde yanaşmadılar, aksine bunların tüm sorumluluğunu üstlendiler.

Polis, salt Çekoslovak muhalefetini cezalandırmakla yetinmedi, dış ülkelerde yalnızca sürgündeki muhalefetle değil, «gerici çevreler»le de ilişkilerini kanıtlamak istedi. Yüksek kademelerde, hatta belki Moskova'daki etkili gruplar içinde, bu fırsatı İtalyan Komünist Partisi Genel Sekreteri Enrico Berlinguer'i gözden düşürmek amacıyla kullanmak üzere hazırlanmış bir plan vardı. Berlinguer'in Sovyet müdalelerine karşı protestoları ve Prag Baharı'na sempatisi çok iyi biliniyordu. İtal-

yan Komünist Partisi Kongresinin, 1972 Şubatında Milano'da yapılması kararlaştırılmıştı. Berlinguer ve İtalyan Komünist Partisi'nin bu olaylarda suç ortaklığı kanıtlandığı takdirde, Berlinguer'in seçilmesinin engellenebileceğini, başka adayların önerileceğini ve başa dert olan bu partinin güç kaybedeceğini düşünen insanlar vardı.

Polisin İtalyan gazeteci Valerio Ochetto'yu tutuklamasının, onu muhalefetle yurt dışındaki destekçileri arasında «kuryelik» yapmakla suçlamasının nedeni de buydu. Ochetto'yu yanlışlıkla komünist sanan polis, (İtalyan Komünist Partisi'nin ileri gelen üyelerinden biri de aynı soyadını taşıyordu) onun Yunanistan'da ve İspanya'da faşizme, aynı şekilde Vietnam'daki savaşa karşı mücadeleye çok etkin bir şekilde katılmış ilerici bir Katolik olduğunu öğrenince büyük bir şaşkınlığa ve çaresizliğe düştü. Bunun üzerine, amacına ulaşmak için Ochetto'nun arkasından İtalyan komünist gazeteci ve Prag'daki Uluslararası Gazeteciler Örgütü Sekreteri Ferdi Zidar'ı tutukladı. İtiraflarda bulunmak için zorlanamadığından o da Valerio Ochette gibi ister istemez salıverildi ve sınır dışına çıkarıldı. Bir gazeteciyi daha, İtalyan Radyosu muhabiri Dimitri Volcıc'i suçlama girişimi de başarısız kaldı. İtalyan Komünist Partisi ve Berlinguer'e karşı hazırlanan komplo fiyaskoyla sonuçlandı. Yalnızca benim Roma'da oturmama ilişkin çirkin imalarla yetinildi.

Bu tutuklamalar, çoğu kez içinde hiç isim verilmeyen kısa bildirilerle açıklanıyordu. Bu da resmi propagandaya, sanıkları sosyalizm düşmanı ve sosyalizmi devirip kapitalizmi geri getirmek, Çekoslovakya'yı Batı dünyasına katmak için çalışan «gericiler», «caniler» ya da «maceracılar» olarak göstermek olanağını sağlıyordu. Böyle bir propaganda, isimler açıklandığı takdirde çok gülünç olurdu; çünkü tutuklanan kimselerin çoğu, yaşamları boyunca sosyalist idealler için mücadele etmiş, herkesçe tanınan etkin insanlardı.

Büyük bir uluslararası dayanışma kampanyası açıldı. Çekoslovakya'daki bu son gelişmeleri şiddetle kınayanlar yalnızca sol gruplar, sosyalistler ve demokratlar değildi. Birkaç komünist partisi de bunların arasına katıldı. Bu baskı dalgaları, özel-

likle komünist Partilerin, sosyalistler ve diğer demokratik güçlerle ortak cephe kurma çabasında oldukları ve «farklı» bir sosyalizm «modeli»ni savundukları ülkelerde, zor durumda kalmalarına neden olmuştu.

Dünya kamuoyunun baskı kurbanlarına ilgisi ve dayanışma hareketi, Çekoslovakya KP önderliğini ve polisi vazgeçmek zorunda bıraktı. En başta, aleyhlerinde kesin kanıt sağlanamayan kimseler salıverildi. Ardından da bir siyasi şov yargılamanın sahneye konması fikrinden caydılar. Bu yargılamada sosyalist muhalefetin tutuklu üyeleri, sürgündeki Çekoslovak komünistleri ve birkaç da yabancı uyruklu — bunlar esas olarak çeşitli görüşteki ilericilerden oluşuyordu, ama aralarında birtakım gericiler de vardı — «revizyonistlerin, hainlerin ve emperyalizm ajanlarının birleşik cephesi»ni gözler önüne serecek şekilde mahkemeye çıkarılacaklardı. Mart 1972'de polis soruşturmalarını tamamladı ve Parti önderliğine «Jiri Pelikan ve Yoldaşları Davası» başlığını taşıyan bir dosya sundu. Bu, başlangıçta planlanan şeyleri açıkça ortaya koymaktadır. Özellikle tutukluların sağlam hareket etmeleri sonucu, bu planın birçok hedeflerinden vazgeçilmek zorunda kalınmıştır.

Dünya kamuoyunun baskısı altında ve Moskova'nın akıllıca öğüdüne uyarak, Husak önderliği, dünya çapında protestolara neden olacağı kesin olan büyük siyasi yargılamalar yapmamaya karar verdi. Sanıkları yaz tatillerinde, küçük küçük gruplar halinde ve kapalı duruşmalarda yargılayıp mahkûm etme kararı aldı. Böyle yaparak, uluslararası dayanışma kampanyalarını zorlaştırmayı amaçlıyordu. Yargıçlara ve devlet savcılarına, sanıklara yöneltecekleri suçlamalarda özel yasalara aykırı hareket etme iddiasına dayanmaları ve sanıkların siyasi savunma yapmalarına engel olmaları talimatı verildi. Şimdi yeni yöntem, «Bu yargılamalar, siyasi yargılama haline getirilmeyecektir» idi.

İlki 19 Temmuz 1972'de başlayan on davada, bu talimata uyuldu. Ama yüzde yüz başarı sağlanamadı. Sanıklar broşürlerin ve yeraltı gazetelerinin dağıtılmasında görev aldıklarını, işgal rejimini reddettiklerini inkâr etmediler. *Buna karşılık «sosyalizm düşmanlığı» suçlamasına karşı kendilerini kararlı-*

lıkla savundular. Devrimci geçmişlerinden sözetmekle yetinmeyip şimdiki rejimin ve ülkenin işgal edilmesinin Marksist eleştirisini de yaptılar. Bunun sosyalizm davasına çok büyük zarar vermekte olduğunu açıkça ortaya koydular ve şimdiki bunalımın tek çözümü olarak kendi sosyalist alternatif programlarını açıkladılar.

Evangelikal Kilisesine* mensup filozof Ladislav Hejdanek, Prag'da Temmuz 1972'de yapılan bir duruşmasında, dinsel nedenlerle Marksist olmadığını, ama hümanizmi esas alan bir sosyalizmden yana olduğunu söyledi. Kasım 1971'de, özellikle seçim zamanında politikaya katılmayı tamamen normal bulduğu için broşür dağıtma kampanyasında yer almıştı. *Rude Pravo*'nun ve resmi propagandanın. Jan Tesar ile Jiri Müller'in mahkemede «komünizme düşman» olduklarını söyledikleri iddiası gerçek dışıdır. Tıpkı öbürleri gibi, ikisi de, mahkemeye verdikleri yanıtlarda ve son sözlerinde, sosyalist olduklarında ve şimdiki biçimiyle sosyalizmi gözden düşüren bürokrat ve polisiye çarpıtmalardan arınmış gerçek bir sosyalist toplumun kurulması amacıyla hareket etmiş olduklarını ısrarla belirttiler. Jaroslav Sabata, bunu Brno'daki yargılamasında çok açık bir şekilde ortaya koymuştu: «Bizler [sosyalistiz], muhalefet [sosyalistleriyiz]; ama sizler, bizleri yargılayan sizler [sosyalist] değilsiniz.» Milan Hübl de, dava duruşmasının başında şöyle demişti: «İddianamenin yüzde sekseni madem ki siyasidir, benim de savunmamı siyasi olarak yapmam gerekecektir.» Yönetim, yargılamaların gözdağı vermesini sağlamak için, altı ay yargılananların adını açıklamadı. Bu da, başlangıçta sanıkların gerici ve sosyalizm düşmanı oldukları masalını yaymaya çalışan bir rejimin ikiyüzlülüğünü açığa vurdu. İşin aslında kamuoyu, Hübl, Sabata, Litera, Cerny, Kyncl, Hochman, Tesar, Müller, Bartosek ve diğerlerinin adlarını bu ayak oyunlarını yutmayacak kadar iyi bilir.

* Protestan kiliselerinden biri. Dinsel törenlerden ve öğretiden çok, imana ve İncil'in incelenmesine önem verir. - Çev.

STALİNİZME DÖNÜŞ MÜ?

Bu siyasi yargılamalarla ilgili olarak, 1949-54'lere ve Stalinist temizliklere dönüşten çok sık söz edilmiştir. Pek çok kimse bunların yalnızca bir başlangıç olduğundan kaygı duymakta, ardından beterinin geleceğinden korkmaktadır. Oysa Slansky'nin yargılanması sırasındaki baskının nesnel tahlilini yapar ve onu bugünkü baskıyla karşılaştırırsak, arada büyük farkların bulunduğunu görürüz. Bunlar da, *aynı sürecin yinelenemeyeceğini* düşündürüyor.

Bugün, baskıyı doğuran ve baskı uygulanmasına götüren nedenlerin, o zamankilerle aynı olduğu doğrudur. Amaç, gene Parti'yi ezmek, onu halkın sevgisini kazanmış önderlerinden ve halkın desteğinden yoksun kılmak, böylece salt Sovyet politikasının bir aleti haline getirmek ve ona Sovyet sosyalizm modelini zorla kabul ettirmektir. Stalin, 1950'ler Çekoslovakyası'nda da, diğer ülkelerde de bundan başkasını istememiş ve hiçbir zorlukla da karşılaşmamıştı; tabii Yugoslavya dışında. Ağustos 1968'den bu yana Brejnev ve Sovyet önderliği, Çekoslovakya'nın kendine özgü sosyalizm yolunu izlemesini önlemeyi, ona Sovyet modelini dayatmayı amaçlamışlardır. Karşılarındaki tek engel, Komünist Partisi'nin kendisiydi. Bu parti, her zaman büyük bir otoriteye, ülke içinde derin köklere, kendi geleneklerine ve kadrolarına, halkın desteğine sahip bir

partiydi. Onun ezilmesini de tamamen Sovyetler Birliği'ne bağımlı, Sovyet ordusunun kanadı altında iş gören küçük bir gruba indirgenmesini zorunlu kılan da bu olmuştur. 1949-54 ve 1962-72 siyasi yargılamalarının ve baskılarının amaçları aynıdır: Çekoslovakya Komünist Partisi'nin ve Çekoslovak halkının sosyalizmi kendi yollarıyla kurmasını önlemek. Bunu sağlamak için de Husak'ın Sovyet tezini benimsemesi gerekiyordu. Bu teze göre sosyalizmi yenileştirme hareketi bir «karşı-devrim»den başka bir şey değildi; önce Moskova'dan «kardeşçe yardım» istenerek ve ardından da Komünist Partisi'nin kendi çabalarıyla ezilmesi gerekirdi.

Böyle bir sistemde baskının uygulama programı çok iyi bilinir. 1949-54'teki baskılar için bu şöyle özetlenebilir:

1) Önder grup, Parti aleyhtarı (anti-parti) olarak nitelenip baskı altına alınacak «sapma» tiplerini saptar: Revizyonizm, Siyonizm, milliyetçilik, sosyal demokrasi, Troçkizm, Titoculuk (ve günümüzde de Maoculuk) gibi.

2) Bu «sapma»lara bütün cephelerde birden savaş açılır ve bunların temsilcilerine ya da sözcülerine radyo, basın ve televizyon aracılığıyla saldırılır; kendilerine en ufak bir savunma fırsatı tanınmaz. Bu arada hepsi teker teker toplanır.

3) Kendilerinden «özeleştiri» yapmaları istenir; onun arkasından görevlerinden uzaklaştırılırlar; Parti'den atılırlar ve çoğu kez hiçbir iş bulamayacakları bir duruma getirilirler.

4) «Özeleştirilerine» ve «açıklamalarına» dayanarak bu kimseler, tüm topluma zarar vermeyi, düşmana yardakçılık etmeyi, sosyalizmi devirmeyi, kapitalizmi geri getirmeyi amaçlamakla suçlanırlar.

5) Dava hemen siyasi ve ideolojik bağlamından koparılır, basit bir polis ve yargı sorunu haline getirilir. Bu iki kurumun hiçbiri «devlet güvenliğine karşı işlenen suçlar» ve «dış ülkelerle ortak komplo» gibi şeyler karşısında hareketsiz kalamaz.

6) «Sapmacılığın» sözcüleri tutuklanır; suçlarını kabul ederler, bu suçlarından pişmanlık duyar ve/veya sert cezalara çarptırılmalarını isterler.

7) Polis «yargılama senaryosunu» hazırlar; bu senaryonun, kadroların ve halkın «eğitiminde» kullanılması amaçlanır. Parti önderleri bunu onaylar. Hem tek tek sanıkların oynayacakları rolleri, hem de her birine verilecek cezayı kararlaştırırlar.

8) Bu arada, kamuoyunu sanıkların «suçu»na inandırmak ve kitlesel bir histeri yaratmak amacıyla elden gelen her şey yapılır; ardından da «taban» en ağır cezaların verilmesini ister.

9) Mahkeme, «halkın gazabı»ndan söz eder, sanıklara cezayı basar; sanıklar da bu hükmü kabul ederler, «adil bulduklarını ve kendilerine tam da böylesinin layık olduğunu» söylerler.

Bugün de aynı yöntem izlenmektedir, ama yalnızca 4. maddeye kadar. Farklı maddelerin başladığı yer işte burasıdır. Slansky, Clementis, Geminder ve 1951'in diğer sanıkları, gerçek değil «olası bir muhalefetin önderleri» idiler. 1972 yazındaki duruşmaların sanıkları ise sosyalist muhalefetin üyeleridir, şimdiki Parti ve ülke önderliğinin politikasına ilişkin muhalif görüşlerini de hiçbir zaman gizlememişlerdir. *Tutuklananların rejimin oyununa gelmemeleri, işlemedikleri suçları «itiraf»a yanaşmamaları, özeleştiri yapmamaları, kendilerini mahkemede savunmaları bundandır.* Tabii, oynayacak oyuncu olmadığı zaman, bir «senaryo» hazırlayıp ona dayanarak bir «şov» sahnelemek olanağı yoktur. Polisin dehşet masalına ve sanıkların «suç»larına kanmaya hazır bir kamuoyu da yoktur. Hiçbir «şov» yargılama sahnelenemez - tam tersine bu durumda duruşmaları kapalı kapıların ardında yapmak zorunlu hale gelir. Bir iki istisna dışında, hiç kimse çıkıp da kendisine «herkesin kulağına küpe olacak cezaların verilmesi»ni istemez; cezalar şiddetli olur, ama belli bir sınırın ötesine geçmez.

Bu fark nereden ileri geliyor? Bu, nihai bir fark mıdır, yoksa geçici mi? Zulmün bu nispi «liberalleşmesine» neden olan şeyin, şimdiki rejimin kendine özgü olan bir insanseverlikten ileri gelmediğini, bunun, temelden değişmiş bir iç ve uluslararası durumdan kaynaklandığını hemen söyleyelim. «Soğuk savaş» sona ermiştir, artık ölüm cezalarını ve en acımasız baskıları mazur gösterecek bir gerekçe kalmamıştır. 1949-54 dö-

neminin üç savaş odağından yalnızca biri, Ortadoğu kalmıştır geriye. Birleşik Devletler ve Yugoslavya ile hasımlaşma, artık uluslararası ilişkilerde bir rol oynamamaktadır. Çin konusunda yeni bir gerginliğin doğduğu doğrudur. Ama, her ne kadar bu, Sovyet yöneticilerinin asabını bozuyorsa da, hiç olmazsa şu an için bir baskı ya da zulüm gerekçesi ya da «Maoizm ajanları»nı geniş çapta meydana çıkarmaya yol açacak önemli bir bahane olarak kullanılamaz. *Uluslararası hareket içinde de* durum değişmiştir. *Artık sosyalist ülkelerdeki baskıyı desteklemek için can atan kimse yoktur.* Bazı komünist partilerinin takındıkları eleştirici tutumun, bu baskıyı bir ölçüde yumuşatabileceğine de işaret etmiştik.

Bundan başka, Sovyet yönetici kliğinin rolü, askeri müdahaleye karar vermekle sınırlıdır. Tüm sosyalist ülkeler üzerinde siyasi denetimi sağlayan ve bu ülkelerdeki önder kadroları çekip çevirmeye olanak veren budur. Sovyet danışmanlar, artık sorgulamalarda hazır bulunmamakta ve baskıda doğrudan rol almamaktadırlar.

Yönetimin temel dayanağı ve etkili aracı siyasi polis (STB), artık 1950'lerin yöntemlerini uygulamıyor. Akla gelebilecek her türlü baskı ve yanıltmaca aracından gene yararlanıyor, ama artık işkenceye ya da fizik şiddete başvurmuyor. Görevliler, 1968'de Stalinist yargılama dosyalarının bir araya toplanarak halka açıklanmış olduğunu unutmuyorlar. Durumun gene değişip değişmeyeceğinden ve eylemlerin hesabını verip vermeyeceklerinden artık emin değillerdir. Aynı şey, yargıçlar ve savcılar için de söz konusudur. Onlar da kendilerini yasalara daha uygun hareket etmek, pek fazla gayretkeşlik göstermemek zorunda hissediyorlar. Hatta, siyasi davalara bakmayı reddeden yargıçlar bile var. Bu gibi durumlarda onların yerine, artık kaybedecek şeyleri olmayan, geçmişleri «damgalı» olanlar atanıyor.

Kimi zaman ileriye sürülüyorsa da, *işte bu nedenlerden ötürü 1950'lerin Stalinist yargılamalarının otomatik olarak yinelenmesi sözkonusu olamaz.* Ne var ki, şimdiki durumu, iç ve dış durumun belirlediğini ve bunun daha başka gelişmelerden de geçecek bir ara dönem olduğunu unutmamak gerekir.

Başında Husak olsun olmasın, Husak rejiminin baskıyı her ne pahasına olursa olsun yoğunlaştırmak amacında olmadığına tekrar tekrar dikkat çektik. O, şimdiki politikayı sürdürmeyi ideal bulacaktır. Ne var ki bu onun isteğine değil, baskının etkililiğine bağlı olan bir şeydir. *Muhalefetin sesini ve faaliyetlerini tamamen kısmaya yeterli olmadığı ortaya çıkarsa, baskıyı sürdürmek ve yoğunlaştırmak kaçınılmaz hale gelecektir.* Çin'in dünya sorunlarında - özellikle de küçük ve orta ulusların milli bağımsızlıklarının savunucusu olarak ortaya çıktığı Doğu Avrupa'da - artan rolü, baskının ağırlaşmasına neden olabilir. Öte yandan, ne kadar paradoksal olursa olsun, gerek sosyalist ülkelerle kapitalist ülkeler arasındaki gerginliğin azalması ve diyaloğun başlaması, gerekse Doğu ile Batı arasındaki ekonomik, bilimsel ve kültürel işbirliği, şimdiki rejimleri daha duyarlı duruma getirmekte ve dolayısıyla «daha da sertleştirmektedir». Tutucu ve neo-Stalinist unsurlar, yumuşamanın gelişmesini artan ideolojik denetimle ve her türlü hoşnutsuzluk dışavurumunu, her yeni fikri, her siyasi muhalefeti sıkıca baskı altına alma zorunluluğuyla bir arada görmektedirler. Çekoslovakya'daki siyasi yargılamaların, tam da Avrupa Güvenliği Konferansına, Çekoslovakya ile Federal Alman Cumhuriyeti arasında antlaşma imzalanmasına denk düştüğüne dikkat çekilebilir.

Dolayısıyla, baskı en başta, çeşitli muhalefet grup ve akımlarının mensuplarına yönelmiştir. *Bu ise Dubcek, Kriegel ve Prag Baharı'nın diğer önderlerinin tehlikeden sürgit uzak olacakları anlamına gelmez.* Husak'ın iki nedenle onların yargı önüne çıkarılmasından kaçınacak kadar akıllı olduğuna eminim: birincisi, böyle bir şeyin onu dünyanın gözünden büsbütün düşüreceğini; ikincisi de böyle yapmakla halkın gözünde daha da büyük haleler taşıyan kahramanlar yaratacağını kestirecek biridir. Buna karşılık, kuşkusuz «ultra»ların baskısı azalmayacak, uluslararası durum gerginliğini koruduğu ve ekonomik bunalım, sorun çıkaranlar ve günah keçileri gibi bir emniyet süpabını gerekli kıldığı sürece, bu baskı artacaktır. Rejim, tüm sorumluluğu «yeni rota» önderlerinin sırtına yıkmaya çalışacaktır. Genel suçlamalardan iddianamelere ne zaman geçileceğini

hiç kimse söyleyemez. Her olasılığa karşı, Prag Baharı'nın ileri gelen kişilerinin dosyaları polisçe hazırlanmış olup her an kullanılmak üzere el altındadır.

Muhalefetin kendisi de bir miktar baskıya neden olmak kararındadır: kökenini Prag Baharı'ndan ve muhalefetin faaliyetleriyle hiçbir ilgisi olmasa da onun önderlerinden aldığını iddia etmektedir. Bu durumda, bir gün «ultralar», artık «çırakları» cezalandırmakla yetinmeyip, onların «öğütçülerine» ve «öğretmenlerine» yüklenmeye kalkabilirler. Belki de Husak onların «yalnızca» politik yaşamdan tasfiye edilmelerini, tecrit edilip bir an önce unutulup gitmelerini yeğlerdi. Ama onun teknik kurnazlıklarının da durumu kurtarmaya yetip yetmeyeceği belli değildir.

Aslında, büyük «şov» yargılama başlamış bulunuyor: bütün Çekoslovak halkı sanık kürsüsündedir. Suçu, gerçek, adil ve özgür bir sosyalist toplum inşa edilebileceğine olan umududur. Ve onu mahkûm etmek salt halka değil, tam da sosyalizmin geleceğine darbe indirmektir.

SSCB'YE BULAŞAN MUHALEFET MİKROBU

Çekoslovak sosyalist muhalefetinin tarihi mücadelesi, bu umudun sonunda ölmeye mahkûm duruma gelmesini önlemeyi hedef alır. Bu mücadeleyi vermesi gereken, Çekoslovak halkıdır, ama dünya üzerinde sosyalist toplumun kapitalist topluma adil, demokratik ve işleyebilen bir seçenek oluşturduğuna inanan tüm insanlar bu mücadeleye ilgisiz ya da seyirci kalmamalıdır.

Yukarıdaki tahlil, bize kesinlikle şunu söyleme olanağını veriyor: *Çekoslovak halkı ve sosyalist muhalefeti, zor mücadelesini sürdürecektir.* Büyük siyasi yargılamaları hemen izleyen *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi*'nin 21 Ağustos 1972 günlü bildirisi (Ek No. 7) ve şimdiye kadar elimize ulaşan bütün diğer belgeler bunu gösteriyor. Husak rejimi - çok garip bir şekilde tıpkı Batı basınının Çekoslovak realitesinin yalnızca dışyüzünde olup bitenleri ele alan bölümü gibi - sosyalist muhalefetin en önemli önderlerine kesin darbe indirmiş olduğu ve bu sert cezaların diğer muhaliflerin siyasi mücadeleyi sürdürme cesaretlerini kıracağı kanısındadır. İşgal rejiminin sorumluluğunu taşıyanlar, halkın onayını sağlayamadıklarının farkındadırlar. Ama bunu umursadıkları da yok. Uzun süre halkın bir kısmının ağzını açmayacağını, geri kalanın da genel yenilgi ve umutsuzluk havası içinde tükenip gideceğini, moral kırıklığına

ya da ilgisizliğe sürükleneceğini, eninde sonunda işbirliğine yanaşacağını tahmin etmektedirler. Halkın ruhsal durumuna baskının yapacağı etkiyi, ya da yayılan korku atmosferinin yıkıcı sonuçlarını küçümsemek istemem, ama bunun yanlış bir hesap olduğu kanısındayım. Eğer çoğunluk, karar vermek için zaman kazanmayı gözeten ve geri çekilmiş bir durumda ise, rejimi reddettiğini açıkça ilana cesaret edemiyorsa, bu onun ne kanılarından vazgeçtiğini ne de bu geri çekilmenin uzun süreli ve nihai olacağını gösterir.

Sosyalist muhalefetin tabanı çok geniştir ve kökleri bir polis operasyonunun koparamayacağı kadar derinlerdedir. Üstelik, *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi*'ne karşı girişilen tutuklama dalgasından sonra, broşür ve bildiri şeklinde daha başka belgelerin yayımlanması ve dağıtılması, polisin, onu çökertemediği gibi, bellibaşlı önderlerini de ortaya çıkaramadığını gösteriyor. Ayrıca, kitlesel tutuklamalardan bu yana daha başka direnişçi gruplar da ortaya çıkmış ve yeni yeni süreli yayınlar kurulmuştur. Kuşku yok ki, Litera, Hübl, Sabata, Tesar, Müller vb. gibi önemli kişilerin tutuklanmış olmaları, Çekoslovak muhalefetine ve genel olarak ilerci Marksist düşünceye kötü bir darbe indirmiştir. *Bu nedenledir ki, onların serbest bırakılmaları için mücadele, Şili ve İspanyol anti-faşistlerinin ve tüm baskı kurbanlarının salınması için hemen hemen dünya çapında yürütülmekte olan kampanyalar kadar büyük enerji ve fedakârlığı gerektirir.*

Biraz önce, böyle bir politik mücadelenin doğrudan etkisine oranla kayıp ve risklerinin çok fazla olup olmayacağı sorusuna yanıt vermeye çalışmıştık. Böyle bir muhalefetin moral açısından taşıdığı önem ve var olmasının vazgeçilmezliği üzerinde durmuştuk. Doğru fikirleri ve halkın özlemlerini savunmayı mümkün kılan budur. Kuşkusuz her mücadelenin riskleri vardır; bu mücadelenin gerilediği, büyük kayıplar verdiği zamanlar; yitirdiği savaşlar vardır.

Sosyalist muhalefet saflarında, 1968'den önce ve 1968 sırasında, siyasi bağlılıklarıyla göze çarpmış, görüşlerini hiçbir zaman, hatta «normalleştirme»nin başladığı andan beri saklamamış kimseler olduğu için, Çekoslovakya'da bu riskler özel-

likle daha büyüktür. Bazı emektar partililer, sosyalizmin ve Parti'nin onurunu kurtarmak, [sosyalistlerle] [«sosyalistler»] arasında ayrım olduğunu göstermek, böylece, yalnızca sözle değil eylemle de bir tür açık özeleştiri yapmak için, işgal rejimine açıkça karşı çıkmayı kesin bir zorunluluk olarak hissediyorlar. Çekoslovakya KP, 20 Ağustos 1968'den sonra yeraltı faaliyetine geçmeye hazırlanmamıştı. Her şeyin mücadelenin gidişi içinde, ayak üzeri çözülmesi gerekiyordu. İnsiyatifi, büyük otoriteye sahip olan ve herkesçe tanınan [sosyalistler] almak zorunda kaldılar. Bu da polisin işini kolaylaştırdı. Ama mücadelenin gelişimi içinde yeni yeni insanlar, özellikle de siyasi muhalefet mensuplarınınki gibi dosyası bulunmayan gençler ortaya çıktı. Öte yandan, bu defa muhalefetin yabancı bir ülkenin polis gücü - bir işgal gücü - ile karşı karşıya olmaması, yeraltı mücadelesinde eskiden kullanılmış yöntemler konusunda tam bilgi sahibi olan bir iç ve üstelik «komünist» olan bir polisle karşı karşıya bulunması nedeniyle mücadelenin daha da zor olduğu doğrudur. Ama, buna karşın, bu riskler göze alınmalı ve omuzlanmalıdır. Çünkü ülkenin kaderi ve sosyalizmin geleceği bu tarihi seçime bağlıdır.

İki olasılık vardır:

1) Ya neo-Stalinist rejim, örgütlü bir hareket olarak sosyalist muhalefeti ortadan kaldırmayı başaracaktır: bu, hiçbir zaman bu hareketin halka derinlemesine kök salmış ideolojisini yok etmek anlamına gelmese de böyle bir durum bir umutsuzluk döneminin açılmasına neden olacak ve *siyasi bir boşluk doğacaktır. Bunun sonucu da bir bunalım, ancak kendiliğinden oluşan ve denetlenemeyecek patlamalara neden olacaktır.* Bu da sosyalizmin ortadan kalkması ve bir baskının yerini diğerinin alması olasılığını içerebilecek kadar ağır bir sonuç doğuracaktır.

2) Sosyalist muhalefet baskının getireceği sonuçlara direnç gösterecek ve kendi alternatif sosyalist programını oluşturmayı sürdürecektir. Kadrolarını oluşturacak, halkın değişiklik beklentilerini teşvik edecek, çalışmalarıyla, yönetim üstünde uygulayacağı baskıyla, bürokratik diktatörlüğün yerini *gerçek-*

ten demokratik ve halkın malı olan sosyalist bir yönetime bırakmasını sağlayacak güce erişeceği tam bunalım anına kadar bu diktatörlüğü zayıflatmaya devam edecektir.

Kuşku yok, bunlar iki *uç olasılıktır*. Birçok ara olasılıklar vardır. Politikacılar yeterli gerçekçiliğe, ama aynı zamanda da yeterli imgelem ve cesarete de sahip olmalıdırlar - çünkü, diğer Sosyalist ülkeler gibi, Çekoslovakya gibi bir ülkenin durumu da çelişmeler ve özel etkilenmeler bakımından öylesine zengindir ki, bu ülkede gerçekleşebilecek olağandışı büyük yön değiştirmelerin olası herhangi bir türünü, hatta hiç olmazsa birkaçını hiçbir bilimsel tahlille önceden kestirmeye imkân yoktur. Kremlinologlar ya da Marksist olan olmayan uzmanlar içinde, daha 1967'de «en Stalinist ülke» diye bilinen Çekoslovakya'da Prag Baharı'nın olacağını kim önceden görebilmişti? Durumu sağlam görülen, daha birkaç hafta önce Brandt ile buluşmasından sonra daha da güçlendiği sanılan Gomulka'nın devrileceğini kim tahmin edebilmişti? Bu örnekler, *bütün siyasi mücadelelerin kapalı kapılar ardında yer aldığı bu gibi ülkelerde olasılıkları tahlil etmenin nedenli zor olduğunu bize hatırlatmaktadır. Çünkü bu siyasi mücadeleler önder grubun dar yörüngesi içinde yer alır ve bürokrasinin çeşitli klikleri arasındaki ayrılıklar, yurttaşların görme ya da müdahale etme şansı olmadan saray ihtilali kuralları uyarınca çözüme bağlanır.*

Bütün sosyalist ülkelerde - farklı derecelerde ve kendine özgü koşullarına uygun olarak - *sürekli bir siyasi bunalım durumu vardır*. Bu bunalım, sosyalist ideal ile onun pratik uygulanış realitesi; halkın büyük çoğunluğunun çıkarlarıyla iktidarı elinde bulunduran ayrıcalıklı grup; çok büyük ekonomik genişleme olanaklarıyla çalışan insanların düşük yaşam düzeyi; halkın bağımsızlık ve kardeşçe dayanışma isteğiyle büyük devlet SSCB'nin tahakkümü arasında var olan bağdaşmazlıktan kaynaklanır.

Çekoslovakya'da ortaya çıkan ve Sovyet müdahalesiyle daha da ağırlaşan bu siyasi bunalım, ancak sosyalist yapıda sağlanacak radikal bir dönüşümle çözülebilir. Böyle bir radikal dönüşüm, sosyal sistemi değiştiren ve bir sınıfın yerini başka bir sınıfa bıraktığı klasik türde bir devrim olmayacaktır. Daha çok, sosyalist devrimin, üretim araçlarının toplumsallaştırıl-

ması gibi bir başarısından yola çıkacak ve bunlara sosyalist içerik kazandıracaktır. *Devletin ve devlet bürokrasisinin kendi* ***mükiyeti haline getirdiği üretim araçları, işçilere ve teknisyenlere*** *geri verilmelidir. Devlet kurumları ayrıcalıklı bir bürokrat* ***ve teknokrat grubunun tahakkümünden kurtarılmalı,*** *tüm iktidar yurttaşlara, etkin olarak uygulayabilecekleri ve ülkenin siyasi ve ekonomik önderliğine katılmalarına olanak verecek bir biçimde geri verilmelidir.*

Bu devrim şiddet yoluyla da gerçekleştirilebilir, şiddetsiz de. *Bütünsel reformlarla* da gerçekleştirilebilir, *halk ayaklanmaları yoluyla* da. Bu iki yöntem - yani reform ve ayaklama - çoğu kez sanki klasik terminolojide kullanılan «reformizm» ile «devrim» arasındaki ayrımı ifade ediyorlarmış gibi, karşı karşıya getirilmektedir. *Bu, sosyalist ülkelerde kesinlikle yapay bir karşıtlıktır; sosyalist ülkelerde bu bir siyasi devrim sorunudur.* Dolayısıyla da, sosyalist muhalefetin kitlelerin yardımıyla önderlik grubunun üstünde, onu uzlaşmak zorunda bırakacak, giderek çeşitli eğilimlere ayrılmasına neden olacak, en sonunda da tutucu ve gerici eğilimleri tecrit edecek ve liberal kanadın muhalefetle herhangi bir biçimde ittifak kurmasına yol açacak ölçüde baskı yapması olasılığı reddedilemez. Böyle bir durum, Prag Baharı'na benzer bir hareket yaratabilir.

Çekoslovakya için söz konusu olan, diğer Doğu Avrupa ülkeleri için de geçerli olabilir; ama tek bir koşulla: bu ülkelerin de, halkın isteklerini dile getirebilen alternatif bir program hazırlayabilecek ve bunun kadrolarını sağlayabilecek *örgütlü bir muhalefet biçimine sahip bulunmaları* koşuluyla.

Bu da bizi gene başlangıçtaki soruya döndürür: «Çekoslovak olayı»nın, Doğu Avrupa'da başka yerlerde olanlarla ya da olması olası olanlarla bir ilgisi var mıdır? Ve sosyalist ülkelerde sosyalist bir muhalefetin işlevi ve var olabilme olasılığı nedir?

Nesnel tahlil, bizi ilk soruya olumlu yanıt vermeye götürse de, Çekoslovakya'daki durumla diğer ülkelerdeki durum arasındaki - özellikle de, bir yanda sınırlı egemenliğe sahip ülkelerle, öte yanda hakim güç SSCB arasındaki - ayrımlar ve kendine özgülükler gözardı edilmemelidir. Politik bunalımın te-

mel unsurları aynıdır ve sosyalist muhalifetin koşulları özünde mevcuttur. Bununla birlikte, bunalıma ilişkin bilincin ve örgütlü bir güç yaratma gereksinmesinin derecesi ülkeden ülkeye değişmektedir. Bu sosyalist muhalefet gruplarının ve eğilimlerinin oluşması ve pekişmesi, dünyanın o kesimindeki sosyalizmin geleceğini büyük ölçüde etkileyecektir.

Siyasi gelişmeler hiçbir zaman tıpatıp yinelenmez. Prag Baharı'nı Parti'nin en üst kademesinde ortaya çıkan bunalım ve tabandan gelen karşı durulmaz baskı oluşturmuştu; bunun bir benzerinin, Çekoslovakya'daki 1968 askeri müdahalesinden ve onu izleyen temizlik hareketlerinden sonra, en azından görünür bir gelecekte yeniden ortaya çıkması olanaksızdır. Bununla birlikte, diğer Doğu Avrupa ülkelerinde, özellikle de Polonya ve Macaristan'da bu mümkün olmaya devam ediyor. Çünkü bu ülkelerde kitleler buna benzer bir baskı yapacak güçtedir ve önderliğin bir kesimi, sırası geldiğinde halkla bir tür ittifak kurabilecek, halkın taleplerinin sözcülüğünü yapabilecek durumdadır.

«Sosyalist kamp»ın monolitik yapısındaki aşamalı çözüşme belirtileri, - Çin'in SSCB önderliğine boyun eğmeyi reddetmesi, Yugoslavya ile Romanya'nın nispeten özerk politikaları - bu açıdan bakıldığında, bunlar her ne kadar yeni bir toplum modeli için mücadeleden çok, bağımsızlık isteğine ve yurtseverlik duygularına hitap ediyor olsa bile, önemli etkenlerdir. Bu konuda Çin, farklı ve tabii ki daha yoksul da olsa daha popüler ve açık bir sosyalizm imajı verdiği, büyük devlet politikası izlemekten sakındığı, bağımsızlıkları için savaşan halklarla dayanışma gösterdiği ve sosyalist ülkelerde bürokratik sistemle mücadele eden güçleri desteklemeyi yeğlediği ölçüde etkili olabilir. Çin'in dünya arenasında durmadan büyüyen varlığı, hiç kimse bir modelin yerine diğerini geçirmek arzusunu taşımıyorsa da, Doğu Avrupa ülkeleri ve sosyalist muhalefet için son derece olumlu bir etkeni temsil etmektedir. Yugoslavya, sosyalist ülkelerdeki ilerici güçler üstünde kesin bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, bu etki son zamanlarda zayıflamıştır: birincisi, Yugoslavya, diğerlerinden çok daha fazla tecrit edilmiş durumdadır, bu yüzden de kendi özyönetim sisteminin taşıdığı

avantajların tümünü gösterememiştir; ikincisi de, Parti tekeli hiçbir zaman tartışılmamış olduğu için bürokratik ve merkeziyetçi yöntemlere ve muhaliflere karşı ayrımcı muamelelere şu ya da bu şekilde dönülmesi olasılığının varlığını reddetmek mümkün değildir. İlerici güçlerle Stalinist güçler arasındaki çatışma, gitgide keskinleşmekte ve her an patlak verebilecek bir düzeye çıkmaktadır: Yugoslavya'nın bir «alternatif» olarak rol oynayıp oynamayacağını bu sonuç belirleyecektir.

Sovyetler Birliği'nin içindeki durum Doğu Avrupa'daki değişmelerin belirleyici etkeni olmaya devam etmektedir: diğer bütün ülkeler onun denetimi altındadır ve Sovyetler Birliği şu ana kadar sosyalizmin yenileşmesine yönelik her çabanın esas ve aşılmaz engelini oluşturmaktadır. Bu da halkın büyük çoğunluğunda - ve muhalefete mensup pek çok kimsede - SSCB ve onun önderliği içinde bir değişiklik olmadıkça hiçbir şey yapılamayacağı; aksi halde Doğu Avrupa'daki her muhalefet hareketinin, her bağımsızlık özleminin Sovyet askeri müdahalesiyle ezileceği inancına yol açmıştır. Yalnızca moral bakımından değil, uygulama bakımından da böyle bir tutumun içerdiği tehlikelere biraz önce işaret etmiştik: Çekoslovakya'da Sovyet müdahalesi, Çekoslovak önderliğinin farklı bir tepki göstermesiyle önlenebilirdi. Özellikle de birkaç sosyalist ülkede birden oluşacak bir hareket, Çin'in baskısı, SSCB içinde de iç anlaşmazlıkların olması durumunda, SSCB'nin böyle bir harekete girişecek güç ve cesareti kendinde bulamayacağı durumlar yaratabilirdi. 1930'dan bu yana ilk defadır ki, *Sovyet Birliği içinde bir iç muhalefetin* belirtileri memnuniyet verici bir şekilde gözlemlenebilmektedir: «samizdat» olarak dağıtılan muhalefet yayınları, muhalefet komünistleri, demokratları, Hıristiyanlar, Ruslar ve diğer milliyetçiler, Sovyet Yahudi Hareketi, Sakharov'un İnsan Hakları Komitesi, bilim adamları arasında, kültür alanında, gençler arasında hoşnutsuzluk. Bunun, şimdiki rejimin düştüğü bunalımdan kaynaklandığı ve açık bir ilerleme işareti olduğu kuşkusuzdur. Ne var ki, henüz Parti içinde ve kitleler arasında çalışmaya ve şimdiki sisteme gerçekçi bir seçenek oluşturmaya yeterli, örgütlenmiş bir sosyalist muhalefet hareketi yoktur. Ayrıca, bu muhalefet eğilimleri, kuşkusuz halkın

için için beslediği hoşnutsuzluğu, daha fazla özgürlük ve daha iyi yaşama özlemlerini dile getiriyorsa da, ülkenin entellektüel «eliti» içine hapsolmuş görünmektedir. Ama bu durum, muhalefetin taşıdığı önemi azaltmaz: aydın kesimi (intelligentsia) Rusya'da daima büyük bir entellektüel ve politik işlev görmüştür ve sosyalist fikirler, uzun süre, hatta Ekim Devrimi'nin zafere ulaştığı anda bile bir azınlığa özgü kalmıştır. Ama sözkonusu bu muhalefet grup ve eğilimlerinin siyasi yaşamı doğrudan etkilemeyecekleri anlamına gelir mi bu? Sovyet muhalefeti siyasi yapıları değiştirebilir ve şimdiki önder grubun ve siyasetin yerini alabilir mi? Böyle bir durumun olanak ve olasılıkları nedir? Bu soruya doğru yanıtı bulmak için SSCB ve Doğu Avrupa'daki bu sistemin gelişim ve oluşumunu gözden geçirmek gerekiyor.

Çoğu kez, Sovyet sisteminin ilk evrelerinde şimdiki kadar monolitik olmadığı, Ekim Devrimi'nde, hatta iç savaş, yabancı müdahalesi, abluka ve açlık sırasında bile - yani Lenin sağken - Bolşevik Partisi içinde ve dışında canlı bir ideolojik ve siyasi faaliyetin hüküm sürdüğü ve çeşitli grupların ve eğilimlerin birbirleriyle yarıştıkları unutuluyor. Lenin, devrimin tartışmasız önderi olarak hiç kimsenin kendisine rakip olamayacağı bir yere sahipti; ama onun yanında daha başka seçkin ve orijinal kişiler de vardı. Bu kimseler toplantılarda fikirler getiriyor, Lenin'le sık sık polemiklere girişiyorlardı. Lenin'in çeşitli dönemlerde yazmış olduğu yazılarında, hem proletarya iktidarının tek parti yönetimiyle özdeş olduğu anlamına gelecek formülasyonlara rastlanır, hem de diğer partilerin dağıtılıp tek başına bir partinin hakimiyetinin yalnızca geçici bir önlem olduğu ve bunun somut tarihi durumun, yani devrimin, iç savaş ve dış müdahale tehlikesi altında bulunmasının bir sonucu olduğu düşüncesi sık sık vurgulanır. Lenin'in bazı konuşmaları, *sosyalist toplumun inşası için sıraladığı koşulların, çoğulcu bir partiler sistemini dışlamadığı izlenimini verir.* Buna karşılık Stalin, bu geçici tek parti önleminin, yalnızca SSCB koşullarında değil, İkinci Dünya Savaşından sonra var olan sosyalist sistem koşullarında da geçerli olduğunu iddia etmiş ve bir dogma haline getirmiştir. Lenin'in parti içindeki hiziplerin ve eğilimlerin geçici olarak kaldırılması yolundaki tezi de, aynı akıbete uğramıştır. Bu

da, Lenin'in ölümünden sonra Parti içindeki ve bütün ülke üzerindeki siyasi yaşamın tümüyle baskı altına alınmasına yol açmıştır. Bu geçici önlem de Stalin tarafından günümüze kadar Lenin'in parti doktrininin tunç yasası haline getirilmiştir.

Bu teorilerin kaçınılmaz olarak pratik sonuçları olacaktı: önce, Parti dışındaki, daha sonra da Bolşevik Partisi içindeki herhangi bir siyasi muhalefet ya da ortaklık bastırılmış; onun ardından da aşamalı olarak her türlü siyasi faaliyet durdurulmuş, gitgide daralan önderlik çevresinin eleştirilmesi olanaksız hale getirilmiş ve bu çevre de sonunda Stalin ve Parti makinesinin sultasına indirgenmiştir. Bu yönetici grubun ya da «önder»in resmi politikasının şu ya da bu şekilde onaylanmaması, böyle bir durumda «Parti-aleyhtarı siyaset»in ifadesi olarak damgalanır. Ve tekeli elinde tutan güç olduğu için, tek yasal platform haline gelmiş olan Parti, devletle özdeşleşir. Dolayısıyla da, *eleştiri ya da muhalefet artık yalnızca «Parti-aleyhtarı» olmaktan çıkar, «Devlet-aleyhtarı» hale de gelir: bu durumda da ceza yasası kapsamına girer ve o yasa uyarınca cezalandırılır.* SSCB'de Stalin'in bütün muhaliflerine karşı siyasal yargılamalar böyle başlatılmıştır. Bu yargılamalarda, çoğu eski ve seçkin Bolşevikler olan siyasi muhalifler, aşama aşama «bozguncu», «sabotajcı»; sonunda da «Gestapo ajanları» ve «emperyalizm ajanları» olarak damgalandılar. *Siyasi muhalefet işte bu yolla Parti saflarından ve tüm yasal konumlardan temizlendi ve yeraltına itildi.* Bu kaçınılmaz olarak muhalefetin düşünme yöntemleri ve mücadele biçimleri üzerinde etki yaptı. Böyle olunca da, bir kez daha Stalin'in, «SSCB'nin savunma çıkarları» yararına bu muhalefeti tasfiye etmesi için en zorba yöntemlere başvurması kolaylaştı.

Hitler üzerinde kazanılan zaferden sonra, bütün dünyada SSCB'nin otoritesi o zamana kadar görülmemiş bir şekilde artmıştı. Sovyetler Birliği artık yakın bir tehlike karşısında bulunmuyordu. Tam tersine Doğu Avrupa'da birtakım devletler onun etki alanı içine girmişti. Pek çok kimse sistemin bir miktar liberalleşmesini mantık gereği görüyordu. Oysa, Yugoslavya'nın Kominform'dan atılmasına bağlı olarak «bireysel sosyalizm yolları»na karşı bir kampanya açıldı ve Sovyet sosyalizm modeli

bütün Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde geçerli tek ve zorunlu model olarak dayatıldı. İsrail'e karşı Sovyet politikasında meydana gelen değişikliğe, sözümona «kozmopolitliğe» karşı bir kampanya eşlik etti. Bu da Yahudi düşmanlığı yapılmasına, ortodoks-olmayan her görüşün bastırılmasına yol açtı. Bu baskı, Doğu Avrupa ülkelerindeki komünist olmayan partiler arasında direnmeye neden olduğundan, bu partiler ya ezildi, ya da komünist partisinin «transmisyon kayışları»na bağlanarak salt stratejik yarar nesneleri haline getirildiler. Bununla beraber, komünist partilerinin de içinde kuşkular başgösterdiğinden, siyasi yargılamalar sahneye getirildi (Macaristan'da Rajk, Çekoslovakya'da Slansky, Bulgaristan'da Kostov, Polonya'da Gomulka vb. davaları). Bunlarda güdülen amaç, en ufak bir muhalefet belirtisini başvermeden budamak, komünist partilerini kendilerine özgü milli bir temelden ve doğal önderlerden yoksun kılmak, böylece bu partileri «merkezin» uysal nesneleri haline getirmekti. Bu durum, ya bu ülkelerdeki muhalefeti yeraltına iterek onları siyasi baskının hedefi haline getirdi, ya da Sovyet denetiminde bir zayıflama ya da milli devlet aygıtında bir zaaf işareti belirir belirmez, kendiliğinden kitle hareketlerinin patlak vermesine yol açtı (Berlin 1953, Polonya ve Macaristan 1956, Polonya'da Baltık liman işçilerinin 1970-71 ayaklanmaları, vb.).

Doğu Avrupa'daki bu bunalımların ve sarsıntıların SSCB'de dolaylı yansımalarının olması doğaldı. Politik uyanışın ilk belirtileri, SBKP Yirminci Kongresi'nden sonra görüldü. Kruşçev'in, Stalin'in baskı yöntemlerini teşhir ve mahkûm ettiği, idam edilmiş ya da hapsedilmiş yüzbinlerce yurttaşın itibarının iade edilmesini sağladığı doğrudur. Ama açık yargılamalarda mahkûm edilen «Sol» ya da «Sağ» muhalefet temsilcilerinin itibarını iadeye ya da haklarında verilen hükümlerin gözden geçirilmesine cesaret edemediği de doğrudur. Aynı şekilde, Kruşçev de Parti'de herhangi bir muhalefete hoşgörü göstermedi; karşıtlarını -Stalin'in tersine- fiziksel olmaktan çok siyasal olarak tasfiye etti. Kuşku yok ki, totaliter bir rejimin «liberalleşmesi» daima riskli bir şeydir, çünkü birikmiş olan hoşnutsuzluk patlama tehlikesini taşır. Bu durumu göz önünde bulundurmak gerekir. Dolayısıyla Kruşçev'in, Parti aygıtı, gizli polis

ve ordu içindeki tutucu güçlerin sağlam konumları karşısında, bizzat kendisinin tasfiye olması riskini göze almadan daha yumuşak yöntemler uygulayıp uygulayamayacağını kestirmek zordur.

Ne var ki, şu gerçek değişmez: Kruşçev bile, halk kitlelerine pek güvenemiyordu. Hiçbir zaman Parti'de siyasi yaşamın yeniden kurulmasına, dogmatiklere karşı aydınlarla işçilerin insiyatiflerinin birleştirilmesine, çeşitli siyasi eğilimlerin birbiri karşısında yarışmasına olanak vermedi. Bu da onun, sonunda klasik tarzda bir saray ihtilaliyle devrilmesine yol açtı. Dolayısıyla da, Parti'nin bu tertibi, halktan herhangi bir direnişle karşılaşmadı, ayrı bir muhalefet hareketinin oluşmasıyla sonuçlanmadı.

Brejnev'in önderliği devralması ve tepedeki değişiklikler, SBKP Yirminci Kongresi sonuçlarının yeniden gözden geçirileceği ve hatta sonunda Stalin'in itibarının iade edileceği korkusunu doğurdu. Bu korku, Parti *aktiv*'inin bir bölümüyle halkın (Stalinist terörün itibarı iade edilmiş pek çok kurbanını ve çok sayıda aydını içeren) siyasi bakımdan faal olan kesimi içinde yaygındı. Bu durum da, birçok siyasi faaliyetin doğmasına neden oldu: açık mektuplar, makaleler, yayımlanmak üzere gizlice ülkeden yurt dışına çıkarılan ya da ülke içinde «samizdat» olarak dağıtılan kitap elyazmaları gibi.

Bunlar, en başta Roy ve Jores Medvedev, Grigorenko, Amalrik, Sinyavski ve Daniel, Litvinov ile Marçenko, Yakimoviç, Bukovski ve daha pek çoklarının yazılarını içerir. Bu kişiler, Stalin dönemindeki cinayetleri teşhir etmişler, böylece bu yöntemlere yeniden dönülmesinin önlenmesine yardımcı olmuşlardır. Onların ardından Soljenitsin'in (özellikle «Gulag Takımadaları» gibi), Maksimov, Galiç, Nekrasov ve daha başka yazarların yapıtları, Grigorenko'nun Kırım Tatarları adına protestosu, Yakimoviç, Litvinov, Larissa Bogoraz ve daha başkalarının Çekoslovakya'daki Sovyet müdahalesini protestoları, siyasi hükümlülerin savunulması, «Güncel Olaylar Kroniği»nin yayımlanması ve son olarak da Akademisyen Sakharov tarafından «İnsan Haklarını Savunma Komitesi»nin kurulması vardır. Bu liste, birçok Sovyet sanat ve bilim adamının sanat, bilim ve

araştırma alanında daha fazla özgürlük taleplerini kapsadığı gibi, her zaman doğrudan bir siyasi protesto biçimini almasa da, yazar, ressam ve sinema yönetmenlerinin ve tiyatro yapımcılarının yapıtlarını da kapsamaktadır. Yepyeni bir olgu daha vardır. Kendilerine ister komünist, ister sosyalist, ister demokrat adını versinler, çeşitli grupların kurulması, dinsel yaşamın dirilmesi, SSCB'nin çeşitli milliyetlerin, özellikle Ukrayna, Baltık Cumhuriyetleri, Gürcistan, Ermenistan ve Orta Asya'daki milletlerin daha fazla özerklik ve bağımsızlık çabaları ve Yahudi nüfusun yasal eşitlik ve İsrail'e engellenmeden göç etmesi yolundaki çok etkin hareketleri bunların arasındadır.

Yukarıda sözü geçen bu hareketler, politik bir anlayıştan yoksun ve belli ölçüde saflıkla malûl, birbirinden kopuk, eşgüdümsüz ve çoğu kez de günübirlik bir çeşitli eğilimler yığınından ibaret olmakla birlikte, yine de *SSCB'nin siyasi yaşamında niteliksel bir değişimi gösterirler:* Komünist Partisi ve Parti aygıtının otuz-kırk yıllık mutlak yönetiminden sonra ilk kez Sovyet yurttaşları, resmi siyasi çizgiden farklı kanılarını dile getirme, yönetici kliği eleştirme, siyasi ve ekonomik seçenekler ileri sürme, SSCB Anayasasına ve yasalarına uyulmasına çağırma, haksız yere kovuşturulan kimseleri savunma, dünya kamuoyuyla dayanışma çağrıları yapma cesaretini kendilerinde buluyorlar. Bu da, yönetici bürokrat kliğin, Sovyet yurttaşlarını içine hapsettiği monolitik suskunluk ve tecrit duvarında yadsınmaz bir çatlak oluşturmaktadır. *Ne denli küçük olursa olsun, bu çatlak hem Sovyet yurttaşlarından bir bölümünün siyasi bilincinde ve sorumluluğunda oluşan gelişmenin* ve hemde Stalin'in ölümünden bu yana Sovyet sisteminin içinde olduğu sürekli değişimin bir dışavurumudur: farklı kanılar aynı hoşgörüsüzlükle karşılanmakla birlikte, baskının kapsamı daralmakta, biçimleri değişmektedir. Stalin-sonrası rejim, artık her farklı kanıyı idamla, sınır dışı etmek yoluyla ortadan kaldıramamaktadır; çünkü artık Stalin'in iktidarını belirleyen otoritenin ve kendine güven duygusunun aynısına sahip değildir. Birçok muhalefet belirtisini hoş karşılamak zorunda kalmasının nedeni budur. Başka durumlarda muhaliflerini, geçimlerini etkileyecek cezalarla susturmaya çalışmakta, ancak kendinin doğrudan tehdit altında kaldı-

ğını hissettiği zaman ve daha başka yolların işe yaramayacağını anladığı durumlarda polis ve yargı baskısına başvurmaktadır. Ne var ki, bunlar da artık Stalinist dönemin zorba özelliklerini taşımamaktadır. Bir başka etken de, SSCB'nin artık, diğer devletlerle çok yönlü diplomatik ve ekonomik ilişkiler içinde olan bir dünya devleti haline gelmiş olması ve bu nedenle de uluslararası ilişkilere, Stalin dönemindekinden çok daha fazla bağımlı duruma gelmiş olmasıdır. Tersini ne kadar iddia ederse etsin, bu durum onu, kamuoyunun dışavurumlarına karşı daha duyarlı kılmaktadır.

Bu muhalefet ve bu hoşnutsuzluk hareketinin taşıdığı önem konusunda ne gibi bir değerlendirme yaparsak yapalım, bunların ülkelerdeki siyasi gelişmelere yapacağı etkileri ve bunun pratik yeterliliklerini ciddi bir şekilde değerlendirmemiz gerekir. Unutmamalıyız ki, *muhalefetin bu dışavurumları, siyasi karar alma merkezlerinde değil de, iktidarın periferisinde doğuyor.* Bir ölçüdeki hoşgörüyü ve muhalefeti bastırma isteğindeki azalmayı açıklayan bir diğer etken de bu olabilir. Ne de olsa, rejimin kurumları *dışındaki* muhalefet, *içindeki* muhalefet kadar tehlikeli olmaz.

Gerek muhalefet gruplarının, gerekse tek tek muhaliflerin büyük bir zaafı da, nüfusun geniş katmanlarından, özellikle gerek işçi sınıfından, gerekse köylülükten kopuk oluşlarıdır. Muhalefettekilerin çoğunluğu aydın çevresinin safları içinden gelmektedir. Bu durum, bilgisi, ve dış dünya ile canlı ilişkileri sayesinde aydın kesimin Sovyet toplumunda birçok olanağa sahip bulunduğu ve bu kesimin, özellikle bilim ve sanat adamlarının büyük bir saygı gördüğü gözönüne alınırsa anlaşılır bir şeydir. Muhalefet belgelerinde sanayi emekçilerinin yaşam koşullarına ilişkin bilgiler nadiren yer alır. Onlarda işçilerin, çiftçilerin ya da gençlerin orta ya da uzun erimli taleplerini içeren bir program oluşturma çabaları da pek yoktur. Çalışma ve beslenme koşullarının iyileşmesi ya da kötü iş yönetiminin düzeltilmesi gibi talepler ileri sürülüyorsa da, bunların çoğu kendiliğindencidir ve yasadışı grevler ya da doğal patlamalara neden olmaktadır (Örneğin, 1972'de Dnepropetrovsk ve Dneprodzerzhinsk'te olduğu gibi); sonunda da bunlar polis ve ordu tarafından bastırılmaktadır.

Şimdiki bürokratik yapının, yerini, halkın yeni özyönetim biçimlerine bırakmasını savundukları ya da Ekim Devrimi'ni hemen izleyen dönemdeki seçimle gelmiş «işçi köylü sovyetleri» sistemine dönülmesini istedikleri için «Sol» diye tanımlanabilecek olan birkaç eğilimden (Grigorenko, Yakimoviç, Marçenko, Kosterin gibi) ayrı olarak, muhalefet akımının en önemli kesimi, Roy Medvedev'in *Parti Demokratları* adını verdiği kimselerden oluşur. Bu akımın genç ve daha iyi eğitim görmüş Parti çalışanları tarafından destek gören başlıca talebi, «Komünist Partisi'nin ve tümüyle Sovyet toplumunun tepeden tırnağa demokratlaşmasıdır». Onlara göre bu demokratlaşmaya «Parti ve devlet yaşamında Leninist normlara dönmekle ve bunların giderek genişletilmesiyle», yani en başta basın, söz, toplantı özgürlüğünün ve aynı şekilde sanat, bilim ve araştırma özgürlüğünün aşamalı olarak yaşama geçirilmesiyle ulaşılacaktır. Bunlar sözgelimi, 1968'de Çekoslovakya'da olduğu gibi, çoğulcu bir politik sistemin getirilmesini savunmadıkları gibi, Komünist Partisi'nin hakim rolünü de tartışmazlar. Buna karşılık, Parti içinde tartışma, karşıt görüşleri dile getirme, devletin ve kurumlarının özerk işlev görmesini yeniden sağlayacak olanakların yaratılmasından yanadırlar. Parti ve devlet aygıtının seçilmiş organlara aktarılmasını isterler; bu seçimlerin birkaç parti arasındaki bir yarışma olmasını düşünmezler. Parti aygıtınca yapılan seçim yerine, yurttaşlar için çeşitli adaylar arasından niteliksel ölçütler uyarınca seçim yapma olanağının sağlanmasını yeterli görürler.

Parti Demokratları, ekonomik alanda merkeziyet ile ademi merkeziyetçiliğin; planlı ekonomi ile piyasa ekonomisinin; işçi sınıfının çalışma disiplini ile bireysel insiyatifin esnek bir karmasına olanak veren bir reformu gerçekleştirmek amacındadırlar. Ayrıca, işçi özyönetim elemanlarının dikkatle sınanmasını ya da daha çok, denetim elemanlarının, sendikaların işlevinin, işletmelerin ve kollektif çiftliklerin özerkliğinin genişletilmesini isterler. Özetlersek, bu tutum, Sovyet sisteminin demokratlaşması, liberalleşmesi ve modernleşmesi için çaba gösterirken, özünde onu korumayı amaçlar. Onlara göre bu, var olan yapıların birden liberalleşmesinin neden olabileceği bunalımlardan

ve sarsıntılardan sakınmayı gözeten aşamalı bir süreçtir. «Sol» grupların tersine bu akım, bütün değişikliklerin hakim partinin girişimiyle, yani «yukardan» uygulanmasını öngörmekte ve halkın kendi girişiminden çok halkın desteğine güvenmektedir. Bu nedenle, *Parti Demokratları*'nın, hem Yugoslav özyönetim sistemine, hem de Medvedev'in «çok radikal olan reformlarının tehlikeli durumlara yol açabileceğini» söylediği Prag Baharı'na karşı çok çekimser bir tutum benimsemiş olmaları çok doğaldır. İlginç olanı, bu grup temsilcilerinin, Çin Halk Cumhuriyeti'ne karşı tutumlarının, çoğu kez Sovyet Yöneticilerininki kadar olumsuz olan diğer muhalefet gruplarının tutumlarına benzemesidir. Çeşitli Cumhuriyetlerdeki milli hareketlerin «Rusya aleyhtarı eğilimleri»nden ürkerler. Bunun Rus halkına ya da sosyalizme olan düşmanlıktan çok, merkezi bürokrasiye direnişin bir dışavurumu olduğunu görmezler.

Muhalefetteki bu zaaflar nedeniyle, Sovyetler Birliği'nde devlet sosyalizminin ve onun siyasal yapılarının uzun süre iktidarda kalacaklarını düşünebiliriz. Ne var ki, bu yapıların katılığı, hoşgörüsüzlüğü, halkın iktidara hiç katkısının bulunmaması, büyük devlet politikası, ideoloik durgunlaşma vb. ye dayanarak bir neo-Stalinizme dönüşten söz edebilirsek de, masum insanların ve halkların toplu olarak yok edilmesi, karar alma tekeli ve tek kişinin eline sınırsız bir diktatörlüğün verilmesi gibi Stalin rejimine özgü aşırılıklara yeniden dönülmesi olası değildir. Daha çok, *Parti aygıtı, teknokrasinin üst kesimleri, ekonomi menejerleri arasında bir ittifak vardır.* Bu ittifak, tek iyi örgütlenmiş ve tek birleşik güç olarak önemi durmadan artmakta olan ordunun desteğiyle güçlenmektedir. Ordunun modern ve son derece etkili silahlara gereksinimi vardır. Bu silahların üretilmesi, ordunun, sanayi ve bilim alanında kesin rol oynaması anlamına gelir. Ayrıca ordunun, etkili bir idareye ve riskli kararlar almayan (ve kendi gaflarının yarattığı durumları, örneğin Küba, Orta Doğu vb.'de olduğu gibi telafi etmeyi ordunun sırtına yüklemeyen) bir siyasi önderliğe gereksinimi vardır. Şimdiki önderlik de, sistemin bütünleyici parçası olarak kalmaya devam etse bile, yalnızca baskıyla iktidarı elinde tutamayacağını, artık yok yere fedakârlıklarda bulunmak istemeyen hal-

kın yaşam düzeyini yükseltmek için yeterli bir ekonomik gelişmenin sağlanması gerektiğini bilmektedir.

Bu hedeflere ulaşmak için, gelişmiş kapitalist ülkelerle, özellikle ABD, Federal Alman Cumhuriyeti ve Japonya ile ekonomik işbirliği zorunludur. Buna karşılık, dünyadaki siyasi statükoya - özellikle Merkezi ve Doğu Avrupa'daki Sovyet nüfuz bölgesine ve Çin Halk Cumhuriyeti'nin coğrafi ve askeri olarak kuşatılmasına - saygı korunmaktadır. Bu işbirliğinin, devletlerarası ilişkiler çerçevesi içinde kalsa bile, ülkenin iç durumuna aşamalı olarak etkide bulunması kesindir. Bu da pekâlâ, Parti aygıtının iktidar tekelini «liberal» teknokratlar ve menajerler lehinde sınırlayacak «teknokratik» bir varyanta götürebilir. Bunların amacı, Sovyetler Birliğini - daha çok da Rusya'yı - halkın gereksinmelerini karşılayabilen sağlıklı ve verimli bir ekonomiye sahip modern bir devlet haline getirmektir. Sosyalist muhalefet akımlarının var olması ve bunların yeterliliği, Sovyetler Birliği'nin böyle bir dönüşümünün sosyalist bir bağlam içinde gerçekleşip gerçekleşmeyeceğini belirleyecektir.

Bununla birlikte, bu gelişme, uluslararası hareketin, sosyalist hareketin ve sosyalist ülkelerin baskısından da aynı derecede etkilenecektir. Enternasyonal hareket, her şeyi sineye çeken ve «dünya sosyalizm merkezi»nin hatalarını her zaman ödemeye hazır olan pasif bir seyirci olmakla; salt «kendi» yolunu izlemek için değil, aynı zamanda SSCB'yi de etkilemek için özerk bir tutum almak arasında bir seçme yapmak zorundadır.

BATI SOLUNUN SORUMLULUĞU

Cüretkâr, ama yine de sosyalist alternatif olasılıklarını tahlil ederken gözardı edilemeyecek bir varsayımda bulunalım: Sol'un diğer güçleriyle birlikte, *bir komünist ve sosyalist partiler ittifakının uzun erimde bazı Batı ülkelerinde, sözgelimi Fransa'da ya da İtalya'da, iktidara gelecekleri bir durumu düşünelim.* Şimdiki koşullarda böyle bir olasılığın son derece zor olacağını çok iyi biliyoruz, bunun aksini belirtmek için ileri sürülen tüm yargıları burada tekrarlamak niyetinde de değiliz. Avrupa'daki Amerikan yükümlülüğünün aşamalı olarak sona ermesi ve şimdiki siyasi ve askeri blokların aşamalı olarak dağılmasıyla sonuçlanacak yeni bir uluslararası yumuşamada, böyle bir olasılık bütünüyle gözardı edilemez. *Gerçekte bu, sosyalistlere bir umut getirmektedir:* Elli yıllık bir gecikmeyle de olsa, Marks ve Engels'in öngördükleri şekilde, ekonomik ve politik bakımdan en gelişmiş kapitalist ülkelerde toplumda sosyalist değişimlerin gerçekleşmesi umudunu; *Sosyalist toplumun, Avrupa'nın en geri kalmış ülkesinde beklenmeyen doğumun sosyalizme ölümcül çarpıtmalar hastalığını getirmiş olduğuna bakarak, gelişmiş ülkelerdeki yeni sosyalist realitenin, mevcut sosyalist ülkelerde demokratik ve insancıl sosyalizme geçmeyi kolaylaştıracak ve hızlandıracak köklü değişikliklere katkıda bulunacağını beklemekte haklı olmaz mıyız?* Bu tür beklentilere, kişisel

ve demokratik özgürlükleri korumayı ve bunları geliştirmeyi üstlenen, çoğulcu bir politik sistemi savunan Batı Avrupa ülkelerinin komünist partilerinin çabaları cesaret vermiyor mu? (Bak. özellikle İtalya, Fransa ve İspanya komünist partilerinin programları). Böyle bir siyasi çoğunluğa dayanan sosyalist sistemler var olsaydı Milan Hübl, Sabata, Tesar, Litera ve daha başkalarının, bir başka ülkede sırf böyle bir sistemi savundukları için hapse atılmaları acaba mümkün olur muydu?

Böyle bir beklenti, sosyalist muhalefet içinde umutlar doğurursa, çıkarları bunun tam karşıtı olan Sovyet önderliğinden destek ve teşvik görür mü? Burada birbirinden ayrı iki olasılık karşımıza çıkar:

1) Bu ülkeler, sosyalist dönüşüm sürecinin ortasında ciddi bir durumla, örneğin ülke içindeki gericiliğin, ekonomik yönetim bozukluğunun ve hataların baskısıyla, öte yandan da Amerika ya da başkalarından gelecek ekonomik bir kuşatmanın yaratacağı durumla yüzyüze gelmek zorunda kalabilirler. Böyle bir durumda, şimdiye kadar yapılageldiği gibi, SSCB'den ve Sovyet Bloku'ndan maddi olarak yardım istemek zorunda kalabilirler. Deneyler gösteriyor ki, böyle bir durumda bu ülkelerdeki gelişme, büyük olasılıkla, diğer Doğu Avrupa ülkelerindekine, özellikle de Çekoslovakya'dakine özdeş bir biçimde olacaktır: uluslararası düzeyde gönüllü ve coşkulu bir ittifaktan başlayacak, giderek artan boğucu bir bağımlılık halinde gelişecektir. İçte ise, «gerici ajanların ve sosyalizmin siyasi muarızlarının» (bunalım döneminde devleti zaafa düşürdükleri gerekçesiyle) tasfiye edilmesinden, «sınıfsal birliğin» ve disiplinin pekiştirilmesi için komünistlerle sosyalistlerin «birleşik işçi sınıfı partisi» içinde birleştirilmelerine, ardından bu partinin ülkenin siyasi yaşamındaki önder rolünün kabulüne geçecektir. Bu da Doğu Avrupa ülkelerindeki aynı sonuçlarla gerçekleşecektir: «Sovyet modeli»nin (birleşik parti ve otoriter yapı) kurulması ve «dünya sosyalist kampı»yla bütünleşme, SSCB'in güvence altına aldığı sınırlı egemenlik; «revizyonist», «anti-sosyalist», «Troçkist», «liberal», «Siyonist», «bireyci» unsurların temizlenmesi vb.

Böyle bir gelişme kaçınılmaz değildir: bu ülkelerin gele-

nekleri ve felaketi zamanında sezerek böyle bir siyasete öbür ülkelerdekinden daha başarılı bir siyasetle karşı çıkacak sosyalist güçleri ciddi olarak hesaba katılabilir. Bu varsayımda, «merkez» ile «periferi» arasındaki bir çatışmada yeni bir Yugoslav ya da «Çekoslovakya» olayı meydana gelebilir. Bu ülkelerin kaderi yalnızca tek bir etkene bağlı olacaktır: ülkenin iradesi, ya 1950'lerde Stalin'in baskısına boyun eğmeyi reddeden Tito çapında biri tarafından; ya da yüreği yana yana ülkesine Sovyet ordusunun sosyalizm garantörü olarak girmesine müsaade eden yeni bir Dubcek tarafından dile getirilecektir.

2) Diğer alternatif ise, bu ülkelerin komünist partilerinin ve onlarla birlikte sosyalistlerin ve ilerici müttefiklerinin vaatlerini tutmaları, *başka bir tür sosyalist toplum* inşa etmeleridir. Böyle bir ülkede siyasi güçler arasındaki ittifak, eşit ortaklar arasındaki işbirliğine, siyasi muhalefetin haklarının, demokratik özgürlüklerin, özellikle de söz ve toplantı özgürlüğünün korunmasına, işçilerin ekonomik yönetime katılmasına, uluslararası dayanışmayla çelişmeyen ama «dünya merkezi»nin müdahale ve sultasının en küçük bir izini taşımayan bir milli egemenlik fikrinin geliştirilmesine dayanacaktır. Kısacası bu, yurttaşların çoğunluğu tarafından desteklenen ve baskıya başvurmak zorunluluğunu duymayan bir sosyalizm olacaktır.

Bu alternatif, Doğu Avrupa halklarının önüne yeni bir «çekim merkezi» getirecektir. Demokratik sosyalizm örneklerinden birine ya da birkaçına, somut bir farklı sosyalizm modeline dayanacağı için, özellikle daha fazla hayatiyet ve dinamizm taşıyacaktır. Bu da uluslararası hareketin gelişmesinde yeni bir evreyi oluşturacak, gerek «sosyalist kamp»taki, gerekse kapitalist ülkelerdeki komünist, sosyalist ve sosyal demokrat partilerin ve çeşitli sol akımların içinde kökten değişmelerle öznitelik kazanacaktır. Bu bağlamda, *Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalist muhalefet, bu yeni eğilimin doğal müttefiki olarak ortaya çıkacaktır.*

Doğu Avrupa'daki birçok devrimci ve demokrat, umutlarını işte böyle bir gelişmeye bağlamışlardır. Ülkelerindeki var olan sistemlere yeniden biçim vermenin tek yolu olarak bunu görmektedirler. Prag Baharı'nın önde gelen kişilerinden birinin,

Moskova'ya yaptığı «zorunlu bir gezi»nin dönüşünde söylediklerini anımsıyorum: «Bundan böyle sosyalizm, ancak pencerelerinin önünde Sovyet tanklarının durmadığı Batı Avrupa komünistleri tarafından kurtarılabilir.» Uluslararası hareketin doğasında var olan karmaşık mantık konusunda derin bilgi yoksunluğunu gösterse de, ne ilginç düşünce!

Birçok sosyalist muhalefet mensubu, bunun gibi çok çekici bir umudun gerçekleşmesini görmeyi dilerken, şu sorunun içinde taşıdığı kaygıyı da duymaktadırlar: SSCB'de ve Doğu Avrupa'da «var olan sosyalizm» hâlâ bürokratik yapılarına sımsıkı yapışmış ve en başta da askeri alanda bir hayli güçlü bir durumda iken, bazı Batı Avrupa ülkelerinde demokratik sosyalizm iktidara gelse ne olur? Bu durumda, önce otoriter sosyalizmden etkilenmesi, ardından da yıpranıp onun sultası altına girmesi daha büyük olasılık değilmidir? Bu soru, yalnızca büyük umutlarının cezasını çekmeme kaygısında olan Doğu Avrupa'daki sosyalist muhalefet mensuplarını değil, onlar kadar, mücadelelerinin tüm amacının paramparça olmasını görme tehlikesiyle aynı şekilde yüzyüze bulunan ve bu durumdan kaygı duymaları gereken Batılı yoldaşlarını da ilgilendirir.

Jacques Julliard, *Le Nouvel Observateur*'de 28 Ağustos 1972'de şunları yazmıştı: «Tarihi açıdan baktığımızda, sosyalist ülkelerdeki demokrasi şu ana kadar daima şu üç etkenin güçlü etkisi altında kalmıştır: iç savaş, yabancı müdahale ve «Leninist kalıba göre örgütlenmiş tüm iktidara sahip olan parti.» Batı için buna bir şey daha eklemek gerek: «Sovyet modeline ilişkin tam bir bilgi eksikliği.» Batı Avrupa'daki komünistlerle Sol'un diğer mensuplarının, Sovyetler Birliği ile Doğu Avrupa rejimlerine karşı tutumları, eskiden olduğundan daha az coşkulu ve daha fazla eleştiricidir. Ne var ki bu, hâlâ kapsamlı bir tahlilden uzaktır. Özellikle de Sovyetler Birliği'nin sözkonusu olduğu yerlerde, ana ilkelerden çok ayrıntıların eleştirilmesi gibi bir eğilim vardır. Her radikal eleştiri, anti - Sovyetizm ve «düşman oyununa gelmek» suçlamasıyla karşılanmaktadır. Oysa, sosyalist ülkelerde baskı tam da bu kalıba uygun olarak uygulanmaktadır.

Bu gibi olaylar, hiçbir zaman komünist partinin iktidarda

olduğu ülkelerle sınırlı değildir. İktidar mücadelesine hazırlık aşamasında bile devrimci harekette, özünde vardır bunlar. Bunlar istisnai olaylar da değildir. Kural haline gelmiştir ve şu ana kadar, sosyalizmi inşa sürecinin açık bir şekilde, bütünleyici parçasını oluşturmuşlardır. Bu yüzden de, artık bunların «çarpıtma» diye gösterilmelerine olanak yoktur. *Bu tür «çarpıtmalara» bir daha dönülmemesi isteniyorsa, bu olaylar bir an önce tahlil edilmeli ve bu tür yönelişlerle mücadele edilmelidir.*

Dolayısıyla bu tür olguları gözardı etmemek gerekir. Bunlar, iktidara gelmeden çok önce incelenmeli ve tahlil edilmelidir. Yeni bir toplumu inşa süreci içinde bu zaafların ne derece kaçınılmaz oldukları düşünülüp tartışılmalı, bunlardan bütünüyle kaçınmak imkânsız olduğu için, büsbütün kaçınmak yerine, ortaya çıkacak zaafları alt etmenin yollarını bulmak gerekir. Bu gibi olguların yinelenmesini önleyecek bir güvenceyi de oluşturmaz bu. Ne var ki, «yeni rota»nın da aynı felakete uğramamasını daha mümkün hale sokar.

Bu görev, sadece Doğu Avrupa ülkelerindeki sosyalist muhalefet mensupları tarafından yerine getirilemez. Batı Avrupa'daki sosyalistler ve Marksistler arasında bu sorunlar konusunda bilgi ve bilincin olması gerekir. *Onlar, bu çabaları desteklemeli ve bunu ortak mücadelenin belirleyici öğesi olarak kabul etmelidirler. Sosyalizmin geleceği açısından kesin önem taşıyan bir sorundur bu: ya pratikle ortaya konan bu örneğin gücüyle Sovyet -otoriter ve bürokratik- sosyalizminden gerçekten başka bir sosyalizmin mümkün olduğu kanıtlanacak, ya da sosyalizmin teorisi ve pratiği tepeden tırnağa yeni bir tahlilden, yeni bir değerlendirmeden geçirilerek sonuç çıkarmak zorunlu hale gelecektir.*

YENİ SEÇENEK

Çeşitli Sovyet muhalefet gruplarıyla Doğu Avrupa'daki, özellikle Çekoslovakya, Macaristan, Polonya ve Yugoslavya'daki diğer muhalefet güçlerinin program ve taleplerini gözden geçirdiğimiz zaman, ülkelerin özel koşullarından ileri gelen birçok farkın, değişik formülasyonların ve farklı taktiklerin yanısıra, hepsi bir araya toplandığında bir muhalefet platformunu oluşturacak bazı temel taleplerin ve amaçların bulunduğunu saptarız. Bununla birlikte, SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinde, sosyalist muhalefetten ayrı olarak, sosyalizmi bir sistem olarak reddeden ve Batı tipinde bir parlamenter demokrasiyi yeğleyen, ya da Hıristiyanlığı esas alan bir devlet yapısını, ya da anti-komünist milliyetçi öznitelikte otoriter sistemleri savunan muhalefet grup ve bireylerinin var olduğunu da unutmamamız gerekiyor. Bu gruplar, sosyalistlik iddiasında olan var olan sistemden düşkırıklığına uğrayan halk kesimleri arasında bir miktar desteğe sahiptirler. Bununla birlikte, bu grupların şimdiye kadarki gelişmelerini ve dünyanın Sovyet ve ABD nüfuz bölgelerine bölünmüş olduğunu göz önüne alırsak, bu eğilimlerin gelecekteki olayları etkileme şansları olmadığını görürüz.

Bu durumda, Doğu Avrupa'daki sosyalist muhalefetin belli başlı hedefleri nelerdir?

1) Üretim araçlarının kamulaştırılmasını sürdürmek, ama bunları şimdiki devlet mülkiyetinden halk mülkiyetine aktarmak: bunu yaparken, genişleyen bir mülkiyet biçimleri dizisinden yararlanmak: örneğin büyük sanayiye uygun devlet mülkiyetinden, orta büyüklükteki ve küçük işletmelere uygun grup mülkiyetine, hem hizmetler ve çeşitli zanaatlar hem de tarıma ve ticarete uygun kooperatif mülkiyete kadar bütün mülkiyet biçimlerinden yararlanmak. Bazı gruplar, kol emekçileriyle beyaz yakalı işçilerin üretimin planlanmasına, teknik donanıma, artıdeğerin dağılımına ve müdürlerle önde gelen yöneticilerin atanmalarına karar verecek bir «özyönetim» biçimi olarak «işçi» ya da «fabrika konseyleri» oluşturması talebini getirmişlerdir. Ne var ki böyle bir talep, mücadele geleneklerinin artık çok gerilerde kaldığı Sovyetler Birliği'ndeki muhalefet tarafından binde bir ileri sürülmekte, buna karşılık Çekoslovakya, Macaristan, Yugoslavya ve Polonya'daki sosyalist muhalefet buna en büyük önceliği vermektedir. Bazı Doğu Avrupa ülkelerinde muhalefet, işçilerin herhangi bir şekilde sömürülmesini ya da özel sermaye birikimini önleyecek yasaların koyduğu kesin sınırlar içinde kalmak ve çok sıkı denetlenmek koşuluyla, hizmetler alanında özel bir sektörün varlığını öngörmektedir. Sovyet muhalefeti ise, ekonomide üretim ve yönetim verimliliğinin arttırılması gereksinimine daha fazla ağırlık vermekte, özyönetim ve işçiler tarafından denetim üstünde pek durmamaktadır.

Buna karşılık, SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerindeki bütün muhalefet gruplarının üzerinde ortak olarak durdukları bir yan vardır: bu grupların hepsi de üretim araçlarının kollektif mülkiyetini korumak istiyorlar ve resmi propaganda her ne kadar kendilerine böyle bir amacı atfediyorsa da, bu üretim araçlarının yeniden kapitalistlerin mülkiyeti altına geçirilmesini reddediyorlar.

2) Üretim araçlarının kollektif mülkiyeti temelinde emekçilerin ülkenin siyasi ve ekonomik yönetimine geniş ölçüde katılımını ve aynı zamanda da bütün yurttaşların eşit haklara sahip olmasını güven altına alan sosyalist bir siyasi sistemin oluşturulmasını istiyorlar. Bunun başlıca engeli, Parti'nin tekelci konumu ve devletle özdeşleşmiş olmasıdır. SSCB ve diğer Do-

ğu Avrupa ülkelerindeki hemen hemen bütün muhalefet programlarında *Parti'nin* demokratlaştırılması, Partili olmayan insanlarla yeni türde ilişkilerin oluşturulması amacına yönelik bir gereksinim olarak vurgulanmaktadır. Çekoslovakya'dan farklı olarak, SSCB'de siyasi çoğulculuk talebi öne sürülmemiştir. Bunun bir nedeni de, kuşku yok ki, geçen elli yıl boyunca siyasi hasımlaşmanın yer aldığı bir Parti geleneğine sahip olmamalarıdır. SSCB'deki muhalefet, Parti içinde tartışma olmasını, farklı fikirler üstünde müzakerlerin yer almasını, karar-oluşturucu parti kurumlarının alternatif önerileri ele almalarını ve son olarak da, Komünist Partisi'nin siyasetini halkın yargısına sunmasını, halkın güvenini ve Parti'nin önder rolünü, siyasetinin doğruluğuyla hak etmesini gerekli görüyorlar.

Diğer sosyalist ülkelerde vurgulanan yan, bir *siyasi çoğulcu sisteme* olan gereksinimdir; sosyalist toplumdaki diğer grupların siyasi yaşama ve karar oluşturmaya katılımını sağlamaya ve çeşitli çıkarları temsil edecek diğer siyasi partilerin varlığına duyulan gereksinimdir. Bu partilerle Komünist Partisi arasındaki ilişki, Komünist Partisi'nin yönergelerine göre hareket eden bir «transmisyon kayışı» olmak yerine, bir ortaklık ve işbirliği ilişkisi olmalıdır.

Çeşitli muhalefet grupları, sosyalist demokrasiyi, yurttaşlarına burjuva parlamenter demokrasisinden çok daha fazla hak, çok daha fazla özgürlük ve etkililik sağlayan - çok açık olarak da Stalinist bürokrasinin getirdiğinden çok daha fazlasını sağlayan - bir sistem olarak tanımlamada ağızbirliği etmişlerdir. Böyle bir sosyalist demokrasi, yurttaşların çeşitli düzeylerdeki doğrudan ve gizli seçimlerle kendi temsilcilerini seçtiği ve çeşitli programların ve adayların bulunduğu *temsili demokrasi* ile; yurttaşların yönetime ve iktidarın denetlenmesine işçi konseyleri, yerel özyönetimler ve daha başka özyönetim biçimleriyle katılmaları demek olan *doğrudan demokrasi*'nin bir bireşimi olmalıdır.

3) Hemen hemen bütün muhalefet programları, sendikaların devlet aygıtıyla ilişkilerinde işçi çıkarlarının temsilcisi olma rollerini «keşfetmektedir.» Sosyalizmde de çalışan insanların çıkarları, devlet yönetiminin çıkarlarıyla pekâlâ ters dü-

şebilir; bu yüzden de emekçilerin sendikalar, gençlik örgütleri, çiftçi dernekleri, kadın örgütleri, kooperatifler, sanat ve bilim adamları dernekleri vb. gibi *kendi özerk örgütlerine sahip olmaları gerektiği* kabul edilmektedir. Bu kitle örgütleri kendi üyelerinin çıkarlarını savunacaklar, bunun yanında da, en başta yönetimin önerilerine ilişkin görüşlerini kendi bağımsız basın organlarında dile getirme, ikinci olarak da, Parlamento ve diğer işçi iktidar organlarına kendi delegelerini gönderebilme hakkına sahip olacaklardır.

4) SSCB ve diğer sosyalist ülkelerdeki bütün muhalefet belgeleri istisnasız olarak *bütün yurttaşlar için* kesin güvence altına alınmış *düşünce, eleştiri ve haberleşme özgürlüğünü* özellikle vurgulamaktadırlar. Batı'daki sol, bu talebi ya da bu yoldaki görüşleri çoğunlukla küçümser ya da buna aydın elitinin, işçilere ve köylülere hiçbir şey getirmeyen bir talebi olarak bakar, oysa, sosyalist hareketin daha en başından öne sürdüğü bir taleptir bu. *Her demokratlaşma sürecinin ve emekçileri seferber etmenin önkoşulu budur.* Eğer emekçiler, kendi fabrikalarındaki durumdan ve daha genel olarak da devletin içinde bulunduğu gerçek durumdan, iç ve dış politikadan, yönetim içindeki görüş ayrılıklarından, çeşitli fikir akımlarından bilgisiz durumda tutulurlarsa, temel sorunlara ilişkin görüşlerini belirtecek ve kendi tutumlarını dile getirebilecek durumda olmayacaklardır. Bu da emekçileri, onlar adına ve onlar hesabına konuşan bürokratik gruplara bağımlı duruma getirecektir. SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinde bunlar ancak aşamalı olarak ve parça parça uygulanacak olsa bile, *bu özgürlükler olmadan, temelden hiçbir değişme sağlanamayacak ve politik yaşamın yenileşmesi mümkün olmayacaktır.*

Buna karşılık, bazı muhalefet grupları, kendi mücadelelerini kendileri yürütecek ve kendi yönetici grupları üstünde kendileri baskı yapacak yerde, bu özgürlükleri kendilerine, Batı ülkelerinin baskı yaparak sağlamasını beklemek hatasını işlediler. SSCB'de, ayrıca, Yahudi nüfusa - salt onlarla sınırlı kalmasa da - ülke içinde hoşgörü ve göç etme hakkının tanınması talebi özellikle önemli rol oynamaktadır; kuşkusuz başka yerlerde de geçerlidir bu.

Bütün muhalefet grupları, sanat, bilim ve araştırma özgürlüğü talebine büyük önem vermektedirler. Bu, yalnızca ilgili kişiler, ya da aydın kesimin kremasıyla sınırlı kalan bir talep olarak gözükebilir. Oysa, genelinde toplumun gelişimi açısından, özellikle de kafa ve kol emeği arasındaki ayrımın ortadan kaldırılması açısından başlıca önem taşıyan bir taleptir.

SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinde var olan koşullarda muhalefet, yasaların çiğnenmesini ve sosyalist ideallerin çarpıtılmasını protesto etmekten, sistemin işlediği feci haksızlıkları teşhir etmekten, şu ya da bu muhalefet mensubunu savunmak için mücadele etmekten ya da olsa olsa kısmi düzenlemeler sağlamaya çalışmaktan başka bir şey yapamaz. Ayrıntılı anlayışlar ve programlar geliştiremez, bunları işçilerle tartışamaz, örgütsel bir yapı oluşturamaz vb. Bilinçli bir «alternatif» ya da gerçek bir politik güç olmaktan çok karanlıkta yol gösteren bir işaret ışığı, ya da savunma olanağının bulunmadığı bir durumda patlayan ve etrafa devrimci güç saçan bir mermi işlevini görür. Özellikle SSCB için, ama aynı zamanda Çekoslovakya gibi politik geleneklere sahip ülkeler için de söz konusudur bu.

Marksist teorisyenler ve politikacılar, Dubcek önderliğini ve 1968 Prag Baharı sırasında önderlik konumunda bulunan herkesi, sürecin tümüne berrak bir anlayış, siyasi bir program ve doğru taktik sağlayamamış olmakla haklı olarak eleştirmişlerdir. Ne var ki şunu unutuyorlar: bir anlayışın ve taktiğin oluşturulması zamanı gerektirir ve politik yaşam koşullarının yaratılması gerekir; oysa bu Stalinist bürokrasinin egemenliği altında olanaksızdır. SSCB'de ve Doğu Avrupa'da sosyalizmin yenileşmesini amaçlayan her hareketin, her şeyden önce çelişik görüşler ve bulanık kavrayışlarla bir tür kendiliğinden patlama biçimini almış olması bu yüzdendir. Gelişme seyri içinde farklılıklar giderilecek, bir program oluşturulacak ve taktikler belirlenecektir. Muhalefet hareketlerinin ve muhalefet gruplarının ve Sakharov ile Medvedev gibi kişilerin gelecek açısından çok önemli olmalarının nedeni de budur. Çünkü bunlar, hiç olmazsa başlangıç aşamalarında, sorunların birbirinden ayrıştırılmasını ya da belirlenmesini olanaklı kılıyor, böylece gelecekteki gelişmenin temelini hazırlıyorlar.

SSCB ile diğer ülkelerdeki muhalefetin hedeflerinin birçoğu da aynı şeyden etkileniyor. İkinci önemli sorun da bu eksen çevresinde dönüyor: *bu hedeflere nasıl ulaşılacak ve bunlar nasıl gerçekleştirilecektir?*

SBKP Yirminci Kongresi'nden sonra, bu hedeflerden bazılarını Parti içinde ve Sovyet kurumları içinde tartışmak ve uygulamak mümkün görülüyordu. Bu önerilerin çoğunun Parti'nin önde gelen organlarına yapılmış olmasının, buna karşılık daha sonraki «muhalifler»den bir bölümünün, önde gelen Parti ve Devlet organlarına alternatif öneriler hazırlayan çeşitli komisyonlarda ve çalışma gruplarında yer almalarının nedeni budur. Kruşçev'in devrilmesinden sonra bile, Sakharov ünlü muhtırasını SBKP önderliğine sunmuş; Yakir, düşüncelerini Bilimler Akademisi Tarih Enstitüsü önünde savunmuş; Medvedev Stalinizm üstüne incelemesini Parti yayınevine vermişti.

Önderlikteki tutucu güçlerin bu önerileri tartışmaya yanaşmayıp tersine bunları Parti düşmanı bir siyasetin ifadesi olarak bastıracakları ortaya çıkınca, çeşitli güçler ve kişiler, faaliyetlerini yasal bir temel üzerinde sürdürmeye çaba gösterdiler ve hiçbir yasadışı etkinlikte bulunmamaya karar verdiler. Sakharov ile arkadaşlarının *İnsan Halkarını Savunma Komitesi*'ni kurma girişimleri bu türdendir. Komite, Sovyet Anayasası'ndan rafa kaldırılmış olan haklar için kampanya yürütmeyi ve yürürlükteki yasaların çiğnendiği her yerde protestoda bulunmayı amaç olarak benimsemişti. Sovyet istilasından sonra Çekoslovakya'daki ilk muhalefet grupları da aynı yasallığı vurguladılar (Bak. Ağustos 1969, On Maddelik Manifesto). Aynı şekilde, «Budapeşte Okulu» toplumbilimcileri de, bürokratik sisteme yönelttikleri eleştirileri, açık olarak ve resmi kurumlar aracılığıyla yaptılar.

Hoşgörüsüzlük ve baskı yoğunlaştıkça, birtakım muhalefet grupları ve muhalifler, belirlenmiş hedeflere hangi örgütsel biçimlerle ulaşılabileceği üstünde düşündüler. Bu tartışma, incelememizin ve yayınlanan belgelerin de gösterdiği gibi, Çekoslovakya'da başka yerlerdekinden daha ileri boyutlara varmıştır.

Parti içinde faaliyet olanaklarının Ağustos 1968'den, özellikle de Husak rejiminin iktidara gelmesinden sonra, son derece sınırlı olacağı ortaya çıktı. Bunun sonucu olarak, baş görev, Parti dışında bir sosyalist muhalefet hareketi inşa etmek olarak belirdi.

Öte yandan, SSCB'deki *Parti Demokratları,* tek ciddi muhalefet akımının ancak Parti ve resmi kuruluşlar içinde oluşturulabileceği sonucuna vardılar. Bunu, faaliyet gösterebilmenin ve kendi hedefleri için baskı yapabilmenin tek olanağı olarak gördüler. Ama bu akımın kendine Parti içinde biçim vermede başarılı olup olamıyacağı ve tek amacının SBKP önderlik organları içindeki ılımlı grubu desteklemek olup olmadığı açık değildir.

Çekoslovakya'da sosyalist muhalefet, Parti içinde, yasal kuruluşlar içinde, kısacası imkân olan her yerde çalışmanın gerekli ve mümkün olduğunu hiçbir zaman reddetmemiştir. Bununla birlikte, Parti ve var olan diğer kuruluşlar dışında politik mücadele yürütme olanağının bulunmadığı yolundaki hatalı görüşe karşı çıkmıştır. Tersine, belli bir tarihi durumda, muhalefetin mücadeleyi kesinlikle Parti dışında yürütmesi gerektiği ve bunun da bağımsız bir mücadele olacağı sonucuna varmıştır. Buna karşılık, mücadelenin temel dayanağının ve örgütleyicisinin kim olacağı konusunda farklı düşünceler vardı. Bazıları, Çekoslovakya KP On Dördüncü Kongresi'nin sonuçlarını benimseyen, dolayısıyla Prag Baharı çizgisini sürdüren yeni bir illegal komünist partisinin kurulmasına eğilim gösterdiler. Bazıları ise, Komünist Partisi'nin çok itibar kaybetmiş olduğunu, iki komünist partisinin var olmasının, kitlelerde ... bunun Parti-içi mücadele olduğu izlenimini uyandıracağını, bu durumun da muhalefeti halktan tecrit edeceğini öne sürdüler.

Çekoslovakya'daki sosyalist muhalefet, sosyalist bir ülkedeki politik muhalefetin ilk örneğidir. Bu muhalefetin varlığı, kesinlikle, SSCB ve başka ülkelerde yankı yaratacaktır. Çekoslovakya'da kendini kabul ettirmiş olup olmadığını, öbür Doğu Avrupa ülkelerinde de -tabii farklı varyantlarıyla- uygulanıp uygulanamayacağını kestirmek için zaman henüz çok erkendir. İş-

gal rejiminin, 1971-72'de bu muhalefete karşı giriştiği ve 1972 yazındaki siyasi yargılamalarla doruğuna ulaşan baskı, şunu kanıtlamaktadır: yönetici bürokrat grup, sosyalist muhalefetin politik ağırlığının tamamen farkındaydı. Ve öbür sosyalist ülkelerde bu örneği izleyecek takipçiler çıkmadan Çekoslovakya'daki bu muhalefeti ezmeye karar vermişti.

Sovyet önderliği de, tam o sırada SSCB'deki muhalefete, özellikle de onun en ilginç gazetesi olan *Güncel Olaylar Kroniği*'ne yüklenmişti. Bu gazete dünya kamuoyu için, Sovyet muhalefetinin faaliyetleri konusunda önemli bir bilgi kaynağı haline gelmiştir. Aynı zamanda da, çeşitli muhalefet gruplarının ve çeşitli yerlerdeki muhalefet mensuplarının etrafında toplanabildiği potansiyel bir merkez işlevini görmekteydi. Yakir ile Krasin'in yargılanmaları, Amalrik ile Bukovski'nin mahkûmiyetleri, Grigorenko'nun tümüyle susturulacağı bir psikiyatri kliniğine yatırılmış olması, Sakharov ile Soljenitsin'e karşı girişilen kampanyalar, muhalefeti, örgütlenmeye fırsat bulamadan ve gerek Doğu Avrupa'daki benzer gruplar, gerekse Batı Avrupa'daki sol ve demokratik hareketlerle ilişki kurmadan çökertmeyi ve demoralize etmeyi amaçlamaktaydı.

Sakharov, Soljenitsin ve arkadaşlarının, bu lanetleme kampanyası karşısında gösterdikleri direnç ve açık mücadele tarzı, takdir ettiğimiz ve dayanışma göstermemiz gereken bir mücadeleydi. Buna karşılık, onların kullandıkları bazı ifadeler, özellikle de Batı dünyasından söz ettikleri ve Batılı yönetimleri ekonomik ve daha başka işbirliği olanakları karşılığında Sovyet liderlerini demokratlaşmayı kabule zorlamaya davet ettikleri zaman kullandıkları ifadeler, Sovyet muhalefetinin zaaf ve sınırlılıklarını açığa vuruyor. Görünüşe bakılırsa, Sovyet muhalefetinin bu temsilcileri, *dünyadaki politik statükoyu sürdürmekte her iki tarafın aynı çıkara sahip olmasına neden olan gerçek durumu kavrayamamaktadırlar.* Oysa bu durum Sovyet kurumlarıyla ABD'nin ve Batılı müttefiklerinin karşılıklı çıkarlarından doğmuştur. Böyle bir anlayış, ayrıca, muhalefet içinde, ya da en azından muhalefetin bazı kesimleri arasında Sovyet halkının siyasi ilgisizliği karşısında düşülen düşkırıklığını; sistem içinde ve halk güçleri tarafından yürütülecek siyasi mücade-

leyle hedeflerine nasıl ulaşabilecekleri konusunda oldukça kararsız bir durumda bulunduklarını ortaya koymaktadır. Batı'ya yöneltilen bu talep, açıkçası, resmi Sovyet propagandasının, yalnızca Sakharov ile Soljenitsin'i değil, tüm muhalefeti «yumuşama ve işbirliği» düşmanları olarak karalayabilmesine gerekçe olmaktadır. Durumun düzelmesi olanağını yalnızca bunda gördüklerinden, böyle bir işbirliği için ısrar edenler bu kimselerdi. O yüzden kuşku yok ki, böyle bir iddianın gerçekle hiçbir ilgisi yoktur. Ama düşkırıklığına uğradılar, çünkü besledikleri hayaller asılsızdı. Bu da Sovyetlerin barış içinde bir arada yaşama politikalarını destekleyen komünist partilerinin eline koz verdi; Sovyet muhalefetini artık soğuk savaş şampiyonlarıyla güçbirliği yapmakla suçlayabilirlerdi. (Bak. Moreau, l'*Humanité)*. Oysa, böyle bir kafa karışıklığının asıl nedeni, Sovyet muhalefetinin ve Doğu Avrupa'daki buna benzer hareketlerin -birkaç istisna dışında- komünist ve sosyalist partilerden ve genelinde de Avrupa solu'ndan yardım görmemeleridir. Umutsuzlukları ve durumu kavrayamamaları nedeniyle, bunlardan bir kısmının böyle bir desteğin ya da böyle bir onayın gelebileceği yerlere yönlerini dönmeleri bundandır. Bu paradoksal durum, İtalyan Komünist Partisi'nden çıkarılan İtalyan Marksisti Rossana Rossanda tarafından *Il Manifesto*'daki bir makalede açıklanmıştı. Rossanda, bu makalesinde, Avrupa Solu'nun taşımaya zorunlu olduğu büyük utanç ve sorumluluğu dile getirmektedir.

Sovyet muhalefetinin trajedisi, komünist partileri tarafından maksimalizm ve sabırsızlıkla suçlanırken, Sol'un geri kalanı tarafından «liberalizm» ile, «sınıf bilincinden» yoksunlukla, aynı şekilde «reformculuk»la kınanmakta olmasıdır. Burada yine, uluslararası komünist hareketin ve Sol'un sırtına yük olan fetişizmin, «reformizm» ile «devrim» arasındaki aşılmaz uçurumun bir başka örneği çıkmaktadır karşımıza. SSCB gibi, baştan aşağı kusurlu da olsa, sosyalist toplumun belli bir temelinin var olduğu ülkelerde, bu noktada tartışma yersizdir. 1968'deki Çekoslovakya örneğine dayanarak biraz önce göstermiştik ki, *belli bazı koşullar altında ve kitlelerin etkin olmaları koşuluyla, reformlar, sistemde kitlelerin fiilen devrimci bir rol oynaya-*

bilecekleri daha geniş bir demokrasiye doğru niteliksel dönüşümler sağlayabilir.

Bu tablodan açıkça görülen şudur: bugün SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinde gerçekten devrimci bir faaliyet, sözü geçen sistemde, emekçilerin karar-oluşturmaya ve önderliğe daha fazla katılımını sağlayacak reformların yapılmasını hızlandırmak demektir. Bu önlemlerin tamamen kaldıkları ve son amaca - yani Sovyet sisteminin demokratlaşmasına - ancak aşamalı bir şekilde yaklaştıracakları ortaya çıksa bile, böyledir bu.

SBKP önderliği içinde bazı reformları kaçınılmaz gören kanatla, reform ve değişmeden korkan, bunları kendi ayrıcalıkları için bir tehdit ve bir ayaklanma başlangıcı olarak gören eski dogmatik siyaset temsilcileri arasında sessiz sedasız bir mücadele gelişiyor. Ilımlı kanat, şimdilik ABD, Federal Alman Cumhuriyeti ve diğer kapitalist ülkelerle, ekonomi ve iç reformlar konusunda yeni olanaklardan yararlanabilmek amacıyla daha iyi ilişkiler kurulması üzerinde yoğunlaşmaktadır. Muhalefetin bazı sorunlara ilişkin görüşleri, ılımlı kanadın görüşleriyle örtüşmektedir. Sakharov, Soljenitsin ve diğer muhalefet temsilcilerine karşı sertlik yanlılarınca girişilen histerik kampanyanın, ılımlı kanada, onun dış politikasına güçlükler yaratmayı hedef alan dolaylı bir mücadeleyi amaçlamış olması mümkündür. Sovyet ordusunun ve onun silah endüstrisiyle ideolojik alandaki müttefiklerinin geniş bir kesimi, toplumdaki sayı bakımından en güçlü ve en etkili grubu oluşturur. Onun, günün dış politikasına doğrudan bağımlı durumunu ve kendi çıkarlarını, bu çıkarları tehdit edecek herkese karşı her an savunmaya hazır olduğunu unutmamak gerekir. Bugün bu grup, Brejnev'in Batı'yla barışma politikasının çok ileri gitmesini istememektedir. Hatta bu politika iflas ederse bir itirazı da olmayacaktır. Onun, muhalefete karşı yürütülen şimdiki kampanyayı bu amaçlar uğrunda kullanıyor olması pekâlâ mümkündür. Bunun belirtisi, Sovyet önderliğinin, bir yandan Sakharov, Soljenitsin ve diğerlerini «tamamen tecrit olmuş bireyler» diye nitelerken, bir yandan da bunlara karşı geniş ve açık bir kampanya yürütmesiyle göstermiş olduğu tutarsız tepkidir. Tutucu güçler, Sakharov'a yöneltikleri saldırı aracılığıyla önderlik içindeki reform destekçilerini

hedefleseler de, onun ve diğerlerinin yadsınmaz bir şekilde azınlıkta olmalarına rağmen, Sovyet toplumunun geniş kesimlerinin görüş ve özlemlerini dile getirdiklerini anlamaktadırlar. Bu görüşlerin ne ölçüde desteklendiğini söylemek zor, çünkü açık bir diyaloğa imkân yok.

En berrak şekilde Sakharov'un «Muhtıra»sıyla 1972 ardyazısında ve Roy Medvedev'in açıkladığı *Parti Demokratları*'nın programında dile getirilen reform programının, şimdilik Sovyet sistemindeki değişikliklere ilişkin gerçek anlayışları içeren tek program olmasının nedeni de budur. SSCB'de, özellikle de Polonya, Macaristan ve Çekoslovakya'da edinilen deneyim gösteriyor ki, *insiyatif halktan gelse bile, politik dönüşümler ancak hakim Komünist Partisi içindeki güçler tarafından savunulduğu zaman mümkündür. Ancak kitlelerden gelen baskı, Parti siyasi çekirdeğinin ve kuruluşlarının faaliyetleriyle birleştirilebildiği takdirde, temel önemdeki siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilebilme ve sistemin gerçekten demokratlaştırılabilme koşulları yaratılabilir.* Bu, en başta, 1968 Prag Baharı örneğinden çıkar.

Öte yandan, bir yerde Parti içindeki muhalefetten destek görmeyen salt bir taban hareketi ya da hoşnutsuzluğu varsa; böyle bir durum rejimi sarsan, kimi despot ve itibarını yitirmiş önderleri yıkan, ama sistemde temelli değişiklikler sağlayamayan paltamalara neden olabilir. Polonya işçilerinin 1970-71'de Baltık limanlarındaki ayaklanmalarının verdiği sonuç buna örnektir.

Her iki durumda da sosyalist muhalefetin var oluşunun kesin önem taşıdığı açıktır: sayıca güçsüz de olsa, bu durumuna karşın toplumun gereksinimlerini ve halkın çoğunluğunun ruhsal durumunu dile getirir. Ayrıca, değişmeye ilişkin bir program hazırlayabilir ve bu programı hem kitlelerin hem de Parti önderliğinin reform kanadının talebi haline getirebilir. Sosyalist ülkelerdeki her siyasi dönüşüme kaçınılmaz bir şekilde eşlik eden ayaklanma ve patlamaların salt kendiliğindenci patlamalara, milliyetçi, hatta karşı-devrimci patlamalara dönüşmemesinin başlıca güvencesi, sosyalist muhalefettir. Sosyalist muhalefet, şimdiki rejimin tek *sosyalist* alternatifini oluşturur.

Bu bakımdan biz, Doğu Avrupa ülkelerindeki olası gelişme alternatiflerini sosyalist toplum bağlamı içinde sınırlamış olduğumuz ve başka türlü her gelişmeyi, özellikle de Batı tipi parlamenter bir demokrasinin kurulması olasılığını dışladığımız için eleştirilebiliriz. Halkın bir kesiminde özellikle otoriter sosyalizm modeline, Komünist Partisi'nin tekelciliğine ve ekonomideki hatalara tepki olarak, bu tür çabaların var olduğunu bilmiyor değiliz. Ama biz bu olasılığı, sırf sosyalist olduğumuz için dışlamıyoruz. Gerçekte, bu ülkelerde İkinci Dünya Savaşı'ndan bu yana oluşmuş bulunan realite sonucu, bu olasılık kendi kendini dışlamaktadır. Gerçi, sosyalist sistemin temelleri daima nüfusun çoğunluğu tarafından döşenmemiş, zaman zaman dıştan bir azınlık tarafından zorla dayatılmıştı. Yine de bu arada gerçekleştirilmiş olan dönüşümler öyle derindir ve öylesine geniş sektörleri ilgilendirmektedir ki, *üretim araçlarının,* fabrikaların, madenlerin, bankaların ve kollektifleştirilmiş *toprağın kapitalist özel mülkiyete dönüşmesine imkân yoktur.* Üstelik çoğunluk da istemeyecektir bunu. Bu nedenle, karşılığında çok büyük bir bedel ödenmiş de olsa, yeni ayrıcalıklar doğurmuş da olsa, kollektif mülkiyete, belli bir toplumsal eşitliğe, eğitim ve sağlık hizmetleri alanında sağlanmış önemli ilerlemeye, kültürün büyük ölçüde demokratlaşmasına halkın çoğunluğu alışmıştır. Kapitalist ülkeler de bugünlerde kapitalist sistemi Doğu Avrupa ülkelerine «ihraç etme»ye ilgi duymamaktadırlar. Bu ülkelerle ticaretin gelişmesi, bunu, kapitalist sanayi ürünlerini ihraç ve gerekli hammaddeleri ithal ederek kazançlı bir ticaret haline getirmek, onlar için çok daha avantajlıdır.

Kapitalist sisteme geri dönüş yolundaki bir girişim, ancak ABD ile SSCB arasında doğrudan bir çatışma olması halinde mümkün olabilir. Ne var ki, bunun sonuçları çok feci olacak, belki de ne demokrasi, ne özgürlük ve ne de Doğu Avrupa halklarının özlemleriyle ilgisi bulunmayan bir şey çıkacaktır ortaya. Bu durumda daha çok bir iç savaş tehlikesi doğacaktır. Böyle bir iç savaş ise, ya şoven bir askeri diktatörlükle ya da Parti aygıtının, böyle bir durum karşısında düzenin bekçileri olarak ortaya çıkacak en gerici güçlerinin iktidarı ele geçirmeleriyle sonuçlanacaktır.

Bütün bu nedenlerle, demokratik sosyalizm, hem SSCB, hem Doğu Avrupa'daki diğer sosyalist ülkeler için kabul edilebilecek tek olasılıktır. Çünkü demokratik sosyalizm hem bu ülkelerdeki realiteyi, hem de bu ülkeler halklarının özgürlük, devlet işlerine katılım ve başka uluslarla ilişkilerinde milli bağımsızlık, eşitlik ve kardeşlik özlemlerini göz önünde bulundurur.

MUHALEFET VE ULUSLARARASI YUMUŞAMA

Geriye, uluslararası yumuşamanın ve geniş Doğu-Batı işbirliğinin, muhalefetin faaliyetleri bakımından faydalı mı olduğu, yoksa bunları engellediği mi sorusu kalıyor. 1973-1974 olayları, özellikle SSCB, Çekoslovakya ve diğer ülkelerde artan baskılar, tutucu güçlerin buralarda saldırıya geçmiş olduklarını ve muhalefetin tasfiyesini, her türlü yumuşama ve işbirliğinin tek koşulu olarak gördüklerini gösterecekti. Roy Medvedev, 1973'te, «Yumuşama, daha geniş ticaret ilişkileri ve daha başka ekonomik işbirliği biçimleri, SSCB'deki siyasi havayı otomatik olarak değiştiremeyeceği gibi, kimi Batı yorumcularının sandıkları gibi daha büyük demokratik özgürlüğe ve yurttaşın politik ve temel haklarına daha büyük saygıya da yol açmayacaktır.» derken, elbette haklıdır. Ama ne var ki, Medvedev, «tek başına olmasa da, uluslararası yumuşamanın Sovyet toplumunun demokratlaşmasının önkoşulunu oluşturduğu»na inanıyor.

Sosyalist muhalefet'in önündeki alternatifler ya farklı sosyal sistemlere sahip devletler arasında yumuşama, işbirliği ve barış içinde birlikte yaşama; ya da savaş, boykot ve infiratçılıktan (isolationism) ibaret değildir.

Gerçek alternatif, *ne tür* bir yumuşamanın istendiği sorusunun içindedir: iki süper devlet arasındaki siyasi statükonun dondurulmasına, nüfuz bölgelerinin ayrılmasına ve iki blokun

resmi temsilcileriyle sınırlanmış «temas»lara dayalı bir yumuşama mı? Yoksa, salt askeri çatışmayı ortadan kaldırmakla kalmayıp, aynı zamanda askeri ve ekonomik blokları da gevşeten, iki süper devletin tekelci konumlarını bir yandan sınırlarken, bir yandan da orta ve küçük devletlerin güç ve kapasitelerini artıran, diğer ülkelere askeri müdahaleleri yasaklayan ve bütün devletlerin yurttaşları arasında insan insana temas, (polemik de dahil) siyasi ve kültürel diyalog, kısıtsız bilgi ve kanı değiştokuşu olanakları yaratan ve şu ya da bu süper devletin güvenliğini tehlikeye düşürmeden bağımsız nüfuz bölgelerinin siyasi gelişmesini mümkün kılan bir yumuşama mı?

1968 Prag Baharı'nın siyaseti, işte bu ikinci yumuşama ve uluslararası işbirliği anlayışından yola çıkmıştı. Prag Baharı, Çekoslovak demokratik sosyalizm deneyinin ancak bu koşullarda mümkün olacağının bilincindeydi.

1968'de oluğu gibi, bugün de, Prag Baharı'na bağlı kalmış ve -Çekoslovakya'da olsun, yurt dışında sürgünde olsun- sosyalist muhalefet etrafında toplanmış olan siyasî güçler, yumuşama politikasını desteklemektedirler ve bu politikayı kösteklemek şöyle dursun, onun büyük ve küçük bütün ulusların ve sıradan yurttaşların yararlanabileceği sınırlara kadar genişletilmesine çaba göstermektedirler. Ayrıca, onlar salt var olan durumun dondurulmasına ve iki süper devletin hegemonyasının pekiştirilmesine yol açan barış içinde bir arada yaşama politikasını da eleştirmektedirler. Aynı şekilde, SSCB'nin şimdiki önderliğinin büyük devlet politikasını, sosyalizmi çarpıtmasını, siyasi muhalefetin bastırılmasını da eleştirmektedirler. Sovyet politikasının olumsuz yanlarını eleştiren herkesin otomatik olarak bir yumuşama muhalifi, bir soğuk savaş şampiyonu olacağı yolundaki Sovyet iddiası da doğallıkla reddedilmektedir.

Ayrıca biz, yumuşama ve işbirliği siyasetini desteklerken, Çekoslovakya ile Doğu Avrupa'nın geçen yirmi beş yıllık tarihinden yola çıkıyoruz. Bu deneyim şunu kanıtlar: *soğuk savaş ve uluslararası gerginlik Stalinist rejimi zayıflatmaz, tam tersine onun en gerici ve dogmatik unsurlarını güçlendirir; ona baskı, dogmatik bağnazlık ve infiratçılık siyasetini haklı gösterme olanağını verir.* Buna karşılık, gerginlikteki her azalış, ardından,

baskının ve sansürün yumuşamasını getirmiş, daha iyi haber alma, yeni fikirlerin ve yeni siyasi güçlerin ortaya çıkma olanaklarını sağlamıştır. Prag Baharı'nın hazırlanması ve gerçekleşmesi böyle bir atmosfer olmadan imkânsız olurdu.

Stalinist ve tutucu güçlerin 1968 olaylarından ders çıkarmış oldukları ve yumuşamaya ancak kendileri tarafından sıkıca denetlenebileceği ölçüde izin verecekleri ileri sürülebilir. Bu iddiada kuşkusuz gerçek payı vardır ve Prag Baharı'nın Sovyetler'in müdahalesiyle bastırılmasının Doğu Avrupa'daki gelişmeler üstünde uzun süreli etkileri olmaya devam edeceğini belirtmek gerekir. Aynı zamanda, günümüz Sovyet politikasının belirgin çelişkisi de bundan kaynaklanır: bir yandan (ekonomik ve Çin dolayısıyla stratejik nedenlerle), Batı'yla işbirliğini genişletme girişimleri vardır; öte yandan da, bu politikanın ve onu izleyen baskı ve ideolojik denetimi yoğunlaştırma eğiliminin yaratacağı durumlarla yüzyüze gelme korkusu vardır.

Sovyetler Birliği'nin sözümona barış taarruzuna yeni bir baskı dalgasının, yönetsel kısıtlamaların, ideolojik militanlaşmanın -yalnızca bugün Doğu Bloku'nun en duyarlı noktasını oluşturan Çekoslovakya'da değil, bizzat SSCB ve öbür ülkelerde de- eşlik etmesinin nedeni budur. Ama böyle olduğu için yumuşama politikasını reddetmek gerekir sonucu çıkarılamaz bundan. Sık sık rastlanan, siyasi ve ticari ilişkilerin tartışma ve eleştiriye engel olduğu ve belli bir kendi kendine sansürü gerekli kıldığı yolundaki varsayım uzun erimde, son derece tehlikelidir. Sonunda siyaset, ideoloji, insan hakları ve özgürlük konularında diplomasi kuralarına uymaya gelir dayanır ki bu da son derece olumsuz sonuçlar verir. Doğu Avrupalı partnerler, Avrupa işbirliğinin bütünleyici parçaları olarak yukarıdaki ilke ve talepleri gözönünde bulundurmaya alışmalıdırlar. Böyle yapmak ideolojik bir sapma anlamına gelmez. Tersine, daha iyi karşılıklı ilişkileri ve ayrım gözetmeyen gerçek diyaloğu amaçlar.

Batı kamuoyu, Doğu Avrupa'daki siyasi muhalefetin karşıt görüşler dile getirme, alternatif çözüm ve öneriler hazırlama, kendi ülkelerinin siyasi yaşamına katılma, baskıların olduğu durumlarda protestoda bulunma ve baskıya uğrayanlarla dayanışma gösterme hakkını savunmalıdır. *Doğu Avrupa'daki sosyalist*

ve demokratik muhalefetin, Anayasa'nın öngördüğü yasallık içinde hareket etmesine olanak verilmesi talebi de Avrupa'da yumuşama ve işbirliğinin yararınadır. Çünkü, birikmiş sorunlar, bir gün kendiliğinden patlamalara yol açabilir. Bu patlamaların korkunç etkileri bütün Avrupa'da ve dünya üzerinde önümüzdeki siyasi gelişmeleri olumsuz olarak etkileyebilir.

Çok uzun, zor ve aksiliklerle dolu geçeceği kesin olan muhalefet mücadelesinin sonucu, yalnızca SSCB ve Doğu Avrupa halklarının geleceği bakımından değil, gerek genelinde sosyalizmin, gerekse Avrupa ve dünyanın daha gelişmesi bakımından da önemlidir. Bu siyasi muhalefetin yaptığı mücadelenin, Batı kamuoyundan yalnızca daha çok anlayış değil, aynı zamanda etkili bir dayanışma ve siyasi destek de talep etmesi ve buna layık olması işte bu yüzdendir. Bu, Doğu ile Batı arasında iyi ilişkilerin gelişmesi için, gerçek bir yumuşama için, ilerleme ve dünya barışı için duyulan haklı arzuyla hiçbir zaman çelişmez.

Sosyalist muhalefet baskıyla sarsıntıya uğrayabilir, geçici kayıplar verebilir ve yenilgiye uğrayabilir, ama ortadan kaldırılamaz: halka derinlemesine kök saldığı için geleceğin habercisidir.

ORTAK YOL

Bu kitabın İngilizce baskısının hazırlandığı ve 1968 Ağustos toplumsal olaylarının gitgide gerilerde kalmış gibi görünmeye başladığı bir sırada, Prag Baharı'nın önde gelen kişilerinin, Prag ve Bratislava'daki resmi sansür duvarını aşan seslerine, bir dizi açıklamaya tanık olmaktayız. Bunlardan ilki, Josef Smrkovsky'nin 1968 olayları ile ilgili olarak yargılanırken yaptığı savunmanın aslına uygun metni; onun ardından, Alexander Dubcek'in Parti'den atılmış kişilerin yönetici klik tarafından taciz edilmeleri ve sosyalizme düşürülen gölge konusundaki mektubu; seçkin Marksist filozof Karel Kosik'in resmi düşünceden ayrılan her türlü düşüncenin gördüğü baskı üstüne Jean-Paul Sartre'a mektubu; oyun yazarı Vaclav Havel'in Husak'a korku mekanizması üstüne mektubu; komünist bilim adamı ve dünyaca ünlü biyolog Ivon Malek'in bilim adamlarının tasfiyesi üstüne mektubu; yazar Ludvig Vaculik'in Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'ne, diğer bir yazar Pavel Kohout'un, Heinrich Böll ve Arthur Miller'e Helsinki doruk toplantısıyla ilgili kuşku ve dileklerini dile getiren mektupları, ve son olarak da Dubcek önderliğinin eski üyesi Zdenek Mlynar'ın 1968 reformunun özüne ve şimdiki bunalımdan olası bir çıkış yolu üstüne yeni kitabı. Bunların yanında, Çekoslovakya'da samizdat biçiminde dağıtılan daha başka mektuplar,

belgeler, dilekçeler, çağrılar, protestolar, son derece değerli edebiyat ve toplumbilim yapıtları vardır. Bunların yabancı dillerde yayımlanması, sosyalist düşünceyi ve genelinde Avrupa kültürünü kuşkusuz zenginleştirecektir.

Bütün bunlar şu soruyu akla getiriyor: ülkenin Sovyet orduları tarafından bunca yıldır işgalinden ve bir «normalleştirme» rejiminin üstünden bunca zaman geçmesinden sonra, neden Prag Baharı ruhu sindirilememiş, kökü kazınamamıştır? Niçin, Çekoslovakya taptaze bir yara olarak kalmaya devam ediyor ve siyasi bir çözüm bulununcaya ya da sosyalizmi şimdiki topluma daha iyi bir alternatif kabul eden kişilere özgürlük tanımayı sosyalizmle bağdaştırmak yolunda bir girişim daha yapılıncaya kadar da bir yara olarak kalmaya devam edecektir?

Bütün bu soruların tek bir ortak yanıtı vardır: günümüzde Prag Baharı adıyla özetlenen bütünsel siyasi ve entellektüel hareket, Stalinizmin sosyalizmi içine düşürdüğü bunalımın mantıki doruk noktasıydı. Aynı zamanda da bütün dünya üzerindeki yüz milyonlarca işçinin bugün kendilerine sormakta oldukları bir soruya bir yanıt bulma girişimiydi: Sovyet sisteminden ve dogmasından farklı bir sosyalizm mümkün müdür?

1968 Çekoslovakyası'nda işte bu sorunun yazgısı söz konusuydu ve bu soru o zamana kadar yalnızca kuramsal bir problem olarak kalmıştı. İşte bu nedenledir ki, Moskova'daki, Berlin'deki ve Varşova'daki hakim bürokrat kodamanlar 20 Ağustos 1968'de Prag Baharı'nı boğmak zorunda kalmışlardı: Batı Avrupa kadar Doğu Avrupa halklarına da bulaşabilecek «farklı» sosyalizm basilinden ödleri kopuyordu. Moskova'daki şimdiki yönetici klik, Batı Avrupa'daki gerçek sosyalist dönüşümlerden gerçekte hiç hoşlanmazlar, bu dönüşümlerin kendi «imparatorlukları»na olası yansımalarından korkarlar. Fransa'da bir Sol yönetim, gerçekten de geçenlerde Fransız Komünist Partisi'nin önerdiği gibi bir «özgürlük programı»nın ilkelerini uygulamaya kalksa ne olacağını pekâlâ tahmin edebiliyoruz. Oysa Çekoslovakya, Polonya, Macaristan ya da hatta SSCB'deki devrimciler ve diğer yurttaşlar, bu ilkelerin «var olan

sosyalizm» ülkelerinde de uygulanmasında ayak direseler acaba ne olur?

Çekoslovakya'da 1968'den bu yana, en azından 1968 reformlarından bazılarını muhafaza edecek bir «Kadarizisyon»un mümkün olmaması işte bu yüzdendir. Tam tersine, Çekoslovakya öyle acımasızca yıllar öncesine geri itilmeliydi ki, başkaları Çekoslovakya örneğini izlemeye kalkışmasınlar. 1968-69 dan, yani Husak rejiminin iktidara gelmesinden beri olan bitenler, pek çok makale ve kitapta anlatılmıştır. Buna rağmen, ülkenin entellektüel potansiyelinde yapılan yıkım ve zararın derecesi, çoğu yabancı gözlemcilerin düşünebildiklerininde ötesindedir.

Hepsinden önce Komünist Partisi, tahrip edilmiştir. Oysa, borç hanesindeki tüm hata ve cürümlerine rağmen 1968'e kadar realiteden kopmamış, bunalımın derinliğini tahmin edebilmiş ve 1968'de sosyalizmin yenileşmesi için gerekli gücü kendi safları içinde bulabilmiş, canlı bir organizma olarak kalabilmiş bir partiydi. Parti'nin cezalandırılmasının, moral kırıklığına itilmesinin, Sovyet ordusu olmadan, gizli polisin denetimi olmadan varlığını sürdüremeyecek bir örgüt haline getirilmiş olmasının nedeni buydu: En faal yarım milyon üyesi partiden atıldı; çıkarılanlar kendi ailelerinin geçimleri bakımından çok ağır durumlarla karşılaştılar. Bugün ise yalnızca «Biz yaşadığımız sürece hiçbir şey değişmez» ve «Bize karşı olan otobüsü kaçırır» ilkesine sımsıkı sarılmış kariyeristler ve sinikler arasından gelen kimseler kabul ediliyor Parti'ye.

Özyönetimin ve sosyalist demokrasinin temeli olan işçi konseylerinin kökü hiçbir iz kalmayacak biçimde kazınmış ve bunların «karşı-devrim aletleri» olduğu ilan edilmiştir. 1968'-de işçi sınıfının özerk örgütleri haline getirilen sendikalar, aradan geçen süre içinde yeniden Komünist Partisi'nin ya da daha çok Parti aygıtının «transmisyon kayışları» haline getirilmiştir. Artık sendikaların başlıca görevi, gene, işçileri merkezi bürokrasinin belirlemiş olduğu normları doldurmaya zorlamaktan ibarettir. Grevler gene yasadışıdır ve sabotaj diye cezalandırılmaktadır. Aynı şekilde gençlik, öğrenci, köylü ve bilim-sanat alanındaki aydın örgütleri kapatılmıştır. Aydın çevresi,

Prag Baharı'nın hazırlanmasında ve uygulanmasında halkın yanındaki ilerici rolü nedeniyle özel olarak şiddetle cezalandırılmaktadır.

Halkın yaşamını olumsuz olarak etkileyen baskının Çekoslovakya'nın tarihinde eşi yoktur: boyun eğmeyen ya da şimdiki önderlikten farklı görüşler taşıyan ve «pişmanlık getirmeyi» kabul etmeyen herkes işinden atılmakta ve kendi mesleğiyle ilgili bir iş bulamamaktadır. Bunun nelere yol açtığını tahmin etmek kolaydır; çünkü herkes devlet kapısında çalışır ve kaybedecek şeyleri vardır. Daha az ücretli bir işe aktarılması da buna dahildir. En kötüsü de, çocukların durumudur; başarılı olup olmadıklarına bakılmadan üniversitelere ve liselere alınmayarak anne ve babalarının ceremesini çekerler. Tüm yaşamları boyunca katlanmak zorunda kalacakları bir haksızlık yüzünden, acaba kaç yetenek yitirilecek, kaç genç bu yüzden «sosyalizm düşmanı» olup çıkacaktır?

Yazarlar, bilim adamları, ressamlar, film yönetmenleri ve oyuncular için hazırlanan «kara liste»yi yazmaya gerek yok. Batı kamuoyu bunları bilir. Birçok Çekoslovak sanatçısının popülerliği nedeniyle, hiç olmazsa kısmen bilgisi var bu konuda. Buna karşılık, sıradan görevlilerin ve yurttaşların karşılaştığı ayrımcı muameleyi, yüz binlerce uygulamayı ve kişisel trajediyi kim yazsın? Bunlar, 1968'deki «yeni rota»yı desteklemiş oldukları için, bütün temel haklarından ve özsavunma olanaklarından yoksun kılınmış bir «getto» içinde buldular kendilerini.

Bütün bunlara karşın, baskı uygulanarak, işsiz bırakılarak pes ettirilememiş olanlar, yoğun polis ve yargı baskısıyla karşılaştılar. Bunun ellili yıllardaki kadar zorbaca olmadığı doğrudur; ama hiç de daha az etkili olmamıştır; hiç de daha az acımasız ve daha az ezici olmamıştır: Çoğunluğunu komünistlerin, işçilerin ve gençlerin oluşturduğu yüz binlerce yurttaş, çoğu kez «adi suç» diye kamufle edilen politik nedenlerle mahkûm edilmiştir. Ben bu satırları yazarken, Milan Hübl ve Çekoslovakya Komünist Partisi eski Merkez Komite üyesi Jaroslav Sabata; öğrenci önderi Jiri Müller, sırf önderlik grubununkinden farklı bir sosyalizm anlayışını açıkladıkları için dört

yıldan beri hapistedirler. Batı'da Sol ve ilerici sayılan her şey, günümüz Çekoslovakyası'nda karşı-devrimci ve gericidir. Fransa'da Sol'un Ortak Programı'nı kaleme alanların, İtalya ve İspanyol Parti ideologlarının ve Batı'daki sol kanat gruplarının heyecanlı mensuplarının, günümüz Çekoslovakyası'nda «emperyalizm ajanları» olarak ilan edileceklerini, tutuklanarak mahkûm edileceklerini düşünmek hiç de zor değil.

Bazılarının, kitlelerin içine düşürüldükleri suskunluğu mazur göstermek için iddia etmek istedikleri gibi bu, acaba Çekoslovakya'nın bir «iç işi» midir? Tam tersine, dünyada sosyalizmin onuruna gölge düşüren bir durum değil mi bu? Paris'te siyasi çoğulculuğu ve kişinin temel özgürlüklerine saygıyı esas alan bir programı savunmak, buna karşılık Prag'da olan bitenler karşısında susmak, üstelik bunları haklı bulmak, olabilecek bir şey midir? Böyle bir suskunluk Fransa'da, İtalya'da, Britanya'da ve bütün dünya üzerinde sosyalizmin inandırıcılığına gölge düşürmüyor mu? Sağın ve gericiliğin ekmeğine yağ süren kim? Doğu Avrupa'daki çarpıtmalardan ve işlenen suçlardan söz edenler mi, yoksa bunları yapanlar mı?

Bütün bu olgular da gösteriyor ki, Çekoslovakya'daki şimdiki işgal rejimi, 1945'ten beri, hatta 1918'de Çekoslovakya'nın yeniden devlet olarak kurulduğu günlerden bu yana yer alan önderliklerin en dar temele sahip olanıdır. Temsilcileri bunun tamamen farkındadırlar; bu konuda halkı kandırmaya çalışmıyorlar bile. Destek değil itaat bekliyorlar. Açıkça devlet polisine, ülkedeki Sovyet ordusunun yardımına dayanmaları, yılgı yoluyla yönetmelerinin nedeni budur.

Ama tek bir şeyde halka taviz vermeye yanaşıyorlar: ekonomik alanda. Yaptıkları konuşmaların satır aralarında şunları okumak mümkün: «Daha başka ne istiyorsunuz? Karnınızı doyurmanıza, üstbaş yapmanıza yetecek kadar ücret vereceğiz. Hatta bir araba ve bir kır evi bile satın alabilirsiniz. Oysa sizler de çok iyi bilirsiniz, işi kaytaran insanlarsınız; içinizde devlet malını çalanlar var. Bütün bunlara göz yumarız; yeter ki politikaya karışmayın.» Halk yoksul değil. Ne var ki, rejime karşı ilgisiz. Dilediği gibi homurdanabileceği kendi özel yaşamına çekilmeyi yeğlemesi de bundan. Rejim böylece - ve baskının

da yardımıyla - halkın oldukça büyük bir kesimini tarafsızlaştırmayı başarmıştır. Ama yine de Dubcek'in, Smrkovsky'nin, Kosik'in, Khout'un, Malek'in, Hajek'in, Vaculik'in, Havel'in ve daha nicelerinin sesleri boşlukta kaybolup gitmiş değil. Bu kimseler sosyalist muhalefetin çeşitli eğilimlerinin temsilcileridir. Bu muhalefet, örgütlenmemiş de olsa, siyasi etkiye sahiptir. Bu muhalefetin her bildirisine, Husak ve ortaklarının ardarda temizlikler, aramalar ve sorgularla, işten atmalar ve çeşitli ayrımcı muamelerle karşılık vermeleri, ancak bununla açıklanabiilr.

Her şey, iç güçler arasındaki dengeye bağlı olsaydı, işgal rejimiyle sosyalist muhalefet arasındaki hesaplaşmanın sonucundan hiç kuşku olmazdı.

Oysa, Helsinki'de toplanan Avrupa doğruğu. Doğu Avrupa'daki Sovyet hegemonyasını bir ölçüde «onamıştır». Bu onama, Batılı devlet adamlarının SSCB'nin Batı'daki gelişmelere karışmayacağı umutlarının sonucudur. Bu durum da, olsa olsa, «Çekoslovak sorunu»nun, bütün Doğu Avrupa kadar, uluslararası bir sorun haline gelmiş olduğunu gösterir. Bu sorunun çözüm koşulları, birinci olarak Sovyetler Birliği'ndeki iç değişiklikler, ikinci olarak da bütün dünya üzerinde, özellikle de Avrupa'da bürokratik sosyalizm ile gerçek demokratik sosyalizm arasındaki yeni güç dengesinin oluşmasıdır.

Bununla birlikte, yalnızca dış koşullar yetmez ve bunlar kendiliğinden de oluşmaz. Ülkemizdeki sosyalist muhalefetin sistemli ve kararlı mücadelesiyle tamamlanmaları gerekir. Prag Baharı temsilcilerinin yukarıda sözügeçen demeçleri, ayrıca, işçilerin ve diğer halk kesimlerinin direnişini gösteren daha başka olgular, bu güç ve kararlılığın gerçekte var olduğuna tanıklık etmektedir. Şimdilik pek olası görünmemekle birlikte, «normalleştirilmiş» Komünist Partisi içinde, mevcut durgunluğa yol açan ve sonuçları bugünden zor tahmin edilebilecek kendiliğinden hoşnutsuzluk patlamalarına neden olabilecek bu son derece olumsuz ve umutsuz siyasetin değişmesinin zorunlu olduğunu anlayacak güçlerin ortaya çıkması olasılığı bir yana atılamaz. Muhalefetle «kurulu düzen» içindeki güçler arasında oluşacak bir bağın yaratacağı baskı, yönetici bürokrasinin

artık karşı koyamayacağı kadar etkili olacak yeni bir hareketin doğmasına olanak verecektir. Şimdiki rejimin, Sovyetler'in Batı ile diyalog siyasetlerine yük olmaya başladığı ve Moskova önderlerinin bu çekitaşını sırtlarından ergeç atmaya çalışacaklarını umabiliriz.

Dubcek'in mektubu gibi, Zdenek Mlynar'ın yazılarını ve Josef Smrkovsky'nin bundan önceki yazılarını da bu anlamda anlamamız gerekiyor. Onlar şu varsayımdan hareket ediyorlar -kuşkusuz bunun ille de böyle olması gerekmez-: eninde sonunda Sovyet önderliği, Çekoslovakya'da iktidarda halkın çoğunluğu tarafından desteklenen bir grubun bulunmasının, sırf Sovyet askerlerinin ülkedeki varlığına dayanan Gauleiter'lerin* bulunmasından daha iyi bir şey olduğunu anlayacaktır. SBKP şu gerçeği de büsbütün görmezlikten gelemez: en önde gelen bazı komünist partileri, örneğin İtalyan, İspanyol ve hatta İngiliz Komünist Partileri de, Çekoslovokya'daki yönetimin, Dubcek ya da Kosik gibi komünistlerin farklı düşüncelerini belirtebilme haklarının bastırılması gibi yöntemlerine karşı çıkmışlardır. Moskova, işbirliğini sağlamak istediği birtakım sosyalist partilerin bu konudaki görüşlerinin de tamamen farkındadır.

Çekoslovakya'daki sosyalist muhalefet kendi mücadelesini, Sol'un Batı Avrupa'da sosyalist dönüşümler uğrunda yapmakta olduğu mücadelenin bir parçası olarak görmektedir. Ama biz kendi deneylerimizden de biliyoruz ki, Sovyet modelinden farklı bir sosyalizm uğrundaki bu mücadele, 1968'de Çekoslovakya'da olduğu gibi, gerek Batı'daki dogmatik güçlerin, gerekse SSCB'deki güçlü bürokrasinin aynı muhalefetiyle karşılaşacaktır. Batı'daki Sol, «farklı bir sosyalizm» yolundaki uğraşının, ancak SSCB ve Doğu Avrupa ülkelerinin demokratlaşmaları durumunda başarıya ulaşabileceğini kavramak zorundadır. Moskova'daki askeri ve ekonomik bakımdan güçlü bürokrasi, Prag'da, Budapeşte'de ya da Varşova'daki otantik

* Nazilerin, işgal ettikleri ülkelere yolladıkları bölge yöneticileri. — Çev.

sosyalizme nasıl tahammül edemeyecekse, Paris'teki, ya da Roma'daki otantik bir sosyalizme de tahammül edemeyecektir.

Kendi deneylerimize dayanarak varmış olduğumuz ve dünya sosyalizm güçlerinin yeni stratejisi için bir çıkış noktası olması zorunlu olan anlayış budur. Batı'daki Sol ile, Çekoslovakya ve Doğu Avrupa'daki sosyalist muhalefet arasındaki zorunlu dayanışmanın, aynı şekilde onların gerçek, yani demokratik ve özyönetsel bir sosyalizm uğrundaki mücadelelerinin temelini işte bu anlayış oluşturmalıdır. Bu, zamanında kavranmazsa, sosyalizm için büyük ve tarihi bir fırsat kaybedilmiş olacaktır.

BELGELER

ON MADDELİK MANİFESTO

Bu manifesto bir grup tarafından kaleme alınmıştır. Muhalefetin işgale karşı sesini yükselttiği ilk belgedir. Daha önce de Moskova'ya ve neo-Stalinistlere karşı direnme, çoğunlukla tek tek bildiri ve demeçlerle dile getirilmişti. Parti içindeki muhalefet, Husak ile «ultralar» tarafından girişilen genel saldırıyı göğüsleyebilecek ne ortak bir siyasi platform ne de bir araç oluşturabilmişti. Dubcek hâlâ Prezidyum üyesi ve Milli Meclis Başkanıydı. Dubcek'i destekleyenlerin büyük çoğunluğu da, savaşın, Merkez Komitesi ve Parti içinde verilmesi gerektiği inancını henüz korumaktaydılar.

Partililerden ve Partili olmayanlardan oluşan bir grubun, 1968'in kazanımlarından mümkün olduğu kadar çoğunu koruyabilmek amacıyla, «normalleştirme» hareketine direnişin asgari programı olarak adlandırılabilecek bir belgeyi hazırlama işini üstlenmeleri, Prag Baharı geleneğine uygundu. Bu belgeyi gerektiği gibi anlayabilmek için, kitlesel temizliklerin henüz başlamadığını, «yeni rota» ruhunun hem Parti hem de halkın zihninde tazeliğini henüz korumakta olduğunu unutmamak ge-

rekir. Bu belge, bu bağlamından çıkarılırsa, bugün gözümüze çok saf gözükebilir. Buna karşın, belgenin yazarları, sosyalizmi ve demokrasiyi destekleyen kimselerle, sosyalizmi «yirmi yıldır çarpıtan ve şimdi de yabancı işgalinin kalkanı arkasına sığınan kimseler» arasındaki çok derin çatışmanın tamamen farkındadırlar. Bununla birlikte, yasal eylem konusunda bütün fırsatların tükenmemiş olduğu kanısındaydılar; bunlardan yararlanmak istiyorlar ve kamuoyunun baskısına bel bağlıyorlardı. İllegal statüyü gönüllü olarak kabullenmek istemiyorlardı; yetkili makamlar onları böyle bir statüye mecbur etmekten çok büyük sevinç duyarlardı. Buna karşılık, Parti ve Devlet organları konusunda da büyük hayaller beslemiyorlardı. Seçimle iş başına gelmemiş görev sahiplerini (yani, Devlet ve Parti önderliğini) tanımayı reddettiler. Bir tür sivil direniş ilan ettiler. Nisan 1969'dan 1970 ilkbaharındaki büyük temizliklere kadar da fiilen bu yolu izlediler; sonunda bu yolun çıkar yol olmadığını kavrayacakları noktaya geldiler.

Manifesto yazarları, red ve eleştiriyle kalmayıp bir program hazırlamayı da amaçlıyorlardı. Bu program, «insan yüzlü sosyalizm»e sadık [...], sosyalistleri, demokrat ve ileri düşünceli bağlantısız insanları birleştirmeyi gözetecekti. Sosyalizm karşıtı, gerici, gerçekte de bütün milliyetçi veya anti-Sovyet akımları reddettiler. Son olarak, biraz tereddütlü biçimde de olsa, dünyadaki «bütün sosyalist ve demokratik güçlerin» uluslararası dayanışma göstermesi için çağrıda bulundular.

Belge, Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti Anayasası'nın tanıdığı hak uyarınca Parti ve Devlet makamlarına sunulan bir dilekçe şeklinde kaleme alınmıştır. İmzacılardan üçü, Rudolf Battek, Jan Tesar ve Ludek Pachman derhal tutuklanıp bir yıl hapiste tutuldular. Geri kalanları polis sorguya çekti ve suçladı, buna karşılık yargılanmaları sürekli olarak ertelendi. Diğer imzacılar, Ocak 1972'de tutuklanan Jiri Hochman'la Vladimir Nepras, daha sonra başka «suçlar»la suçlandılar. Pachman lie Tesar, Ocak 1972'de yeniden tutuklanıp yargı önüne çıkarıldılar. Pachman iki, Tesar ise beş yıla mahkûm edildi.

Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti Federal Meclisi'ne, Çek Milli Konsey'ine, Federal Hükümet'e, Çek Sosyalist Cumhuriyeti Hükümeti'ne ve Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne.

Çekoslovak temsilcilerimizin birkaçının apar topar götürülerek, Moskova Protokolü diye bilinen belgenin yayınlanmasıyla sonuçlanan toplantının üzerinden bugün tam bir yıl geçmiş bulunuyor. Bu protokol, hiçbir günahı olmayan, buna karşılık dünya hakimiyeti uğrunda savaşan iki güç arasında kalmak gibi bir talihsizliği olan, ergin ve egemen ulusların aşağılandığı bir belgedir. Askerlerini üstümüze gönderen güç, ülkemizde sözümona tehlikeye düşen sosyalizmi koruyacaktı. Oysa, ülkemizde tehlike altında olan sosyalizm değildi; tehlikede olan, yalnızca ve yalnızca sosyalizmi yirmi yıldır kirletmekte olan kimselerin konumuydu. 1968'deki reform sürecimiz, hataların düzeltileceği, haksızlıkların onarılacağı ve coşkuyla çalışmanın yeniden mümkün hale gelebileceği inancını doğurmuştu. Bu, herkesçe paylaşılan bir inançtı. O günlerde Yönetim ve kendini yeniden onaran Komünist Partisi, sosyalizmin daima zorlamalarla, kısıtlamalarla, yoksullukla bir arada bulunmak zorunda olmadığını, halka daha önceki devrimlerde kazanılmış tüm geleneksel özgürlüklerin verilebileceğini, üstelik, bunların üstüne yalnızca ekonomik bakımdan değil, manevi bakımdan da daha ileri bir toplumun inşa edilebileceğini gösterebilecek bir yola enikonu girmiş bulunuyordu. Bizim uğraşımız, en başından başlayarak, insanlığın ve ulusların özgür olma hakkı uğrunda mücadele eden, büyük devlet sultasını, gizli diplomasiyi ve kapalı kapılar ardında yapılan politikayı reddeden sosyalist hareketin ideallerine uygundu. Bu nedenle, özgün sosyalist ideallere biraz olsun saygı duyan herkesin, bizim çalışmalarımıza ayakbağı olmaması, bize dürüst davranması, Çekoslovak halkına, kokuşmuş bir düzeni dayatmakta olan iç ve dış gericilere nasıl engel olacağına kendinin karar verme fırsatını tanıması enternasyonal bir ödevdi.

Oysa şimdi biz, bir yıldır bize dayatılan koşullar altında yaşıyoruz. Bu süre içinde yaşam daha da kötüleşmiştir. Mal arzı kötüdür, fiyatlar yükselmektedir. Sanayi altüst olmuştur

ve bunun gerçek nedenleri konusunda hiçbir şey yapılmamaktadır. Yetenekli ve hakkıyla görevine seçilmiş pek çok kişi işlerinden atılmıştır. Kamuoyuna yönetimin politikasını biçimlendirmede tanınmış olan söz hakkı reddedilmiştir. Önemli sorunlar, demokratik devlet organları yerine, birkaç kişilik gruplar tarafından kararlaştırılmaktadır. Çek ulusunun tek bir iktidar organı dahi halkın iradesiyle oluşmuş değildir. Ortak Parlamento'nun yetkisi kaldırılmıştır. Ufak beyinli, buyurgan tabiatlı kimselere tam biçilmiş kaftan olan sansür, bu sorunların açıkça tartışılmasını engellemektedir. Bu gibi kimseler, istediklerini söyleyebilmek, gerçekleri çarpıtmak, insanlara iftira etmek, hiç kimsenin yanıtlama hakkına sahip olmadığı basın kampanyaları açmak yetkisini ellerinde tutmaktadırlar. Üstelik, bu gibi kimseler, öylesine arsızdırlar ki, sonunda artık gerçeği yazıp söylemenin mümkün olduğu bir duruma gelindiğini söylemektedirler. Gerçekte ise insan, güvenilirliğinden emin olmadığı, provokasyonlara düşebileceği kadar dolambaçlı yollara başvurarak gerçeği aramak zorundadır. Şimdi, pek çok insan suçlamalarla karşılaşmaktadır. Bu gibilerin bazıları, uygar bir devlette özgür basının yaptığı işlevi, kendi başına yapmaya kalkıştığı için hapsi boylamaktadır.

Biz böyle bir durumu kabul edemeyiz. Sessiz kalmak niyetinde de değiliz. Bu nedenle, Cumhuriyetin yasama organlarına, Federal ve Milli Yönetimlere ve Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi'ne bu tarzda başvuruyor, bize hiç de yabancı olmayan misillemeleri de göze alarak, aşağıdaki görüşlerimizi bir bildirge şeklinde sunuyoruz:

1. Bir yıl önce olanları reddediyoruz. Bunlar uluslararası hukuku çiğniyor, sosyalizm adını lekeliyor, en yalın dürüstlük ilkelerini ayaklar altına alıyor. Biz, uluslararası antlaşmalara uyulmasından yanayız. Kaldı ki, sosyalist devletler birbirlerinin egemenliklerini özellikle titizlikle korumlıdırlar. Sosyalist devlet yönetimlerinin, tüm dünyaya, yanlış anlama ve ihtilafların daha olgun çözüm yollarını göstermelerini istiyoruz. Ülkemizde Sovyet birliklerinin bulunmasını rahatsız edici bir durum, dostça ilişkilerin yeniden kurulmasının engeli olarak gö-

rüyoruz. Yüksek devlet orglanlarının, bu birliklerin geri çekilmesi için hemen müzakelere girişmelerini talep ediyoruz.

2. Tehditler karşısında sürekli geri adım atma siyasetini kabul etmiyoruz. Dıştan müdahalenin sonuçlarını; Nisan 1969'dan sonra bürokratik yönetim biçiminin pekiştirilmesini; Devlet, Parti ve ekonomi aygıtlarında temizlik yapılmasını, buralara daha az yetenekli, ama daha kapıkulu kimselerin ya da halkın güvenini yitirmiş kimselerin getirilmesini özellikle reddediyoruz. Yasalara tamamen uygun gönüllü örgütlerinin kapatılmasını, bazı örgütleri bölmeye yönelik girişimleri protesto ediyoruz. Kültür Kuruluşlarını Eşdüzenleme Komitesi'nin sudan nedenlerle kapatılmasını kınıyoruz. Üniversite öğrencilerinin sorunlarına dayatmacı müdahaleyi reddediyoruz.

3. Bizi, kendi ulusuna da, dünyaya da seslenmesine olanak vermeyerek, mutsuz uluslar arasına katan sansürü nefretle kınıyoruz. Bu sansür bizi yüz yıl geriye götürmüştür. Görüş ve haber değiştokuşunu engellemektedir. Her şeyden haberi olan bir kamuoyunun oluşmasını önlemekte; sudan şeylerin okunmasını teşvik etmekte, iktidarın denetlenmesini imkânsız hale getirmektedir. Bu sansür, yetersiz görevlileri koruyor, birçok siyasi ahlaksızlığa meydanı boş bırakıyor. Böyle bir sansür sanatı ve öğrenimi, devletin dış görünümündeki süsler olarak hoş görüyor, bunların iktidarın tam kapıkulları haline getirilmesi yolunda bir adımı ifade ediyor.

4. Güvenlik örgütü, sivil organların, özellikle de yasama organlarının etkili ve somut denetimi altına alınmadıkça, gelecekte hukuka saygı gösterileceği ve 1950'lerin kurumlaşmış cürümlerinin yinelenmeyeceği yolundaki hiçbir güvenceye inanamayız. Tam tersine, hukuku çiğneyen kimselere karşı yasal yaptırımların zayıfladığını veya artık hiç uygulanmadığını bu gibilerin görevlerinde kaldıklarını ve eleştirilmez bir duruma geldiklerini görüyoruz. İnsan Hakları Derneği'nin kapatılmasını kötü bir işaret olarak algılıyoruz. Temel ve siyasi haklara ilişkin anlaşmaların onanmasını ve geciktirilmeden yürürlüğe sokulmasını istiyoruz.

5. Komünist Partisi'nin bir iktidar organı işlevi görmesi-

ni, halka karşı sorumlu olan bütün diğer kuruluşların üstüne çıkarılmasını kabul etmiyoruz. Parti üyeliği kategorisinin, yurttaşlık kategorisinin üstüne çıkarılması, iğrenç ve nefret edilecek bir şeydir. Komünist Partisi, topluma önderlik işlevini, ancak toplumun başta gelen özlemlerini yetkinlikle gerçekleştirerek güven kazanmak suretiyle hak etmelidir; bunda ısrar ediyoruz. Milli Cephe içinde siyasi partiler arasındaki ilişkiler, ancak ortaklık ilişkileri olabilir. Çoğunluğu oluşturan komünist-olmayanlar hiçbir etkide bulunamayacakları koşullar içinde yaşamak zorunda değildirler. Parti'yi çarpıtanlardan kurtarmak için uğraş vermiş, baş görevini «insan yüzlü sosyalizm»e hizmet etmekte görmüş olan[lara]... saygı duyuyoruz. Geçen yıl toplanan On Dördüncü Parti Kongresi'nin yasallığı üstünde direnenleri destekliyoruz.

6. Çekoslovakya'nın iç işlerine yabancıların müdahalesi özellikle ekonomi alanında acı sonuçlar vermiştir. Bu konuda özgür tartışmalar bastırılmış, işçi konseylerini yasallaştırmaya yönelik yasa hazırlık çalışmaları engellenmiş, bu konseylerin kurulduğu yerlerde ise, faaliyetleri kösteklenmiştir. Ekonominin canlandırılmasını sağlayacak önlemler bir kez daha bastırılmıştır. Ekonomik ilişkilerin yeniden keyfi biçimde dayatılmakta olduğunu gözlemliyoruz. Artan bunalımın suçu, ekonomik reformu destekleyenlerin sırtına yüklenmiştir; oysa bu önlemlerin uygulanmadığı herkesce bilinmektedir. İşçiler kötü çalışma ahlakıyla, düşük iş verimiyle suçlanıyorlar. Oysa işçiler çalışıp çalışmamakta kararsızdırlar. Çünkü verecekleri emeğin sonuçları ya gözden kaybolup gidecek, ya da bir kısmı bir kez daha heba olacaktır. Bir kısmı ise, işçilerin içine sindiremedikleri amaçlarla kullanılacaktır. Kadrosu iyice kabarmış devlet yönetiminin ve sansür gibi bir cebir aygıtının; gizli polisin; en gerekli olan zamanda tek kurşun sıkmamış olan silahlı kuvvetlerin, hiçbir etkisi olmadığı apaçık. Ekonomik açıdan kâr getirmeyen propaganda makinesinin giderleri bu çalışmadan karşılanıyor. İşçilerin bu çalışması çeşitli kuruluşlarda çalışan bir sürü görevlinin yozlaşmasına yarıyor. İşçiler daha bir yıl önce, çıkış yolunun karşısına dikilmiş olan insanlar koltuklarında yan gelip otursunlar diye niçin didinip dursunlar? Da-

ha fazla paranın kendilerine bir yararı olmuyorsa, niçin çalışsınlar? Bu davranışı anlaşılır buluyoruz. Bundan böyle insanlar, çalışmalarının anlam ve amacını bilmek, hergün iyi bir işyönetimi altında oldukları güvenini duymak istiyorlar; ekonomik sorunlarda, gerek kendi çalıştıkları düzeyde, gerekse genelinde yönetim düzeyinde, kendi düşüncelerini dile getirmek gereksinimini duyuyorlar. Yüzüstü bırakılan, ya da berbat edilen bir iş için birbirimizi kıyasıya cezalandırıyoruz. Oysa bunlar bizim elimizden çıkmamış, üstelik bizim düzeltebileceğimiz işlerdir. Bizim görüşümüze göre, güven ve saygı duyulan müdürlerin, bilim adamlarının ve görevlilerin bulunduğu yerlerde çalışanlar, bu gibi kimselere daha iyi çalışarak ve daha disiplinli davranarak her bakımdan destek olmalıdırlar. Buna karşılık, beceriksiz iş patronlarının ve zorla işbaşına getirilmiş kişilerin yanında çalışmayı dayanılmaz buluyoruz. Anlaşmazlıklar, topluma karşın değil, bu gibi kimselerin işbaşından uzaklaştırılmasıyla çözülebilir. Bunu yasal yollardan sağlamak da sendikaların hakkıdır. Bu nedenle biz, bir sosyalist işletmeler yasasının acil olarak çıkarılmasını talep ediyoruz. Bu yasa, uzman kadro ve personele, devlet planına gerekli saygı gösterilmek kaydıyla, üretim konusunda karar alma yetkisini vermeli, tahsis ve yatırımlarda söz hakkı olmasını sağlamalıdır. Dünya Sendikalar Federasyonu Anatüzüğü'nde yer alan sendikal hakların uygulanmasını talep ediyoruz. Madem ki işçilerin sınıf çıkarlarından söz ediliyor, o halde onların sınıfsal çıkarları işte bu haklardır ve bunlar herkesin çıkarına uygundur.

7. Milli komiteler, özellikle de yasama organı seçimlerinin ertelenmesini kabul etmiyoruz. Çünkü bu geciktirme, olağanüstü duruma benzer koşulları sürdürme anlamına geliyor. Seçimlerin sosyalist demokrasiyi güçlendirecek bir seçim yasası uyarınca yapılmasını istiyoruz. Bu yasa, aday belirleme komitelerine yurttaşların kendi adaylarını sokma hakkını, aynı şekilde üyeleri görevden alma yöntemini somut olarak içermelidir. Eski yöntemler uyarınca yapılan hiçbir seçimi kabul etmiyoruz. Böyle seçimlere katılmayacağız.

8. Çekoslovakya Komünist Partisi'nin geçen yılki Eylem Programı'nda yeralan kapsamlı reform programından ve dev-

letin federalleştirilmesinin başarılmış olmasından memnunuz. Biz Slovak ulusunun refahını isteriz. Yarışmadan ve ekonomilerimizin birbirini tamamlamasından yanayız. Aramızda çatışma ve kuşku yaratılmasına, sahip olduğumuz pek az şey üzerinde hasis çekişmeye karşıyız. Önemli olan gelecektir. Burada da federalizasyonun, iktidarın karar organında, Çekoslovakya KP Merkez Komitesi'nde durdurulmuş bulunduğunu fark ediyoruz. Biz gerçek federalleşmeden yanayız. İktidarını yürütmede federalleşmeye ihtiyaç duymayan küçük bir grubun, uluslarımız konusunda aldığı kararları salt biçimsel olarak onaylattığı günlere dönülmemelidir.

9. Halkın gözünü korkutmak için, sansürün eleştirel tartışmayı yasakladığı, devlet organlarının ve kamu örgütlerinin kuruluşuna kabaca müdahalelerde bulunulduğu, satılmış kalemşör takımının üçüncü sınıf gazetelerde beterin beterinin geleceği havasını yaydığı bir durumda, biz, İmparator ve Devletle aynı düşüncede olmama hakkının, insanoğlunun çağlardan beri gelen, eski doğal hakkı olduğunu açık açık söylüyoruz. Bugün aydın düşünüşlü monarşiler bile bundan yapıcı bir güç olarak nasıl yararlanılacağını biliyorlar. Bu sorunun burada nasıl çözüleceğini işte bu yüzden soruyoruz. Ve bu sorun çözülünceye kadar da muhalefet hakkımızı saklı tutuyoruz. Bu hakkımızı, aklımıza ve insanlık vicdanımıza ters düşen, sosyalist demokrasi ve hümanizm uğrunda uğraş veren yurttaşlar olarak inançlarımıza karşı düşen, ülkemizin iyi gelenekleriyle çatışan her şeye karşı çıkarak kullanacağız. İllegal yöntemlere başvurmak niyetinde değiliz. Ama, haklarımızı savunmak için bugüne kadar varolmuş tüm araçlardan yararlanacağız. Kamu örgütlerinin çeşitli bölümleri arasında yatay ilişkileri sürdürmeye çalışacağız. Uluslararası ilişkilerde kuvvete başvurulmasını nasıl reddediyorsak, iç siyasi çatışmalarda da kuvvet kullanılmasını aynı şekilde reddediyoruz. Bu nedenle normal koşullarda görevden alınmış olmaları gereken görevlilere muhalefetimizi, onları görmeyerek, duymayarak, onlarla karşı karşıya gelmeyerek, onların hizmetlerinden yararlanmayark gösteriyoruz. Siyasi görüşleri yüzünden baskı gören kimselerle dayanışmamızı dile getiriyoruz.

10. Buna karşılık, bizim programımız inkâr değildir. En kötü durumlarda da yaşam devam etmek zorundadır. Hiçbir baskının düşünceyi tümüyle susturamayacağı, çalışmayı tümüyle öldüremeyeceği inancındayız. Her yurttaşın elinden gelenin en iyisini, her şeyden önce de kendi işini iyi yapmasından yanayız; özellikle yurttaşlara hizmet götüren, örneğin dağıtım, ulaştırma, sağlık hizmeti, eğitim, suçu önleme hizmeti vb. gibi işlerde çalışanlar işlerini çok iyi yapmalıdırlar. Araştırma ve kültür alanlarında çalışanlar, çalışmalarını hiçbir zaman durduramazlar. Yeni yeni yapıtlar ortaya çıkmaya devam edecek, mesleki ilişkiler kurulacaktır. Gençler okuyacak, hem de yalnız öğrenmelerine izin verildiği ve zorunlu oldukları kadarını değil, diledikleri kadarını öğreneceklerdir. Olgun bir ulus, siyasi bakımdan özgür bulunmasa da, yaşam üslubunu, yaşam felsefesini, kendi özniteliklerini siyasi olmayan pratik edimlerle ortaya koyarak kendini savunabilir. Örneğin, zor da olsa, evlerimize ve toplu yaşadığımız yerlere çeki-düzen verebilir, yaşadığımız ve çalıştığımız yöreyi daha sağlıklı hale getirebiliriz; ekonomik kayıpları azaltabilir, elimizde olanla idare edebiliriz. Eğlendirmek istemediğimiz kimselerin istedikleri gibi değil, kendi gönlümüzce eğlenebiliriz. Hobilerimizi, meraklarımızı artırıp geliştirebiliriz. Durumumuzu kendi başımıza değiştiremeyeceğimizi biliyoruz; çünkü arkasında kendi hareketi olan dünya çapında bir merkez ya da bir esas güç değiliz. Zaman olur, ilerlemeye devam etmek zaman olur yalnızca elde olanla yetinmek gerekir. İlerlemenin durdurulamayacağı inancıyla, biz de bunu yapmaya çaba göstereceğiz.

Özetlersek, olağan önsel suçlamaları ve kötülemeleri reddediyoruz. Bunları zaten bekliyoruz. Biz, oportünist değiliz. Oportünist olanlar, her zaman olduğu gibi, esen rüzgâra göre nasıl hareket edileceğini bilenler ve şimdi güçlünün arkasına sığınmış bulunanlardır. Biz devlet aleyhinde tek bir laf etmiyoruz. Kendilerine saldırıldığı hissinde olanlardan hiçbiri kendilerini devletin yerine koyamazlar. Biz devlet örgütlerini dağıtmak girişiminde de bulunmuyoruz. Tam tersine, bu örgütlerin Anayasa'ya uygun işlev görmelerini istiyoruz. Parti aleyhtarı düşünceler de taşımıyoruz. Bunun böyle olduğunu Parti

içinde yapılacak özgür tartışmalar kanıtlayacaktır. Biz, sosyalizm aleyhtarı da değiliz. İlerlemiş bir ülkede gerçekleştirilebilecek bir sosyalizme ilgi duyuyoruz. Sosyalizmi, aklı kıt birkaç dogmatiğin, iktidar hırslısı kariyeristin ve ahlaksız kabadayının bulaştırdığı iğrençliklerden arındırmaya çalışıyoruz. Sovyetler Birliği'nin kendi sorunları sözkonusu olduğu sürece, Sovyet aleyhtarı bir tutum almamıza da hiçbir neden yoktur. Biz, yalnızca başka devletlerin egemenliklerine kabaca müdahale edilmesine karşıyız. Sovyet halkının başarısını istiyoruz. Uluslararası silahsızlanma, anlaşmazlıkların barışçı yollardan çözümü ve askeri blokların dağıtılması için giriştikleri çabalarda dünyanın demokratik ve sosyalist güçlerini desteklemeye devam edeceğiz.

Bu görüşlerimizi, Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti Federal Meclisi'ne, Çek Milli Konseyi'ne, Federal ve Milli Hükümet'lere, Çekoslovakya Komünist Partisi Merkez Komitesi'nin bilgilerine arzediyoruz.

Prag, 21 Ağustos 1969

28 EKİM 1970 MANİFESTOSU

28 Ekimin, Çek ve Slovak tarihlerinde özel bir yeri vardır. 28 Ekim 1918'de Çekoslovak Cumhuriyeti kurulmuş; Çekoslovak halkı, Habsburg monarşisine üç yüz yıllık bir bağımlılıktan sonra milli bağımsızlığını kazanmıştır. 28 Ekim 1945'te ise, yönetim, ağır sanayi ve madenlerin, büyük toprakların ve bankaların kamulaştırılması kararını almış, böylece sosyalist düzenin temelini atmıştır. 28 Ekim 1968'de, Çeklere ve Slovaklara eşit haklar verilmesini öngören önlem, Cumhuriyetin federalize edilmesi kararı ilan edilmiştir.

Muhalefet içindeki çeşitli bölge, grup ve değişik eğilimlerin temsilcilerinin, Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi Manifestosu'*nu yayınlamak üzere seçtikleri tarih de bu oldu. Bu Manifesto, broşür biçiminde bütün ülkeye dağıtılmıştı. Bu belge, sosyalist muhalefetin daha sonra başka belgelerle geliştireceği temel bildirisini oluşturur. Bu belgede Slovakya temsil edilmemiştir. Federalizasyon konusunda, gerçekte ise Husak konusunda beslenen bazı yersiz hayaller nedeniyle Slovakya'da sosyalist muhalefet hareketinin geç başlamış olması buna neden olmuştu.*

1970'te bir dönüm noktasına gelinmişti; iki yıllık işgal ve Husak rejimi, 1968 reformlarından bir şeyler kurtarılabileceği, hatta Çekoslovakya'da bir «kadarizasyon» hareketi konusundaki umutların yersiz olduğunu iyice kanıtlamıştı. Milyonlarca «denenmiş» üyenin, işgal rejimi destekçileriyle bir tutulduğu anlamına gelmese de, Parti içinde muhalefet olanaksız hale gelmişti. Bu, günün birinde Parti'de yeni yeni bunalımların yoğunlaşabileceği çatışmalardan önderliğin artık arınmış olduğu anlamına da gelmiyordu.

Rejim, oturduğu dar temele karşın artık Parti ve Devlet aygıtını, polisi ve silahlı kuvvetleri sıkı bir denetim altına alabilmişti; bunun yanında da bütün ülkede konumlanmış bulunan Sovyet işgal ordusuna dayanıyordu.

Halkın işgale direnişi oldukça büyük olduğu halde, bu direniş örgütsüzdü. Esas olarak spor karşılaşmalarında ve kültürel olaylarda; basını, radyoyu ve televizyonu boykotla, işe gitmemelerle vb. dışavuruluyordu. Ayrıca, bu eylemlerin milliyetçi patlamalara dönüşerek yozlaşması ve yetkili güçlere giriştikleri baskı önlemlerini yoğunlaştırmak için yeni bahaneler verme tehlikesi de vardı.

Bu durumda, Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi'*nin doğuşu yeni bir sayfayı açtı. Artık muhalefet, örgütsel bir biçim kazanmış, eşgüdümü sağlamış, çeşitli grup ve eğilimlerin birleşik eylemine temel olacak ortak bir program oluşturmuştu. Çeşitli eğilimlere açık olmakla beraber, çerçevesi kesin bir sosyalist siyasi platformu temsil ediyordu. Burada sözkonusu olan, sosyalist sistemin kendine değil, yalnızca bürokratik, merkeziyetçi, polis devletçi ve Stalinist niteliğine muhalefettir.*

Çekoslovakya Yurttaşları!

Bohemia ve Moravia temsilcileri geçenlerde Prag'da bir araya geldiler. Bu temsilciler, 1968 ve 1969'da geniş halk kitlelerinden destek gören tutum ve düşünceleri bir kez daha doğruladılar. O zaman halkın bu desteği büyük bir oy birliği ile açığa vurulmuştu ve bugün de Çekoslovakya halkının zihninde

belki değişik ve üstü kapalı bir biçimde, ama resmi propagandaya ve insanların işlerinin başındayken takınmak zorunda oldukları resmi tutuma rağmen canlılığını korumaktadır.

1968'de halkımızın büyük çoğunluğu, toplumumuzun, sosyalizme gerçek anlamını kazandırma uğraşı içinde olmasını sevinçle karşılamıştı. Özgürlüğü demokrasi ile birleştirmek, sosyalizmin burjuva tanımlarını ve Stalinist yorumlarını aşan bir anlayışı hedeflemek, tüm yurttaşlara yasal hak ve özgürlükler getiren, içinde herkesin haklı yerini bulacağı ve mutluluğa dayalı bir yaşam içinde ideallerini zenginleştirebileceği siyasi ve sosyal sistemi yaratacak bütünsel temel haklar yapısını oluşturmak uğraşıydı bu. İnsanoğlunu hem Doğu'nun hem de Batı'nın bir hastalığı olan yabancılaşma duygusundan kurtaramayan bürokratik ve gulaş sosyalizmi tiplerini reddediyoruz. Bugün Çekoslovakya'da iktidarda olanlar, edim ve eylemleriyle, sosyalizmin amaçladığı idealleri gözardı etmişlerdir. Onlar sosyalist terminolojiyi bürokratik diktatörlüğün kılıfı olarak kullanıyorlar.

Böyle bir rejime karşı bir direnme hareketi örgütlemek gerekmez. Hareket zaten vardır, var olmaya da devam edecektir; bu herkesin görebileceği bir şeydir. Bu hareket, kentlerde ve köylerde binlerce işçi, bir zamanlar Partili olan veya hâlâ Parti içinde bulunan Çekoslovakya Komünist Partisi üyeleri, Milli Cephe içindeki diğer siyasi partilerin üyeleri, hiçbir partiye üye olmayan insanlar, fabrikalarda, gençlik örgütlerinde, kitle iletişim organlarında, serbest mesleklerde, ordu ve Devlet Güvenlik Örgütü içinde çalışan insanlar ve şimdiki rejimin görevlerinden uzaklaştırdığı on binlerce insan tarafından desteklenmektedir.

Ağustos 1968 istilasından sonra, kovuşturulma ve işten atılma korkusuyla, ya da Ocak-sonrası siyasetlerinin idealleri uğrunda mücadeleye devam edebilmek için, Çekoslavakya'yı terk ederek başka ülkelere geçici olarak sığınan ve bu ortak ideale ihanet etmeyi reddeden yurttaşlar da bu harekete mensupturlar. Onların hain olarak damgalanmasını reddediyoruz! Onlar kendi özgür iradelerinin dışında, yüzyıllardır başkaları tarafından açılmış bir yolu seçmişlerdir.

Ülkemizin içinde bulunduğu gerçek durum açıktır: tarihimizin başka herhangi bir dönemiyle kıyaslanamayacak bir siyasi, ekonomik ve moral bunalımla karşı karşıyayız.

Siyasi bakımdan haklarımız elimizden alınmıştır. Şimdiki rejimin izlediği kapıkulu siyaset, doğrudan doğruya uluslarımızın geleceğini ve devlet varlığımızı tehlikeye düşürmektedir. Aksi yoldaki demeçlere ve bazı görevlilerimizin boşuna çabalarına rağmen, en iyi insanlarımız bütün çalışma ve bilim alanlarından temizlenmektedir. Rejim, bilim kurumlarımızı yok etmektedir; kültürümüzü suskunluğa itmektedir. Sendikalarımıza, gençlik örgütlerimize, kadın kuruluşlarımıza pranga vurmuştur. İşçi konseyleri fikrini yok etmiştir. Ekonomik yapının tümünü eski merkeziyetçi sisteme geri döndürmektedir; oysa bu sistemin başarısız olduğu pek çok defa ortaya çıkmıştır. Şimdiki rejim, çabalarında Çekoslovak halkı ya da Çekoslovak aydınlarının çok gerekli olan coşkularıyla desteklenmiyor. Oysa 1950'lerde onlar, devlet planının ya da o planı tasarlayanların ve yetkililerin yetersizliklerini, planı düzelterek telafi etmeyi başarmışlardı. Bugünkü rejim, ekonomisini ve bilimsel kuruluşları tüm kalifiye uzman ve görevlilerden temizlemekte olduğu bir zamanda, kalkıp bilimsel ve teknolojik devrimden söz ediyor.

Devlet organlarına, sosyal, ekonomik ve yönetsel mevkilere bugün, eskiden var olan değerleri yok etmekten başka bir şey becerememiş kişiler, polise muhbirlik yapan kimseler aday gösteriliyor. Bugünkü rejimin gerçekte zayıf olan faal kesimi kendini, tüm çözümleri yalnızca kendi getirebilecek, ülkeyi şimdilik bunalımından yalnızca kendi çıkarabilecek elit sınıf sayıyor. Bu sözümona elit, en ilkel türde siyasi, ekonomik ve ideolojik bir diktatörlüğü zorla dayatıyor. Bu diktatörlük kültür alanında da hüküm sürüyor.

Böyle bir gelişme, Çekoslovakya halkı için bir tehdit olmakla kalmıyor. Çekoslovakya Komünist Partisi'nin şimdiki önderliği ve Çekoslovak yönetimi tarafından izlenmekte olan bu siyasi çizgi, tüm Doğu blokunun ilerlemesini de ciddi bir şekilde önlüyor. Ülkemizi istila etmek için üstümüze ordularını gönderen beş devletin beşinin de kendi ilerlemelerine hız ve-

recek yöntem ve araçları kendileri bulmaya, ya da en azından kendilerini ekonomik ve siyasi bir kaosa götüren gelişmeyi frenlemeye uğraştıkları bir sırada biz, ilkel türde bir diktatörlüğü kabule zorlanmaktayız. Kaldı ki biz sosyalist devletlerdeki ilerici grup ve hareketlerin liberalleştirme mücadelesine burada değinmiyoruz bile. Onlar da yapısal reformlar ve en başta da Stalinist sosyalizm modelini devirmelerine yardım edecek demokratik reform talepleriyle öne çıkıyorlar.

Çekoslovakya Yurttaşları Sosyalist Hareketi, sosyalist ve demokratik, bağımsız ve özgür bir Çekoslovakya için, iç ve dış siyasetinin denetimini tam olarak kendi elinde tutan, tam egemen bir Çekoslovakya için mücadele edenlerin başında bulunuyor. Kalkınma ve ilerlemenin, yurttaşlarının ideal ve özlemlerini gerçekleştirmenin kendine özgü yol ve araçlarını bulmasına izin verilecek bir Çekoslovakya için mücadele ediyor. Hedeflerimizi bir bildiri halinde sunmak için 28 Ekim tarihini rastgele seçmiş değiliz. 28 Ekim, Çeklerin ve Slokların tek bir devlet halinde birleşmelerini simgeler. Yıllarca sonra gene bugündür ki, zengin kapitalistlere ve toprak sahiplerine ait olan tekeller kamulaştırılmıştır. Gene 28 Ekim, adil bir politik yapının kurulmasını, iki ulus, Çeklerle Slovakların eşit haklarla ittifakını simgeler.

Çekoslovak devletinin varlığı, geçmişte daima başka devletlerinkine bağlı görülmüştür. Geçmişte ülkenin dış politikasında da bu fikir propaganda edilmiştir. Uluslarımızın ve devletimizin varlığı daima, bütün dünya üzerindeki tek tek devletler arasında daha iyi ilişkilerin kurulmasına, özellikle Avrupa'da uluslararası gerginliklerin, karşılıklı işbirliği ve tam egemenlik temelinde yumuşatılmasına bağlı olacaktır.

Avrupa'da şu anda en büyük siyasi sorun, iki Alman devleti sorunudur. Bu sorun, ancak onları, karşılıklı ilişkilerini kendileri kararlaştıran, bağımsız, egemen iki devlet olarak tanımakla çözüme bağlanabilir. En son politik gelişmeler, özellikle de Sovyet-Batı Alman anlaşması 1968'deki dış politikamızın doğru olduğunu kanıtlamıştır. Batı Almanya'nın yalnızca intikamcı güçlerin beşiği olmadığı, Çekoslovakya-Batı Almanya anlaşmasının imzalanmasıyla Çekoslovakya'nın, temel ilkeleri-

nin hiçbirinden vazgeçmek zorunda kalmadan iki ülke arasında ilişkilerin kurulabileceği yolundaki inancımızı sürdürüyoruz. Böyle bir anlayış ve iki ülke arasında diplomatik ilişkilerin kurulması Avrupa sahnesinde gerginliğin azalmasına büyük ölçüde katkıda bulunacak ve bütün Avrupa üzerinde gerçek barışın kurulması yolunda hayati bir adım olacaktır. Çünkü, bu iki ülke arasındaki sınırlar aynı zamanda iki ayrı blokun sınırını da oluşturmaktadır.

Sovyetler Birliği ile ilişkilerimiz hayati önem taşıyan bir sorundur. Sovyetler Birliği en güçlü komşumuzdur ve bir dünya devletidir. Bugün herkesin açıkça bildiği nedenlerle halkımızın çoğunluğu tarafından Sovyetler Birliği'ne karşı beslenen anlayışsız, olumsuz, kimi zaman nefrete varan tutumların üstesinden gelmek gereklidir.

Çekoslovakya, Sovyet halkı, ya da Sovyetler Birliği ulusları tarafından işgal edilmemiştir. Ne var ki, şimdiki durum bizim tarafımızdan da yaratılmamıştır ve bu durumu biz kendi başımıza düzeltemeyiz. Şimdiki ya da gelecekteki SSCB önderliği, 21 Ağustos 1968'in ve yarattığı sonuçların reddedilmesi gerektiğini kabul ettiği takdirde, ancak Sovyetler Birliği'ni kendi egemenliği için bir tehlike olarak görmeyen bir komşunun, karşılıklı saygı ve ittifaka önem veren bir komşunun değerli olduğunu kavradığı takdirde bu durum değişebilir. Sovyetler Birliği'ne her zaman şunu anlatmaya devam edeceğiz: özgürlük ve iyi ilişkiler başka ülkelere askeri güçle ve geçmişleri karanlık vasat insanlar aracılığıyla daytılmaz. Böyle ilişkiler ancak başka ülkelerle eşitlik temelinde kurulur, egemen ve gerçekten özgür bir halkla gerçekleştirilebilir. Böyle bir halkın, bu gibi dostluk ilişkilerinin ve ittifaklarının kurulmasından başka amaçları olmaz ve bunlara ihtiyacı yoktur. Enternasyonalizm, bir ya da bir grup ülkenin, bir başka ülkeye silahlı kuvvetlerini göndermesi anlamına gelmez. Enternasyonalizm eşitlik ve bu eşitliğe dayalı ittifaklar demektir. Modern, ilerisini gören devletlerin, sosyalist devletlerin birleşmesi, hareketlerin, siyasi partilerin, istisnasız bütün bunların birleşmesi amacını ifade eder. Eğer dünyada ilerici unsurların parçalanıp durmasının devam etmesi istenmiyorsa yeni bir tip enternasyonalizme, fark-

lı fikir ve tutumların birliğine doğru ilerlemek gerekir. Fikirlerini başkalarına zor yoluyla kabul ettirenler ilerlemenin taşıyıcısı olamazlar.

Bugün Avrupa'daki siyasi konumlanmaya, hâlâ, iki dünya bloku arasında savaş sonrası oluşan bölünme damgasını basmaktadır. Her iki dünya devleti de bu statükoya saygı göstermektedir. Bu doğal olmayan ve tehlikeli kuvvet blokları siyaseti, Varşova ve Kuzey Atlantik Paktları devletlerinin bir araya gelerek bağlantısız ülkelerle birlikte ortak bir hareket planı üstünde anlaşmaları halinde ortadan kaldırılabilir. Çekoslovakya'nın dış politikası bu ilkeye dayanmalı, saldırmazlık ve kuvvete başvurmama ilkesi üzerinde iki ve daha çok yanlı anlaşmaları; nükleer silahlardan arınmış bölgeler, silahları sınırlanmış bölgeler, özellikle de iki kuvvet bloku arasındaki sınır alanlarında silah kullanmanın tamamen yasaklandığı bölgeler kurulmasını; başka ülkelerin topraklarından bütün yabancı askeri birliklerin çekilmesini öngören anlaşmaların imzalanmasını ve bu amaca götürecek her türlü önlemi desteklemelidir.

Bu tür anlaşmaların hâlâ hazırlık aşamasında olduğu yahutda henüz böyle anlaşmaların bulunmadığı bir durumda, Çekoslovakya ancak var olan statükoyu kabul edebilir ve bütün devletlerin etkin insiyatifini gerektiren bu durumda Çekoslovakya'nın dış siyaseti pratikte var olmayan bir şey olarak kalır.

Çekoslovakya'da bugünkü rejim halka, 1968'de bizim amacımızın sosyalizmi devirip kapitalizmi yeniden kurmak, Çekoslovakya'yı Batı Avrupa askeri blokuna bağlamak olduğunu kanıtlama çabasındadır. Bu amaçla savurduğu bütün yalanlar ve çarpıtılmış bilgiler, olsa olsa, onların kötü niyetlerini açığa vurur. Aynı zamanda kapitalizmin alternatifinin yalnızca bürokratık sosyalizm biçimi olmayıp daha başka modern sosyalizm biçimleri olduğunu anlamaktaki yetersizliklerini de ortaya koyar. Batı Avrupa'daki komünist partilerinin hiçbiri monolitik bir sosyalizm tipini kabul etmemektedirler. Onlar, çoğulcu bir sistemden, tam özerkliğe sahip farklı çıkar gruplarının hiç kimsenin icazeti altında olmayan siyasi ortaklığından yanadırlar.

Sanayimizin kamulaştırılması tarihimizin önemli bir kur-

tuluş adımıydı. Ne var ki daha sonra, kamulaştırılmış mülkiyetin ulusa değil, devlet aygıtına ait olduğu ortaya çıktı. Bu, işçilerin değil, devlet bürokratlarının mülkiyetiydi. Bir halk hükümetini değil, bürokratik bir rejimi finanse etmeye yarıyordu.

Amacımız, halkın gerçek hak sahibi olması için mücadele etmektir. Halkın malı halkın kendi yönetimine, halk tarafından seçilmiş işçi konseylerine geri verilecektir. Buna karşılık devlet, halkın gerçek temsilcisi olarak, toplumun çıkarlarını dolaysız bir fiat denetim sistemi, yatırım, kur ve vergi politikaları aracılığıyla gerçekleştirecektir.

28 Ekim 1918'de bağımsız Çekoslovakya'nın kurulmasıyla Çeklerle Slovakların eşit statüsü sağlam bir şekilde oluşturulmuştur. Bu yeni düzenlemeye gerek Çekler gerekse Slovaklar çok değer verdiler. Şu anda iki ulusu birbirine bağlayan federal yapı Çekoslovakya KP'nin uygulamakta olduğu siyaset yüzünden büyük tehlike altına girmiştir. Stalinist model, talimat veren tek merkez esasına göre işlev yapar. Çekoslovakya KP'nin Ocak 1970'teki Merkez Komitesi Genel Kurulu'ndan sonra daha da belirginleşen merkeziyetçi eğilimler, ancak Parti'nin başında bulunan adamın iki ulusun eşitliği uğrundaki uzun mücadelesiyle tanınmış bir kimse olması nedeniyle dışavurmamıştır. Ne var ki, Çekoslovakya'nın siyasetleri ne Prag ne de Bratislava'da belirlendiği için, federasyon anlamını yitirmektedir.

Mücadelemiz politik ve olumlu bir mücadeledir. Bu mücadelenin yöntemlerinde kuvvete başvurma ya da sabotaj yoktur. Resmi propagandacıların yapmamızı istedikleri gibi yapmıyor, «işler ne kadar kötüye giderse bizim için o kadar iyidir» sloganını propaganda etmiyoruz. İşimizi çoğu zaman coşku içinde ve insiyatif ruhuyla yapıyoruz. Çabalarımıza yalnızca mesleki onurumuz ve beşeri vicdanımız yön gösteriyor; ancak son kertede maddi çıkardan etkileniyoruz. İşi kasten yavaşlatmak ya da ekonomik süreci sabote etmek bizi şimdiki durumdan çıkış yoluna götürmez. Ekonomik bunalımı çözeceği var sayılarak girişilecek histerik kampanyalar da sorunu çözmez. Şu anda asıl sorun nasıl çalıştığımız değil, çalışmamızın sonuçlarının ne olduğu, niçin uçup gittiğidir.

Ülkemiz son on yıldır ekonomik reform zorunluluğu ile karşı karşıyadır. 1968'de bu reformları gerçekleştirmeye yetecek vakti bulamamıştık. Oysa ondan bu yana bu gereksinme son derece artmış bulunuyor.

Amacımız yurttaşları bölmek değil, birleştirmektir. 1968 yılında o denli simgeleşmiş olan birlik, ülkemizde bütün insanlar arasında anlayış birliğinin mümkün olduğunu, bizi birleştiren şeylerin ayıran şeylerden çok daha fazla olduğunu tartışmasız bir biçimde göstermişti. Bu, öç alma değil, dürüst ve çalışkan her insanın mutlu olarak yaşayabilmesini sağlayacak koşulları yaratma sorunudur. Bizim kendileriyle anlaşamadığımız insanlar yalnızca küçük bir grup oluşturmaktadır. Bu ülkede herkesin dürüst ve özgür bir yaşam sürdürmesi için mücadele edeceğiz.

İnandıklarından vazgeçmemiş ve kendilerine söylenen bütün yalanları reddeden pekçok insan var. Bizim bir araya gelmemizi mümkün kılan kişiler de onların arasındandır. Pekçok kimse de, kendilerine ve ailelerine yaşama olanağı sağlamak için var olan koşullara uyum göstermişlerdir. Daha başkaları ise günümüzdeki bunalımdan ve sinik siyasetlerden bıkmışlardır. Kendi evlerine sığınmakta, kendi işlerinde, kendi aileleri için çalışmaktadırlar. Çünkü ellerinde kalan son değerler bunlardır. Oysa umutsuzluğa kapılmanın, duyarsızlaşmanın, sinisizmin, evlerinin mahremiyetine kaçıp sığınmanın tehlikeli bir şey olduğunun onlar da farkındadırlar. Böyle yapmakla, küçük, mütevazi bir hedefin bile kalmadığı bir durumun ortaya çıkmasında onların da payı oluyor; ideolojik ve ekonomik kaosu teşvik etmiş oluyorlar; entellektüel özentisi spekülasyonlarla çizilen aslı astarı olmayan şemalara dayanan, Çin-Sovyet sınır haritasına bakarak savrulan kehanetlere, parlamento lobilerinden sızan yığın yığın dedikoduya çanak tutmuş oluyorlar.

Ülkemizin modern tarihinden çıkarılacak bir ibret dersi de şudur: zor zamanlarda sorunlarımızın Avrupa ve dünyanın çok daha büyük çaptaki sorunlarına bağlı olarak çözülebileceğine ne kadar çok bel bağlarsak, dünyanın büyük devletleri tarafından yeni oluşturulmuş bazı yapıların o kadar pasif yansımaları haline geliriz. Çekoslovakya'nın geleceği, dünyanın gelecek-

teki gelişmesine sımsıkı bağlıdır. Bazı durumlardan yararlanmamıza, amaçlarımızı gerçekleştirmemize, elimize geçen her fırsatı kullanmamıza karar verecek olan bizleriz. Sadece ve sadece bizleriz.

Hiçbir Çekoslovak yurttaşı hiçbir eylemden dışlanamaz. Kuvvet politikasının tutsağı olma yenilgisine bir daha sürüklenmek istemiyorsak, bir önderliğin oluşmasını, ya da önderlerin ortaya çıkmasını beklemeyelim. Hoşgörülü olalım, ezilenlere yardım edelim; işleri kurtarılamayacak kadar berbat duruma getirmeyelim. Dayanışma bizim her zaman en güçlü silahımız olmuştur. Her kademede, her yerde, aileler içinde, işyerlerimizde, her, ama her yerde sürmekte olan mücadelede, tek tek her şey için mücadele edelim.

Bizler neyi istediğimizi iyi biliyoruz: sosyalist bir siyasi sistem istiyoruz. Bu da politik olan ve olmayan örgütler arasında eşitliğe dayalı ortaklığın var olduğu bir sistemdir; her iki toplulukta ve kurumlarda özyönetimin, kurum olarak yerleşmiş iktidar üzerinde denetimin, bütün temel özgürlüklerin, din özgürlüğünün, Çekoslavakya tarafından onanmış İnsan Hakları Bildirgesi'nde yer alan tüm özgürlüklerin var olduğu bir sistemdir.

Bugünkü Manifestomuz bugünkü mücadeleye katkıda bulunmayı amaçlıyor. Bu Manifestoyu mümkün her yolla dağıtalım. Kapsamlı bir eylem programı hazırlamaya girişelim. Böyle bir programın esası, 1968 Nisan Eylem Programı'dır. On Dördüncü Çekoslovakya KP Kongresi'ne sunulan belgelerdir; tüm iletişim araçlarında politik sistem, ekonomik reformlar, işçi konseyleri vb. nin yapısı üstüne yer alan tartışmalardır; bir zamanlar üzerinde hepimizin birleştiği konulardır. Bu fikirler hareketsizliğe bırakılmamalıdır. Tekrar tekrar ele alınmalı, var olan realitenin değişen yanlarıyla karşılaştırılmalıdır. Özel konuşmalarda ve kamuoyunda bunlara yeniden canlılık kazandırılmalıdır. Bugünkü rejim kendi Parti organlarını, işçi sendikalarını vb. yok edemez. Bu rejim sahte bir onay görünümü içinde bulunmak zorundadır. Bunun yalnızca sahte bir görünüm olduğunun, görevlileri değiştirmeye devam etse de Parti'nin bütün üyelerini kapı dışarı edemeyeceğinin farkındadır. Bu

rejim, halkla sonsuzluğa kadar yıkıcı bir savaşı sürdüremez. Kendi kendini yıkmak istemiyorsa, göstermelik bir yapıcı program oluşturmaya devam etmek zorundadır. İkide birde toplumun en iyi unsurlarını kitlesel bir ölçüde toplumdan temizleyemez. Bu ise herkese, kendi örgütü içinde, yok edilmesi mümkün olmayan idealleri yeniden yayma olanaklarını verir.

Şimdiki rejim, dehşet yayabilir. Ne var ki bu rejim, güvensizlik üzerine kurulmuş bir rejimdir. İnsanları bir neden olmadan tutuklar, çünkü günah keçilerine gereksinimi vardır. Onların suçlarını da kanıtlamak zorundadır. Oysa bu zordur. O yüzden de onları uzun süre hapiste tutar. Rejimin işine yarayabilecek tek bir suç iddiası yoktur. Tek silahı, güya doğruyu ilettiği varsayılan ama artık modası geçmiş laflardan ibarettir.

Politik sistemle toplumsal yapı arasındaki var olan bağların tümü 1967'de paramparça olduğu için, bugünkü rejim, Ocak-öncesi siyasetlerine bile dönemez. Bu rejim, 1968'in ideallerini ve olumlu değerlerini yıkmayı becermiştir, ama o idealler adına var olmaya devam etmek zorundadır. Kendisine bulabileceği daha iyi bir ilaç yoktur. Bu rejim, olumlu ve olumsuz değerler arasında bir ayrım yapabilecek bir durumda da değildir. Bu ayrımı yapacak olanlar bizleriz; ailelerimiz içinde, toplum düzeyinde, iş çevremizde, bütün devlet örgütlerinde ve devlet aygıtı içinde tam da bu idealler adına çalışmayı sürdürmek amacında olan bizleriz.

En sık dile getirilen sorunlardan biri, bizim, ülkemizin geleceği konusunda iyimser mi yoksa kötümser mi olduğumuzdur. Gramsci, iyimserliğin kişinin irade gücünden doğduğunu yazmıştı.

Eğer sosyalist, demokratik, bağımsız ve özgür bir devlette yaşamak istiyorsak, eğer kendi kaderimizi kendimiz belirlemek ve doğru sosyalizm modelini kendi koşullarımıza dayanarak kendimize özgü yolda aramak ve bu yolların ülkemize mutlu bir yaşam getirip getirmeyeceğini kendimiz karar verme hakkına sahip olmak istiyorsak, bunun gerçekleşeceğini kendi yaşam süremiz içinde göreceğimize inanmak istiyorsak derhal harekete geçmeliyiz.

Bugün sesimizi işte bu yüzden duyurmamız gerekiyor. Uluslararası olayların gelişimi, sosyalist kampta ve bizzat Sovyetler Birliği içindeki gelişmeler, Avrupa'da ve tüm dünyadaki gelişmeler, bugün hemen yararlanmamız gereken bir fırsatı daha önümüze getiriyor.

Bunu dikkatle okuyunuz, üzerinde düşününüz ve başkasına veriniz. Böyle yapmakla siz de harekete geçmiş olursunuz.

28 Ekim 1970

SOSYALİST MUHALEFETİN KISA EYLEM PROGRAMI

Bu program, Çekoslovak sosyalist muhalefetinin en ilginç belgelerinden biridir. Çekoslavak Yurttaşları Sosyalist Hareketi *28 Ekim 1970 Manifestosu'nun yayınlanmasından iki-üç ay sonra, Ocak-Şubat 1971'de kaleme alınmıştı. Bununla birlikte, bu programın, daha da geliştirilmesi amaçlanan ve üzerinde tartışılacak bir esas olduğunu belirtmek gerekir. Temmuz - Ağustos 1972 siyasi yargılamaları sırasında iddia makamı, bu belgenin değişik metinlerinden söz etmişti. Gerçekte bu metinler sosyalist muhalefet grupları içinde tartışılan metinlerdir. Ama bu, onun taşıdığı değeri hiçbir şekilde azaltmaz. Gerçekte bu belge, sosyalist ülkelerde-burada Çekoslovakya'daki özel koşullar bakımından-sosyalist muhalefetin strateji ve taktiklerini belirleme yolundaki ilk girişimdir.*

Bu belgeyi, muhalefetin siyasi mücadelesi bakımından, daha önce incelemiştik: burada onun yalnızca sosyalist *özniteliğini vurgulamak istiyoruz. Prag ve Brno hukuk mahkemeleri ve Husak propagandası bu belgeyi, «sosyalist sistemi adım adım tasfiye» ve «açıkça burjuva tipi bir demokrasi kurma» programı olarak karalamaya çalışmışlardır.* (Rude Pravo 16 Ağustos 1972). *Bu bakımdan belgenin sosyalist niteliğini özellikle belirtmemiz gerekiyor. Bu tür muhakemeler, Çekoslovakya'da*

ve daha başka yerlerde yalnızca tek bir sosyalizm modelinin var olabileceğini iddia edenler için tipiktir. Düşünülmesi mümkün ve geçerli tek modelin bu olduğunda ısrar eden bu gibi kimseler, farklı bir sosyalizm görüşüne sahip olma yolundaki her girişimi, otomatik olarak antisosyalist ve «karşıdevrimci» diye mahkûm ederler. Onlara göre, sosyalist toplumun temel ilkesi Komünist Partisi'nin önder rolüdür. Bunun yerine çoğulcu bir siyasal sistem koymak isteyen herkes bir sosyalizm düşmanı, «sınıf düşmanının ajanı»dır. Sözgelimi, sosyalist değişme uğrundaki ortak mücadelede, komünist partileriyle işbirliğine taraftar olan Fransız ve İtalyan sosyalistlerinin şöyle bir seçme yapmak durumunda kalmaları halinde gösterecekleri tepkiyi tahmin etmek zor değildir: ya Komünist Partisi'nin önder rolünü (yani iktidar tekelini) kabul edersin, ya da «sosyalizmin düşmanları» sınıfına girersin.

Okuyucu, Husak'ın propagandası hakkında kendi kendine yargıya varabilir: aynı makale düpedüz, kısa eylem programının, «Çekoslovakya'yı sosyalist ülkeler topluluğundan ayırmayı, onu tarafsızlığa *itmeyi ve dış siyasetini* doğrudan doğruya *Batı ülklerine bağlamayı amaçladığını, zaten Orta Avrupa dayanışması denen şeyin de bu olduğunu» ilan ediyordu. İşgal rejimi, bu belgeyi kendileri okuma hâkkından alıkonan* Rude Pravo *okuyucularına bu türden masalları yutturabilecek bir konumdadır. «Sosyalist tartışma»nın pek güzel bir örneği!*

Batılı okuyucunun Program'ın, Çekoslovak Sosyalist muhalefetinin deneyimini dünyanın diğer yerlerindeki sosyalist düşünceyle karşılaştırma gereksinmesini ele alan bölümü üzerinde dikkatle durması yararlı olur.

Burada, bu gibi konularla ilginen gruplara bir «Kısa Eylem Programı»nın ana çizgilerini sunuyoruz. İlgilenen gruplar derken, esas olarak, sosyalist muhalefetin program ve taktik sorunlarıyla «profesyonel olarak» ilgilenen kimseleri düşünüyoruz. Gerçekte bu çevre çok sıkı bir denetim altındadır. O yüzden de oldukça dardır. Taslağımız yayımlanmak amacıyla

kaleme alınmamıştır. Hatta bir iç («self-service») belge de değildir. Sosyalist muhalefet içindeki eğilimlerden birini yansıtan bir program belgesi olarak yurt dışında yayımlanmış olan *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi* 28 Ekim 1970 Manifestosu üzerinde, ilkin birkaç grup içinde yapılan tartışmaların özetidir. Bu da özellikle, taslağın taktik sorunlarını ele alan bölümü için söz konusudur. Özetleme çok yetersiz olup program ilkeleri ancak marjinal olarak işlenmiştir. Bu nedenle «Kısa Eylem Programı» gerçek anlamda bir siyasi program, hatta bir eylem programı olmaktan uzaktır. Belgeye böyle bir başlığın, «Kısa Eylem Programı» başlığının konmuş olmasının nedeni budur.

Kuşkusuz ki bu, sosyalist muhalefetin başından sonuna ayrıntılı bir şekilde hazırlanmış ve iyice belirlenmiş bir politik ve taktik programa ihtiyacı yoktur anlamına gelmez. Tam tersine, bu ihtiyaç daha şimdiden çok acil duruma gelmiştir. Bu belgeyi hazırlayıp tartışmaya sunma kararına varmamızın tek bir amacı vardı: temsili bir program önerebilecek ve gerçekten temsili bir güç olarak böyle bir programa destek olabilecek yol gösterici siyasi bir gücün oluşmasını sağlayacak koşulların olgunlaşmasını hızlandırmak.

Muhalefet güçlerinin atmaları gereken somut adımlar konusundaki tartışmaya temel oluşturacak bir çeşit «muhtıra» hazırlama kararının verilmesinden bu yana birçok hafta geçti. Bu arada birbiri ardından hızla Polonya olaylarına, Merkez Komitesi'nin Aralık Toplantısı'na ve mahut «Dersler»in yayımlanmasına, Parti Kongresi'nin toplanmasına, yurt içinde ve başka yerlerde muhalefet kampı içinde daha fazla hareketlenmeye tanık olduk. Bunların sonucu olarak ortaya çıkan değişiklikler görüş açımızı çok fazla etkilemiş olmasa da bir program belgesi hazırlamak zorlaşmıştır. Olayların gelişmesi, zorunlu acil adımları belirlemek için daha ayrıntılı düşünmeyi gerektiriyordu.

Dolayısıyla «Kısa Eylem Programı»nı esas olarak, önümüzdeki tartışmalara temel oluşturacak belge olarak düşünüyoruz. Böyle bir tartışmanın, muhalefet güçlerinin daha fazla toparlanmasına yol açması beklenebilir. Bunu unutmamakla birlikte, başlangıçta amaçladığımızdan daha fazla derinleşmiş bu-

lunuyoruz. Ocak ya da Şubat 1971'de, 28 Ekim 1970 Manifestosu üstünde yer alan tartışmalardan çıkanları kaydetmekle yetinmek de artık yeterli olmaz; çünkü 1971 sonbaharının karışık durumu, şimdi birçok bakımdan berraklaşmıştır. Muhalefetin ilerleme olanakları daha belirgin olarak ortaya çıkmış, en önemli olanı da yeni olanaklar doğmuştur.

I

Sosyalist muhalefetin gelecekteki eylemlerini tartışmak üzere bir araya gelmiş olan girişimci gruplar, zorunlu normalleştirme ve bürokrasiyi pekiştirme siyasetine radikal muhalefetten doğmuşlardı. Bu grupların bütünsel siyasi hedefleri doğal olarak bu kökenden gelir; yani onlar, var olan «bürokrat aygıtlar» sosyalizmine, sosyalist bir alternatif için çalışmaktadırlar. (*Çekoslavak Yurttaşları Sosyalist Hareketi* Manifestosu). Bu gruplar, 1968'de başlatılan ve hedefleri o yılın Nisan ayında yayımlanan Eylem Programı'nda dile getirilen ve sosyalizmin demokratik canlanışı hareketinin kaldığı yerden yola devam ederler. Bu da, Çekoslovak koşullarına uygun yeni bir demokratik sosyalizm modeli sorunudur.

Bununla birlikte, *örgütlü* bir güç olarak Ocak-sonrası hareketi dağılmıştır. Acı da olsa bu gerçeği, her gerçekçi siyasi düşünme sürecinin başlangıç noktası olarak kabul etmek gerekiyor. Ocak-sonrası hareketi, 1968-69'da sahip olduğu biçimiyle artık mevcut değildir. Ama yine de varlığından söz edilebilir. Bir anlamda da fiilen vardır. Fikirlerinin yaşamaya devam ettiğini söyleyebiliriz ve kuşkusuz bu doğrudur. Ama haklı olarak «Ocak-sonrası hareketi» adı verilmiş olan özgül ideolojik ve politik oluşum artık geçmişte kalmıştır. Bu gerçekliği gözardı etmek, gerçekler dünyasının iyice dışına çıkmak olur.

Bu olgu, hepsinden önce şu sorun üzerinde berraklaşmayı zorunlu kılıyor: gerçekte, günümüzün sosyalist muhalefetinin üzerinden yola çıkmayı düşündüğü temel nedir? Burada genel sosyalizm düşüncelerini tartışmak, bu gereksinmeye yanıt getirmez. Buna karşılık, demokratik sosyalizmin, «sosyalist demokrasi» ile özdeş olmadığını kavramak önemlidir. «Sosyalist

demokrasi» yalnızca derinleştirilmesi, geliştirilmesi ve iyileştirilmesi gereken bir sistemdir. Biz ise, kökten, devrimci (yapısal) değişiklik getiren bir sistem üzerinde duruyoruz. Ama bu stratejik hedef de kendi başına, değişmeyi hangi güçlerin gerçekleştireceği sorusuna yanıt getirmez.

Ocak-sonrası hareketi, «tepedeki», güçlerle (yani, iktidarda olan Komünist Partisi'nin içindeki ilerici güçlerle) sosyalizmi «aşağıdan» canlandırmaya çalışan güçler (ya da bunun tersi) arasındaki özel ittifakı yansıtıyordu. Bu dural bir ittifak değildi; gerek tabanı, gerek tepesi durmadan değişmekteydi ve açıkça kendini ortaya koymuş bir ittifak olmadığı gibi, çatışmalardan da arınmamıştı. Bununla birlikte, esas olumlu katkısı şuydu: var olan (yasal) yapılar «içindeki» ilerici güçler, «aşağıdan» ya da «dışardan» gelen insiyatifi (ya da baskıyı) kanalize ediyorlardı.

Bu mekanizma bir dereceye kadar etkili oldu ve eski bürokratik yapılar demokratik yapılara dönüştü. Komünist Partisi içinde hızla yeni bir temsilcilik oluştu ve pekişti. Parti dışında ise yeni bir öncü siyasi yapı doğuyordu.

Bu mekanizmanın etkisi olduğu; Ağustos müdahalesi sırasında fiilen görüldü. Ağustos müdahalesi iki yanlı bir süreci uyardı: bir yandan aşağıdan gelişmelere hız verdi. Ocak-sonrası hareketi içinde oluşan ilerici güçler özgür kaldılar. Bir yandan da bunalımdan çıkmada tutucu bir çözüm aramaya eğilimli olan güçler, «aşağıdaki» güçlerden kendilerini kurtarmaya ve aşağıdan gelen baskıdan sıyrılmaya çalıştılar. Komünist Partisi içindeki bölünme durmadı. Parti içindeki «merkezi akım» ve onunla birlikte tüm Ocak-sonrası hareketi daha önceki açık görünümü içinde bir yana ayrıldı.

Ocak-sonrası hareketi, Parti ve Devlet içindeki, sendikalardaki konumlarını, yani daha önce dayandığı iktidar konumlarını kaybettikçe, ilerici güçlerin serbest kalmaları hızlandı. Ocak-sonrası hedefleri üzerindeki ısrarlı direnmeden yeni bir öncü yönelim doğdu. Ama bu yönelim. Ocak-sonrası hareketinin kurumlarıyla doğrudan bağlar kuramadı. Bu bağlar herkesin gözü önünde hızla çözülüp dağıldı. Ocak-sonrası hareketlerinin «düzen yanlısı» unsurları, yönlerini hızla tutucu düzen-

den yana çevirdiler. Buna karşılık, serbest kalan unsurlar da kendi yönlerini muhtemel desteklerine, yani sosyalizmin demokratik canlanışı hareketinin sosyal tabanına, aynı hız ve kararlılıkla döndürdüler. Özgürlük ve demokrasinin halkın kendisi tarafından kazanılması gerektiğine ilişkin eski gerçek, ciddi bir gerçeklik olarak kendisini kanıtlamaya koyuldu. Sosyalist demokrasinin zafer yolunun kolay, çabuk, dümdüz olduğu hayaline karşı veriliyordu mücadele.

Önceki yapıların parçalanması, öncü sosyalist güçleri acil bir seçim yapma zorunluluğuyla karşı karşıya getirdi: ya Ocaksonrası hareketinin örgütlü bir güç olarak dağılmasından ortaya çıkan boşluk *yeni tip bir örgütle* doldurulacaktı; bu durumda bu güçler kendi ayakları üzerinde durabilecek ve yaşayabileceklerdi; ya da teslim olacak, kaybolup gideceklerdi. Gerçek öncü için buna yalnızca tek bir yanıt olabilirdi.

Polonya'daki olaylar ilerici güçleri, «özlerini koruma» sorununu genelinde henüz çözmüş buldukları bir sırada yakaladı. Bu olaylar birtakım yeni sorular getirmiş ve eski sorulara da yeni bir ışık düşürmüştür. Bunlar, sosyalist ülkelerdeki bürokratik sistemlerin yaşadıkları bunalımın sürekli ve evrensel niteliğini yeniden doğrulamışlar, «işçi eylemleri»nin önemine ilişkin eski gerçeği bir kez daha ortaya koymuşlardı. Bu olaylar, çeşitli ülkelerdeki ilerici güçlerin birbirleriyle bağ kurması ve sosyalizmin demokratik canlanışı için savaşan güçler arasında uluslararası ittifak oluşturulması gereğini de kuvvetle vurgulamışlardı.

Bütün bu sorunlar dizisinin ortak bir paydası vardır: yeni bir sosyalizm öncüsünü oluşturma zorunluluğu. Bu oldukça soyut sonuç, sosyalist muhalefet içinde yer alan bütün gerçek güçlerin temel stratejik yönünü gösterir. Ne var ki, öncü içinde olmak demek, bu soyut doğruyu ikide birde yinelemek değil, bunu fiilen gerçekleştirme yolunda ilerleyebilmek demektir.

Belgemiz, bu açıdan kaleme alınmıştır. Eğer «özünü koruma» evresi kesinlikle yeni, istikrarlı bir ilerleme haline dönüştürülmek isteniyorsa, gözönünde bulundurulması ve ele alınması gerekli olan koşulları mümkün olduğu kadar somut bir şekilde inceleme çabasındadır.

II

Bu belgenin kaleme alındığı sırada, muhalefet güçlerinin iyice gelişmiş, yol gösterici nitelik taşıyan bir yapıya sahip oldukları söylenemezdi. Bununla birlikte bir yanda, birbirleriyle daha yakın ilişki kurmaya çalışan girişimci güçler, öte yanda da gerekli önder yapının oldukça süratli bir biçimde oluşturulması için yeteri kadar sağlam olan bir tabanı temsil eden *potansiyel önder siyasi tabaka* vardır.

Bu tabaka, otuz-kırk bin kişiden oluşmaktadır. Bütünsel siyasi gelişme ve kendi kişisel kökleri nedeniyle tutarlı bir kitle oluşturmaktadır. Bu kitleyi haklı olarak muhalefetin potansiyel öncüsü saymak mümkündür. Çünkü bu gövdenin bütün parçaları (yani, grup ve bireyleri) *bağımsız* insiyatif geliştirmeye, gitgide daha örgütlü olan ideolojik ve politik bir formasyon inşa etmeye yeteneklidir.

Bu tabakaya mensup kişiler, doğal bir siyasi otoriteye ve prestije sahiptirler. Bunların oldukça büyük bir siyasi, örgütsel ve ideolojik çalışma deneyimleri vardır. Bütün ülke üzerine «potansiyel önderlik ekibi» olarak dağılmış durumdadırlar. Gerçekte bu dağılım, eşit bir biçimde değildir, ama gene de ülke çapında bir eylem alanına sahip bir örgü oluştururlar. Açık bir bunalım durumunda, birkaç yıllık siyasi mücadele, bu grup içinde çok sayıda gayrıresmi ilişkilerin kurulmasına yol açmıştır. Buna karşılık, hukuki yapının tahrip olması, bu tutarlı gövdeyi çok sayıda gerçek ya da potansiyel faaliyet merkezine paçalamış bulunuyor. Bununla birlikte, bu parçalanma yavaş yavaş giderilmektedir. Yasal iletişimin son derece sınırlı olanaklarına rağmen gene de gitgide daha fazla sayıda kendiliğinden yeni bağlar kurulmaktadır. (ve kopan bağlar yeniden oluşturulmaktadır). Bununla birlikte, önder siyasi tabakayı yüz binlerce kişiyi kucaklayan daha geniş bir yapının bir parçası olarak görmek gerekir. Bu yapı, Ocak-sonrası hareketine katılan —ve önderlik ekibi için bir tür (üyelik tabanı) oluşturan— yüz binlerce kişiyi kucaklamaktadır. Buna karşılık, bütünüyle yapı, daha geniş bir «sempatizanlar» hinterlandı içine kök salmıştır. Bu da onu çeşitli bağlarla en geniş halk kitlelerine bağ-

lamaktadır. Kuşkusuz, önderlik tabakasındaki siyasi atmosferi, «kitleler» içindeki karmaşık ilişki örgüsüne hakim olan hareket ve *genel* atmosfer, sosyal gruplaşmalar arasındaki kendiliğinden etkinlik derecesi vb. belirler.

«Genel siyasi atmosfer»in fiili durumu ve siyasi hareketin bütün diğer etkenleri konusunda pek az şey söyleyebildiğimiz bu çok kaba ve soyut sosyolojik taslağı çizmekten amacımız, önder (potansiyel) siyasi tabakayı *tümüyle* etkinleştirmek zorunluluğunu vurgulamaktır. Potansiyel tutarlı organ, fiili bir güç haline gelmedikçe, gerçek bir önder siyasi yapıdan söz edemeyiz.

Bu bakımdan, şunu belirtmek gerekir ki, bu tutarlı yapının, geleneksel hiyerarşik yapıya, «Leninist» tip partinin bir türü olarak, —en kötüsü— sımsıkı merkezileşmiş Stalinist bir partinin bir varyantı olan bir örgüt şeklinde biçim vermesini düşünmek hem yararsızdır, hem de son derece yanıltıcıdır. Burada yöntem, tamamen «geleneğin dışında» olmalı ya da daha iyisi, dogmatik ve bürokratik olmayan gayriresmi bağlar oluşturma tarzının en iyi geleneklerine dayanmalıdır. Kalıcı ve sağlam (belki de «resmileşmiş») bağların ve buna ek olarak uygun yapıların gelişip gelişmeyeceğini ve gelişirse nasıl gerçekleşeceğini gelecek bize gösterecektir. Şu anda bir çalışma yönteminin verimli olup olmadığını, en yalın ama aynı zamanda da en kapsamlı ölçütle yargılamak gerekir. Ölçüt olarak, bu yöntemin, tutarlı bir yapıyı, *tutarlı* bir yapı olarak geliştirip geliştirmediğini, yani kişisel olan ve olmayan bütün «dayanışma» bağlarını kuvvetlendirip kuvvetlendirmediğini, böylece sözü geçen koşullara uygun yaratıcı siyasi düşünceyi ve siyasi etkinliği uyarıp uyarmadığını yargılamamız gerekir. Bu çizgiye uygun olarak çalışırken uzun süre başarı elde edilemeyebilir. Ama önemli olanı, ne kadar ilerlediği değil, bunun gerçekleşmesidir. Başka türlü söylersek, işlerin belli bir doğrultuda ilerlemesidir. Bu bakımdan da, belirtilen yönde sağlanacak her gelişme iyi kabul edilmelidir. Çünkü, önderlik yapılarını, koşullar daha elverişli olduğu anda hızla inşa etmek imkânlarını yaratacak olan ve gelecekteki olası siyasal bunalımların orta-

ya çıkması halinde görülmesi mümkün hız kaybı tehlikesini azaltacak olan budur.

III

Potansiyel bir siyasi öncü, yani on binlerce insanı kucaklayan bir yapı üstünde düşünürken, ona özgü önderlik yapısını da, yani öncünün önderlik kesimini, «öncünün öncüsü»nü de düşünmemiz gerektiği açıktır. Yukarıda «öncünün örgütlenmesi» konusunda söylenmiş olan şeylere uygun olarak, bu kesimin, direktifler yayınlayan, görev bölüştüren, yetkiye sahip, bir merkez, yani bürokratik anlamda bir merkez olarak görülmemesi gerektiğini de belirtmeliyiz. Bununla birlikte, bu, bürokratik-olmayan anlamda bir merkez işlevini yerine getirmemelidir anlamına gelmez. Bürokratik-olmayan anlamda böyle bir merkez, siyasi faaliyetle kendiliğinden ilgilenmeye başlayan güçleri eşdüzenlemeye yönelik çalışmaların odak noktasını oluştururken, bütün merkezlerde —lokallerde ve işyerlerinde— tüm potansiyel siyasi faaliyet kaynaklarını planlı bir şekilde yaratma insiyatifini de yüklenen bir merkezdir. Bu «önemli merkezler»in, yani işletmelerin (yalnızca kent bölgelerinin değil) sayısı ülke çapında tahminen birkaç bin birim oluşturmaktadır. Söz konusu önderlik kesiminin potansiyel gücü buna uygun olmalıdır. Bu, oldukça geniş kapsamlı bir merkez olmalı, ama aynı zamanda da ayrı ayrı bölümlerinin —her grubun ve bireyin— tüm hareketin öncü kesimleri için —yerel koşullara uygun— hedefler ve görevler belirlemesini sağlayabilecek bir niteliğe de sahip bulunmalıdır.

Girişimci gruplar, bağımsız faaliyet kaynakları olarak kendilerini kabul ettirmiş olduklarından, doğal olarak sözü geçen önderlik kesiminin inşasında işe başlanacak halkayı oluşturacaklar. Bunların hiçbiri sosyalist muhalefet kapsamının dışında bırakılamazlar (tabii sosyalist, anti-kapitalist bir programı kabul ediyorlarsa). Bunların hiçbirine muhalefetlerini yöneltecekleri faaliyetlerin sınırları emredilemez; bu, onların uzanabilecekleri yerlere kadar uzanacaktır. Hareketin bütününde şu ya da bu grubun taşıyacağı ağırlık, önsel doktrinel gereksinmelere değil, o grubun siyasi çapına dayanacaktır (burada si-

yasi çaptan söz ederken, toplumun ileriye doğru ilerlemesinin gereksinimlerini ve çıkarlarını dile getirebilme yeteneğini, bunlarla belirlenecek hedeflere ulaşabilme yeteneğini ve bütün muhalefet güçlerini tümleyen yapıcı bir yaklaşımı vb. anlıyoruz). Sosyalist-yönelimli gruplar için geçerli olan şeyler, son tahlilde, program olarak sosyalizmi kabul etmedikleri halde, bürokratik sosyalizmin genel demokratik eleştirisi çerçevesi içinde kalmaya devam eden gruplar için de geçerlidir; çünkü burada nesnel ilkeler söz konusudur. Bununla birlikte, burada bir ayırım vardır ve bu ayrım da, bu iki tip politik eğilim arasındaki ilişkilerin farklı tarzda gelişmek zorunda olduğudur. Sosyalist muhalefet içinde yer alan bir kimse, haklı olarak mümkün olduğu kadar yakın işbirliği eğiliminin var olmasını düşünür. Sosyalist (sol) muhalefetin sağ kanat muhalefet (akımı) ile ilişkisi ister istemez bir sürü ideolojik ve politik engeller yüzünden çok karmaşık hale gelecektir.

Biz, bu soyut şemayı geliştirmek niyetinde değiliz. Muhalefetin durumunu daha derin bir tahlilden geçirmeden bunu yapmak yersiz olur. Muhalefet içinde «çoğulculuk» ilkesini kabul etmekle, gerçek sorunu, yani çeşitli komünist ve sosyalist (Marksist-olmayan, Komünist-olmayan ama anti-komünist de olmayan) ideolojik ve siyasi akımlar ve bu akımları temsil edenler arasındaki işbirliği sorununu çözmenin başlangıç noktasına dikkat çekmekten öteye gitmek istemedik. Bu sorun, yalnızca [sosyalistlerle] [sosyalist] olmayanlar arasındaki ilişkileri kapsamaz, aynı zamanda [sosyalistlerin] safları içindeki ilişkileri), [sosyalistlerin] kendi aralarındaki ilişkileri ilgilendiren bir sorundur.

Öncünün önderlik kesiminin *siyasi temsil niteliği* konusu esastır. Bu önder kesimin kapsamlı ideolojik ve örgütsel çalışması olmadan etkili ve canlı bir siyasi muhalefet gücünü oluşturmak imkânsızdır. Buraya kadar siyasi öncünün «kadro bileşimini» tartıştık ve bunu çok genel, gerçekte de niceliksel bakımdan ele aldık. Oysa, sosyalist bir öncüyü oluşturma sorunu, esasında sayısal bir sorun değil, niteliksel bir sorundur. Ve bu niteliğin denektaşı da soyut olmayıp *tarihidir*. Sosyalist öncüler politik gelişmenin seyri içinde sınanırlar. Tarihi top-

lumsal gelişmenin gereksinim ve çıkarlarına uygun olan her şey sınavdan başarılı çıkacaktır. Buna karşılık, bu gereksinim ve çıkarlara ters düşen her şey yerini başkasına bırakacaktır.

1968 ve 1969 Ocak-sonrası, eşsiz görünümüyle yerini başkasına bırakmıştır. Ama bu, toplumdaki gerçek itici gelişme güçlerinin (ki bizim toplumumuzda bunlar toplumun bütün kesimleri, bütün yurttaşlar demektir) çıkarlarını yansıtan unsurların, yerlerini başkalarına bırakacağı anlamına gelmez. Bu hareket, ideolojik ve örgütsel çabalarıyla toplumun çıkarlarını dile getiren ideolojik-politik bir ara kesit oluşturur. Bu ara kesit üzerinde düşünürsek, yeni öncünün çeşitli sosyalist akımlardan oluştuğu ve üretken bir öncü grubun kurulması için bunların aşamalı bir şekilde birleşmesinin gerekli olduğu sonucuna varırız. Bu çoğulculuk anlayışını, bir *«öncü güçler ittifakı»* olarak kabul edebiliriz. Şu ya da bu tarzda bütünleşmiş siyasi oluşuma bir ad düşünmemiz gerekiyorsa «hareket», «liga», «birlik» ya da «cephe» kavramları akla gelir (Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist *Hareketi,* Demokratik Sosyalizm İçin *Birlik,* Demokratik Sosyalizm *Ligası,* Sosyalizmin Demokratik Canlanışı İçin *Cephe* vb.).

Bununla birlikte, «ittifak» fikri, birbirinden uzaklaşmayı değil, birbirine yaklaşmayı, birlik ve bütünleşmeye doğru bir eğilimi öngörür. Sürecin doğal temeli, gerçek öncü sosyalist güçleri birleştiren bağların *içsel* olmasından da görülebilir. Bu bağlar, sosyalist muhalefet içindeki farklı unsurların, üzerinde kanı birliğine varmadıkları şeyler üstüne kurulamaz. İçsel bağlar olumludur. Bunlar, kısa erimli, kısmi ve geçici hedefler çevresinde değil, uzun erimli hedefler çevresinde gelişirler. Bu nedenledir ki öncü güçler ittifakı, *farklı* güçlerin gevşek ve geçici (yani, «taktik») birleşmesinin ürünü değil, dinamik bir oluşumdur. Çeşitli ve görece *farklı* çevre, kesim ve gruplardan gelen görece *tekbiçim* güçler ve akımlar arasındaki işbirliği, bu oluşum içinde derinleşecektir.

Bu ittifak, kendini, doğal hinterlandının *yanında,* toplumun en geniş kesimlerinin ve çeşitli ideolojik ve politik akımlarının üstünde olacak şekilde oluşturan bir güç değildir. Tersine, bütün bu kesimler içinde ve her birinin doğal potansiyelini ve

ruhsal durumunu geliştirme çabası içinde oluşur. Yeni siyasi öncü ancak bu tarzda ve bir ölçüye kadar farklılaşır; bizim söylediğimiz de budur. Böyle bir yapı, öncü niteliğinin bir ayrıcalığı olmadığı gibi, «erdem tekelini elinde tutan» herhangi dar bir grubun özel alanı da değildir. Bu güç, genel sosyalist programın hedeflerinden çıkan verimli, yapıcı ve olumlu bir siyasi faaliyet oluşumudur.

Öncünün *görece* tekbiçim bölümlerinden söz ederken aynı zamanda bunların bir dereceye kadar birbirinden farklı olduklarını söylemekteyiz. Bu öncünün gösterdiği farklılıklar ve ayrılıklar saklanmamalı, ya da gözardı edilmemelidir. Çünkü, bu ayrılıklar ve farklılıklar sosyalist muhalefetin [...] her ayrı kesiminin potansiyelini içinde taşır. Aynı nedenle, ideolojik farklılıkları bütünüyle ve hiçbir iz kalmayacak şekilde silen tekbiçim bir yapıyı hedef almak hem doğru değildir, hem de mümkün değildir. [Marksistler], sosyalizmi, sınıfsız topluma «geçiş dönemi» ve sosyalist devletin de (yeni, toplumun siyasi örgütlenmesi = «devlet-yarı devleti»ni) her türlü «devlet» (siyasi) örgütlenmesini ortadan kaldıracak araç sayarlar. (Marksist) olmayanlar ise, bu «son amaç»lar konusunda kuşku duyarlar, ya da bunları ütopyacı, gerçeğe aykırı vb. diye reddederler. Buna karşılık, hepsi de yaşadığımız çağın «sosyalizm» çağı, sosyalist demokratik devlet çağı olduğunda ve ilerlemenin [...] entellektüel ve siyasi özgürlük derecesine (yani, demokrasinin derecesine) ve sosyal mülkiyet sahipliğinin bize sağladığı potansiyelin kapsamlı gelişmesine dayandığı konusunda fikir birliği halindedirler. Bu programsal varsayım ve temel politik hedef, [her iki kesimi] demokratik sosyalizm için mücadelede birleştirir; aynı zamanda da onların tüm sosyalizm çağı, boyunca aralarındaki içsel bağları oluşturur. Bununla beraber, bu bağlar içsel olmak yanında (resmi anlamda) biçimlenmiş de olabilir. Muhakak ki arzulanır olanı bu ilişkilerin (görüşlerin ve örgütsel anlamda) optimal bir biçimde ve mümkün olduğu kadar sıkı gelişmesidir. Ama burada bile soyut ölçütlere öncelik tanıyamayız. Çünkü, genelinde bütünleşme eğiliminin işlerlikli ve etkili olacağı bu yüzden de ilerleteceği iddia edilir, oysa, tek tek bölümlerin iş yapabilme olanak ve koşullarının

oluşturduğu sınırlar aşıldığı zaman, bunların etkisiz ve işlevsiz hale geldiklerini de görmek mümkündür.

Bir öncü güçler *ittifakı* olarak bu öncü kavramı, —bizim öngördüğümüz şekliyle— sımsıkı merkezileşmiş ve ideolojik bakımdan monolitik olan geleneksel devrimci örgüt imgesine doğrudan karşıttır. Yine de, özünde yeni bir kavram değildir bu. Ana çizgileri, komünist partiler de içinde olmak üzere, tüm uluslararası Sol'un ilerici güçlerinin çabalarından çıkarsanabilir.

Bununla birlikte, çoğulculuk kavramını kuvveden fiile sokmak tüm öncünün ve öncünün bütün kesimlerinin, gene akla gelebilecek bütün kademelerinin bir sorunudur. Ama, en başta da, onun önde gelen unsurlarının verimli ideolojik çabasına bağlı bir sorundur. İdeolojinin işleviyle önderlik kesiminin işlevinin altını çiziyoruz, çünkü bunlar olmadan, gerekli düzeyde akılcı düşünmek ve faaliyet geliştirmek imkânsızdır. Akılcı çaba olmadan da, hareketi köstekleyen engellerin üstesinden gelemeyiz, ayrıca «ideoloji»ye ilişkin (şimdiki koşullara uyan) yeni görüşler, değerler ve standartlar sistemini de saptayamayız.

IV

Sosyalist muhalefetin en kalabalık ve en sıkı kesimini, komünistler, yani resmi sektör ve dogmatik terminolojide «sağ» diye nitelenen güçler oluşturur. Bu güç, işinden uzaklaştırılmış on binlerce devlet görevlisini ve yüz binlerce eski Parti üyesini, aynı şekilde şimdiki Çekoslovakya KP üyelerinin ve devlet görevlilerinin «sınanmış» bir bölümünü oluşturur. Sol muhalefetin bu bölümü, birçok durumda kendi tutumuyla, komünist hareket içindeki önemli güçlerin aldıkları tutum arasındaki özdeşlikten önemli moral ve politik destek alır. Bazı bakımlardan bu güçler (sözgelimi, askeri birliklerin Çekoslovakya'ya girişi karşısındaki görüşler bakımından) enternasyonal hareket*te çoğunluğu* oluştururlar. Bu grubun çekirdeği, Ocak-sonrası siyasetinin ilerici hedefleri konusunda berrak bir bilince sahiptir ve kendine güvenini korumuştur. Bu kendine güven, po-

litik çabalarının meşruluğuna inançtan doğmaktadır. Onlar, örgütsel olarak Ocak-sonrası reform hareketinin ideolojisini sürdürmektedirler. Bu grup içinde tutum ve görüşlerin aşama aşama berraklaşması (aynı zamanda da karşıt kutuptaki, yani hakim parti içindeki hegemonyayı ele geçirmiş sözümona Marksist-Leninist Sol'daki bunu dengeleme hareketi) birtakım evrelerden geçerek (Ocak 1968, Nisan ve Eylül 1969, ve 1970 baharında Parti üyeleri arasında yapılan eleme, 1970 sonunda yayımlanan «Dersler») Ocak-öncesi Çekoslovakya KP'nin iki karşıt partiye fiilen bölünmesine yol açtı.

Bununla beraber, «Atılanlar Partisi» (kuşku yok ki bu deyim birçok bakımdan doğru olmaktan uzaktır) farklılaşmamış bir oluşum değildir. Daha doğrusu, bu farklılaşma süreci son derece dinamik bir evreden, oldukça durgun bir evreye geçmiş olduğu halde, henüz sona ermiş değildir. Taktik konusundaki farkların yan etkilerinden, sosyal çevreden ve milli ayrılıklardan —özellikle Slovakya!— doğan ama esası daha az ilgilendiren farkların yanında, esas bir siyasi etken ön plana geçmiştir: bütünüyle yani koşullar altında siyasi faaliyeti sürdürmeye kararlı olup olmamak. Başka deyimle, işe *nasıl* başlanacağı sorusunun karşısına, muhalefet *yapıp yapmama* sorusuyla çıkıldı. Bunda yalnızca kişilik etkenleri değil, ideolojik etkenler de rol oynamaktadır (yasallık anlayışı burada ön planda rol oynamaktadır).

Bu grubun faal kanadı alınırsa, bu kanadı oluşturan çeşitli kesimlerin görüşlerinin birbirine yaklaşacağı varsayılabilir. Buna örnek şimdiye kadar yayınlanan en temsil edici bildirinin, *Çekoslovakya Yurttaşları Sosyalist Hareketi Manifestosu*'nun, biri «komünistler» diye imza atan, öbürü ise «İşçiler - Çekoslovakya KP'nin Yasal Olarak Seçilmiş Görevlileri» diye imza atan iki grubun tepkisiyle karşılaşmış olmasıdır. Her iki grup da itirazlarını belirtmişlerdir: ama tamamen karşıt açılardan. İkinci grup, «komünistler»i Manifesto yazarlarıyla tamamen aynı açıdan kesinlikle reddederek Manifestonun arkasındaki gruba yaklaştı. (başka durumlar da bunu doğruladı). Buna karşılık, «komünistler» diye imza atanlar da hızlı bir değişim geçirdiler (özellikle Manifesto'dan ve Polonya olaylarından etkilenmiş-

lerdi). Husak'ın «merkeziyetçi» önderliğinin potanyiselini yanlış tahmin ettiklerini söyleyerek, ilk tutumlarında düzeltmeler yaptılar.

Bununla birlikte, şimdiki halde, Parti içindeki muhalefetin son derece azgelişmiş durumda olduğunu, pekişmesinin ise henüz dölütsel aşamada bulunduğunu belirtmemiz gerekir. Bu muhalefet, ideolojik bir tutum saptamak için gerekli teorik, programsal ve tahlilci çalışmaları yapmadan, olduğu yerde saymaktadır. Bu konuda şimdiki koşullar altında mümkün olduğu kadar geniş siyasi tartışmalar düzenlememiz gerekiyor. Bu her iki iş de, ilgili bütün girişimci grupların işbirliğini ve bu gruplar içinde yer alan kimselerin kendi çevre olanaklarına ve kendi işlevlerine uygun olarak iyice, hatta birkaç kat genişlemesini gerekli kılıyor.

Sol muhalefetin komünist kesimi içinde, Parti üyeleri grubu özel bir sorunu oluşturuyor. Bu kimseler, eleme testinden geçmiş, ama şimdiki gidişi içe sindiremeyen ya da bu konuda esaslı çekinceleri olan, buna karşılık açıkça (ve en azından, şimdilik) faal olarak öne de çıkmayan, zaman zaman resmi politikayı dolaylı ya da dolaysız destekleyen Partililer grubudur. Burada oportünizm ve kişiliklere bağlı nedenler yanında, Parti ve Sovyetler Birliği mistisizmi, vb. gibi ideolojik koşullanmalar da rol oynamaktadır. Eğilim bakımından «Husak»a doğru ve «Solcu»lara karşıt —yani «merkezci» olan— bu grup, Parti içinde en oportünist «silik» kesim içine katılanları —ya da tersi gelişmeyi— temsil eder. (Bunlar, Parti'den atılanların onayıyla Parti'de kalmış olan ve muhalefet ruhuyla Parti içinde çalışmaya kararlı olanlarla bir tutulamazlar).

Bu grubun ideolojisinin (özellikle de «ortayolcu» politika ve «ortayolcu» politikacıların rolü konusundaki kuruntularının), «Marksist-Leninist» Sol'un ideolojisi kadar eleştirilmesi gerekir. Bunların tutucu çizgi konusundaki sorumlulukları, aşırı dogmatiklerin ve sekterlerin sorumluluklarından az değildir. Ne var ki bu, belli durumlarda ve sırası geldiği zaman bu kimselerle çeşitli tarzda işbirliği yapmayı engellememelidir.

Yasal kuruluşlar içinde —komünist olmayan partilerde, sendikalarda, devlet aygıtında, gençlik örgütünde vs.— çalışan

ve kesin tutum almayan bütün diğer gruplar için de az çok aynı durum geçerlidir.

V

Tamamen farklı bir sorun da komünistlerin ve sosyalistlerin, komünist olmayanlarla işbirliği sorunudur. Bu konuda deneyimler eksiktir. Kimi yerlerde çok, kimi yerlerde azdır. «Çoğulculuk» eğilimi, Çek bölgelerinde, Slovakya, Moravia ve Bohemia'dakine oranla daha güçlüdür.

Muhalefetin komünist kesimlerine gelince; bu kesimde işbirliği sorunu en başta bu grupların fiilen oluşturulması sorunudur. Bunlar girişimci gruplar olarak ortaya çıkmadıkları yerlerde işbirliği için hiçbir zemin bulunamaz.

Ocak-sonrası hareketinin asıl önemli yanı, komünistlerle komünist olmayanlar arasında çok kuvvetli güven bağlarının oluşmasından ileri geliyordu. Bu durum, (bir bölümü komünistlerle işbirliği yapmaya eğilimli, diğer bölümleri ise bu fikri reddeden) komünist olmayan muhalefetin çeşitli kesimleri içinde çalışan ve birbiriyle çatışan akımların var olması olasılığını ortadan kaldırmaz. Böyle olmakla birlikte şimdiye kadarki deneyler iyimser olmamıza olanak veriyor. Sağ kanat (kapitalist ve emperyalist yanlısı) tutumlar tartışma kabul etmeyecek kadar azınlıktır, hatta konumuzun dışındadır.

Bununla birlikte, bizzat komünistler, komünist olmayan grupların iç gelişmeleri üzerinde bir hayli etkide bulunuyorlar: «Ormana nasıl seslenirsen, orman öyle konuşur». Komünistler, salt bizler «ilerici»yiz, şimdiki Parti önderliğinin siyasetlerine muhalifiz, dediler diye, komünist olmayanların onlara hemen inanıvereceklerini sanmak yersizdir. Böyle bir tutum da —genellikle— sekter ve otoriter komünizmi niteleyen «tahakküm ruhu» ve «hegemonya» anlayışı ile birlikte bulunabilir. Geçen yirmi yıl boyunca komünist olmayanları iten, korkutan pekçok şey olmuş, bu nedenle de komünistlerle birleşmelerini engellemiştir. Dolayısıyle komünistlerin «istekli olduklarını» ortaya koymalarının istenmesi tamamen anlaşılır bir şeydir.

Komünistlerle sosyalistler arasındaki eskiden beri süregelen bölünme, sosyalist toplumun toprağında kaçınılmaz olarak, gözle görünür şekilde komünist-olmayan ve Marksist-olmayan muhalefet akımlarının oluşmasına neden olmuştur. Bunlar, milli ya da demokratik (sosyal demokratik) sosyalizm, ya da Masarykçi gerçekçilik ya da Hıristiyan Sosyalist Öğreti (Sol kanat Katolisizmi, bir kilise konsey hareketi!) gibi geleneksel ideolojik ve siyasi oluşumlara belli bir yakınlık taşımakla birlikte şimdiki siyasal işlevleri bakımından geleneksel oluşumların sınırlarının bir hayli ötesine geçerler.

Geleneksel renkler taşıyan bu eğilimler yanında, ayrıca, özellikle daha genç gruplar, liberal ve teknolojik intelligentsia içinde, ya da genç aydınlar (öğrenciler) arasında bazı daha az geleneksel tutumlar da vardır. Bu kategorinin içinde, gerek Batı Avrupa Solu'nun, gerekse Avrupa dışı Sol'un (Devrimci Sosyalist Parti) etkilerini yansıtan ve «Parti-üstü» ve «apolitik» güçlerin («Partili Olmayan Yeminli Üyeler Klübü») daha geleneksel yerli anlayışlarını izleyen eğilimleri de görüyoruz.

Bir öncü güçler birliğinin taşıdığı öneme ilişkin tezlere uygun olarak bütün bu eğilimler arasındaki işbirliğini, yeni bir siyasi öncünün vazgeçilmez gelişme koşulu olarak kabul etmek gerekir. Olumlu işbirliği, güçleri çoğaltır, en azından genişletir, geleceğin daha bütünleşmiş toplumuna zemin hazırlar, geleneklere ve simgelere, genelinde kabul edilmiş değerlere, kabul dilmiş konuşma uslubuna vb. sımsıkı yapışıp kalan ve karşısında en soylu fikirlerin bile asla tutunamadığı dar grup zihniyetinin ve bencilliğin üstesinden gelir.

VI

Var olan yapıyı demokratik bir ruhla dönüştürebilecek gücü incelerken, onun «kendiliğinden» öncü olamayacağını, sosyalist siyasi öncünün, başına geçeceği bir kitle hareketinin var olması gerektiğini söylemeye hacet yoktur. Devrimci strateji ve taktiğin bu ana noktasının ayrıntılarına girmeye de gerek yok. Bunun ana noktaları çok iyi bilinir: bir kitle hareketi, istemekle var olamaz; en değişik «nesnel» ve «öznel» un-

surların bir bileşimini, kendine özgü yapısını temsil eder; keskin bir siyasi bunalımın dışavurumudur (bunalımdan doğan hareket, bunalımın büyümesini teşvik eder vb.).

Şu anda keskin bir bunalımdan ya da halkın en geniş kesimlerinin kendiliğinden siyasi faaliyetinden, hatta onun belli başlı bölümlerindeki bir faaliyetten de söz edilemez. Açık politik bunalım, «gizli», «süreğen», «sakin» evresine girmiştir. Sosyalizmin demokratik canlanışı uğrundaki halk hareketi «barışçıllaşmıştır» ve bu hareketin çözüşmesi, alışılmış pasifizm, kaçaklık, duyarsızlık ve benzeri belirtilerle, gözle görülür bir durumdadır.

Ne var ki, bu gibi şeyleri mutlaklaştırmaktan daha akılsızca bir şey olamaz. Bu sorunlara her türlü şematik yaklaşım ters etki yapar. Ve bu, aynı sorunun diğer kutbu içinde, yani, sosyalist demokrasiye geçişin hız ve biçimleriyle (yani, sosyal ve siyasi gelişmenin yapısal bakımdan farklı bir aşamasıyla) birlikte var olan sorunlar için de geçerlidir. Devrimle reform arasındaki ilişki üstüne skolastik tartışmaları biliyoruz; bunlara katılmak da istemiyoruz. Biz yalnızca şuna işaret edeceğiz; yapısal değişimlerin («devrimci reformların») ani altüst oluşları, bir düzenden ötekine geçişi, kısacası, özgür olmayan bir toplumdan özgür olan bir topluma, ara aşamalar olmadan, «sıçramaları» içermek zorundadır. Ve bunun tersi, yani bir yöndeki «evrimci» gelişmenin çok daha olası olması, olaydan önce pek az kişinin göreceği ani değişikliklerin ve yoğun çalkantıların olması olasılığını hiçbir zaman ortadan kaldırmaz. Bu da en azından bizimki gibi «pekiştirilmiş» bir toplum için geçerlidir.

Bunun yanında, «yukardan» mücadele (ve «yukardan» etkileme) yöntemleriyle, «aşağıdan», başka türlü söylenirse, «içerden» ve «dışardan» mücadele yöntemlerini birleştirmekle ilgili sorunlar vardır. Bunlardan giriş bölümünde söz etmiştik.

Bununla birlikte, bu sorunlar karmaşığında ana sorun, devrimci değişmenin temel «itici gücü» sorunudur. Biz bu itici gücü, devrimci sosyalizmin, akılcı (yani doktriner olmayan) geleneğine uygun olarak, büyük kent işletmelerinde, esas ola-

rak da kol emekçileri kitlesinde yoğunlaşan sanayi üreticileri kitlesinde buluyoruz.

Bütün öncü güçlerin dikkati bu alanda yoğunlaşmalıdır; bunun ardından belli başlı bütün (hemen hemen bütün, yani en büyük) işletmelerde, gerçekçi bir zamanlamayla, ayak basacak sağlam yerler oluşturmayı amaçlayan ve bu kesim için mümkün olduğu kadar kesin olan bir eylem programı geliştirmek gerekir.

Bu plana başka şeyler arasında, burada yalnızca şematik olarak değineceğimiz birkaç temel taktik düşüncenin kılavuzluk etmesi gerekir:

a) En değişik emekçi gruplarının, en değişik özel ve kendine özgü çıkarlarının genel politik harekete bağlanması sorunu (aşağıdaki liste tam olmaktan uzaktır): her türlü işçi haklarının savunulması, ücretlere yapılan saldırılara karşı korunma; sağlam ve sağlıklı bir ortamın sağlanması; rastgele atanmış ve yeteneksiz amirlerin eleştirilmesi; organizasyon ve iş yönetimindeki yolsuzlukların bir arada eleştirisi; kişiyi horlayıcı muamelelerin teşhiri; ilgili tüzüklerden yararlanarak yönetime katılma ve işçi önerilerinin dikkate alınması talepleri; sendikal demokrasi ve genel olarak demokratik temsil için mücadele; özel ve genel yanlarıyla ekonomik reform için mücadele; işçi konseyleri ya da işletme konseyleri vb. gibi demokratik organlarını oluşturma çabası.
b) Emekçilerin kendi yasal örgütlerinden ve haklarından (sendikalar, kamu örgütleri, aynı zamanda da Komünist Partisi, işletmeler arasındaki örgütsel halkalar, konferanslar, danışma toplantıları, toplu sözleşmeler), emekçilerin gerçek çıkarlarını bürokrasinin çıkarlarına karşı öne sürme olanağını veren her toplantıdan ve her eylemden yararlanılması.
c) İşçilerle teknik intelligentsia arasındaki (özellikle işçilerle ekonomik aygıt arasında) ilişkiler sorunu; genel olarak işçilerle teknik intelligentsia arasında müm-

kün en sıkı ilişkiyi amaçlamak; (bürokrasi ile teknik intelligentsia arasında ayrım yapmak); kast ayırımları, dar kesimsel tutumlara karşı, bürokratik «ayır-buyur» taktiğine karşı mücadele.

VII

Önceki bölüm, diğer bir geleneksel tema, işçi sınıfının müttefikleri konusuyla tamamlanmalıdır.

a) Köylü hareketi
b) Gençlik hareketi
c) Aydınların mesleki örgütleri.

Bu üç kesimin üçünün de, temel (sanayi) kesimin taktik unsurlarıyla ortak pekçok şeyi vardır: kendi çıkarlarını sosyalizmin canlanışı hareketinin genel çıkarlarıyla birleştiren özel programlar, grubun ilerici uyanıklığını geliştirme atılımı, her türlü yasal kuruluştan yararlanarak «yatay» tipte özel bağlantıların oluşturulması.

Bu kesimlerle ilişkin bazı yorumlar:

a) Köylü hareketi. Önce Çiftçiler Birliği'ni kuran, daha sonra da daha az tehlikeli Kooperatif Çiftçileri Birliği aşamasına girişen Ocak-sonrası Kooperatifçi Çiftçiler için halkın geri kalanıyla «eşit haklara sahip olma» programını, tarımla sanayi arasında eşitlik programını ilan etti. Bu program hasıraltı edildi ve Kooperatifçi Çiftçiler Örgütü transmisyon kayışlarından biri haline getirildi: siyasi niteliği yok edildi ve rolü bir kültür derneği olarak sınırlandı. Ayrıca, «devlet denetimini güçlendirmek» amacıyla özyönetimli tarımsal örgütlerin (tarım derneklerinin) önder elemanları tasfiye edildi. Bu siyasete karşı direniş oldukça büyüktür; yalnızca köylülerin değil, kooperatif görevlilerinin büyük çoğunluğu da ilerici bir tutum almaktadır.

b) Gençlik hareketi. Öğrenciler, genç işçiler, bunların işbirliği ve bunların gençlik içindeki bütün toplumsal grupların ittifakını sağlamak yolundaki çabaları; Sosyalist Gençlik Ligası'nın (gençlik kulüplerinin!) taşıdığı önem; bürokratik kuruluşların özel eleştirisi ile gençlik örgütlerinin önlerinde açık olan olanakların birleştirilmesi; Macaristan gençlik yasasıyla ilgili deneyimlerin benimsenmesi; genç kuşağın sorunlarına bütünsel olarak eğilme; kompleks program diye adlandırılan programı ele alma (Bak SSM Kongre kararı); gençliğin protesto hareketi, özellikle de öğrenci hareketleri *(Devrimci Sosyalist Parti* üyelerinin salıverilmeleri kampanyası) —bunun milli ve uluslar arası boyutları— (bizim öğrencilerimiz-Angela Davis!).

c) Aydınlar: I) Bilimsel çalışma merkezleri (Bilim Emekçileri Birliği'nin kapatılması örgütsel çalışmayı çok güç hale sokmakla birlikte bu hareketin olumsuz etkisi abartılmamalıdır; bu birlik içinde birbiriyle tanışmış olan kimselerin işbirliği üzerinde durmak gerekir); II) Sanatçı birlikleri; III) Doktorlar; IV) Öğretmenler ve eğitim emekçileri (kitaplıklar!); V) Hukukçular (yargıçlar, savcılar, avukatlar!).

Devlet bürokrasisinin, intelligentsianın bütün kesimleri, özelliklede hemen elinin altında olan insan bilimleri (hümanities)* ile ilgili kimseler (devlet hizmetinde çalışanlar!) üstündeki olağanüstü baskısı, hiç de küçümsenmemesi gereken derin ve yıkıcı bir farklılaşmaya neden olmaktadır. Hükümet siyasetinin aktif ajanlarının oluşturduğu küçük çete yanında, sayısı kabarık olan ve çeşitli kesimlerden oluşan bir sadık insanlar kitlesi vardır. Bu kitle, en aktifinden en pasifine kadar çok geniş bir kesimi kucaklar. Bu kesim yalnızca güçlü bir pragmatik komformizm eğilimi yaymakla kalmıyor, aynı zamanda da

* İnsan bilimleri (beşeri ilimler) [humanities]: Edebiyat, Eski Yunan ve Roma Dilleri, tarih vb. gibi araştırma alanları olan bilimler. — Çev.

belli bir «orta yolcu» (oportünist) ideolojik etkileme de yapıyor. Öncü grupların ideolojik karşı-baskısı son derece tedbirli ideolojik etkilemelerle birleştirilmelidir. Çünkü bu geniş ara güçler akımı, her türlü işbirliği açısından çok sayıda ilerici dürtü ve olanakları içinde barındırmaktadır; öncü, bunları gözardı edemez.

VIII

Daha önce, öncü güçlerin bileşimi konusunda ileri sürülmüş olan bütün düşünceler, çeşitli ve uzmanlaşmış gruplar arasında işbirliğini öngören karmaşık bir yapıyı gerektirir. Böyle bir işbirliği her bölümün ya da «kesimin» niteliğine göre, ancak mümkün olduğu kadar bağımsız, aynı zamanda da mümkün olduğu kadar planlı bir şekilde, yani sosyalizmin demokratik yeniden canlanışı için bütünsel hareketin hedeflerine kendi iradesiyle bağlanabileceği bir şekilde gelişmesi koşuluyla düşünülebilir.

Bunun çok çetin bir iş olduğu açıktır ve bir bakıma şu olgu olmasaydı böyle bir öneri pekâlâ ütopyacı olarak görülebilirdi: Biz belli bazı yalın örgütsel ilkelerden yola çıktık ve bize yol gösteren bu ilkelerdir; bu ilkeler ise, gerçekçi olasılıklara ve bir bakıma da gerçekleşmek üzere olan olasılıklara dayanırlar.

«Normal» iletişim olanaklarının bulunmadığı yerlerde «self-service basın» (samizdat), kuşkusuz en büyük önemi taşır. Bilgi ve aydınlanma sağlayan değişik belgelerin dolaşımı, çok çeşitli gruplar arasındaki gerekli bağlantıların kurulmasını olanaklı kılan oldukça basit bir tekniktir. Dolayısıyla, bu konuda insiyatif mümkün olduğu kadar geliştirilmelidir. Bu belgelerin çoğaltımı için gerekli araçların sayısı çok azdır ve hemen her çevrenin sağlayabileceği şeylerdir. Kuşkusuz bağımsız insiyatifin sınırı yoktur. Her grup, kendi olanaklarına göre çeviriler, çağrı taslakları üretebilir, bilgi ve teşhir belgeleri yayımlayabilir, yerel sorunlarla genel sorunları birleştirebilir vb.

Yaygınlaştıkça zorlaşan ve nazikleşen bu ilk ve bir hayli merkezileşmiş harekete ek olarak, iki ana biçim daha mümkün

hale gelecektir: yurt dışında yayımlanan belgelerin dağıtımı (bu henüz geniş çapta kullanılmayan, oysa psikolojik açıdan son derece önemli ve etkili bir olanaktır), «düzensiz» yayınlar ve «süreli yayınlar» gibi her türden daha uzun belgelerin (örneğin simpozyumların, daha geniş incelemelerin basımı, düzenli «defterler»in, gazete derlemelerinin vb.) yayımlanması.

Bununla birlikte, bu tür gereçlerin yayımlanmasını düzenlemek daha zordur ve riski kıyaslanmayacak kadar büyüktür. Böyle işlere hazırlık yaparken bunu gözönünde bulundurmak gerekir. Burada da oldukça fazla bir ademi merkeziyetçilik gereklidir, oysa samizdat faaliyetinin tersine, bu çalışma diğerlerinden kopuk yapılamaz. İçerik düzenli olarak değerlendirilmeli ve program, kuram, tahlil ve polemikle ilgili tüm faaliyet hareketin gereksinmelerine sıkıca bağlı kalacak şekilde denetlenmelidir.

IX

Örgütsel bakımdan, acil amaçlar için en yalın ilke olarak, siyasi öncünün *önderlik organı* ile, daha uzun belgelerin *dağıtımından* sorumlu olan grubun aynı zamanda oluşması kuralı konulabilir.

Siyasi öncünün önderlik organından, sayısı binleri bulan bir insan topluluğu olarak söz etmiştik (buna karşılık, siyasi öncünün kendisi on binleri bulur). Siyasi ve toplumsal yaşamın bütün alanlarındaki «Sağ»ın en aktif ve kendini en adamış (kuşku yok ki en güvenilir) temsilcileri de bu katagoriye girer. Bütün bu alanları saymayı gereksiz buluyoruz: öncünün yapısı konusunda söylediklerimiz yeterlidir. Bütün gruplaşma, son derece dinamik bir oluşum olarak görülmelidir. Bu oluşum, daha çok sayıda ve daha fazla önem taşıyan yayınların dolaşıma çıkması ölçüsünde sayısal olarak büyüyecektir. Buna karşılık bu da, bütünsel ideolojik faaliyetin düzeyini ve niteliğini (içeriğini) etkileyecektir. Örgütsel çalışma, önceden belirlenmiş hiçbir kalıba sokulamaz; bununla beraber birkaç genel ilkeden söz edilebilir:

a) Öncünün önderlik kollektifini inşa, zamanı gerektirir (bu da, haftalar ve aylarla ölçülemez); bu iş ihtiyatlılık, ama aynı zamanda enerji ve kararlılık da ister. Bu koşul yerine getirilirse, *önce* bir tür kurmaylığın oluşturulması gerekir. Yakın gelecek için bunun temelini, bulgularını mümkün olan en geniş ölçüde genellemek için bir araya gelen girişimci gruplar sağlar. Ama bu en içteki çevre, oldukça kısa bir süre içinde birkaç kat genişletilmek zorundadır. Bunun en kolay şekilde, «Kısa Eylem Programı» belgemizin ilk cümlesinde sözü edilen *ilgilenen gruplar arasında* tartışılması halinde başarılabileceğine inanıyoruz. Bu bakımdan, en iç halkada tartışıldıktan sonra, nihai program derlemesinin (redaksiyonunun) yapılması gerekir. Bu çevreden kişiler seçilirken çok dikkatli olunması gerekir. Değerlendirme çok iyi yapılmalıdır. Bu, mekanik şekilde yapılmamalı, metnin anlatılması da, yazılanları otomatik bir şekilde ve pasif olarak okuyup tekrarlamakla sınırlı kalmamalıdır. Sosyalist öncünün ve örgütsel olarak atılacak adımların program ve taktik ilkelerini daha fazla geliştirmeye önem verilmelidir. (Belgeyi okumanın yanında ikili, üçlü, dörtlü vb. tartışmalar düzenlemek yararlı olur. Bu konuda insiyatif sınırsızdır).
b) Öncünün önderlik organını temsil edecek kişileri seçerken, birbirini tamamlayan iki dizi ilkenin gözetilmesi gerekir: bir yandan, Ocak-sonrası kuruluşlarının oluşturmuş olduğu eski ilişkilerin sağladığı büyük olanaklardan (temsili organ görevlilerinden ve yetenekleriyle otoriteleri tartışmasız olan kişilerden) tam olarak yararlanmak; öte yandan da (siyasi, örgütsel, ideolojik vb.) her türlü uzmanlık faaliyetine değerli katkıları olabilecek ve açığa çıkmamış kimselere önem vermek; genellikle, yararlılık ölçütü, *resmi* temsile öncelik taşımalıdır.
c) Hareketin önderlik organını (dolayısıyla da tüm hareketi) oluşturmayı hedef alan örgütlenme süreci, böl-

gesel ve yönetsel bölümlere bağlı olmamalıdır —hiç olmazsa sımsıkı *bağlı* olmamalıdır. Kapsadığı «bölge» ve «mıntıkalar» esnek olmalıdır. En önemli bütün «bölge» ve «mıntıka» merkezlerini (yani yalnızca şimdiki bölge ve mıntıka kentlerini değil, aynı zamanda başka merkezleri de) içine almalıdır. Mahalli örgütlerle bağlar sürekli olarak kuvvetlendirilmelidir; bunda da büyük sanayi işletmeleriyle bağlara öncelik verilmelidir. Bu, en değişik türde çeşitli yerlerdeki yerel olanaklara göre kurulacak ve hareketin üyeleri arasındaki kişisel bağlara dayanacak olan örgütlenmeleri engellememelidir. Her türlü ilişkilerden oluşacak bir bağ örgütü, bir mahalli merkeze birkaç bağın bağlanmasını ya da çeşitli örtüşmeleri (özellikle geçici olanlarını) dışlamamalıdır. Bunda, özel ve kişisel bağların yararlı olup olmadığına bakmak gerekir. Genellikle görüş ayrılıklarının ve kişisel çekişmelerin dürüstçe giderilmesi ve sürdürülmemesi ilke olmalıdır.

Örgütsel çalışmanın bu genel ilkelerinin yanısıra, özel nitelikte sorunlar vardır («Prag», «Moravia», «Slovak» sorunları vb. gibi). Bu sorunların her biri o bölgenin kendine özgü sorunları olduğundan bunlar üzerinde yorum yapmayacağız. Bütün ilgili tarafların açık kalplilikle işbirliği burada da söz konusudur.

X

Öncüyü oluşturmanın en ciddi, ama aynı zamanda en zor, en fazla çaba gerektiren yanı uluslararası yanıdır. Bu sorunun çözümü, çok ciddi ve soğukkanlı bir yaklaşımı gerektirir. Böyle bir yaklaşım, sosyalist ülkeler içinde ve başka yerlerde çeşitli ittifak olanaklarının ayrıntılı bir biçimde incelenmesini gerektirir.

Bununla birlikte, ilke açısından, sosyalizmin demokratik canlanış hareketinin enternasyonal bir hareket olduğu, buna karşılık başka başka ülkelerde farklı düzeyler gösterdiği ve

«Sovyet» kampı ile kapitalist ülkelerde ise tamamen farklı özellikler taşıdığı olgusundan yola çıkmak gerekir.

Yurt dışına çıkmış olan kimselere karşı tutum da bu bakış açısıyla kararlaştırılmalıdır. Onların bileşiminin ne denli farklı olduğunu göz önüne almak gerekir. O nedenle onlarla işbirliğine en dikkatli şekilde yaklaşmalıyız. Bu işbirliği karşılıklı tecrit olma anlamına gelmemelidir. Tam tersine, en verimli yöntemi ve tüm Avrupa Solu içindeki ilerici çabaların Enternasyonalizasyonunu karşılıklı işbirliğiyle sağlayabiliriz.

Yönümüzü Avrupa'ya dönmek, Avrupa dışındaki işbirliği olanakları konusunda en küçük de olsa, olası fırsatları gözardı etmemiz anlamına gelmez. Çin ve Sovyet sorunlar yumağına dikkatle eğilmemiz gerekir.

İlk ve temel taktik hedef, Çekoslovakya'daki Sol muhalefetin, Batı Avrupa Solu'nun desteğini («tanımasını»); ülkedeki Parti ... muhalefetini, Batı Avrupa komünistlerinin tanımasını sağlamaktır. Bu konuda (Çekoslovak devrimcileri adına çeşitli düzeylerde müdahale ederek, [Sol] basına bilgi vererek, açık dayanışma bildirileri yayımlayarak vb.) en mütevazi başarıları bile gerçekleştirmemiz gerekir. Acil bir sorun olarak, Çekoslovakya Komünist Partisi'nin yaklaşan kongresi ve belki de SBKP Kongresiyle ilgili muhtemel eylemlerin (her iki kongreden önceki tartışmalara katılarak, her iki kongre arasında bağlantı kurarak) uluslararası yanı üstünde düşünmemiz gerekecektir.

Ocak-Şubat 1971

SEÇİM ÇAĞRISI

Bu seçim çağrısı Prag, Brno ve diğer Çekoslovak kentlerinde 14 Eylül - 28 Kasım 1971 arasında dağıtıldı. 28 Kasım seçim günüydü. Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi tarafından yayımlanan bu çağrı, daha sonra diğer muhalefet grupları tarafından da imzalandı, Jan Palach Devrimci Grubu, Sivil Direniş Hareketi (Çek ve Slovak kesimleri) ve Komünist İşçi Hareketi de bunların arasındaydı. Bu çağrının yaygın olarak dağıtılmış olması (Merkez Komitesi'nde Husak, polisin ancak bir kısmını ele geçirebildiği 100 bin nüshadan söz etmişti) ve halk üzerinde yarattığı etki, yönetici kliği rahatsız etti. Broşürün yazar ve dağıtıcılarına karşı bir cadı avına girişildi. Bu baskınlardan biri sırasında polis, ardarda ve çok hızlı bir şekilde Jaroslav Sabata'nın iki oğlunu ve kızını, ardından da Sabata'nın kendini, Brno'da da elli kadar öğrenci ve genç işçiyi tutukladı. Prag'da, Çekoslovak Din Kardeşliği Grubu üyeleri (Rahip Jaroslav Dus, Dr. Hejdanek, Jiranek ve daha başkaları) gözaltına alındılar. Prag'daki tutuklama dalgası, Ocak 1972 başında başladı. Kurbanları arasında Milan Hübl, Jaromir Litera, Karel Kyncl, Jiri Hochman, Karel Kaplan ve Otto Sling'in oğlu ile Rudolf Slanky'nin oğlu, yüz kadar da başka muhalif vardı.

Baskıya karşın, sosyalist muhalefetin bu kampanyası başarılı oldu. Anayasaya ve gerçekte de Husak rejimi tarafından çıkarılmış seçim yasasına tamamen uygundu. Bu yasa, yurttaşa oy vermeme ya da beğenmediği adayın adını çizme hakkını veriyordu. Prag ve diğer büyük kentlerde sandık başına gitmeme oranı yüzde 10'u, «hayır» oyları ise yüzde 10-25'i buldu (bizzat Husak, Prag'daki Vysocani seçim bölgesinde yüzde 20 «hayır» oyu almıştı; oysa seçim kurulu, yüzde 100 oranıyla seçildiğini ilan etmekten çekinmedi!). Aralık 1971'de Merkez Komitesi'nde yaptığı bir konuşmada Husak, «Sağ»ın önderlerine seçime katılmadıkları için saldırdı. (Özellikle Dubcek, Smrkovsky, Krigel ve eşlerinin, ayrıca Pavel, Hübl, Silhan, Litera, Vodslon, Kosik, Vaculik, Hanzelka, Bartosek ve Samalik'in adlarını verdi. Bu son adı geçen kimseler daha sonra, Ocak 1972'de tutuklananlar arasındaydı.)

Çekoslovakya Yurttaşları!

Kasım ayı sonunda, sandık başına gitmeniz isteniyor. Rejimin temsilcileri bu seçimi, bir referanduma çevirmektedir. Bu referandumla seçmen, resmi adaylara oy vererek, işgali, gelecekteki tüm demokrasi umudunun yok edilmesini ve temel hakların çiğnenmesini onayladığını göstermeye mecbur ediliyor. Resmi seçim propagandacıları, bizlere, sandık başına gitmeyen, ya da resmi listeye kuzu kuzu oy vermeyen herkesin, sosyalizm düşmanı olduğunu söylüyorlar.

Bu, parlamentoya, Milli Konsey'e ve yerel yönetim komitelerine kendi temsilcilerimizi seçeceğimiz gerçek bir seçim değildir. Siyasi önderlik, yalnızca adayları değil, seçim kurullarının ilan edecekleri toplam seçime katılma yüzdesini ve rejime verilecek oy yüzdesini de belirlemiştir. Bu seçimler göstermeliktir; sonuçlar önceden saptanmıştır. Oysa, sandık başına gidip gitmemek, adayların adını çizip çizmemek, ilgisiz kalınacak bir sorun değildir. Resmen açıklanacak olan rakamlar ne olursa olsun, seçim kurulları seçimi boykot edenlerin ya da geçersiz

oy verenlerin sayısını gizlice önderliğe bildireceklerdir. Eğer yurttaşlar, bugünkü duruma karşı olduklarını gösterirlerse, bunun çok büyük moral değeri, aynı zamanda da uluslararası etkisi olacaktır: dünya, biz kendi ilkelerimize sahip çıkıyorsak, kendi haklarımızı savunuyorsak bize kulak verir. Unutmayalım ki ancak biz, kendimiz kaderimizi hatırlatırsak dünya bizi düşünecektir.

Kendi kaderimize kendimiz teslim olmadıkça, onun tutsağı olmayız! Tek tek her birimiz kendi kişisel ve ailesel durumumuza göre nasıl hareket edeceğimize karar vermeliyiz. Şimdiki durumu reddediyor, ya da eleştirmek istiyorsanız, o halde şu seçmeyi yapın: ya seçimi boykot edin, ya da adayların adlarını çizin.

1. Şimdiki politikaları reddetmenin en açık biçimi, sandık başına gitmemektir. Oy verme yasal bir zorunluluk değil, bir yurttaşlık hakkıdır. O hakkı nasıl kullanacağı, yurttaşın bileceği iştir. Sandık başına gitmedi diye cezalandırılamaz, yalnızca gitmediği kartına işlenir. Resmi seçim propagandacıları, devleti temsil etmezler, kimseyi oy vermeye zorlama hakları da yoktur. Onları oturduğu yere sokup sokmamak, ya da istenmeyen konuk sayıp saymamak, yurttaşın bileceği iştir.

Sandık başına giderseniz şunları unutmayın:

2. Oylama gizlidir. Yasa, oy vermenin gizli yapılacağını söyle. Ve grup halinde oy verme diye sözü edilen oylamalar yasaya uygun değildir. Seçim yasasının 34. maddesi oy hücresinden («oy pusulasının doldurulacağı yer»den) söz eder. Seçimler gizli *olduğu* için («olabileceği» için değil), oy hücresi de kapalı olmalıdır ve bu nedenle seçmenin içine gireceği («girebileceği» değil) şekilde yerleştirilmelidir. Adları ister çizin, ister çizmeyin, bunun mutlaka uygulanmasına dikkat edin. Bu, yurttaşlık haklarına saygı sorunudur.

3. Hayır oyu, bütün adın üzeri (önce adayın adı, sonra da soyadı) çizilerek verilir.

Seçim kurulları, aldıkları talimat gereğince, tam iptal edilmemiş oy pusulalarını da geçerli sayacaklardır. Eğer oy pusulalarında iyice belli olmayan işaretler olursa, bu pusulalar da evet oyu olarak kabul edilecektir.

Küçük seçim bölgelerinde, yerel yönetim komite adaylarına oy verilebilir ve yüksek organ adaylarının adları çizilebilir. Seçmen, zarfa, resmi aday listesinin yerine kendi listesini ya da üzerine slogan yazılmış bir kâğıt koyabilir. Örneğin, seçim kurulları şu sloganın anlamını kesinlikle anlayacaklardır: «Ağustos'a Hayır, Ocak'a Evet!»

Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi

Eylül 1971

İŞÇİLERİN BİLDİRİSİ

Kendilerini, «İşçiler-Çekoslovak KP'nin Yasal Olarak Seçilmiş Görevlileri» olarak tanımlayanlar, büyük temizlikler sırasında Parti'den çıkarılmış ve buna karşılık Marksist görüşlere sımsıkı bağlı kalmaya devam eden bir grup partilidir. Bunlar esas olarak fabrikalarda ve işçi sınıfı içinde etkindirler. Esas üsleri, Prag'daki büyük sanayi işletmeleridir. Yeraltı gazeteleri Pokrok («İlerleme»), Çekoslovak KP'nin 22 Ağustos 1968 Olağanüstü Kongresi'nin yapıldığı fabrika olan «CKD Prag»ın çeşitli bölümlerinde dağıtılır.

Grubun siyasi yaklaşımı, burada yayımlanan belgede dile getirilmiştir. Bu belge, «yeni rota»nın dördüncü yıldönümüne rastlayan Ocak 1972'de Prag'da dağıtılmıştı. İlginç yanı, yalnızca işçilere sesleniyor olmasıdır. Sosyalist muhalefetin sanayi alanındaki görevlerini ve taleplerini ileri sürmektedir. Çekoslovakya işçi sınıfının, özellikle yasal yollardan uzun bir mücadele geleneği vardır. Habsburg monarşisi yönetimi sırasında oy ve grev hakkını, sendikal hakları kazanmış ve komşu ülkelerdekinden daha yüksek bir yaşam düzeyine ulaşmıştı. 1918'den sonraki Birinci Cumhuriyet döneminde, bu gelenekler korundu. İşçi sınıfının iki örgütü, Sosyal Demokrat ve Komünist Partiler ülkede tamamen yasal kampanya yürüten güçlerin en ba-

şında geliyorlardı. İşçi sınıfı, Nazi işgali döneminde, işi yavaşlatma eylemlerine ve fırsat olan yerlerde sabotajlara girişerek düşmanlığını açığa vuruyor, buna karşılık düşmanla gereksiz çatışmalara girme riskinden sakınıyordu.

1945'teki kurtuluştan sonra, işçiler (üyelerinin yüzde ellisinden fazlasını işçilerin oluşturduğu ve en güçlü siyasi parti olarak ortaya çıkmış olan) KP'nin yardımıyla, birleşik işçi sendikaları ve kamulaştırılmış sanayilerdeki fabrika konseyleri aracılığıyla önemli rol oynadılar. Şubat 1948'de genel bir grevle ve işçi milisleri kurarak Komünist Partisi'nin iktidarı almasına yardım ettiler. Ne var ki, bunun ardından, Parti, sosyalizmin ve işçi sınıfının tek temsilcisi pozuna büründü, kendini tecrit etti ve işçilerin üstüne çıkardı. Böylece, proletarya [iktidarını] proletarya üstünde [iktidara] çevirmiş oldu.

Yirmi yıllık Stalinist yönetim sırasında, işçilerin sistemli olarak politikadan dışlanmasına tanık olundu. Yönetici klik, işçilerin sosyalizmin inşasında oynayacakları rolün, emeğin üretkenliğini artırmaktan, iktidar merkezi tarafından kararlaştırılan ekonomik planları uygulamaktan ibaret olduğu anlayışını dayattı. Böylece işçilerin önderlik işlevi ve önceki kuşakların mücadeleleriyle kazanılmış tüm halkarı, gasp edildi: grev hakkı, bağımsız sendikalar kurma, ekonomik çıkarlarını savunma hakkı vb. elinden alındı. Bu durumu, Parti'nin işçi sınıfından gelen üye sayısındaki sürekli düşüş de yansıtıyordu (1948'de yüzde 52 iken, 1967'de yüzde 22'ye inmişti).

Dubcek'in işbaşından uzaklaştırılarak görevi Husak'ın teslim almasından sonra, birçok işçi Parti'den ve sendikalardan ayrılarak politikaya karşı bezginliklerini açığa vurdular. Geçen yirmi yılın tüm duyarsızlığının bir kez daha işçilerin üstüne çökmesi tehlikesi belirdi.

Sosyalist muhalefetin amacı sanayi işçileri içinde faaliyetin canlanmasını sağlamaktır. Bu amaçla işçileri, acil talepleri için bir platform oluşturmaya ve onları teknisyenlerle birleşmeye, teknisyenleri bir düşman değil, ortak mücadelede hayati önem taşıyan bir güç olarak görmeye çağırıyor.

İşçi Yoldaşlar.

Ocak 1968'den bizleri dört yıl ayırıyor. O zaman, ülkemizin siyasi ve ekonomik sorunlarını gerçekten sosyalist olan bir yolda çözmeye yönelik umutla dolu birkaç ay, yabancı askerlerin gelmesiyle, zorla sona erdiriliverdi. İktidar, onların yardımıyla, halkın iradesinin tam zıddına, dogmatik-bürokrat klik tarafından ele geçirildi. Bu klik, yurttaşlarımızın tüm haklarını ve demokratik özgürlüklerini amansızca eziyor.

Her iki ulusumuzdan halkımızın çoğunluğu, şimdiki yönetici klikten farklı düşünüyor ve bu kliği desteklemiyor. Bu direnişte esas rolü işçi sınıfı oynuyor. İşçiler, Novotny döneminin bunalımından bu yana doğru çıkar yol olarak Ocak fikirlerini kabul etmekle kalmamışlar, Eylem Programı'nı işyerlerinde hemen hayata geçirmeye başlayarak işe koyulmuşlardı.

Ocak-sonrası rotasının zor yoluyla geçici olarak durdurulması, işçilere devrimci deneyimler kazandırdı. Pekiştirme denen şeyin aslında, doğrudan kendilerini hedef alan bir saldırı olduğunu hemen anladılar. Bu saldırı onları, kendilerini sosyalizme adamış ilerici önderlerden yoksun kılmıştır. Binlerce işçi Parti'den çıkarılmıştır. Daha binlercesi de işlerinden atılmıştır. Merkezi sendika örgütleri, tıpkı iş yasasında yapılan değişikliklerde olduğu gibi, işçi sınıfı aleyhindeki her önlemi onaylamaya hazır olan bir uysal nesne haline getirilmiştir. Ocak-sonrası rotasının en dikkat çekici ürünü olan ve işçilere kendi işletmelerinin yönetim ve denetiminde gerçek bir katılım sağlayan işçi konseyleri dağıtılmıştır.

Ekonomi alanındaki başarısızlıkların asıl suçu, gitgide işçilerin sırtına yüklenmektedir. Yönetici klik, sosyalist ekonomiyi yeni bir anlayışla yönetme yeteneksizliğini, işçilerin üstüne atıyor. Verimi artırma, büyüyen enflasyonu durdurma çabası içinde bir ücret tavan siyasetini zorla dayatıyor. Buna karşın, fiyatlar yükselmeye, halkın yaşam düzeyi düşmeye devam ediyor. Sosyalist ülkelere ihraç edebileceğimiz artı ürünlerimiz tükenmiştir. Onlara olan borçlarımız kabarıyor. Batı ülkelerindeki ithal kredilerimiz, halka yüksek fiyatlarla satılan çoğu kez düşük kaliteli malları ithal etmek için çarçur ediliyor. Bu ön-

lemler mal arzının iyi olduğu bir piyasanın var olduğu izlenimini yaratmayı amaçlıyor, oysa en sıradan ya da en ucuz gündelik tüketim ürünleri çoğunlukla bulunmuyor.

Yönetici klik, kendini işçi sınıfının ve ilkeli Marksizm-Leninizmin sözcüsü olarak ilan etmiştir. Resmen onanmış düşüncelerden farklı düşünceler taşıyan herkese, sağcı, oportünist, Sovyet düşmanı ve sosyalizm düşmanı yaftası takılıyor. Oysa yönetici klik içinde bile, birlik yoktur. İktidar koltukları için, Parti'deki, yönetim mevkilerindeki, sanayideki bol maaşlı koltukları için, farklı hizipler birbiriyle çekişip durmaktadır. İşçi sınıfının devrimci çıkarlarına, hiçbir şey, kendini işçilerin temsilcisi yerine koymuş, sosyalist demokrasinin son izlerini de zor uygulayarak kazıyan ve toplumumuzu derin bir siyasi ve ekonomik bunalıma sürükleyen bu yetersiz kariyeristler yönetiminden daha aykırı olamaz.

Oysa, ulusların kaderlerini, çevrelerini ne kadar büyük bir bürokrat ve polis casusları aygıtı kuşatmış olursa olsun, küçük dogmatik gruplar belirleyemezler. Ülkemizde sosyalizmin daha da ilerlemesine karar verecek olanlar başlarında kendi devrimci çekirdekleri, yani sanayi ve üretim işletmelerindeki işçiler olmak üzere milyonlarca emekçidir. Bugün, güçlerimizi birleştirerek şu ana görevler üzerinde yoğunlaştırmak zorunluğuyla karşı karşıya bulunmamızın nedeni budur:

1) Çekoslovakya KP'nin yıllık toplantılarında, temel örgütlerdeki ve işletme komitelerindeki görevlere aşırı solcuları (yani, dogmatikleri-İng. Çev.) seçmeyiniz ve devlet memurluklarına aday göstermeyiniz. Parti tüzüğüne uygun hareket edilmesini, görevlilerin Parti aygıtınca bizlere dayatılmamasını talep ediniz.

2) Sendikaların yıllık genel kurullarında ve sendika konferanslarında, oylamaların gizli yapılmasında ısrar ediniz. Görevlere, işçi çıkarlarını kararlılıkla savunacak arkadaşları aday gösteriniz.

3) İşyerlerinin, iş güvenliği kurallarına uygun olarak donatılmasında ısrar ediniz. Gürültüyü ve tozu azaltmak için acil önlemler alınmasını, kazalara karşı siperli ve korunma düzenekli

makinelerin sağlanmasını talep ediniz. Sağlığınız, sahip olduğunuz en değerli varlığınızdır.

4) Atelye ve işletmelerin sendika organları aracılığıyla, işçi haklarına daha fazla saldırılarda bulunulmasına karşı çıkınız. İş yasasına tam uyulmasını talep ediniz.

5) Ücretlere daha fazla saldırılara karşı bir savunma aracı olarak sağlık, bakım, beslenme ve çalışma ortamının iyileştirilmesi için toplu sözleşmelerden yararlanınız.

6) Yeni atanan müdürlerin yetersizliğini, somut ve açık bir biçimde eleştiriniz. İşçi nasıl ki hatalı ürünlerin sorumluluğunu taşımak zorundaysa, onların da kendi işlerinin tüm sorumluluğunu üzerlerine almalarını talep ediniz. Buna karşılık, bütün teknisyenlere birden, muğlak ve genelleştirilmiş eleştiriler yöneltmeyiniz. Onların büyük çoğunluğu işçilerle aynı görüştedir. İnsanları bu şekilde bölme yönteminden Novotny'nin sık sık yararlandığını, dikkatleri önderliğin hatalarından saptırmak için kullandığını unutmayınız. Ekonomik zorluklar arttıkça, şimdiki yönetim de bu yola başvuracaktır.

7) Ülkemizdeki siyasi yönetimle emekçilerin aynı şeyleri düşündüklerini dış dünya kamuoyuna göstermek amacıyla düzenlenen kitlesel geçit törenlerine katılmayınız.

Yoldaşlar, her fabrika, her atelye, işçilerin kendi kararlarını kendilerinin verdikleri birer kale haline gelmelidir. Artık mücadelemizde yalnız değiliz. Ocak 1968'de çözümüne ulaşmak istediğimiz sorunlar, diğer sosyalist ülkelerde ve SSCB'de gitgide daha çok işçi tarafından anlaşılmaya başlıyor. Diğer ülkelerin ilerici insanları, sosyalizmin ilerlemesine ilgisiz olmayan insanlar da mücadelemizde bizim yanımızdadır.

İşçiler,
Çekoslovakya KP'nin
Yasal Olarak Seçilmiş Görevlileri

Bu çağrıyı atelyenizde ve diğer işletmelerde dağıtınız.
Yalnızca bunu yapmış olsanız da, mücadele ediyor olursunuz.

ALTINCI BELGE

BASKILARA KARŞI BİLDİRİ

Çekoslovakya Yurttaşları Sosyalist Hareketi'*nin bu bildirisi, Prag, Brno ve diğer Çekoslovak kentlerinde Şubat 1972'de dağıtıldı. Demek ki, Kasım 1971 ve Ocak 1972 tutuklamaları, ne direnmenin örgütsel ağını meydana çıkarmayı ne de hareketin «merkez»ini vurmayı başarabilmişti. Giderek zorlaşan koşullara karşın, hareket, etkinliğini sürdürmüştü.*

Belge, Devlet Güvenliği örgütü görevlilerinin sorgulamalar sırasında «yeni rota»nın sabık önderlerine, örneğin Dubcek, Smrkovsky ve Kriegel'e karşı, «kanıt» elde etme çabalarında açığa vurdukları «intikamcı» eğilimi sergilemektedir (İtalyan gazeteci Valerio Occheto kitabında, polisin onu Bratislava'ya Dubcek'le buluşmak üzere gittiğini itiraf etmesi için nasıl zorladığını anlatır). Belge aynı zamanda da, gerektiği kadar şiddet göstermediği kanısında oldukları Husak gibi yeni önderlere karşı görevlilerin kanıt bulma çabası gösterdiklerini ortaya koyuyor.

Yurttaşlar!

Siyasi yargılamalar yapmak istemediğini ve hiç kimsenin siyasi görüşleri nedeniyle cezalandırılmayacağını ilan eden re-

jim, seçimlerden sonra bütün yasaları bir yana atarak, boyun eğmeyi reddeden kimselere karşı azgın bir saldırıya geçmiş bulunuyor. Kasım seçimlerinden hemen önce, örneğin Jaroslav Sabata, Jan Tesar, Rudolf Battek, Ladislav Hejdanek gibi seçkin siyaset adamları ve bilginler, öğrenci önderi Jiri Müller ve daha başka pek çok kimse tutuklanmıştı. Bunlar, seçim broşürleri dağıtmakla suçlanmışlardı. Bu doğru olsa bile, basının kasten yayımlamadığı seçim yasasının seçmen halkarına ilişkin hükümlerini Çekoslovak seçmenlerine hatırlatmak istedikleri için bu kimseler hakkında koğuşturma açılacaktır. Yurttaşlar siyasi görüşlerini seçim zamanında açıklayamazlarsa ne zaman açıklayabilirler? Merkez Komitesi'nin eski üyeleri Siyasal Bilimler Üniversitesi Rektörü Milan Hübl ile Brno Parti Bölge Komite Sekreteri Alfred Cerny ve onların arkasından gazeteci Karel Kyncl, 1950'de idam edilen KP önderlerinden Otto Sling'in oğlu Jan Sling, Ocak ayı başlarında tutuklandılar.

Şubat'ın ilk haftasında, koğuşturma yoğunlaşmakla kalmadı, yeni yeni biçmler de aldı. Polis baskınlarının hedefi, sıradan hırsız ve fahişeler değil, Marksist aydınlardı. Yalnızca Prag'da yüze yakın insan tutuklandı, sorguya çekildi ve evleri arandı. Ruzyn Hapishanesi'nde birkaç gün süreyle tek kişilik hücrede tutulanlar, 1952'de idam edilen eski Parti Genel Sekreteri'nin oğlu Rudolf Slansky Jr., halen hapiste olan Jan Sling'in eşi (savaştan önce Parti'nin faal üyesi olan annesi Bratislava'da tutuklandı), seçkin Çekoslovak bilim adamları, profesörler ve yardımcı profesörler Karel Kosik, Jaroslav Klofac, Karel Kaplan, Robert Kalivoda, Lubos Sochor, Frantisek Samalik, Jiri Dienstbier, Cestmir Suchy, Vladimir Nepras, Adolf Dorn ve Merkez Komitesi'nde bilgi toplama işinin eskiden başında olan Jan Kaspar, Siyasal Bilimler Üniversitesi'nin iki öğretim üyesi, ressam Jindrich Heger ve daha başkalarıydı. Baskınlar o denli başarısız olmuştu ki, gözaltına alınanları serbest bırakmak zorunda kaldılar. Ama onlar gene yeniden tutuklanmak ya da gözaltına alınmadan sorgulanmak tehlikesiyle karşı karşıyadırlar. Gözaltında tutulanlar arasında Karel Kaplan, Karel Bartosek, Jaroslav Litera ve Jiri Hochman da vardır. Karel Kaplan özellikle tehlike ile karşı karşıyadır, çünkü bir

tarihçi ve KP görevlisi olarak 1950'lerde işlenen suçlarla ilgili belgeleri gözden geçiren, özetleyen ve değerlendiren Piller Komisyonu'nun çalışmalarından sorumlu olan kişiydi ve suçlarını bildiği güvenlik görevlileri ona karşı patolojik bir nefretle dolu olan kimselerdir. Oldukça büyük bir tehlike altında olan diğer bir kişi de, Jiri Hochman'dır; kendisi kronik zatürreden hastadır ve geçenlerde tüberkülozu faal olarak nüksetmiştir. İnsanlar güpegündüz işyerlerinden alınmakta, saatlerce ya da gün boyunca sorguya çekilmektedir.

Güvenlik örgütü, «adi suç oluşturan bir faaliyeti» ortaya çıkarmak için uğraşıyor görünmektedir. Oysa, yüzlerce kişiyi bulan sorgulamalardan da görülmüştür ki, onlar başka bir şeyin, 1968'den öç almanın peşindedirler. Bazı sorgucular, Josef Smrkovsky'i tutuklama amaçlarını ya da Alexander Dubcek, hatta Gustav Husak'a besledikleri nefreti gizlememişlerdir. Güvenlik örgütlerinin baskınlarına, bazı yerlerde en gerici unsurların yeni temizliklere girişilmesi ve «tam soruşturma» yapılması talepleri eşlik etmekteydi.

Bu gidişin, hepimizin çok yakından bildiğimiz bir mantığı vardır. Bir zamanlar biri, bunu «değirmenin öğütmesi» diye tanımlamıştı. Bu ağ, sadece rejimden hoşnut olmadıklarını açıkça dile getirmiş olanların etrafına gerilmiş değildir. Rastgele ve hiçbir fark gözetmeden şimdi iktidarda olanların da, ya da onların yanısıra hiç olmazsa kendileri ve aileleri için sakin bir yaşam sürme umudunu onlarla birlikte paylaşanların da üzerine kapanabilir. Bu durumda açıkça direnmenin boş olacağını, yalnızca daha büyük kayıplara yol açacağını biliyoruz. Ama ne var ki, bu duruma eli kolu bağlı seyirci kalmak da suçlu durumuna düşmek olur. Gün gelir, bu durumdan hepimizin sorumlu olduğunu söylerler. Hepimiz dostlarımızın, tanıdıklarımızın, iş arkadaşlarımızın, komşularımızın gördükleri baskıya karşı bir şeyler yapabiliriz. Baskıya uğrayanlarla dayanışmamızı dile getirelim; onların ailelerine yardım elimizi uzatalım; yasalara saygılı davranılmasında ısrar edelim. Polise, yasal olarak sahip olduğundan fazla kudret tanımayalım; mağdurların işlerinden atılmalarına izin vermeyelim. Başka yardım yolları da vardır: güvenliği gerektiren konularda gereksiz laflar etmeye-

lim, broşür ve gazeteleri üzerimizde tutmayalım, bunları tehlikesiz bir biçimde ve en kısa sürede bir başkasına verelim! Sorguya çekildiğimizde hiçbir şeyi bilmeyelim, hiçbir şeyi hatırlamayalım; onların her şeyi bildiklerini anlasak, onlar gerçekten çok şeyler bilseler bile, hiçbir şeyi hatırlamayabiliriz. İtirafın bize hiçbir yararı yoktur. Konuşmakla onlara yok yere kendimiz ya da başkaları hakkında kanıt vermiş oluruz.

Ülkemizde olayların bu tehlikeli gelişmesini, uluslararası komünist hareketin, komünistlerin, sosyalistlerin, demokratların ve Çekoslovakya'nın dostlarının ve bu kimselerin mensup oldukları örgütlerin dikkatine de sunmak istiyoruz. Şimdiki rejim, temel hak ve özgürlüklerin son izlerini de kazımakta, bunu sosyalist diye nitelemekte ve halkımızın sosyalist ideallerini tahrip etmektedir. Çekoslovak halkının susturulması karşısında sizin yükselteceğiniz ses, baskıyı hafifletmeye, Avrupa'nın güvenliği ile ilgili gelecek toplantılarda Çekoslovakya'nın ve Çekoslovak halkının kaderinin unutulmasını önlemeye yardım edecektir.

Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi
Prag, Şubat 1972

ÇEKOSLOVAK YURTTAŞLARI SOSYALİST HAREKETİNİN SİYASİ YARGILAMALAR KARŞISINDAKİ TUTUMU

Bu belge, polis baskısı ve yargılamaların sosyalist muhalefeti yıkamadığını ve hareketin mücadeleye devamda kararlı olduğunu kanıtlar. Sanık ve hükümlülerin hepsinin [...] sosyalist bir düzen için savaştıklarını, mahkeme önünde kararlılık ve cesaretle tutum almış olduklarını vurgulamaktadır. Bundan başka sanıkları yargılarken uygulanan şimdiki yasaların, Anayasa'ya ve sosyalist toplumun ilkelerine ters düştüğünü, bu nedenle yurttaşların bu yasaları reddetmeye, bunların kaldırılması için baskı yapmaya hakları olduğunu ve bunu yapmakla da yükümlü bulunduklarını vurgulamaktadır.

Okuyucu, bir kez daha, muhalefetin dayanışmaya, özellikle de solun dayanışmasına ne kadar değer verdiğini fark edecektir. Rejim, dayanışma gösterilerini bastırmaya çaba gösteriyor, oysa halk yine de bunları öğreniyor. Bu dayanışma gösterileri morali güçlendiriyor ve rejim için büyük engel oluşturuyorlar.

Sosyalist alternatifin ilkelerini - kapitalist sistemin verdiğinden daha fazla özgürlük getiren, yurttaşlarının politik ve ekonomik işlerin yönetimine doğrudan katıldığı bir toplum amacını - yeniden ele alan bildiri, Çekoslovakya'daki şimdiki

durumu, somut siyasi koşullara uygun araçlarla değiştirmek için eyleme geçmeye çağırıyor. Demokratik sosyalizm uğrundaki bu mücadele için, Avrupa'nın güvenliği üstüne yapılmakta olan görüşmeler bir avantaj olarak gözükmektedir. Tabii, bu olanak, hükümetler arasında bir anlaşma imzalanmasıyla sınırlı kalmamalı, açık bir tartışma, geniş bir fikir, deneyim ve bilgi değiştokuşu için fırsat oluşturmalıdır. Gerçek sosyalizm, bilgi sahibi olan yurttaşlardan korkmaz. Tam tersine, öylelerine gereksinim duyar. Prag'da, Brno'da ve Bratislava'da hüküm giyenler, böyle bir sosyalizm için savaşıyorlardı. Onların arkadaşları da bu savaşı sürdürmeye kararlıdırlar.

Yurttaşlar,

Prag'da, Brno'da ve Bratislava'da yapılan dizi yargılamalar, Çekoslovak halkının dört yıl önce, 21 Ağustos 1968'de içine sokulduğu bunalımın yeni bir aşamaya girmiş olduğunu gösteriyor. Parti ve Hükümet görevlileri, özellikle de Gustav Husak, hiç kimsenin kanıları nedeniyle yargıç önüne çıkarılmayacağını, hiçbir siyasi yargılama yapılmayacağını tekrar tekrar ilan etmişlerdi. Birçok diğerleri gibi, bu vaatler de tutulmamıştır. Bu yargılamalar uzun bir süreden beri devam ediyor. General Prchlik'in, Peter Uhl'la ilişkili öğrencilerin, gazeteci Jiri Lederer ve Pavel Licka'nın eski partizan Ing. Kuba'nın ve Başkentte, bölge ve mıntıka merkezlerinde yargılanmakta olan daha birçoklarının kaderini hatırlamak yeter.

Bununla birlikte, bu yaz yapılan yargılamalar, rejimin maskesini düşürmüştür. Çeşitli görüşlere sahip ve açık tutum almış kimseler mahkeme önüne çıkarılmıştır: komünistler, örneğin eski Merkez Komite üyeleri Milan Hubl, Jaroslav Sabata, Alfred Cerny; bölge parti komiteleri üyeleri Jaromir Litera, Zdenek Prikryl, Karel Kyncl, Antonin Rusok; *Partili Olmayan Yeminliler Klübü* (KAN) adına Parlamento üyesi Rudolf Battek; bilim adamları Jan Tesar, Josef Belda, Karel Bartosek, J. Kaline; *Evangelikan Kilisesi ve Çek Dinkardeşliği* üyeleri Peter Dus; ve

filozof Ladislav Hejdanek; öğrenci önderleri Jiri Müller ile Jaroslav Jira; Jaroslav Sabata'nın çocukları ve Brno'daki diğer öğrenciler; Dr. Silhan'la ilişkileri olan Çek Sosyalist Partisi görevlileri, işçiler, öğrenciler, aydınlar; kısacası, Çekoslovak toplumunun arakesiti.

Bu insanların hepsi de, şimdiki Çekoslovak toplumu üstünde kafa yormuş oldukları için yargıç önüne çıkarılmışlardır. Bu insanlar, Çekoslovakya'nın bir ulus ve devlet olarak hareket etme özgürlüğünün, esas olarak Sovyet askeri birliklerinin Ağustos 1968 müdahalesiyle koparılıp alındığını ve Çekoslovakya'nın bu askeri birliklerin ülkedeki varlıklarıyla sürdürülmekte olan koşullar altında yaşadığını gördüler. Siyasi önderlerin iç ve dış sorunlarda bağımsız siyasetleri artık tamamen bir yana bırakmış olduklarını, ülkenin Sovyet baskısına boyun eğmiş olduğunu gördüler. Yurdumuza zorla dayatılan bu kapıkulu önderlik, ülkeyi işçi sınıfının çıkarlarına göre yönettiğini, sosyalizmi inşa etmekte olduğunu ilan etmesine karşın, «normalleştirme» denen süreç sırasında, halkın ve özellikle de işçilerin, yönetim üstünde herhangi bir etkide bulunmalarını engellemek için elinden gelen her şeyi yaptı. Henüz yeni kurulmuş işçi konseylerini kaldırdı, sanayinin yönetimini kendi eline aldı ve iyi sonuçları kendine mal etti, sendikalardan işçi sınıfının temsilcilerini temizledi, onların yerine kapıkulu kariyeristleri getirdi; söz, toplantı ve basın özgürlüğünü kaldırdı. Böyle bir realiteyi sineye çekmeyi kabul etmeyen ve buna boyun eğmeyecek kimseleri Komünist Partisi'nden çıkardı, işlerinden attı. Tüm Çekoslovak kültürünü kötürümleştirdi. Bir kez daha göstermelik seçimler hazırlıyor. Siyasi, ideolojik, ekonomik ve moral bunalım daha da beter hale gelirken, Çekoslovak toplumu çoğunlukla bu durum karşısında suskun kalarak, kendi özel yaşamına sığınarak yanıt veriyor.

Bu durum, yargılamalarda mahkûm olan kimseleri, salt düşünmenin yetmediği, aynı zamanda da baskıya karşı çıkmak, bu durumu değiştirmek ya da bundan önceki yola, yani insan yüzlü sosyalizme dönmek için çalışmak da gerektiği sonucuna vardırdı. Bu nedenle onlar, şimdiki iç ve dış durum, seçimler ve taktik sorunlar üzerindeki görüşlerini - sözlü ya da yazılı ola-

rak - içteki ve dıştaki dostlara ve tanıdıklara, komünistlere ve sosyalist Sol'un üyelerine ilettiler.

Ne var ki, böyle bir davranış bugün Çekoslovakya'da bir suçtur. Anayasa biçimsel olarak her yurttaşın siyasi düşünce, basın ve toplantı özgürlüğünü güvence altına alıyorsa da, yasanın şimdiki biçim ve yorumuna göre, yurttaşlar düşünmeye, kanılarını açıklamaya ve tartışmaya kalkıştıkları takdirde kovuşturmaya uğrayabilirler. Resmi siyasetleri kabul etmeyen, ya da sesini çıkaran bir yurttaş, rejimi baltalamış oluyor.

Yargıç karşısına çıkarılanlar, başlangıçtan beri durumun farkındaydılar. Soruşturma ve yargılama sırasında birçoğu, yargılanmadan önce yirminci yüzyıla yaraşmayan koşullar içinde tutulmuş oldukları halde, onurlarını korudular. Hiçbiri, kendini küçük düşürerek, olmayan bir suçu kabul ederek, ya da sorumluluğu başkasının sırtına atarak, kişisel özgürlüğünü kazanmaya çalışmadı. Herkes, olanaklarına, durumuna ve statüsüne göre kendisine yöneltilen suçlamayı şu veya bu yolla karşıladı. Ama hiçbiri kendini suçlu hissetmedi. Kanılarını, toplumsal konumunu ve yurttaş olarak haklarını terk etmedi. Suçlananlar mahkemede, sosyalizme eski saygınlığını kazandırmak için mücadele ettiklerini söylemekten ve 1968 Çekoslovak deneyine karşı girişilen Sovyet müdahalesine karşı çıkmaktan vazgeçmediler. Onlar bu muhalefetten vazgeçmedikleri gibi, işte tam da bu nedenle [devrimciler] ve [sosyalistler] olarak davrandılar.

Bugün Çekoslovakya'da yürürlükteki yasalara ve bu yasaların şimdiki yorumlanış biçimine göre sanıklar, mahkemenin zaman zaman değer taşıyıp taşımadığı kuşkulu kanıtlara başvurmak zorunda kalmış olmasına karşın, suçluydular. Ve ona göre de mahkûm edildiler. Ne var ki bunlar sosyalist yasalar değil, totaliter bir devletin yasalarıdır ve bu yasaların amacı şimdi iş başında olan grubu iktidarda tutmaktır. Bu yasalar tümüyle topluma, işçilere, çiftçilere ve aydınlara yöneltilmiştir. Bunlar, hem insanoğlunun doğal hukukuna, hem de Marks'ın [...] ilkelerine ters düşmektedir. Ayrıca bunların Çekoslovak Hükümetince resmen onanmış İnsan Hakları Bildirisi ilkelerine de tümüyle karşıt olduğunu söylememize de gerek yoktur. Başka yerlerde de olduğu gibi, halkın çıkar ve moral anlayışlarıyla ça-

tışan bir yasaya dayanarak yargılama yapmanın suç olduğu ilkesi, Çekoslovakya için de geçerlidir. Bu nedenle, yurttaşların bu tür yasalara karşı çıkmaları, bu yasaların kaldırılması için çalışmaları yalnızca hak değil, ödevdir de.

Ayrıca, Çekoslovakya'daki bu yargılamalar, Angela Davis'in hapsedilip yargılandığı koşulları bir yana bırakalım, Yunanistan'daki, İspanya'dakilerle bile kıyaslanamayacak koşullarda yapılmaktadır. Mahkemeye çıkarılıncaya kadar geçen tutukluluk döneminde mahpusların birçok temel hakkı çiğnenmektedir. Aileleriyle yazışmaları kısıtlanmıştır. Başka kimselerle görüş yapabilmeleri şöyle dursun, aile görüşleri bile yasaklanmıştır. Sanıklara kendi seçtikleri kitaplar ya da çalışma gereçleri verilmemekte, sanıklar kendi savunma avukatlarını kendileri seçememekte, avukatlarıyla görüşmede çok büyük güçlüklerle karşılaşmaktadırlar. Hücrelerde adi suçlularla bir arada tutulmaktadırlar.

Bütün bu ağır koşullara karşın, Çekoslovakya'da insanlar bu yargılamalar konusunda susmuyorlar. Tüm yetersiz bilgi olanaklarına, yetkililerin kamuoyuna tüm yanlış bilgi verme çabalarına karşın, protesto ve hoşnutsuzluk sesleri kulağa geliyor. İçlerinde eski Dışişleri Bakan yardımcısı Dr. Gertrude Sekaninova-Cakrtova, yazar Pavel Kohout, filozof Lubos Kohout, atom fizikçisi F. Janouh'un da bulunduğu on kadar kimsenin, Milan Hübl'ün davasını izleme girişimleri de, mahkeme salonuna girmelerinin engellenmesi üzerine yüksek devlet makamlarına ilettikleri protestolar da çok sıcak karşılanmıştır. Hapiste bulunan insanların aileleriyle belli bir dayanışma vardır. Ses çıkarmaktan çekinenler de radyonun ve televizyonun verdiği haberlere kulak asmıyorlar.

Rejimin niteliğini, Çekoslovak siyasi yargılamalarının yurt dışında uyandırdığı öfke konusundaki gerçekleri açıklamaya cesaret edemeyişi de gösteriyor. Bu konuda, yalnızca Sol kanat ve liberal aydınlardan protestolar yağmamış, aynı zamanda İtalya, Fransa, İngiltere, İsveç, Belçika, Avustralya, İsviçre ve diğer komünist partilerinden de muhalefet sesleri gelmiştir. İtalya Komünist Partisi açıkça, Çekoslovakya'da olup bitenlere karşı itirazlarını açıklamanın her komünist partisine düşen bir

ödev olduğunu belirtmiştir. Buna karşın, Çekoslovak ve Sovyet gazeteleri, yargılamalara karşı protestoların yalnızca sosyalizm düşmanlarından, ya da yanlış yönlendirilmiş dostlardan geldiğini yazıp durmaktadır.

Hüküm giyen savaşçıların ve arkadaşların hareket ve tutumlarıyla dayanışmamızı belirtiyoruz. Onların sosyalizme insan yüzü vererek saygınlığını yeniden kazandırma mücadelelerini bizler sürdüreceğiz. Çekoslovakya'da yurttaşlara söz, basın, toplantı ve örgütlenme özgürlüğü de dahil tüm hak ve özgürlükleri, en ileri kapitalist ülkelerin verdiğinden daha az ya da onlarınkine eşit değil, onlarınkinden çok daha fazla sağlayacak olan bir sosyalist toplum inşa etmek, amacımız olmaya devam ediyor. Biz, işletmeleri ve kuruluşları, onların içinde çalışan insanların gerçekten yöneteceği bir toplum kurmak, kişi yaşamının, kültür ve bilimin özgürce gelişebileceği, egemen ve özgür bir toplum inşa etmek için savaşıyoruz. Bu taleplerin hiçbiri, sosyalist düzenin üstüne inşa olunacağı temel ilkelerden kıl kadar ayrılmaz ve bunlar var olan ittifak bağlarını, ancak karşılıklı eşitliği sağlamak için gerekli olduğu ölçüde etkiler.

Mücadelemizi sürdürmemizin amaç ve yöntemleri, somut siyasi koşullara dayanacaktır. Salt savaşmak için savaşmak amacını taşımıyoruz. Çekoslovak halkının çıkarlarına aykırı olan bütün önlemleri teşhir edecek ve eleştireceğiz. Yaşam düzeyini yükseltmek, yurttaşlar arasındaki siyasi ve sosyal ayrımları kaldırmak, kültürel ve akademik alanlarda yaşamı canlandırmak yolunda rejimce alınacak tüm olumlu önlemleri destekliyoruz. Bununla beraber, şimdiki siyasi yargılamalar, gidişin yönünü olumlu siyasetlere çevirmemiş, bu yargılamalar toplumumuzu çok daha derin bir bunalımın içine sokmuştur.

Çekoslovakya'nın kaderinin kaçınılmaz ve değişmez olduğunu düşünmüyoruz. Dünyadaki bütün ilerici güçlerin mücadelesiyle ortak olan mücadelemiz uzun da sürse, sonuçsuz kalmayacaktır. Şimdiki iç durumuyla Çekoslovakya, Avrupa'nın orta yerinde ağır bir kaya gibi durmaktadır ve bu kayayı Ağustos 1968 istilasıyla oraya dikmiş olan Sovyetler Birliği'nin önderlik grubu için bu durum, Avrupa Konferansı'nı toplama yolundaki çabalarına bir engel oluşturmaktadır. Avrupa'nın gü-

venliği üzerinde kendileriyle anlaşmaya varmak istedikleri insanlar, Sovyetler Birliği'nin Avrupa'nın güvenliği ilkesini defalarca ve iki kez de askeri müdahaleyle çiğnemiş olduğu bir durumda ve üstelik şimdi Çekoslovakya'daki siyasi yargılamalar karşısında, ülkelerin saldırmazlık paktı imzalamalarıyla güvenliğin sağlanamayacağını Sovyet önderlerine hatırlatıp durmaktadırlar. Avrupa'nın güvenliği ancak karşılıklı anlayış, samimi tartışma, görüş, düşünce ve deneyim değiştokuşu, karşılıklı güven ve açık uluslar arası ilişkiler üstüne kurulabilir. Sosyalizmin üstünlüğü, sınırları kapatarak, hapisaneler ve kamplarla, yabancı radyo yayınlarını bozarak, ideolojik konularda işkillilik göstererek ve haberleşmeden korkarak sağlanamaz. Kendilerini sosyalizmin temsilcileri sayan bir ülkenin siyasi önderleri ve politikacıları açık bir bilgi alışverişinde ortaya koyacak bir şeyleri olmadığı ve bu alanda saldırıya geçme güçleri bulunmadığı için korkuyorlarsa, düzinelerce pakt imzalasalar da kendilerini güven altında hissedemezler. Devletin hiçbir şeyden korkmasına gerek yoktur; sosyalizmde, ancak toplumun gelişmesine kendi katkısını yapacak bilgi sahibi insanlardan korkmadığı zaman bir anlam taşıyabilir. Prag, Brno ve Bratislava yargılamalarında hüküm giyenlerin, uğruna uğraş verdikleri devlet tipi, sosyalizm tipi işte böyleydi. Bizler ve Sovyetler Birliği içindeki, diğer sosyalist ülkeler içindeki birçok dostumuz, arkadaşımız bugün aynı yolda çalışıyoruz. Avrupa güvenliğinin gereksinimleri ile bugün Çekoslovakya'da bu kadar kabaca gözardı edilmiş olan sosyalizmin gereksinimleri, Avrupa bağlamı içinde birbirine durmadan yakınlaşıyor. Umudumuz, ama aynı zamanda ödev ve sorumluluğumuz da burada yatar.

Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi

ANNA SABATOVA'NIN ÇAĞRISI

Anna Sabatova'nın bütün dünya komünist ve sosyalist partilerine mektubu, sosyalist muhalefetin belgeleri arasında yer alır; çünkü, bu belge muhalefetin sesini polis baskısının bile susturamayacağını gösterir. Hükümlü komünist, parti görevlisi Jaroslav Sabata'nın eşi olan Sabatova, bu belgede, hapishanede olduğu için konuşabilme olanağından yoksun bir kişi adına konuşmak görevini üstlenmiştir.

Jaroslav Sabata, Brno bölgesi eski Parti sekreteriydi. 22 Ağustos 1968 deki On Dördüncü Parti Kongresi'nde Merkez Komitesi'ne seçildi. Brno Üniversitesi profesörü idi. Bu ünvanın geri alınmasından sonra, inşaat işçiliği yapan Sabata, 8 Ağustos 1972'de altıbuçuk yıl ağır hapse mahkum edildi. Kızı Hana, büyük oğlu Jan ikibuçukar yıla, küçük oğlu Vaclav ise iki yıla mahkum edildiler. Böylece, Jaroslav'ın gelini İvankada dahil olmak üzere Sabata ailesinin beş üyesi 9-20 Kasım 1971 tarihleri arasında tutuklandılar. Yalnızca Anna Sabatova dışarda kaldı. Ama o da diğer yarım milyon Parti üyesi gibi partiden atıldı ve işinden çıkarıldı. Bir fabrika kantininde bulaşıkçılık yaparak yaşamını kazanmak zorunda kaldı. Buna karşın, Anna Sabatova'nın çağrısı, kocası ve çocukları için merhamet dileyen umutsuz bir eşin başvurusu değildir. Anna Sabatova,

«herkesin demokratik haklarına» saygı gösterilmesi istiyor ve uluslararası işçi hareketinin önüne şu ağır soruyu getiriyor: komünist partileri iktidarda bulunmadıkları ülkelerde sosyalistler ve diğer ilerici güçlerle ittifakı amaçlıyorlar; buna karşılık, iktidarı ele geçirdikleri ülkelerde bu eski ortaklarını «düşman» diye gösteriyorlar ve onlara düşman muamelesi yapıyorlar; bu iki tutum arasındaki çelişme nasıl açıklanabilir? Sol bir alternatif arayan bir kimse için ve komünistlerle ittifakın mümkün olduğuna inanan tüm sosyalistler için, çok ciddi bir sorudur bu. Ve Anna Sabatova'nın çağrısına biri dışında (Avustralya Komünist Partisi, Sabatova'nın çağrısını haftalık Tribüne *dergisinin Ocak 1973 sayısında yayımlamıştı) hiçbir yanıt gelmemesi iyi bir işaret değildir. Anna Sabatova'nın çocukları -ilk olarak Vaclav, onun arkasından Aralık 1973'te Jan ile Hana «iyi hal» nedeniyle- hapishaneden salıverilmişlerdir. Buna karşılık Jaroslav Sabata, ağır koşullar altında hapistedir, tıpkı onunla birlikte mahkum edilen Milan Hübl, Jan Tesar, Jiri Müller ve diğerleri gibi.*

Bu ve mektupta öne sürülen daha başka nedenlerden ötürü, Anna Sabatovanın çağrısı, ilk yazılışından bu yana geçen üçbuçuk yıl içinde, ne yazık ki etki ve geçerliliğinden hiçbir şey yitirmemiştir. Onun, sosyalist bir toplumun inşasını ilgilendiren teorik ve pratik sorulara yanıt alma isteği Avrupa Sol'undan, özellikle de çağrısını kendilerine yönelttiği Batı sosyalist ve komünist partilerinden yanıt beklemektedir. Oysa onların çoğu, sanki bu sorular yersizmiş gibi bir tutum içindedirler. Yanıt alana kadar Anna Sabatova'nın da sanık kürsüsünü boylamak zorunda kalması çok kötü olur.

Bütün Komünist ve İşçi Partilerine

Sevgili yoldaşlar,

Ailemin son mensubu yirmibir yaşındaki kızım Hana hakkında mahkemenin mahkumiyet kararı vermesinin ardından, birkaç saat iyice düşünüp tarttıktan sonra bu mektubu yazma-

ya başlıyorum. Kızım, Brno Bölge Mahkemesi tarafından üçbuçuk yıl hapse mahkum edilmiş bulunuyor. Diğer çocuklarım ve kocam hakkında verilen hükümler de, kesin ağır hapis cezalarıdır.

Bir Çekoslovak kadınının kalkıp, bütün dünya Komünist ve İşçi partilerinin Merkez Komitesi ve üyeleri gibi önemli bir foruma başvurma cesaretini kendinde görmesi garip gözükebilir.

Ben böyle yapmaya karar verdim. Çünkü, benim ülkemde, Çekoslovakya'da, şimdiki durumda söylediklerime kulak verecek hiçbir resmi makam yoktur. Çekoslovakya Komünist Partisi Birinci Sekreteri Dr. Gustav Husak'a bütün ailemin Aralık 1971'de tutuklanması konusunda yazdığım mektup yanıtlanmamıştır.

Bir ana olan ben, bütün çocuklarımın hapse atıldığını gördüm. Bu çocukların yetişmeleri için ben ve kocam pekçok şey feda etmiştik. Tanıyan herkesin saygısını kazanmış, tertemiz, iyi karakterli çocuklardır onlar. Küçük oğlum daha yirmisine basmadı. Ben kendimi hiç görülmemiş ve bambaşka durumda bir ana olarak görüyorum. Bu yüzdendir ki yaşamımın bu en acı anlarında (bunun kadar acı bir anı 21 Ağustos 1968'de yaşamıştım) benim bu davranışıma, analık duygularım, bir yurttaş olarak onurum, Çekoslovakya Komünist Partisi saflarında, sosyalizm uğrunda beni uğraş vermeye iten sarsılmaz inancım yol gösteriyor. Bu açık mektubum yüzünden, enternasyonalizm üstüne verilen tüm resmi demeçlere rağmen, eninde sonunda başıma geleceklerin, ne yazık ki farkındayım. Bu hareketim nedeniyle, tutuklanma olasılığını göze alıyorum. Ama, benim kaybedecek hiçbir şeyim yok. Hapishane duvarlarının ötesinde eli kolu serbest dolaşmak özgürlük değil benim için.

Ben, komünist bir gazeteci olarak yıllarca yapmış olduğum işte de avuntu arayamam. Günümüzde, adına uluslararası yardım denen Ağustos olayı konusunda resmi Parti görüşünden ayrı düşünen, partiden atılan komünistlerden hiçbirinin basın yayın organlarında, kültür ya da bilim alanında, ya da bunlara benzer nitelikte bir sorumluluk mevkiinde çalışmasına olanak tanınmıyor. Resmi ağızlardan da açıklandığı üzere, yarım mil-

yon Çekoslovak yurttaşı için böyledir bu. Çekoslovakya Komünist Partisi'nin 1968 ilkbaharında kabul ederek tüm ulus önünde uygulamayı taahhüt ettiği Eylem Programı'nda belirlenen çizgilere uygun olarak toplum yaşamımızın demokratikleşmesini desteklediklerı için işlerinden ayrılmak zorunda bırakılmış sosyalist düşünceli, sosyalizme emek vermiş nice nice insandan söz etmeme gerek yok. Ben kendim, ailemizin oturduğu yerden yetmiş kilometre uzakta, Olomouc'ta, 1970 ilkbaharından beri çalışmakta olduğum işle geçimimi sağlamak olanağından yoksun kılınmış durumdayım. Brno'daki Benzina İşletmesi, evime daha yakın bir benzin istasyonunda çalışma dileğimi reddetmiş ve işimi nakletmeyi kabule yanaşmamıştır.

Ondokuz yaşından bu yana devrimci 1968 yılı ilkbaharına kadar Brno, J. E. Pukynye Üniversitesi Psikoloji Bölümü başkanı olan, Bölge Konferansı'nın ardından Çekoslovakya Komünist Partisi Brno Bölge Komite sekreterliğine seçilen ve 20 Kasım 1971'de tutuklanmasından sonra Inzenyrskoprumyslove Stavby İşletmesi'nde demir inşaat işçisi olarak çalıştırılan kocam, Dr. Jaroslav Sabata, altıbuçuk yıl hapse mahkum edilmiş bulunuyor. Öğrencileri tarafından sevilen bir devrimci ayrıca üniversitede onüç yıl Marksizm-Leninizm dersleri vermiş ve birçok öğrencisini Parti'ye girmeye hazırlamış bir üniversite hocası, dokuz aydır Çekoslovakya'da şimdi iktidar koltuğunda oturanların hiç umursamadıkları koşullar altında hapiste tutuluyor. Bunun ayrıntılarına girmeyeceğim. Şu kadarını söylemekle yetineceğim. Kocam, doktorların gerekli gördüklerinin tersine, başka bir iş bulamadığı için tutuklanana kadar ağır bedensel işte çalışmaya mecbur kalmıştı (kocam 1964'de miyokard infarktüsü geçirmiştir ve sürekli aşırı çalışmadan ötürü kronik mide iltihabından ve onikiparmak bağırsağı ülserinden rahatsızdır). Hapishanede Mayıs 1972'de kalp krizi geçirdi; uzun süre baygın kaldı. Ben ancak birkaç hafta uğraştıktan sonra hapishaneye bir rapor gönderebildim. Ama yine de hapishanede kendisine sancı yapacak yiyecekler veriliyor. Ben bu mektubumda, hazır bulunduğum bazı duruşmaların koşullarından söz etmek istiyorum. Bunlar, oğullarım Vaclav ile Jan'ın duruşmaları, hepsi de eski parti görevlileri olan Brno'lu yedi

komünistin duruşması ve kızımın karar duruşmasıdır. Ben bunlardan bir tanesiyle, kocamın mahkum edildiği duruşmayla yetineceğim.

Mahkemenin yapıldığı bina, yargılananlar sanki azılı canilermiş gibi koruma altına alınmıştı. Sanık yakınları ve dostları Bölge Mahkemesi'nin genel koridorunda, aynı şekilde bina dışında, kimlik göstermek zorundaydılar. Prag ve Brno'da yazın yapılan duruşmalarda, bunları mümkün olduğu kadar kapalı tutma çabası ağır basıyordu. Oysa, bu duruşmaların açık yapılacağı resmen ilan edilmişti.

Duruşmalara yabancı gazetecilerin alınmadığını bilirsiniz. Oysa, bu açık olan duruşmalara, her sanığın yalnızca bir yakınının, o da bölge yargıçlığından alınacak ve ancak kimlikle birlikte geçerli olan özel bir izin belgesiyle girebildiğini, sanırım bilmezsiniz. Ceza yasamızın, devletin güvenliğini, askeri ya da iktisadi güvenliği ilgilendiren durumlarda, duruşmaların kapalı yapılması halinde, her sanığa iki hukuk yardımcısı tutma olanağını verdiği, bu yardımcıların sayısının ancak toplam olarak altı kişiyi geçmesi halinde sınırlandırılmasını öngördüğünü öğrenmek de sanırım ilginizi çekecektir.

Bu açık duruşmalarla, kapalı duruşmalar arasındaki gerçek tek fark, yaz aylarında yapılan bu yargılamalarda, daha önceden belirlenmiş birkaç kişinin, yerel yönetim ve parti temsilcilerinin, duruşmalarda hazır bulunmalarıdır. Bunların sayısı ise burada, Brno'da on kişiyi geçmez. Mahkemede hazır bulunan diğer kişiler ise, sanıklar, sanık avukatları, heyet, savcı, katip, devlet güvenlik örgütü ve polis mensupları ve erkek sanıkları zincire vurulu olarak getiren üniformalı muhafızlardı. Nesnel olmak için ekleyeyim, kadınlar elleri kolları serbest getiriliyorlardı; muhafızların ellerinde silahları oluyordu sadece. Yine şunu da eklemek gerekiyor ki, çocukluk çağını aşmış evlatlar dahil yakın akrabalar, sırayla duruşmaları izleyebilirlerdi; ama en azından Brno'da duruşmayı her sanık ailesinden bir kişiden fazlasının izlemesine hiç izin verilmedi. Heyet, biçimsel konularda kuralları uyguladı; sanıklar onların gerekli gördüğü kadar konuşabildiler.

Yargılananların hepsi, Çekoslovakya'daki sosyalist düzeni

içten destekleyen kişilerdir. Oturdukları mahallelerde ve işyerlerinde kendilerini herkes tanır; kendilerinden bu devletin kurulmasına fedakarca katkıda bulunmuş kimseler olarak söz edilir.

Biri mıntıka komitesinden olan, eski yerel parti komite görevlileri, yedi parti üyesinin yargılanmasına gelince -Heyet Başkanı Dr. Wolf, gerekçeli kararı açıklarken «ne heyet, ne de kişi olarak, burada halkarında karar verilen kişilerin sosyalizm düşmanı oldukları kanısına varmış değiliz» dedi. Demek ki bu insanlar kendi aralarında ve benzer inanç taşıyan diğer kırk-elli kişi arasında sözlü ve yazılı olarak açıkladıkları farklı siyasi düşünceleri dolayısıyle mahkum edilmişlerdi. Bu kimselerin çoğu parti ve toplum yaşamında yıllardan beri tanınan kimselerdi. Bu konuda mümkün olduğu kadar eksiksiz bilgi vermiş olmak için şunu da ekleyeyim; onlar bu amaçla daktilo edilmiş metinler, *Listy* ve *Svedectvi* gibi yurtdışında yayımlanmış yayınlar ve komünist basından (örneğin, *Unita* dan, *Humanité*'den, *Rinascita*'dan vb.) derledikleri makaleleri dolaştırmışlardı. Savcının suç kanıtı olarak sunduğu belgeler arasında Çekoslovakya KP'nin On Dördüncü Olağanüstü Kongre oturumlarına ilişkin rapor da vardı. Bu rapor, Çekoslovakya'da yayınlanmamış, İtalya'da parti yayınevi tarafından çıkarılmıştı. Benim kocam da, bazı teorik belgeleri, örneğin «Kısa Eylem Programı» adıyla bilinen programın tartışılmasına yardımcı olacak belgeyi kaleme almıştı. Bu belgede, Marksistlerle, Marksist olmayıp Çekoslovakya'daki Sosyalist düzeni destekleyenler arasında ortak bir temel belirlemeye çalışıyordu. Ayrıca, Kısa Eylem Programı'nın, 1948 kamulaştırma hareketini, zorunlu ve haklı bir hareket olarak gördüğünü ve bunun tartışılamayacağını, açık açık belirttiğine de işaret edeceğim. Ne kocamın, ne de mahkum edilenlerden hiç birinin burjuva demokrasisi yanlısı oldukları da doğru değildir. Tek tek her biri, en geniş kitlelerin çıkarlarını esas alan, aynı zamanda da kitleler tarafından denetlenen sosyalist demokrasiyi açık ve seçik olarak destekleyen kimselerdir. Kocam, her keresinde, aşağıdan, yani halkın iradesi tarafından denetlenme zorunluluğunu ilkesel bir sorun olarak vurgulamıştır.

Bütün dünya üzerinde komünist ve buna benzer sol partilerin, sendikaların, demokratik ve anti-emperyalist kamuoyunun, Çekoslovakya'daki bu dizi yargılamalardan haklı olarak kaygıya düştüklerine inanıyorum. Komünist ve işçi partilerinin, tek tek ... Marksistlerin ve bütün diğer sosyalizm savunucularının, mahkum edilen komünistler, sosyalistler ve diğer yurttaşları ilgilendiren sorunlar üzerinde vazgeçilmez bir söz hakkına sahip oldukları inancındayım. İnsanoğlunun temel haklarını ayakta tutma kaygısını taşıyan dünya demokratik kamuoyu da aynı hakka sahiptir.

Uluslararası komünist ve işçi hareketi Çekoslovakya'daki olayların dış yüzünü değil, özü esas alan ortak bir platform bulmak zorundadır. Bu konuda şu soru sorulmalıdır: müttefik orduların silah zoruyla Çekoslovakya topraklarına girmesine «uluslararası yardım» deniyor da, birçok komünist ve sol kanat partisi içindeki bunun tersi olan görüş, bizim yetkililerimizce neden dolayı, içişlerimize karışma diye, yani, «uluslararası yardım» dan farklı, uygunsuz ve istenmeyen bir hareket sayılıyor? Çekoslovak Yurttaşı, bu karşıt düşünceleri belirten sözleri, neden yasal basından öğrenemiyor? Bir soru daha sorayım: «Madem ki yargılamalar haklı ve yerindeydi neden gizli tutuldular?»

Oğullarımın, haklarındaki soruşturma 2 Mart 1972'de tamamlandığı halde Temmuz sonunda, yani tatil zamanında mahkemeye çıkarılmaları, kocamın davası soruşturma bittikten hemen üç gün sonra açılmışken, onların dört aydan falza gözaltında bekletilmiş olmaları da dikkat çekicidir.

Son olarak şunu ekleyeceğim: Demokratik ve anti-emperyalist kamuoyu da dahil, komünist ve sol kanat örgütlerin protestoları tek başına, Çekoslovak hükümlülerinin acı kaderini değiştiremez. Şimdi her zamankinden çok, bizzat komünist işçi hareketi içinde siyasi sorunlara daha yüksek düzeylerde eğilmek gerektiğine ve bu sorunlara berraklık getirmenin günün görevi olduğuna derinden inanıyorum. Özellikle de, sosyalist ülkelerde işçi sınıfı tarafından kazanılmış olan iktidarın nasıl uygulamaya konulacağının berraklaştırılması gerekiyor. Benim görüşüme göre, bu sorunların yalnızca, iktidarın komünist par-

tilerin önderliğinde işçi sınıfı tarafından kazanıldığı ülkelerde işbaşında olan partileri ilgilendiren sorunlar olduğunu söylemek mantığa sığmaz.

Çünkü, hala burjuvazinin yönettiği ülkelerde, komünist partilerinin, müttefiklerine, sosyalizmi işçi sınıfının yanısıra diğer tabakalara ve halk kesimlerine daha çekici kılacak bir bakış açısına sahip olduklarını göstermeleri gerekir. Müttefiklerden yalnızca iktidar mücadelesi sırasında ve sosyalist toplumun inşasının ilk evresinde yararlanılamaz. [Enternasyonal] hareketin yararına, ileriki dönem konusunda, yani, örneğin Çekoslovakya'da sahip olduğumuz gelişmiş sosyalist toplumda da bütün demokratik hakların sağlanacağı konusunda onların güvenini kazanmamız gerekiyor. Hem de öyle yalnızca biçimsel olarak değil, bunlara gerçekten kullanılabilecek şekilde sahip olunacağı konusunda.

Anna Sabatova, iki mahkum annesi ve muhalefetteki [devrimci] Dr. Jaroslav Sabata'nın eşi.

ÇEK YAZARLARININ CUMHURBAŞKANINA DİLEKÇESİ

Seçkin Çek yazarlarının, Aralık 1972'de siyasi tutuklular için giriştikleri toplu hareket, demokratik haklar uğrunda ve polis baskısına karşı yasal mücadele biçiminde bir örnektir. «On Maddelik Manifesto»dan ve nükleer fizikçi Frantisek Janouch'un, Parti'den çıkarılan bilim adamlarının bilimsel yayınları izlemelerine konulan yasağa ve daha başka yasa ihlallerine yönelttiği çeşitli protestolardan sonra, bu hareket de, yürürlükteki yasalara uygundu ve bu yasaları korumayı, keyfi yönetimi kaldırmayı amaçlayan çabalara örnekti. Bu eylemleriyle Çek yazarları, satın alınamadıkları gibi gözlerinin de korkutulamadığını; tüm yaşamları boyunca sosyalizm için çaba göstermiş ve 1972 yazındaki siyasal yargılamalarda mahkûm edilmiş insanların uğradıkları yasadışı baskılar karşısında hiç de susmak niyetinde olmadıklarını, bir kez daha kanıtlamışlardır.

Çekoslovak Anayasası'nın her yurttaşa Devlet Başkanı'na dilekçe verme hakkını vermesine karşın, resmi propagandacılar bu dilekçeyi kaleme alan yazarlara karşı bir iftira kampanyası açtılar ve onları «sosyalizm düşmanları» olarak suçladılar. Resmi sözümona Yazarlar Birliği'*nin 15 Aralık 1973 Başkanlık Kurulu Toplantısı'na sunulan raporda «dış anti-komünist mer-*

kezlerin kışkırtması ve desteğiyle düzenlenen bir provokasyon dilekçesi»nden söz ediliyor ve bu eylem «1968'deki karşı-devrimci ayaklanma hareketine aktif olarak katılmış oldukları için suçluluk duyan bazı kişilerin devlete yönelttikleri saldırı» olarak tanımlanıyordu. İşgal rejiminin resmi eleştirmeni Jiri Hajek, dilekçe yazarlarını «sağ kanadın yönlendirdiği militan bir falanj» olarak, (ama adlarını vermeden) ihbar ediyordu.

Basında açılan kampanyaya tabii polis de katıldı. Pavel Kohout, Ludvik Vaculik ve Vaclav Havel sorguya çekildiler ve dilekçeyi imzalayanlar, imzalarını geri almaları için çeşitli baskılara uğradılar. Ama yalnızca Jarminal Glazarova ile Milan Jaris imzalarını geri aldı. Daha sonra da ozan Miroslav Holub açık bir özeleştiri toplantısında, dilekçeye imza koymuş olmaktan üzüntü duyduğunu söyledi. Geri kalanları bütün baskılara karşı direndiler ve birçok zorluklarla karşılaşmalarına rağmen (imzalayanların çoğunun Çekoslovakya'da kitap yayımlamaları imkânsız hale gelmişti) imzalarını geri almadılar.

Çekoslovakya'da dilekçenin metni de, yazarların adları da açıklanmadı. Bu, rejimin, halkın çoğunluğunun bu insancıl davranışı iyi karşılayacağını ve bu kadar çok sayıda tanınmış yazarın adlarının açıklanması halinde «sağ kanadın yönlendirdiği bir falanj»dan söz etmenin mümkün olamayacağını, çünkü bu yazarlardan birçoklarının yalnızca yazınsal değil, siyasi etkinlikleri nedeniyle de tanınmış eski parti üyeleri ve sosyalistler olduğunu çok iyi bildiğini gösterir.

Çek yazarlarının bu toplu eylemi, onların uygar cesaretlerinin ve halka bağlılıklarının bir örneğidir. Dilekçenin somut bir sonuç sağlamadığı doğrudur; ama uluslararası protesto ve dayanışma eylemleriyle birlikte düşünüldüğünde, yetkililerin 1972 yazında mahkûm edilen gruptan on iki siyasi tutukluyu mahkeme kararıyla salıvermelerinde hiç etkisi olmadığı söylenemez.

Sayın Başkan,

Gelecek yıl, ülkemizin ve hepimizin yaşamını bu denli güçlü bir biçimde belirlemiş olan olayın beşinci yıldönümünü yaşayacağız. Aynı dönem içinde dünyada anlayış yolunda cesa-

ret verici başarılar kazanılmıştır; bu da gelecekte halkların ve ulusların çilelerinin büyük ölçüde azalacağını müjdelemektedir.

Böyle bir zamanda, Çekoslovakya'da bazı insanların siyasi suçlarla hapsedildiklerini bilmek, bizlere özellikle daha acı geliyor. Bu kimselerin çoğunun, toplumumuzun inşasında ellerinden gelen her şeyi yapmış sosyalistler oldukları herkesçe biliniyor. Ayrıca, birkaçı ciddi olarak hastadır, diğerleri ise düzeltme kuruluşlarımızda siyasi hükümlülerin, caniler ve ahlak düşkünü kimselerle bir arada tutulmaları yüzünden ruhsal rahatsızlıklar çekiyorlar.

Bu dilekçe altına imza koyan bizler, birçok sorunlarda, temelde ve ayrıntılarda değişik görüşler taşıdığımız halde, siyasi hükümlülere âlicenaplık gösterilmesinin, devlet iktidarının saygınlık ve otoritesine hiçbir eksiklik getirmeyeceğinde birleşiyoruz. Bu nedenle, size, Sayın Başkan, dünyanın büyük bölümünün insanlık bayramı saydığı Noel'de, siyasi mahkûmların affedilmesi dileğiyle başvuruyoruz.

Aynı zamanda, Sayın Başkan, yönetsel gecikmelere uğrayacak bu dileğimize bakmaksızın, sizden, diğer hükümlülere tanınmış olan haktan, siyasi mahkûmların da yararlandırılmasını, Noel'i evlerinde geçirmelerine izin verilmesine aracılık etmenizi diliyoruz. Bunun, hükümlü ailelerine getireceği sevinç, siz ve bu konuda katkısı olan herkes için en büyük ödül olacak ve tüm cumhuriyetin saygınlığını artıracaktır.

Derin saygılarımızla,

Adolf Branald, Jiri Brdecka, Josef Brukner, Lumir Civrny, Ladislav Dvorak, Jarmilal Glazarova, Jiri Hanzelka, Vaclav Havel, Josef Hirsal, Adolf Hoffmeister, Miroslav Holub, Bohumil Hrabal, Milan Jaris, Zdenek Jirotka, Vasek Kana, Ivan Klima, Alexandr Kliment, Pavel Kohout, Jiri Kolar, Jan Kopecky, Karel Kosik, Frantisek Kozik, Vaclav Lacina, Jan Mares, Frantisek Pavlicek, Svatopluk Pekarek, Jiri R. Pick, Jarsolav Putik, Jaroslav Seifert, Jindriska Smetanova, Karel Siktanc, Jiri Sotola, Josef Topol, Zdenek Urbanek, Ludvik Vaculik.

Prag, 4 Aralık 1972

ÇEKOSLOVAK YURTTAŞLARI SOSYALİST HAREKETİ'NİN BİLDİRİSİ

Bu belgenin önemi, her şeyden önce, ne 1972 yazındaki (sosyalist muhalefetin işini kesin olarak bitirmek amacını taşıyan) siyasi yargılamaların, ne de onu izleyen baskı dalgasının sosyalist muhalefeti yok edemediğini kanıtlamasındadır. Bu gerçeği, illegal el bildirilerinin ve yayınların, özellikle de, 1973 ortalarından beri her ay düzenli olarak çıkmakta olan, kesin bilgileri ve yorumları içeren Politicky Mesicnick *ve* Narodni Noviny *de gösterir.*

Bununla birlikte, Ağustos 1973'de Prag ve diğer kentlerde broşür şeklinde yayımlanan bu belge, sosyalist muhalefetin 28 Ekim 1970 Manifestosu'ndan beri siyasi devamlılığını göstermektedir. Ayrıca Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Muhalefeti *tarafından şimdiye kadar benimsenmiş bütün siyasi tutumların doğruluğunu ve temel hedef olarak kalmış olduğunu kanıtlar. Bu hedefler, işgale ve siyasi baskıya son verilmesi, siyasi ve ekonomik reformların gerçekleştirilmesi, bütün konularda alınacak siyasi kararlara halkın katılımının sağlanması, önderlikle muhalefet arasında diyalog kurulması, milli uzlaşmanın sağlanması ve halkın güvenine sahip olabilecek bir önderliğin kurulması yoluyla 20 Ağustos 1968 olayının doğurmuş oldu-*

ğu sonuçların giderilmesidir. Bununla birlikte, burada yeni olan şey, uluslararası yumuşama yönündeki gelişmedir. Bildiri, Batı Almanya ile SSCB ve Çekoslovakya arasında imzalanan sözleşmeleri de içeren bu eğilimi desteklemektedir. Bu olgu da, resmi propagandacıların, muhalefeti, uluslararası işbirliğinin güçlendirilmesine karşı olmakla ve soğuk savaş konumlarının sürdürülmesinden yana bulunmakla suçlarken yalan söylediklerini gözler önüne sermektedir. Buna karşılık, bu bildiri aynı zamanda, Çekoslovakya'daki şimdiki bunalımın, yumuşamaya engel oluşturduğuna haklı olarak işaret etmektedir. Burada özellikle yeni olan bir şey vardır; bu da bildirinin, Çekoslovakya ile SSCB arasındaki ilişkilere ayrılmış olan bölümüdür. Halkın geniş kesimlerinin gözünde, iki ülke arasındaki ilişkiler çok onur kırıcı olduğu halde, bildiri SSCB'ye düşmanlık gütmemektedir. Tam tersine, bu ilişkileri düzeltmeyi ve yeniden kurmayı amaçlamaktadır. Kuşku yok ki, bunu sağlamanın tek yolu, 21 Ağustos 1968 olayının sonuçlarından -resmi özeleştiriler ya da demeçlerle değil- fiilen kurtulmaktır.

Josef Smirkovsky'nin Brejnev'e yazdığı Ağustos 1973 tarihli mektupta ve Dubçek'in 17 Ocak 1974 tarihli mektubunda da aynı düşünce göze çarpar. Bu talepler ve çağrılar, bugün gözümüze hayalci görünebilir; ama SSCB'nin bir çıkış yolu bulmak zorunda kalacağı, SSCB ile Çin arasındaki çatışma ve Doğu Avrupa'da yeni yeni bunalımların patlak vermesi gibi olaylar gözönüne alındığında gelecek beş yılın perspektifi açısından bakıldığında bunlar hayalci değildir. Ayrıca bildiri, halka hiç olmazsa biraz soluk alma imkânı verecek «faydalı uzlaşmaları» ve kısmi çözümleri gözönünde bulundurarak Çekoslovak sosyalist muhalefetinin gerçekçi konumunu bir kez daha doğrulanmakta ve halkın çıkar ve duygularına ayna tutmaktadır. Bu belge, Çekoslovak Sosyalist muhalefetinin olgunluğunu ve temkinliliğini ortaya koymaktadır.

Beş yıl önce, 21 Ağustos 1968'de beş Varşova Paktı devletinin orduları ülkemize girdiler. Bu askeri müdahale, Çekoslovak toplumunun yeniden canlanmasını önlemeyi hedef alıyordu.

Bu yeniden canlanma, toplum yaşamımızın genel ve çok yanlı gelişmesinin aşamalı da olsa birçok bakımdan değişiklikler geçirmesinin zorunlu olduğunun kavranmasının sonucuydu. Aynı zamanda, bu gibi değişiklikler, ileri ve kültürlü bir Avrupa ülkesi olan Çekoslovakya için zorunluydu. Çekoslovakya, Çek ve Slovakların çoğunluğu tarafından desteklenen bu sosyalist programı yaşama geçirmeli, ayrıca, bilim, teknoloji ve kültür devrimine ayak uydurmakla kalmamalı, daha fazlasını yapmalıydı. Bu değişikliklerin en önemlisi, demokratlaşma, temel hak ve özgürlüklerin güvence altına alınmasıydı.

Son yıllarda, *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi,* Ağustos müdahalesi ve bu müdahalenin kendi yaşamımız ve uluslararası ilişkiler üstündeki etkileri konusundaki tutumunu sık sık belirtmiştir. Şimdiki rejimin işlediği suçları ve içinde bulunduğu cehaleti sık sık mahkûm ettik; görüşlerinden ödün vermeyen kişilerin görevden uzaklaştırılmasını ve taciz edilmesini, siyasi yargılamaları, Çekoslovak kültürün sistemli bir şekilde tahrip edilmesini ve toplumsal yaşamın felce uğratılmasını sık sık kınadık. Bu uygulamalar karşısındaki tutumumuzda hiçbir değişme olmamıştır. Ama ne yazık ki, toplumsal ve siyasi yaşamımızda daha iyiye doğru bir değişme de olmamıştır.

Oysa, geçen beş yıl içinde dünya bir hayli değişmiştir. Vietnam'daki savaş, bütün ilgili tarafların görüşmeleri sonunda durmuştur; SSCB ve Polonya ile Batı Almanya arasında anlaşmaların imzalanması ve iki Alman devletinin varlığının bir realite olarak karşılıklı kabulüyle birlikte, Avrupa'da yeni ilişkilerin gelişme yolu açılmıştır. Çekoslovakya ile Almanya arasında Münih Anlaşması'nın yürürlükten kaldırılmasına dayanan çözüm yolunda, ilerleme sağlanmaktadır. SBKP Genel Sekreteri'nin Birleşik Devletler'i ziyareti, dünyanın bu en güçlü iki devleti arasındaki ilişkilerin düzelmesine kapıyı açmıştır. Birçok uluslararası görüşme, Avrupa güvenlik ve işbirliği ve Orta Avrupa'da nükleer askeri güçlerin azaltılmasına ilişkin konferansın açılması, soğuk savaştan barış içinde birarada yaşamaya doğru bir geçiş dönemine girildiğinin açık belirtileridir. Bu siyaset, ulus ve devlet olarak varlığı her zaman uluslararası ilişkilerin iyi durumda bulunmasına bağlı kalmış olan Çekoslovak halkının

yararınadır. (Gerçekte, Çekoslovakya'nın Avrupa sorunlarının tam ortasında bulunduğu söylenebilir).

Çekoslovak sorununa gerçek bir çözüm bulunmaması durumunda, Çekoslovakya'da iç gelişme duraklayacak ve felce uğrayacak, bu da Avrupa'nın ve bütün dünyanın havasını sürekli olarak zehirleyecektir. Çekoslovak sorunu, uluslararası hareketi bölmeye devam edecek, anti-emperyalist güçlerin bölünmesinde etkili olacaktır.

Fırsatlar ve Değişme

Kuşku yok ki, Çekoslovak sorunu, çözülebilir ya da çözülemez; ya da sürüncemede kalabilir. Günümüzdeki bütün sorunlar globaldir ve birbirine bağlıdır. Çekoslovakya'nın iç yaşamına ve diğer ülkelerle, (özellikle de Sovyetler Birliği ve sosyalist ülkelerle) ilişkilerine son yıllardaki olayların verdiği tahribatı onaracak pratik ve sabırlı çabaları engelleyen prestij kaygılarının, geçmiş olayların neden ve sonuçlarına ilişkin «eğer şu olsaydı...» şu olurdu gibisinden yargıların yerini sorumluluğun alması; karşılıklı suçlamaların, yerini daha ciddi tutumlara bırakması; tutkuların yerine aklın geçerli olması için, beş yıl yeterli zamandır.

Üç yıl önce, *Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi*'nin politik bir bildirisiyle, en büyük komşumuz ve dünyanın başta gelen güçlerinden biri olan Sovyetler Birliği ile iyi komşuluk ilişkilerinin ve ittifakın esas önem taşıdığını ilan etmiştik.

Şu, hâlâ doğru olmaya devam ediyor; halkımızın çoğunluğunun SSCB'ye karşı olumsuz ve ayrım gözetmeyen tutumunun üstesinden gelinmelidir. Bu tutumun nedenleri, bellidir; salt duygusal ama o yüzden de yapıcı olmayan bir tutumdur bu; olumlu bir çözüme götürmez. Ayrıca, böyle bir tutum, Sovyet politikasının beş yıl önce kendini dışavuran çizgisine karşı bir tepkidir. Ama bu tutumu bizim değiştirmemiz mümkün değildir. Bununla birlikte, Sovyet önderleri de şimdiki siyasetlerinin ruhuna uygun olarak Ağustos 1968'in sonuçlarını düzeltmek istediklerini ve bunun kendileri için de yararlı olacağını —belki

daha az söz ve daha çok edimle— ortaya koyarlarsa, aşamalı bir gelişme sağlanabilir.

Yeni uluslararası durumda bu alternatif tamamen mümkündür. Sosyalist kamp içinde, bu kampın barışçı siyasetlerinin ilerlemesini köstekleyen güçlerin —Şelest, Ulbricht, Gomulka gibi— önde gelen temsilcileri, artık siyasi yaşamın dışında kalmışlardır. Yalnızca Çekoslovakya'da ve çoğunlukla, kendi iflaslarını ve değişmelere uyum sağlama yeteneksizliklerini sosyalizmin tahdit altında olduğunu söyleyerek, iktidara dört elle sarılarak maskelemekte olan bir grup vardır. Ayrıca, herkesçe bilindiği gibi, bu insanlar içte ve Avrupa'da herhangi bir değişmeyi önlemek için ellerinden geleni yapmışlardır ve hâlâ da yapıyorlar. Federal Almanya ile ilişkilerin bir çözüme bağlanması kadar önemli olan bir adım bile, onların iradesine rağmen gerçekleştirilebilmiştir.

Yeni Uluslararası Ortam

Buna karşılık, yeni uluslararası ortam, iyi komşuluk ilişkilerinin ve ittifakın, yalnızca askeri varlıkla; kendilerini, müttefiklerini ve bütün dünyayı aldatma çabasında olan, sırtlarını yabancıya dayamış bir avuç adamla sağlanamayacağı bilincini güçlendirmektedir. Bu gibi ilişkilerin ancak, böyle ilişkilerden başka hiçbir şeyde çıkarı olmayan özgür ve bilinçli bir yurttaşlar tarafından güven altına alınabileceğini yineliyoruz.

Dolayısıyla bu yeni ortamda, ülkemizde, toplumun zararına ikinci ya da üçüncü sınıf yüz binlerce yurttaşın var olduğu duruma bir son vermek gerekiyor. Bu yurttaşların yetenek ve bilgilerine uygun çalışma hakları tanınmıyor, bu insanlar devlet gücü tarafından aşağılanıyor ve taciz ediliyor, çocuklarına tam eğitim hakkı tanınmıyor. Onların, Çekoslovakya'nın ekonomik, bilimsel, kültürel ve siyasi yaşamına giderek tam katkıda bulunmalarının yeniden sağlanması, ülkemize büyük yarar getirecektir. Bu, onların yerini almış olan kimselerin işten uzaklaştırılmalarını, öç almayı, baskı ve suçlama kısırdöngüsünün mutlaka yeniden başlamasını gerektirmez. Bütün mevkilere,

yurttaşlarına, ülkelerine ve sosyalizme yararlı olan en iyi donanımlı kişiler getirilmelidir.

Ama ne var ki, böyle bir politika, salt şimdiki rejimi eleştirdikleri için içeri atılan kişiler hapiste tutuldukları sürece güven ve destek kazanamaz. Çekoslovakya, komünist, sosyalist ve demokratların hapse atıldığı bir ülke olarak İspanya, Portekiz ve Yunanistan'la aynı listede yer almamalıdır.

Çekoslovak ekonomisinin karşı karşıya bulunduğu ciddi sorunlara da eğilmek gerekir. Bugün hâlâ, 1960'ların ikinci yarısındaki yatırım dalgasının meyvelerini topluyoruz. Sağlıklı görünen dış yüzün altında, teknolojik yerinde saymanın sonuçları şimdiden belirmeye başlıyor. Bunun asıl nedeni, on binlerce nitelikli uzmanın dışlanması ve yukarıdan dayatılanın dışında, her türlü insiyatifin bastırılmasıdır. Geleceği olmayan projelere yatırımlar ve tüm ekonominin emirle yönetilmesi gibi günü geçmiş sistemlere dönülmesi diğer nedenlerdir.

İç pazarda genellikle Batı lisansıyla üretlimekte olan otomobil, soğutucu, televizyon ve radyo aygıtları gibi dayanıklı tüketim malları, yerini diğer sosyalist ülkelerden gelen ürünlere bırakmaktadır. Bu, tüm ekonomideki sıkıntının bir ön uyarısıdır. Kayıplar çok büyük oranlara vurmadan Çekoslovak koşullarına ve ekonomik gelişme düzeyimize uygun olan yönetsel yöntemleri yeniden arayıp bulmak, ilerlemeyi sağlayabilecek bütün mekanizmalardan yararlanmak gerekiyor.

Ekonominin Entegrasyonu

Bugün ekonomik entegrasyon, ekonomik gelişmenin temel etkenidir. Bu eğilime karşı çıkmak, SSCB ile ABD'nin karşılıklı yararlanacakları sanayi işletmeleri için ortak projeler hazırladıkları bir zamanda, günü geçmiş bir anakronizmdir. Oysa, hiçbir ülkeyi sıkıntıya sokmayacak ve ekonomik ortaklığın yararlarını halkın hem üretici, hem de tüketici olarak hissetmesini sağlayacak bir yol izlemek gerekir.

Bundan başka, Çekoslovakya, bugün diğer sosyalist ülkeler gibi, kendi ekonomisinin ve Avrupa ile işbirliğinin geliş-

mesi çıkarına, ileri kapitalist ülkelerle ekonomik ve bilimsel işbirliği içinde bulunmalıdır.

Yıllar boyunca birikmiş sorunların bir çırpıda çözülemeyeceğinin bilincindeyiz. İnsanlara baskı yapmaktan başka hiçbir yetenekleri olmadığı için, hiçbir şeyi çözmeye yanaşmayanları reddediyoruz. Buna karşılık, maksimalist talepler öne sürenlerle, her şeyi bir arada isteyenlerle, yararlı uzlaşmaları ideallere ihanet gibi görenlerle aynı kanıda değiliz. Sorunlarımızdan herhangi birinin, hatta kısmen de olsa çözüme bağlanmasının, hiç çözülmemesinden daha iyi olduğu kanısındayız. Kuşkusuz bu, başlıca amacımız değil ama, karşıdakinin sorunlarına daha iyi bir anlayış ve kavrayış atmosferi yaratılmasının bir yolu olarak ele alınmalıdır. Değişikliklere bu gözle bakıldığı zaman bir sorunun çözümü, mutlaka diğerlerinin çözümüne götürür.

Oysa, 1968 olayları ve onların ardından olup bitenler, halkımızın siyasi ve moral bilincinde derin bir yara açmıştır. Bunu iyileştirmek için ne sözler, ne de yüzeysel önlemler yeterli olacaktır. Yapılması gereken, gerçekten tüm temel sorunları ele almaya koyulmaktır. Bu başarılamazsa, toplumumuzun iç çözüşmesi sürüp gidecek, bu amaçla çalışmak isteyen herkesin eli kolu bağlanacaktır.

Çekoslovakya iyice gelişmiş bir kültür ülkesidir. Birkaç yıl içinde yalnızca tüketimi amaçlayan doymuş yurttaşlar ülkesi, modern sosyalist bir toplum haline gelebilirdi. Oysa, şu sıra sanayide, bilim ve kültür alanında, sosyalist ülkeler dahil dünyanın diğer ülkelerinden gitgide geride kalan bir ülke tablosunu sergilemektedir. Sosyalist pratiğe geçirilmiş demokrasisi ve insan özgürlükleriyle ileri Avrupa ülkelerinin ön sırasında yerini alabilecek, derine kök salmış demokratik gelenekler ülkesi Çekoslovakya bugün, insanların düşüncelerini aşağılayan bir iktidarın pervasızlığıyla yıldırılmış, suskun, duyarsız bir halk, polisin zorbalığı altında yaşayan, hapishaneleri ağzına kadar dolu bir toplum tablosu sergilemektedir.

Gelecek

Önde gelen iki dünya bloku arasında barışçı ilişkiler ku-

rulması programı, her iki yandaki buna karşıt birçok kimsenin iradesine rağmen nasıl gerçekleştirilebilmişse, bugün Çekoslovakya sorunu da dahil arta kalan bütün sorunları çözmek aynı şekilde mümkündür ve zorunludur.

Ülkemizin töre ve geleneklerini gözönünde tutan somut ve pratik adımlar, 1968'de bambaşka bir zamanda ve bambaşka bir dünyada, birçok çevre tarafından —kimi zaman maksatlı, kimi zaman maksatsız olarak— yanlış anlaşılmış kimselerin yabancısı değildir. Yanlış anlamanın nedenlerinden biri belki de, kendi ülkelerini modernleştirme işiyle son derece meşgul bulunan bu kimselerin, uluslararası ilişkiler konusundaki planlarını açıkça belirtmenin önemini küçümsemeleriydi.

İlgili bütün taraflar, eskiden hangi yanda yer almış olurlarsa olsunlar, ilgi ve iyi niyet sahibi herkes, Çekoslovakya'nın sorunlarının çözülmesine katılmalıdır. Çekoslovak halkı, güvenine sahip temsilcileri tarafından kabul edilecek olumlu bir programın hazırlanmasında ve uygulanmasında ne kadar çok katkı sahibi olursa, ilerleme de o kadar hızlı ve dolayısıyle göğüslenmesi gereken tehlike, o kadar küçük olacaktır.

Böyle bir yol, Çek ve Slovak uluslarının ve aynı zamanda da Avrupa ve bütün dünyadaki tüm barışsever, demokrat ve sosyalist güçlerin desteğine kendiliğinden sahip olacaktır. Ayrıca, Avrupa ve dünyada gerginliği azaltma yolunda bu zamana kadar sağlanmış olan ilerlemeleri çoğaltacak önemli bir katkı oluşturacaktır. Bu da, günümüzde her toplumsal ilerlemenin en temel önkoşuludur.

Çekoslovak Yurttaşları Sosyalist Hareketi
21 Ağustos 1973

JAROSLAV SABATA'NIN MERKEZ KOMİTESİ'NE MEKTUBU

Jaroslav Sabata'nın bu mektubu, sosyalist muhalefetin en ilgi çekici belgelerinden biridir. Mektup, hapishaneden Merkez Komitesi'ne ve MK Sekreteri Gustav Husak'a hitaben, 14 Temmuz 1973 tarihinde gönderilmişti. Bu mektup tam olarak ilk kez burada yayımlanmaktadır. Bu mektup, belki de Savaş sonrası Avrupa'sında ilk kez, uzun hapis cezasına çarptırılmış bir komünistin, Parti Merkez Komitesi'ne, bir merhamet dilekçesinin ya da bir özeleştiri ve boyuneğme yazısının sahibi olarak değil, [sol] hareket içinde önemli bir akımı temsil ettiğinin bilincinde olan ve Parti önderliği ile sosyalist muhalefet arasında siyasi diyalog öneren bilinçli bir partner olarak başvuruşudur.

Sabata'ya göre diyalogun ana temasını, sosyalist devletler ve [sol] hareket içinde temel haklar ve «ayrı görüşlerin birliği» sorunları oluşturacaktır. Sabata, sosyalist muhalefetin, sosyalist ideolojiyi temel almış olduğunu, bu nedenle de resmi anlayıştan farklı düşünceler önermek hakkına sahip bulunduğunu bir kez daha belirtiyor. Sabata, sosyalist toplumda neden dolayı özerk sosyalist grupların çalışmaması gerektiğini, bu şekildeki bir diyalogun niçin ille de sosyalizmin zayıflamasına yol açacağını haklı olarak sormaktadır. Burada, sosyalizmin, Çekoslovakya'da Sabata, Rusya'da Grigorenko gibi in-

sanların baskı altına alınabildikleri bir toplum değil, yurttaşlarına burjuva parlamenter sisteminden daha fazla gerçek özgürlükler vermesi gereken toplum anlamına geldiği sorununu ileri sürüyor.

Bürokratik elitin kalbini çok yakından bilen ve 31 Ağustos 1968'deki Merkez Komitesi oturumunda Husak'la çatışan Sabata, önerisinin kabul edileceği hayalini taşımamaktadır. Bu, onun, mektubunu Merkez Komitesi'ne gönderirken, ayrıca Büyük Britanya Komünist Partisi Sekreteri John Gollan'a da mektup yazmasından, ondan, uluslararası işçi hareketinin tümünü kötü etkileyen bu kavgaya müdahale etmesini istemesinden de görülmektedir. Sabata, «diyalog çağrısının aşağılık bir merhamet dilenciliği olmayıp, devrimci bir düşünüş tarzının ve bilinçli bir davranışın ifadesi olduğu» notunu düşüyor. Sabata, 1968 «Ocak politikası»nı, «SBKP Yirminci Kongresi'nin harekete geçirdiği ve bütün komünist partilerinde ve tüm solda ilerleyip gelişen büyük siyasi ve idelojik yenileşme mücadelesinin ayrılmaz parçası» olarak savunuyor.

SBKP ile ilişkilerinde diğer komünist partilerinin (hatta Britanya Komünist Partisi gibi Stalinist olmayan bir partinin bile) özerkliklerini sınırlamakta olan pek çok nedenlerden ötürü, Sabata'nın arabuluculuk önerisi kabul edilmedi. Sabata'nın mektubundan bazı parçalar, idam edilen Çekoslovak komünisti Otto Sling'in dul eşi Marian Sling tarafından çıkartılan haftalık solcu işçi gazetesi Tribune'*da, 9 Kasım 1973'te yayımlanmıştı.*

Jaroslav Sabata, Çek Partisi'nin Merkez Komitesi'nden yanıt alamadı. Üstelik ceza olarak, Bory cezaevinden alınarak dış dünyadan daha sıkı bir şekilde tecrit edileceği Leitmeritz'e nakledildi. Parti önderliğinin değişen dünya durumunun etkisiyle mi (Şili'deki askeri darbe, Ortadoğu Savaşı) fikir değiştirdiğini tahmin etmek kolay değil. Ayrıca Sabata'nın sözünü ettiği İçişleri Bakanlığı'ndan iki temsilcinin Mayıs 1973'te onu ziyaret etmelerinin, daha en başından beri sırf onun özeleştiriye yanaşıp yanaşmayacağını ve muhalefetteki arkadaşlarını faaliyeti durdurmaya ikna edip etmeyeceğini saptamak ve böylece Çekoslovakya'da Moskova-tipi olası bir «Yakir-Krasin»

operasyonu hazırlamak amacını taşıyıp taşımadığını söylemek de zor.

Ne olursa olsun, Sabata'nın diyalog talebi vardır. Bu talep, muhalefetin mücadeleyi hapishane duvarlarının arkasından da sürdürme ve Sabata'nrn «insanlar vazgeçilmez hakları için yalvarmazlar, mücadele ederler» sözünü gerçekleştirme kararlılığının bir kanıtıdır. Bu talep aynı zamanda sosyalist ülkelerde yönetici grupla muhalefet arasında, sosyalist inşaya ilişkin anlayışlar ve biçimler üzerinde diyalog kurmanın normal sayılacağı bir geleceği müjdeler. Bugün bu şimdiden bir olgudur; birçok sosyalizm yolu vardır. Şimdi sorun, bu gerçeği kabul etmektir.

Jaroslav Sabata
Bölüm 5/1
Plzen-Bory

Çekoslovakya Komünist Partisi
Merkez Komitesi'ne.
Genel Sekreter Dr. Gustav Husak'ın dikkatlerine,

Aziz Yoldaşlar,

Mayıs ayının ilk yarısında, bizleri birbirimizden ayıran ve karşı karşıya getiren görüş farklarına siyasi bir çözüm bulma olanağını tartışmak için sorumlu kişilerle görüşmek istediğimi bildirdim.

17 Mayıs 1973'te yapılan ön görüşme, yönetici parti ile muhalefetin sol yönelimli kesimi arasında bir diyalogun ilkede mümkün olduğunu gösterdi. Bu keşif görüşmesinin sonuçları, yoldaşlarım ve dostlarım tarafından canlı bir ilgiyle karşılandı. Onların onayı ve güveni bana, diyalog düşüncesini geliştirme ve bunu bu mektubuma ekli yazıyla Parti'nin en yüksek organına açıklama cesaretini verdi.

Diyalogla, hiçbir koşul altında, cezaevinden tahliyemizi çabuklaştırmayı amaçlamıyoruz. Görüşme yapma isteğimizin nedeni bu değildir. Kuşkusuz, hakkımızdaki yargılamalar bir sorun olarak var olmaya devam etmektedir ve bizim bunlar

karşısındaki tutumumuz açıktır. Bununla birlikte biz bu sorunu ön plana almıyor, baş sorun olarak koymuyoruz. Bu, ana sorun değil, bir yan sorundur. Daha genel olan sorun, yani temel haklar diye bir sorun var olmasaydı, bu sorun da olmazdı. Yargılamaların başlaması, verilen kararlar, bu hakların şiddetle sınırlandığını gösteriyordu. Kendimizi onurlu ve etkili bir biçimde savunma olanağı verilmeden bizlere sosyalizm düşmanları yaftasının enikonu takılabilmiş olmasını bu açıklar. Bizi, sözümona sosyalizm düşmanı faaliyetlerle ve sosyalizme düşmanlıkla suçlayıp mahkûm eden güvenlik ve yargı organları, yalnızca siyasi alanda başlatılmış olanı tamamlamaktaydı. Bizim davalarımızla doğrudan ya da dolaylı olarak ilgili politik ve hukiki sorunlar yumağı, daha acil kaygıları ve daha elle tutulur sonuçları yeğleyerek bir yana bırakabileceğimiz bir konu olmaktan uzaktır. Zaten, böyle yapmak da kısa görüşlülük olurdu. İşlerin vardığı bugünkü durumda, siyasi çatışmaların yeniden ortaya çıkması ve baskı önlemlerine başvurulması kaçınılmazdır. Kuşkusuz, ortada devlet güvenliğinin korunması diye bir şey vardır, ama bu, olsa olsa durumu yalnızca denetim altında tutmaya, halkın gözünden saklamaya yardım edebilir; hiçbir şeye engel olamaz.

Biz, bütün bunları eli kolu bağlı seyretmek istemiyoruz. Bu yüzden diyalog öneriyoruz. Temel hakları baş sorun olarak işte bu yüzden getiriyoruz.

Bazıları bizim bu sorunu getirişimizi, yıkıcılık için, ya da ceza yasamızın deyişiyle, toplumun ve devletin sosyalist düzenini yıkmak için daha uygun koşullar elde etmek amacıyla yaptığımızı düşünebilirler. Bizim buna yanıtımız şudur: bizim ayağımız bu düzenin toprağına sımsıkı basar ve bu bildirimizin ne anlama geldiğini, bizleri hangi yüküm altına soktuğunu iyi biliriz. Bizim görüşlerimizin ayrılığı ve eleştirdiğimiz yer, sosyalizmin özü değil, uzun bir süredir iliklerine kadar bürokrasi hastalığına yakalanmış somut devlet yönetimi ve siyasi uygulama biçimlerine ve yöntemlerine ilişkindir. Sosyalizmin tüm olanaklarını ve üstünlüklerini tam ve özgür bir şekilde açılmasını engelleyen şeyleri biz burada görüyoruz. 1960'ların bitiminde yaşadığımız bunalımın derindeki gerçek nedenini de

burada görüyoruz. Yeni bir çağın açılmasıyla, bu biçim ve yöntemlerinin de ister istemez değişeceğine inanıyoruz. Gene inanıyoruz ki, bu değişiklikler sosyalizmin yıkılması değil, ilerlemesi demek olacaktır. Başka türlü söylersek, biz, sosyalizmde yapısal değişiklikler isterken, hiçbir şekilde sosyalizmden ayrılmıyoruz.

Bizim siyasi görüşümüz, spekülasyondan kaynaklanmıyor, geniş halk kitleleri içindeki uzun yıllara yayılmış deneylerimize dayanıyor. Arzumuz, bu deneyimimizi akılcı ve yapıcı bir şekilde dile getirebilmektir. Bundan yıkıcı sonuçlar çıkarmak istemediğimiz gibi, kolay bir dramatizasyon sevdası da taşımıyoruz.

Buna, siyasi olarak söylenmesi gereken ve esasa ilişkin her şeyin, Çekoslovakya KP On Dördüncü Kongresi'nde kabul edilen çizgide var olduğunu, ya da sizin kararlarınızın bunları içerdiğini, bu yüzden de başka birinin özel bir platformla ortaya çıkmasının gereksiz olduğunu söyleyerek karşılık verebilirsiniz. Bu konuda, On Dördüncü Kongre'nin başta gelen düşüncelerinden birine gönderme yapma cüretini göstereceğiz. Gelişmenin herhangi bir evresinin «atlanmasını» ya da «abartılmasını», özellikle de halkın moral ve siyasi birliği konusunda gerçekçi olmayan değerlendirmeleri reddetmekten hiç geri durmuyoruz. 1968 Ocak-öncesi Parti çizgisine, özellikle de 1968'den önceki son iki kongreye (1962 ve 1966 Kongrelerine) karşı tutumun bu yaklaşımı en derin ve eleştirici bir biçimde dile getirdiğini hatırlıyoruz.

Şunu sormakta kendimizi tamamen haklı görüyoruz. Parti çizgisini aşan özerk sosyalist eğilimlerin, siyasi eğilimlerin var olması, bunların toplumumuzda kendilerini hissettirmeleri imkânsız bir şey midir? Bu, olmayacak bir şey midir? Yoksa, tam tersine, bizim Komünist Partimizdeki yoğun çatışmanın ardından bu gibi eğilimlerin varlığının zorunlu olması anlaşılabilir bir şey değil midir?

Bizim görüşümüze göre, bu akımlara ürküntüyle bakmanın başlıca nedenlerinden biri, muhalefet akımlarının da «bir dereceye kadar» haklı olduğu kabul edildiği anda, tüm normalleştirmenin ve siyasi yaşamın pekiştirilmesinin üstüne kuş-

ku bulutu çökeceği ve bunun sonuçlarının da —yani yeni bir bunalımın da— çok geçmeden hissedileceği korkusudur. Bu korkuları hafife alacak değiliz. Tam tersine, bizim görüşümüze göre, bunalım nedenlerinden birçoğu salt yüzeysel olarak giderilmiştir, derinlemesine ele alınmamıştır. Gerçekte ise, bunalım nedenleri bertaraf edilmemiştir. Korkular halkı çıkabilir. Ve diyalog politikası kararsız ve ipe sapa gelmez liberal güçlerin elinde olsaydı mutlaka haklı çıkardı.

Bize gelince; bizimkisi liberal bir tutum değil. Biz hem «bürokratik» (ya da «teknokratik») kisveli, hem de «anti-bürokratik» kisveli liberalizmi reddediyoruz. Biz devrimci işçi sınıfı hareketinin düşünce tarzını benimsemiş liberaller, ya da küçük burjuva demokratlar da değiliz. Yüzyılımızda görülen ve daha da görülecek olan bütün sosyalist ve demokratik değişimlerde baş itici gücü temsil edenin, kesinkes, işçi sınıfının devrimci demokratik düşüncesi olduğuna kuvvetle inanıyoruz. Yalnızca ve yalnızca bu nedenle, ülkemizde *tüm* savaş sonrası dönemi boyunca devrimci, demokratik ve sosyalist hareket temelinde başarılmış olan hiçbir şeye ilgisiz kalamayız. Sizlerle şu konuda da aynı kanıdayız: sosyalist inşanın olumlu sonuçları, mahkûm edilmesi gereken ya da düpedüz olumsuz olan sonuçlardan üstündür. Aynı şekilde, siz Çekoslovakya'nın pekişmiş, sağlam bir devlet olduğunu söylediğinizde de sizinle aynı kanıdayız. Normal koşullar altında —eğer siz de öyle isterseniz— sizlerle aynı safta olur, devletin üstüne inşa edildiği ve kendi varlığını devam ettirdiği ve geliştirdiği ilkeleri savunuruz.

Demek ki diyalog politikası, sosyalist ilkelerin savunulmasını yalnızca bir savunma ya da salt bir propaganda sorunu olarak görenlerin ona yakıştırmak istedikleri rolü oynamamaktadır. Bu politika, çoğu kez «ideolojik sapma» diye adlandırılan şeyin ekmeğine yağ sürmek amacında da değildir. Tersine, böyle bir diyalog, sosyalizmle kapitalizm arasında yaklaşan (niteliksel olarak yeni) barışçı hesaplaşmada, sosyalizm güçleri tarafından başlatılan yeni genel taarruza bir katkı oluşturulmaktadır.

Son olarak, farklı görüşler arasında diyalog, eğer buna katılanlar sosyalistler ise, sosyalizmin zayıflamasına neden yol açsın? Halkın içinde var olduğu kuşkusuz olan akımları dile getiren güçler arasında olumlu bir ilişki, halkın birliğini niçin zayıflatsın? Üzerinde iyice düşünülmüş bir diyalog politikası, sosyalist bir toplumun birliğine, toplumdaki güncel durumu gözardı eden —özellikle de sosyalist birliğin, şu ya da bu kişi öyle olmasını istediği için değil, ama yalnızca böyle olduğu için daha uzun süre «ayrılık içinde birlik» olarak kalacağı gerçeğini gözardı eden— bir politikadan kesinlikle çok daha fazla katkıda bulunabilir.

Katkılarımıza çok daha keskin bir nokta ekleyebiliriz: güncel koşulları gözardı etmenin yararı olmaz. Sosyalist muhalefeti, onu anti-sosyalist ilan ederek bastırmak bu anlama gelir. Kaldı ki, ilerlemeye olanak sağlayacak önerileri gözardı etmek olur. Bu da, olsa olsa yeni ayaklanmalara zemin hazırlar. Özetlersek, yeni bir bunalımı başlatmanın en iyi yolu diyalogu reddetmektir, diyebiliriz. Diyalog, ayrılıkları siyasi yoldan çözme politikasıdır; bunalımın yinelenmesine karşı en iyi koruyucudur. Ayrıca, belirtileri gözardı edilmemesi gereken kronik bunalımların bir sürü kaynağını kurutmanın yoludur da. Daha derin anlamıyla bu yol, aynı zamanda demokratik sosyalist koşulları tam olarak geliştirmenin yoludur. Bunlar olmadan geleceğin özgür, kendi kendini yöneten toplumuna geçiş düşünülemez.

Mücadelenin bedelinin farkındayız. Biz radikaliz, ama aşırı uçlara gitmiyoruz. Aramızda ilişkiler bakımından ileriye her adımı, diyalog ruhuyla çatışmayan her adımı iyi karşılıyoruz. Önerimiz geri çevrilirse, cesaretimizi kaybetmeyeceğiz. Biz, yükümü altına girdiğimiz şeyden eminiz ve onu gerçekleştirmek için gereken her türlü fedakârlığa hazırız. Yanıtınızın olumlu olması halinde bunu bir zaaf belirtisi sayacak kadar küçülmeyeceğiz. Bunu, sosyalist devletin tarihte ilk kez tek desteğini eski iktidar organlarında değil, halkın bilinçli olmasında arayan içsel gücünün kanıtı olarak değerlendireceğiz.

Bizim sosyalizmin gücüne inancımız vardır, sizlerden de başka türlüsünü beklemek garip olur. Bu mektubu ve bu çağ-

rıyı yazışımız bundandır. Gelin, yeni bir biçimde konuşalım, yeni yeni umutlar uyándıralım. Yanıltıcı olmayacak umutlar. Yalnızca bizim halkımız değil, Sosyalist Çekoslovakya'nın tüm dostları bunu sevinçle karşılayacaktır.

Kardeşçe saygılarla
Jaroslav Sabata
Bory, 14 Temmuz 1973

Bana imzalarıyla katılan, geçen yıl yargılanan diğer [Marksistler] ve [Marksist] olmayanlar: Jan Tesar, Jaroslav Meznik, Zdenek Vasicek, Milan Silhan.

NOT: Hükümlülerin içinde tutuldukları aşırı tecrit durumunun bu belgeyi okumalarına imkân vermemesi nedeniyle, yani esas olarak teknik nedenlerle imzacıların sayısı sınırlıdır. Bu tecrit durumunun, ilk düzeltme bölümüne giren cezaların infazına ilişkin yasaya karşıt düştüğünü belirtirim.

J. S.

JİRİ MÜLLER'İN CEZAEVİ KOŞULLARINA İLİŞKİN ŞİKÂYET DİLEKÇESİ

1943 doğumlu olan Jiri Müller, 1972 yazındaki siyasal yargılamalar sırasında ağır hapse mahkûm edildi. Müller, Prag Baharı'nın en ilgi çekici kişilerinden biridir ve dış dünyada pek tanınmayan radikal akımını temsil eder. Jiri Müller, Movotny'e muhalefet eden ve Dubçek'in başlıca desteğini oluşturan Parti görevlilerinden değildir; ayrıca, sansüre karşı ve liberalleşmeden yana mücadeleleri nedeniyle kamuoyunun dikkatini çeken yazar ve aydınlardan da değildir. Ocak 1968'den çok öncesinden demokratik bir sosyalizm düşüncesi uğrunda mücadele etmiş, o yüzden baskı görmüş olan genç kuşak temsilcileri arasındadır.

Jiri Müller, ilerici öğrencilerin bir temsilcisi olarak daha 1964-65 dönemi sırasında bürokrasinin iktidar tekeline karşı ve halka insiyatif hakkı tanınması için mücadeleye girişmişti. Resmi gençlik örgütü (CSM)nin Aralık 1965 Konferansında, gençlik ve öğrenci örgütlerine, Partiyle ilişkilerinde özerklik tanınması talebiyle göze çarptı. Çin Kültür Devrimi'ne ve Çin-Sovyet çatışmasına gösterdiği ilgi, işçilerle ittifak kurma yolundaki çabaları, öğrenciler arasında büyük etki uyandırdı. Bu yüzden koğuşturmaya uğradı. CSM'den atıldı, üniversiteden kaydı silindi, askere alındı. 1968'de itibarı iade olundu. Ondan

sonra, en tanınmış öğrenci önderlerinden ve Çekoslovak siyasi yaşamının yeni insanlarından biri haline geldi. Eylemlerinin karakteristik yanı, işçilerin özel çıkarlarını savunmakla kalmaması, işçilerle öğrenciler arasında mümkün en sıkı işbirliğini amaçlamasıydı. Öğrenci Birliği ile Maden İşçileri Sendikası arasında yapılan anlaşmalara Jiri Müller önayak olmuştu. Bu anlaşmalar, öğrencilerle sendikalar arasında yapılacak buna benzer anlaşmalara örnek oluşturdu. Sovyet işgalinin hemen ertesinde varılan bu anlaşmalarda, önderliğin gerilemeleri ve uzlaşmaları reddediliyor, işçilerin özyönetimi kabul ediliyor ve tutucu güçlerin giriştikleri atılım karşısında kitlelerin mücadeleye seferber edilmesi öngörülüyordu. Husak'ın iktidarı teslim almasından sonra, Haziran 1969'da Öğrenci Birliği kapatıldı. Bu sırada Jiri Müller ilk baskı gören kişilerden oldu. 1970 ilkbaharında üniversiteden ikinci kez çıkarıldı; bir satış görevlisi olarak çalışmaya gönderildi. Müller, buna karşın, siyasi faaliyetini sürdürdü. Kasım 1971'de tutuklandı; göstermelik seçimlerden önce broşür dağıtım kampanyasına katılmış olmakla suçlandı (Bak. belge no. 4). 21 Temmuz 1972'de Prag Devlet Mahkemesi'nde yapılan siyasi yargılamada beş buçuk yıl ağır hapse mahkûm edildi.

Sorgusu ve yargılanması sırasında gerçek dışı ifadeler vermesi için yapılan zorbaca baskılara rağmen, cesur bir tutum aldı. Yüksek Mahkemede yapılan 13 Eylül 1972 tarihindeki son duruşmasında, son sözlerini söylerken şöyle demişti: «Bohunice hapishanesinde beni konuşturmak için kullanılmış olan yöntemlere heyetin dikkatini çekmek isterim. İstedikleri ifadeyi vermeyince kulaklarımı yumrukladılar, saçlarımdan tutup başımı duvara vurdular...»

Diğerleri gibi Jiri Müller de «anti-sosyalist tertipler» gerekçesiyle mahkûm edildi. Mahkemede bu suçlamaları en kesin biçimde reddetti: «Benim faaliyetim hiçbir zaman anti-sosyalist olmamıştır. Sosyalist konumlarda olmuştur. Faaliyetim, yabancı orduların Çekoslovak Sosyalist Cumhuriyeti devlet topraklarını işgal etmesiyle ortaya çıkan ve toplumun en önemli tabakalarının ortak oyuna aykırı, zorla dayatılan bir bağlılık sistemi üzerine kurulmuş rejimi hedef almıştır. Bu politika-

nın ve onunla birlikte bu ve bundan sonra gelecek siyasi yargılamaların reddedileceğine yürekten inanıyorum. Gelecekteki gelişmelerde yerimin nerede olacağını söylememe gerek yoktur.»

Burada yayımlanan dilekçe, sağlığı cezaevi hastanesine tekrar tekrar yatmasına neden olacak kadar bozuk olduğu halde Jiri Müller'in cezaevinde susmamış olduğunu gösterir. Müller'in mektubu, kişisel bir şikâyet dilekçesi değil, Çekoslovakya'daki sözümona normalleştirme sürecinin ardında yatan gerçekleri açıklayan değerli bir belgedir.

Çekoslovak Cumhuriyeti Federal Meclisi'ne

Gönderen: Jiri Müller: Ceza İnfaz Yasası Cezaevi Koşullarına İlişkin Yasa No. 59/65 maddelerinin ihlal edildiğine ilişkin şikâyet dilekçesidir.

Gerek ilke, gerekse uygulama açısından yasaya aykırı gördüğüm özel cezaevi uygulamalarının getirilmesi üzerine başvuruda bulunuyorum. Avukatımla danışmada bulunmak ya da ilgili yasa methini inceleme haklarımın reddedilmesi, başvuruda bulunmamı güçleştirmiştir.

Şikâyet gerekçelerim aşağıdadır:

Güvenlik

Plzen Cezaevi'nin 5. blokundaki özel bölüme konulmuş bulunuyorum: penceresi bütün gün kapalı, en az iki, en çok dört kişilik kilitli bir hücrede tutulmaktayım. Hücreler aynı zamanda atelye hizmeti görüyor. Hücredeki hükümlülerden başkasıyla konuşmamız, ilişki kurmamız yasaktır. Ancak özel izinle ve gardiyan eşliğinde hücrelerden çıkabiliyorum. Ancak izin verilen yöne bakabilirim. Hastalanırsam revire değil, tek kişilik bir hücreye nakledilirim. Özel bölümde, gözaltı koşullarına

benzeyen azami güvenlik önlemleri uygulanır. Bu derece bir tecrit durumu, hükümlülerin bloklarda ve havalandırma avlularında serbestçe dolaşabildiği diğer cezaevi bölümlerinde uygulanmamaktadır.

Çalışma

Yasa, hükümlülerin yeteneklerine uygun işlerde çalıştırılmalarını ve çalışma koşullarının dıştakilere benzemesini öngörür. Bana, kartlara iğne ve firketeler dizme işi vermişti; bu benim ne yeteneklerime ne de sağlığıma uygundu. Yapılacak iş, tek kişilik hücrede mümkün çalışma türleriyle belirlenir. Başka bölümlerde bu işler tek hücrede yapılmaz. Böyle bir çalışma son derece göz yorucudur. Görme olanaklarının azlığı, loş ve yapay ışık, bütün gün hücre içinde yapılan çalışma, kaçınılmaz olarak gözlerde sancıya, iltihaplanmaya, zayıflamaya, başağrılarına ve görme bozukluklarına neden oluyor. Çalışma saatlerinin başlangıç ve bitimini ve yemek molalarını bildiren hiçbir işaret verilmez. Ağır iş normlarını dolduramayanların yiyecek istihkakı azaltılır veya daha başka cezalarla cezalandırılır. Bu beni, daha fazla mesai yapmak zorunda bırakıyor. 1973'ün ilk dört ayında, normu doldurabilmek için günde on buçuk-on iki saat dekdüze çalışma yapmak zorunda kalıyordum. Çalışma saatleri sırasında, göz yorgunluğu ya da elin ayağın uyuşması nedeniyle çalışmayı kesmemin karşılığı, normu dolduruyor olsam da cezalandırılmaktır.

1973'ün ilk dört ayında, normu ortalama yüzde 105 doldurdum ve brüt kazancım 440 kuron tuttu (ortalama olarak saatte 2.42 kuron). Bu, diğer cezaevi atelyelerinde verilen ücretin yarısından azdır. Çekoslovakya'daki ortalama ücretin yaklaşık beşte birine eşittir. Bunun yüzde seksen beşi de cezaevi gideri olarak düşülür. Mahpusun elinde olmayan nedenlerle kaybettiği çalışma sürelerinin karşılığı ödenmez. Yasanın öngördüğü güvenli ve sağlıklı çalışma koşullarının, hükümlülere de sağlanması koşulu gözetilmez.

Özel bölüm, havası son derece kirli bir bölgede kurulmuştur. Hücremin günlük havalandırması ve beden eğitimi molaları sırasında bu kirli havadan etkilendim. Çarşaflar dört-beş günde kirleniyor ve bu kir, çamaşırlar yıkanırken bize verilen yeni çarşaflara bulaşıyor. Haftada bir kez, on beş dakika süreyle sıcak sudan yararlanabiliyorum. Buna karşılık diğer bölümlerdeki hükümlüler, her zaman sıcak suyla yıkanma olanağına sahipler. Bu sağlıksız koşullarda bulaşıcı deri hastalıkları sık görülüyor.

Yasa, günde en az bir saat beden eğitimi ve havalandırmayı öngörüyor. Başka bölümlerdeki hükümlüler Cumartesi ve Pazarları dahil, boş zamanlarında günde iki-üç saat serbestçe dolaşabiliyorlar. Özel hükümlüler ise, azami güvenlik altında, haftada yalnızca beş kez beden eğitimi yapmaya çıkarılıyor. Saptanmış olan «kültürel program» sabahları yapılırsa, bu beden eğitimi molası ertelenir. Beden eğitimi için, yasanın gerekli gördüğünden az zamanımız vardır. Protestoda bulunursak, kol saatlerimiz alınır.

Mart 1973'te benim bulunduğum kümeden ve tanınan beden eğitimi süresinin uygulanmasından sorumlu olan gardiyanların adlarını saptadım. Ortalama sürenin, yasanın gerekli gördüğü asgariden üçte bir daha az olduğunu belirledim. 15 Mart' ta hazırladığım bu listeye bir arama sırasında el kondu.

Beden eğitimi molası sırasındaki 15 dakikalık eğitimden ayrı olarak (bu eğitim, 4 Nisan 1973'te, bölümün açılmasından beş ay sonra konmuştu), boş zamanlarda her türlü beden eğitimi yasaktır. (Teğmen Hruby, 5. Blok Komutanı Binbaşı Tvrdlik'in bu kararını 4 Nisan 1973'te bildirdi). Diğer bölümler ise, basketbol ya da masa tenisi vb. oynayabiliyorlar.

Özel bölümdeki iş programı, bir saatlik beden eğitimi dahil, toplam boş zamanımızı üç saate indiriyor.

Entellektüel uğraş, sistemli bir şekilde kısıtlanıyor. 9 Ocak 1973'te özel bölümde, hükümlülerin kendi uzmanlık dallarıyla ilgili kitapların ya da dil ders kitaplarının sokulmasına izin verilmeyeceği bildirildi. Kitaplıktaki Marksizm-Leninizm kla-

sikleri bizlere verilmiyor (bu emir bize Teğmen Hruby tarafından iletildi). Yazılı notlar (kitap ve defterlerdeki notlar da dahil) hücre aramalarında imha edilir.

Eğitim olanaklarının artırılmasına ilişkin yasa hükümleri, diğer hükümlülerin kendi yabancı dil kitaplarını yanlarında bulundurmalarına ve dil kurslarına katılmalarına olanak verir. Özel bölümde ise, yabancı sözcüklerin bile öğrenilmesi yasaklanmıştır. 2 Nisan 1973'te Rusça sözcükleri yazdığım deftere el kondu. Hruby'nin bana söylediğine göre, 5. Blok Amiri Binbaşı Tvrdlik, bölümün yeniden-eğitim görevli subayı Yüzbaşı Tous ve Teğmen Hruby'nin birlikte aldıkları karar uyarınca, her türlü sözlük imha edilecektir.

Entellektüel uğraştan yoksun kılınmanın bir başka örneği de, anne ve babamın mektuplarında bana yazmış oldukları şiirlerin yasaklanmasıdır. İşimin tekdüze nitelik taşıması, uzun çalışma saatleri, sürekli tecrit durumu, Cezaevi Tüzük uygulamasının yarattığı gerginlik, sağlığa aykırı koşullar, hareketsizlik, ışık, hava ve entellektüel etkinlik eksikliği, genel koşullarla bir araya gelince, zihinsel ve bedensel gücü yeniden kazanmayı önlüyor.

Sağlık Koşulları

Yasa, hükümlülerin sağlık koşullarının, halkın geri kalanı için gözetilen aynı kaygılarla ele alınması hükmünü getiriyor. Aslında amaç, akıl ve beden sağlığını korumak değildir. Özel bölümden hasta bir hükümlü, revire kaldırılmaz. «Tıbbi gözetim odasına» nakledilir. Bu oda da tıpkı öbürleri gibi döşenmiştir, üstelik —revirin tersine— doktorların bulunmadığı tek kişilik hücrenin resmi adıdır. Verilen iş, hükümlünün sağlık durumuna göre değil, tecrit durumuna göre olur.

Hükümlü göz ağrısından şikâyet ederse, doktor ona otomatik olarak daha büyük numaralı gözlük yazar. Bu durumda, işin niteliği ve çalışma koşullarının sonucu olarak beklendiği gibi göz iltihabı başlar. Oysa, cezaevinde yapılabilecek on tür iş vardır.

Cezaevi tıp servisinin yönetim biçimi, hükümlülerin ge-

reksinimlerinin gözardı edilmesini mümkün kılacak biçimdedir. Örneğin, ben cezamı çekmeye başladığım zaman, muayene olduğum doktor, Dr. Chvojka, safra kesemdeki taşlar nedeniyle bana bir diyet önerdi. Başhekim Dr. Sadilek ise, bu öneriyi, cezaevinde röntgenim çekilmemiş olduğu için reddeti. Verilen diyete aykırı diyetlerin neden olduğu rahatsızlıklar dolayısıyle tedavi gördüğüm sırada safra kesemin filmini çektirebildim. Film, taşların varlığını doğruladı. Başhekim, Dr. Chvojka'nın yeni önerilerini neden göstermeden reddetti. 7 Ocak 1973'te ona bu konuda bir mektup yazdım, açıklama yapmasını rica ettim, ama ondan yanıt gelmedi. Cezaevi Müdürü Binbaşı Jezek'e bu durumun düzeltilmesi için başvurduğum 8 Mart tarihli mektubuma da henüz cevap almış değilim.

Özel Bölümdeki Hükümlülerin Yasal Durumu

Yasalara aykırı hareket edildiğine dikkat çekildiği zaman, cezaevi yetkilileri genellikle şöyle yanıt ceviyorlar: «Yasa, birçok biçimde yorumlanabilir, ama sizler cezaevi tüzüğüne uymak zorundasınız.» Bu tüzük hükümlerinin yasaya tabi oldukları ve o yasa hükümlerine dayandıkları varsayıldığı halde bunlar, Ceza Yasası'nın Yasa 59/65 bölümüne aykırıdır. Görüştüğüm cezaevi yetkilileri, gerek yasayı, gerek uygulamayı, gerekse maddelerin ihlalini tartışmaya yanaşmıyorlar. Yasa gereklerine değinen her başvurunuz, cezaevi tüzüğünden söz edilerek karşılanır. Nitekim, Cezaevi Müdürü'ne, avukatımla görüşmeme yasaya aykırı olarak izin verilmediğinden şikâyete bulunduğum zaman, «yasalarla ilgili başvurularda, cezaevi tüzüğüne uymak» zorunda olduğumuzu söyledi. Cezaevi tüzüğü ise hukuki başvurulardan hiç söz etmez. Oysa, yasa böyle başvuruları güvence altına almıştır. Cezaevi tüzüğü ise yasal zorunlukların düpedüz çiğnenmesidir: 2. Maddenin 3. fıkrası, hükümlülere gelen mektupların imha yetkisini verirken, 8. maddenin 3. fıkrası, beden eğitiminin yalnızca sair günler yapılacağı kuralını koyar.

Yasalar uyarınca, hükümlülerin haklarını gözetmekle yükümlü olan cezaevi yetkilileri, yasada öngörülen, hükümlüle-

rin cezaevinin yönetimine katılma hakkını da gözardı ederler. Sabıkası bulunmayan suçlu kategorisine giren hükümlülerin, tek hücreye konmasını emreden yasa kabaca çiğnenir. Cezaevi yetkilileri, hükümlülerin korunmasıyla ilgili hukuki güvenceler konusundaki yasa emirlerini de çiğnerler.

11 Aralık 1972'de tecrit hücresine konuldum ve avukatımla görüşmekten men edildim. 14 Mart 1973'te, cezaevi koşulları hakkında başvuruda bulunabilmek için avukatımla danışmada bulunmak isteğimi arz ettiğim mektup yerine iletilmedi. Müdür Binbaşı Jezek'e arzettiğim, haklarımızın yasalara aykırı olarak kısıtlandığını belirten dilekçem, 5. Blok Amiri Binbaşı Tvrdlik tarafından şöyle yanıtlandı: «Bir avukatın cezaevi koşullarını ilgilendiren sorunları ele alma hakkı yoktur.»

Yasaların bu şekilde açıkca ihlal edilmelerinin yanısıra, çarpıtılarak yorumlandığı da gözlemlenir. Yasanın pratikteki tüm uygulamasını yansıtması gereken cezaevi tüzüğü, yasanın yalnızca bir yanını aksettirir. 16. Madde —Sağlık korunumu için ortak önlemler— yalnızca *hükümlülerin yükümlerine* ilişkin dört bölüm içerir. 11. Maddenin üç fıkrası için de aynı şey sözkonusudur —iş ödevlerinin yerine getirilmesi.— Hükümlülerin gündelik yaşayışlarında sahip olmaları gereken haklar, cezaevi tüzüğü içinde yer almamıştır.

Pratikte şöyle durumlarla karşılaşılır: 10. Maddenin 11. Fıkrası «hükümlülerin kişisel temizliklerine özen göstermeleri gerekir» der. Oysa, çoraplarımı sıcak suyla yıkamak için yaptığım başvurular reddedildi. Örneğin, «hükümlü, hücresinde ancak bulundurulmasına izin verilen şeyleri bulundurabilir» kuralının uygulanması, hükümlülerin yazılı notlarının (kitaplar üzerindeki notlarının vb.) imhasıyla sonuçlanır. Aynı şekilde temel hakların yasadışı olarak kısıtlanmasını da getirir.

59 nolu Ceza Yasasının cezaevi koşullarını düzenleyen 65. maddesinin bir nüshasını bir türlü elde edemedim. 23 Ekim 1972'den beri 5. Blok'un özel bölmesinde tutuluyorum. Kasım ayında yasanın bir nüshasını inceleyip iade etmek üzere istedim. Teğmen Hruby, elde hiçbir nüshanın bulunmadığını, ayrıca yasanın içerdiklerini öğrenmemin de istenmediğini ve buna izin verilmeyeceğini bana bildirdi. Bir ay sonra, Binbaşı

Tvrdlik avukatıma, bana bir nüshasını getirme iznini verdi. Ne var ki, avukatımın getirdiği bu nüsha elime verilmedi. Ancak gardiyan gözetiminde iki kez gözden geçirmeme müsaade edildi, ama not almam yasaklandı. «Bunlardan yararlanmamı kolaylaştırabileceği için» madde numaralarını almama bile izin verilmedi. 25 Aralık 1972'de Cezaevi Müdürüne, cezaevi görevlilerinin, yasa ile var olan cezaevi koşulları arasında karşılaştırma yapmamı önlemeye yönelik çabalarını anlattığım bir dilekçe verdim.

Dilekçemi incelediği sırada Binbaşı Tvrdlik, cezaevi yönetimi ve personeli hakkında suçlamalarda bulunmuşsam cezalandırılacağım tehdidinde bulundu. Yasanın bir nüshasını bulundurmama izin verilip verilmeyeceğini sordum, verilmeyeceğini söyledi. Ertesi gün Teğmen Hruby bunu açıkça belirtti de: «Bir daha yasa masa görmeyeceksin» dedi. 14 Mart 1973'te bana, yasanın bir nüshasını sağlama, çabalarımı anlattığım ve avukatıma yazdığım mektuba el konulduğu bildirildi. 15 Mart 1973'te Teğmen Hruby —ve hükümlü Jiri Müller ile yapılan 14 Mart 1973 günlü görüşme tutanağında da yazıldığı üzere— ceza yasasının yasa no 59/65'in bir nüshası cezaevi kitaplığına gelir gelmez bana gönderileceğini bildirdi. 14 Mart'ta şahsi eşyalarımın konduğu torbaya kaldırılmış olan nüshayı avukatımdan istettim. Reddedildi. Teğmen Hruby «Yasa kitabını okuyabileceğimi», ama bunun ancak cezaevine ait bir nüsha olabileceğini bildirdi. 5 Nisan'da cezaevinin yasa 59/65'in bir nüshasını getirtmiş olup olmadığını sordum. Teğmen Hruby, «Bu pek o kadar kolay bir şey değil. Burada bizde yok, henüz hiç kimseyi de Prag'a gönderemedik» diye yanıt verdi.

5. Blok'taki cezaevi tüzüğünün son maddesi şöyle der: «Hükümlü tahliye ya da koşullu tahliye olacağı zaman (cezaevi konusunda) hiç konuşmayacağını taahhüt eder».

İnfaz Dönemi Yeniden Eğitimi

İnfaz dönemindeki yeniden eğitimin kendine özgü yanı, hükümlülerin yerine getirmeye zorunlu bulundukları ödevlerle, hükümlülere karşı var olan günlük görevler arasındaki bağ-

daşmazlıktır. Örneğin yönetmelik, banyoya giderken belli bir giysi giymek gerektiğini yazar; buna karşılık sıcak su kısıtlıdır. Özel Bölümde uygulanan koşullar ve özel bölümün belli bazı hükümlüler için daha ağır koşulların uygulandığı bir yer olarak kurulduğunun bilinmesi, gardiyanların hükümlülere davranışlarını etkilemektedir. Gerginlik içinde eşit olmayan bir ilişki, her iki tarafın doğru davranmasıyla ortadan kaldırılabilir. Gardiyanların kabalığı, hükümlüyü taciz etmeye düşkünlükleri ve keyfi emirleri, hükümlüleri kendilerini savunmak zorunda bırakıyor. Bu durum da, daha başka bazı baskı önlemlerinin uygulanmasına neden oluyor. İncir çekirdeğini doldurmayacak şeyler için, insanlık dışı aşağılamalara, onur kırıcı davranışlara yol açan bu ortamı anlatabilmek zor. Ciddi olarak hasta olduğu bildirilen bir kimse, doktor muayenesi için on beş saat bekletilebiliyor. (Asteğmen Besta, 17 Ocak 1973). Çalışmadığımız gerekçesiyle dinlenme zamanlarımızda ışıklar söndürülüyor; okumaya, mektup yazmaya olanak bırakılmıyor (emri veren Çavuş Nemec, 3 Şubat 1973; Üstteğmen Chemlik 11 Şubat 1973). Düzenli aralarla antibiyotik almam için gerekli süreyi kendim tahmin etmem söylenmiştir (Asteğmen Besta). 5. Blok Başgardiyanı yıkanmak için yirmi dakika süre tanındığını bildirmişti. Yıkanırken bu süreyi kullandığımda bana söylenen şu oldu: «Orada ne kadar kalacağına ben karar veririm» (Yüzbaşı Chemlik, 23 Aralık 1972). Beden eğitimi molaları sırasında, kullanılan hitap tarzının örnekleri şunlardır: «Ulan ne sırıtıp duruyorsun öyle; çöp kutusunu hangi allahın belası yere koymanı söylemişsem orada tutsana ulan» (Çavuş Nemec, 15 Mart 1973).

Ceza infaz sisteminin temel dayanağı disiplindir. Disiplin, yasanın da öngördüğü üzere hükümlünün haklarına saygı gösterilerek uygulanması koşuluyla, ödevlerini yerine getirmesi için değil, hükümlülerin harfiyen itaatları şeklinde yorumlanır («Burada emirlere itaat edeceksin», Çavuş Sulc, 6 Şubat 1973). Özel bloktaki infaz dönemi yeniden eğitiminin, gerek eğitimin, gerekse insancıl ilişkilerin önkoşulu olan hükümlülere ve onların sorunlarına özen göstermeyle hiçbir ilgisi yoktur. Bunlar çoğu kez insan onurunu kırma aracı olurlar.

Yeniden-Eğitim Kümeleri

Yasa yalnızca üç tane yeniden-eğitim kümesi belirlemiştir. Bunlar, hükümlünün haklarının kapsamına, bu hakların ne derece kısıtlandığına, yeniden-eğitim program türüne, cezaevi yönetimine katılım derecesine ve uygulanan güvenlik önlemlerinin niteliğine göre değişir.

Mahkeme beni, en hafifi olan ilk kümeye aldı. Cezaevi yetkilileri, 5. Blok ile diğer kümeler arasındaki ayrımı, «iç ayrım» diye açıklamaya çalışırlar; ki bu da yasanın izin verdiği bir ayrımdır.

5. Blok Özel Bölüm'deki gündelik uygulama, diğer bloklardakinden, aynı şekilde ikinci ve üçüncü kümeler için öngörülenden daha sıkıdır. Benim durumum, ikinci ve üçüncü kümedeki hükümlülerden daha iyi değil. Bu, sosyal haklar, yasal güvenceler vb. olmayışından da açıkça görülüyor. Birinci küme için yasaklanmış olan cezalar uygulanıyor; kültür olanakları ikinci kümedekinden aha kötü (tek hücre hapsinde kültür programı, ayda iki kez olmak üzere ortalama bir-birbuçuk saattir). Cezaevi yönetimine katılım derecesinden sözetme ise mümkün değil. Çünkü yasa bunu, bütün hükümlü kümeleri için öngördüğü halde, böyle bir katılım hiçbir biçimde kurulmamıştır. Bunun sonucu ortaya çıkan güvenlik önlemleri ve tecrit, üçüncü kümedekinden daha ağır oluyor. Özel Bölüm, infaz sisteminin, yasanın öngördüğü infaz biçimlerinin dışında kalan müstesna bir yanını oluşturmaktadır.

Daha başka durumlar da bunu doğruluyor. Temmuz-Ağustos 1971'de görülen yedi davada yıkıcılıktan hüküm giymiş yirmi kadar hükümlü, aşamalı olarak özel bölümde gözaltında tutulmak üzere buraya nakledilmişlerdir. Aynı şekilde, daha önce ceza yasasının [siyasi suçlara ilişkin -İng. Çev.] I. Bölümde sayılan suçlar uyarınca hüküm giymiş Plzen Cezaevi'nin normal bloklarında infaz edilmekte olan bazı hükümlüler özel bölüme nakledilmişlerdir. Özel bölüm, yasama emri gereği değil, devlet yürütme organlarınca kurulmuştur —Adalet Bakanlığı'nın en üst makamına önerilmiş ve (Teğmen Hruby'nin verdiği bilgiye göre) Başsavcı tarafından onaylan-

mıştır. Bu bölüm, (Dr. Sabata ve arkadaşlarıyla birlikte yargılanan) Dr. Alfred Cerny ve (Dr. Tesarova ve arkadaşlarıyla birlikte yargılanan) Karel Koutny'nin gözaltında bulundukları Brno'dan, Plzen Cezaevi'ne nakledildikleri zaman kurulmuştur.

Tecritte, bedensel ve zihinsel baskı altında tutulma, bu olağandışı infaz sisteminin tipik uygulamasıdır. STB'nin yukarıda sözü edilen yargılamalardan istedikleri her şeyi ortaya çıkaramadığı doğrudur. Ama bu durum ona, hüküm verildikten sonra gözaltı uygulamasını sürdürmek yetkisini vermez. Özel bölümün kendileri için açıldığı kimselerin, Çekoslovakya'da sosyalist muhalefeti oluşturan çeşitli gruplara mensup kişiler oldukları doğrudur. Ama bu, yetkililere beden ve akıl sağlığına özen göstermeyen, tersine bunları sistemli şekilde yıkım noktasına kadar çiğneyen gündelik uygulama hakkını vermez.

Sonuç

Kanımca yukardaki olgular, cezamı çekmeye zorlandığım koşulların yasal ya da siyasi hiçbir mazereti olmayan bir sistemi oluşturduğunu göstermektedir. Görevliler ve gardiyanlar, cezaevi yönetimindeki üstleri tarafından verilen emirler uyarınca hareket etmektedirler.

Amaçlanan şeyleri bilmiyorum; bu olağanüstü infaz sistemi, örneklerden sadece birini oluşturuyor. Ama ne olursa olsun, kuşku yok ki bu, Çekoslovakya'da sosyalist bir muhalefetin var olması karşısındaki resmi tutumun bir yansımasıdır. 5. Blok Başamiri Binbaşı Tvrdlik'ten anladığım kadarıyla Plzen Cezaevinde 5. Blok'ta özel bir bölüm kurulması, hüküm giymiş siyasi muhalefet mensuplarına karşı girişilen sınıf mücadelesinin bir parçasını oluşturmaktadır.

Gerek daha yüksek düzeyde alınan politik kararlar ve gerekse bu kararların getirdiği sonuçlar, yasaya saygı gösterilen bir ülkede, yürürlükteki yasalara ters düşmemelidir.

Hükümlü Jiri Müller No. 11175
2, Blok 5/2, Çalışma Kampı, Plzen I
16.4.1973

ŞİLİ'DEKİ —VE DAHA BAŞKA YERLERDEKİ— TERÖRE KARŞI

Aşağıda okuyacağınız makale, Ekim 1973'de muhalefetin aylık illegal gazetesi Narodni noviny*'de çıktı. Makale, sosyalist muhalefetin Şili'deki teröre nasıl tepki göstermiş olduğunun ilginç bir örneğidir. (Sosyalist muhalefet çeşitli protestolar ve dayanışma bildirileri yayımlamıştır). Bunun yanında da bu terörle ilgili olarak Çekoslovak rejiminin takındığı ikiyüzlü tutumu teşhir etmiştir. Şili'deki askeri darbe ile Çekoslovakya'nın askeri işgali arasında karşılaştırma yapılması Batılı okuyucunun gözüne abartmalı ve yanlış gözükebilir. Birçokları, her ne kadar Çekoslovakya'da üzücü bir durum varsa da, bu ülkenin ve gerçekte SSCB'nin «sosyalist devletler» oldukları, dolayısıyla da kapitalist sistemle karşılaştırılamayacakları itirazını yaparlar.*

Elbete ki arada farklar var, ama ters anlamda. Kendine sosyalist diyen bir devlet, insan onurunu ayaklar altına alıyorsa bu, sosyalistlik iddiasında olmayan bir askeri cuntanın yaptığından daha büyük bir trajedi olur. Sosyalizme daha adil bir toplum düzeni olarak inanan insanlar, hiç olmazsa bunu anlamak zorundadırlar.

Sosyalist muhalefet, (1970-71 kışındaki) Polonya işçile-

riyle ve SSCB'deki muhalefetle dayanışmasını ilan etmişti. Daha önce aynı şekilde ilerici demokratik güçlerin Güney Vietnam, İspanya, İran, Brezilya ve Şili gibi bütün dünyadaki totaliter diktatörlüklere karşı mücadeleleri ile dayanışmasını belirtmişti. Böylece, uluslararası dayanışma ruhundan esinlendiğini ve şimdiki Sovyet önderliğinin büyük devlet politikasına yönelttiği eleştirinin, anti-sosyalizm, ya da anti-Sovyetizmle hiçbir ilgisi olmadığını göstermişti.

Batıdaki Sol'a, dayanışmanın yalnızca tek yönlü olmayacağını anlatmak gerekir. Kendilerine sosyalist diyen ülkelerde aynı şeyler olurken, böyle eleştirilerin «gericilerin ekmeğine yağ süreceği» gerekçesiyle sessiz kalıp, Yunanistan'da, İspanya'da, Brezilya'da ve daha birçok kapitalist ülkede insan hak ve özgürlüklerinin çiğnenmesi karşısında protestolara girişilemez. Sosyalist ülkelerde insan hakları ve temel hakların çiğnenmesi, başlı başına, en kötü sosyalizm propagandasından başka bir şey olamaz ve sosyalizme inanan herkesin buna karşı açık ve ilkeli bir muhalefet tutumu alması kendi yararınadır.

11 Eylül'den bu yana faşist terör ve onun getirdiği her şey: baskınlar, tutuklamalar, «kaçmaya teşebbüs etiği için» öldürmeler, temel hakların yok edilmesi, toprakların toprak ağalarına ve kamulaştırılmış işletmelerin kapitalist sahiplerine geri verilmesi, Şili'yi kasıp kavuruyor. Bütün dünya bu şiddeti kınıyor. Hatta Çekoslovak gazetelerinde bile bu protestolara sütunlar açılmış durumda. (Tabii birkaç istisna da var; örneğin Pavel Kohout gibi: Kohout, eleştirisini Kültür Bakanı Klusak'a bir mektupla iletmiş ve protestosunun niçin yurt dışında yayınlandığını açıklamıştır). Bir ülkede devrimcilerin hırpalanmasından hoşlananlar, miyop insanlardır. Birincisi, Şili'de şu anda hırpalananlar yalnızca devrimciler değildir; ikincisi de bir yerde özgürlüğün boğazlanması gerçek hiçbir demokratın hoşuna gitmez.

Şili'de Başkan Allende yönetiminde, askeri cunta yönetimindekinden çok daha fazla demokratik hak ve özgürlükler

vardı. Bunun tek nedeni, Allende'nin demokratik bir yönetim uygulamasıydı. Bu konuda hiçbir kuşku olamaz. Muhalefete şiddet yoluna başvurmadan ve yasalar içinde kalarak karşılık verdiği için, Allende asi generallere planlarını gerçekleştirmekte son derece yardımcı oldu. Halk Birliği yönetimi, iş başında olduğu üç yıl boyunca halkın bazı temel gereksinimlerini kuşku yok ki karşılayamamıştı. Fakat bu, bir yönetim olarak onun halkı, Cunta'dan daha çok temsil ettiği gerçeğini değiştirmez.

Ulaştırma işçilerinin yıkıcı grevlerini ilan ettikleri zaman ortaya çıkan ve rejimin kaderini belirleyen mal arzı sorunu, eğer bunu yapmaya yanaşsalardı, sosyalist ülkelerden gelecek yardımla çözülürdü. Karışık bir rota izlemek zorunda kalsalar bile yirmi «Antonov» nakliye uçaklık bir yardım malzemesi, birkaç saatte hazır duruma getirilebilirdi (nitekim SSCB bunu, Mısır'a askeri donanım gönderirken çok iyi başarmıştır). Bu uçaklar, bu malları taşıyacak kamyonlarla birlikte, sonunda Allende rejimini kendi kaderine terk etmekle sonuçlanacak olan sorunu çözmekte hayli yardımcı olacaktı. Sosyalist ülkeler, anlaşılan daha başka yerlere (devlet güvenliğini sağlamak vb.) için yardıma hazır oldukları halde nedense böyle bir yardıma yanaşmadılar.

Ne denli garip görünse de, SSCB aslında, tüm resmi protestolarına karşın, Şili'de olup bitenlerden memnundu (tabii Amerika'da). Sosyalist bir toplumun inşası sırasında demokratik güçlerin titizlikle korunması, Sovyetler Birliği'ne batan bir dikendi. Zaten var olan dört tanesine (Sovyet, Çin, Yugoslav ve Küba —İtalyan ya da İspanyol sosyalistlerinin sosyalizmin nasıl olması gerektiği konusundaki görüşlerini bir yana bırakıyoruz), insan yüzlü bir tanesinin daha, yani Şili tipi bir sosyalizmin katılmasından korkuyorlardı. Çok geçmeyecek, Moskova bir merkez olmaktan çıkacak, Lenin'in de önceden gördüğü gibi yalnızca sosyalizmin eyaletlerinden biri haline gelecekti. Brejnev asla böyle bir gidişe omuz veremezdi. Varşova Paktı üyelerinin Şili'yi istilası ise çok zor olurdu, ama başkaları gerekeni yaptılar.

Şili'nin Dubcek'i olan Başkan Allende, ölmüştür. Ama onun ölümünün ardından gelen —cinayetlerin dışında (ama

gene de, Sovyet ordularının ülkemizde bu konuda da epey katkıları olmuştur)— herşey, herkesin farkına varabileceği kadar Çekoslovakya'da olanlara benzemektedir. İster Rusya steplerinden gelsin, ister Güney Amerika'dan, darbecilerin yöntemleri aynıdır.

23 Ekim 1973'de *Rude Pravo,* bir Batı Alman CDU milletvekilinin darbeden «müdahale» diye söz etmesinden (sanki bu gibi sözler yalnızca Çekoslovakya'da edilebilirmiş gibi) dehşete düşmüştü. Yoksa, burada kullanılması gereken söz «girmek», ya da daha iyisi, «kardeşçe uluslararası yardım» mı olmalıydı? Üstelik, Şili, SSCB'nin gerekli olan yere yardım etmediğinin bir başka kanıtıdır. Normalleştirilmiş Çekoslovak basınının daha başka nelere bozulduğuna bakalım. Yerel komiteler dağıtılmış (tıpkı bizim ülkemizdeki işçi komiteleri gibi). Cunta, üniversitelerde Marksizm derslerini yasaklamış (ülkemizde Ağustos'tan sonra bütün Marksizm-Leninizm bölümleri kapatılmıştır). Toplantı, dernek kurma, yazı ve söz özgürlükleri artık yokmuş (hele bir *Komünist Olmayan Yeminliler Klübü*'nü yeniden kurmaya, ya da Prag'ın küçük meydanlarından birinde bir gösteri düzenlemeye, ya da düşündüklerinizi bir gazetede yazmaya kalkın bakalım. Günümüz Çekoslovakyası'nda bunları düşünmek bile gülünçtür; Sovyetler Birliği'nde ise bu gibi istekleri olan kimseleri tımarhanelere kapatıyorlar). Hitler yönetiminde olduğu gibi, Şili'de Cunta, uygunsuz ya da cuntanın hoşuna gitmeyen yazarların yazdıkları kitapları yakıyormuş (bizim ülkemizde kitaplar herkesin gözü önünde yakılmaz, ama halk kitaplıklarında çalışan birini tanıyorsanız, bir sorun, size atılmış, dolaşımdan çıkarılmış ya da imha edilmiş kitapların listesini bir göstersin. Bu kitapların adları binleri buluyor). Şili'de kişinin özel yaşamını ihlal, günlük işlerdenmiş (oysa kaç Çek'in evi yargıç izni olmadan STB ajanlarınca basılmıştır; oturduğunuz kaç daire, Profesör Kaline'nin iki yıllık mahkûmiyetini temyiz dilekçesinde de belirttiği gibi, gizli ses alma aygıtlarıyla donatılmıştır?). «Sıradan insanlardan, 1973 yılı Nobel ödülü sahibi Dr. Asenjo gibi tanınmış kişilere kadar binlerce Şili'li işlerinden atılmış» (Bu konuda Cunta, Çekoslovakya'dakilerin eline su sökemez. Çekoslovakya'

dan başka hangi yerde, uluslararası ün yapmış sanatçılardan tutun, gazetecilere, öğrencilere ve sıradan işçilere varıncaya kadar yüz binlerce insan, tam da bu aynı nedenle işten atılmış olsun?). «Yeni yöneticiler, televizyon ve radyo üstüne tam bir denetim» getirmişler (peki, ya bizim ülkemizde nasıldır? Televizyonla radyo 1968'de ve 1969'da nasıldı, varın kıyaslayın). Cunta, «ulusa çalışma mesaileri» emretmiş (bizimkisiyle, başlığı bile aynı olan bir benzerlik). Sol basını yasaklamış (Husak yönetiminde kapatılan gazeteler uzun bir liste oluşturur —biz aklımıza hemen gelen üçünü anımsatalım: *Zitrek, Reporter,* hatta *Komünist Politika).* Sendikal haklar yürürlükten kaldırılmış (herhalde hayatında hiçbir zaman bir fabrikada çalışmamış insan olan «işçi sınıfının seçkin temsilcisi» Karel Hofman' dan bizim sendikacılarımızın sahip oldukları hakların listesini yapmasını istemek zahmete değer bir şey olurdu. Bu onun iki dakikasını alırdı yalnızca).

Evet, basınımıza hak vermek gerekiyor: Şili'de olup bitenler faşizmdir. Ama faşizm, nerede olursa olsun, kendini hangi jargonla kamufle ederse etsin, gene de faşizmdir. Faşizm sadece faşizmdir, hangi yafta altında iş görüyor olursa olsun; ister Şili'yi, ister Çekoslovakya'yı kasıp kavursun faşizmdir. Bizim Şili halkıyla birlik olmamızın nedeni budur. 1968'de ülkemizin işgalini onaylamış bir kimse olmasına karşın, yalnızca Luis Corvalan'ın değil, daha yüzlerce insanın yaşamına yönelen tehlikeyi de işte bu nedenle protesto etmeliyiz. İnsanların işlerinden atılmasını, sansürü, kişilerin özel yaşamına saygısızlığı, dernek kurma özgürlüğünün yasaklanmasını, bazı kitapların yasaklanmasını, sendikal hakların kaldırılmasını da protesto etmemiz gerekir. Protestomuzda bunlar, öne çıkmalıdır. Dünyanın neresinde olursa olsun buna karşı olduğumuzun altını çizmeli, bununla mücadele etmeliyiz.

JOSEF SMRKOVSKY'NİN ÖLÜMÜ ÜZERİNE ALEXANDER DUBCEK'İN MEKTUBU

Alexander Dubcek'in 18 Ocak 1974 tarihli mektubu, 1969'dan bu yana halka ilk seslenişidir. Dubcek'in Eylül 1969'da Parti'den çıkarılmadan önce Merkez Komitesi'nin bir toplantısında yapmış olduğu konuşma, basında yayımlanmamıştı. Bu mektup da Çekoslovakya'da yayımlanmadı, ama çoğaltılarak dağıtıldı ve illegal aylık dergi Narodni noviny*'de Nisan 1974'te çıktı. Özel bir mektup şeklinde kaleme alınmıştı. Bununla birlikte, Dubcek bu mektubunun, açıkça hem yurt içinde hem de yurt dışında yayımlanmasını, böylece şimdiki durum ve gelecekteki gelişme olasılıkları üstüne görüşlerini dile getirmeyi amaçlıyordu. Bunu, mektubun içinde yazıldığı koşullar göstermektedir. Dubcek, Smrkovsky'nin cenaze törenini bildiren telgrafı çok geç almıştı (bunun kasten yapıldığı bellidir). Ve o yüzden de törene katılamadı. Bununla birlikte, ertesi hafta sonunda, her zaman olduğu gibi gizli polis ajanlarının eşliğinde Bratislava'dan Prag'a Smrkovsky'nin dul eşi Katrin Smrkovska'ya başsağlığı ziyaretine gitti. Yalnızca bu jestle de yetinebilirdi. Ama, düşüncelerini belirten yazılı bir belge de bırakmak istedi. Bratislava'da kaleme almış olduğu mektubu ba-*

yan Smrkovska'nın eline tutuşturdu. Dubcek'in bu mektubu, İtalyan Komünist dergisi Giorni-Vie Nuove*'de 13 Mart'ta yayımlandı. Aynı dergi, iki yıl önce Josej Smrkovsky ile yapılan bir görüşmeyi de yayımlamıştı. Bu mektubun yayımlanması en başta derginin başyazarı İtalyan Komünist Partisi Merkez Komite üyesi ve Prag Baharıyla onun temsilcilerine sempatisini hiç gizlememiş olan yazar Davide Laiolo sayesinde oldu.*

Bu mektup nedeniyle Dubcek, Nisan 1974'te Husak'ın sert saldırılarına uğradı. Ardından da devlet güvenlik polisi tarafından sorguya çekildi. Ona, mektup yazma «ilhamını» kimin verdiğini, kiminle konuşmuş olduğunu, bu mektubu yurt dışına kimin çıkardığını, öğrenmek istiyorlardı. Dubcek, mektubu kendi iradesiyle yazmış olduğunu söyledi. Ama içeriğini polisle tartışmayı reddetti. Kuşkusuz, mektup Dubcek'in kişisel görüşlerini dile getirmektedir ve sosyalist muhalefetin bir belgesi olarak kabul edilmemelidir. Ama böyle olmasına karşın, bu mektup muhalefetin gelişiminde önemli bir yer tutar. Mektubun taşıdığı önem üç noktada toplanabilir:

1. Üç yıllık polis baskısı, tacizi ve tecrit durumu Dubcek'i özeleştiri yapmaya, ya da Ağustos 1968 işgalini ve onu izleyen «normalleştirmeyi» meşru ya da haklı göstermeye yarayacak bir şey söylemeye mecbur edememiştir. Tersine, bu mektubunda Dubcek, şimdiki rejimin «anti-sosyalist» ve «karşı-devrimci» diye nitelediği 1968 siyasetlerinin sosyalist karakterini açıkça savunmaktadır.

2. Dubcek, Husak'ın davranışını eleştirmekte, Husak'ın daha kötü alternatifler karşısında desteklenmesi, ya da en azından kabul edilmesi yolundaki (bu Batı basınının bile benimsediği bir yargıdır) «ehven-i şer» kuramının utanılası niteliğini gözler önüne sermektedir. Dubcek'in Bilak, İndra, Kapek, Jakes, Hoffman vb. gibi iyi bilinen dogmatikleri niçin eleştirmediği sorulabilir. Bunun haklı nedenleri vardır: Bilak ve diğerleri, 1968 Ağustosu'ndan sonra öylesine itibarsız bir duruma gelmişlerdi ki, Parti ile halkın arasındaki birliği bozacak bir durumda değildiler. Bu birliği «parçalamayı» başarabilecek tek kişi vardı; o da Prag Baharı'nın fikirlerini çok yakından bilen, zamanında Dubcek'e, güven beslediğini dile getirmiş ve Sta-

linist terörün eski kurbanlarından biri olma halesini başının üstünde taşıyan kişi, yani Husak'ın ta kendisiydi. Dolayısıyla da şimdiki durumun baş sorumluluğu Husak'ın omuzlarındaydı.

3. Mektubun en ilgi çekici ama en tartışmalı noktalarından biri, Dubcek'in şimdiki bunalımdan çıkış yolu konusundaki görüşünü belirttiği bölümdür. Burada Dubçek'in anlayışıyla ve özellikle bunu formüle ediş biçimiyle, sosyalist muhalefetin anlayış ve formülasyonu arasında tıpkı bir önceki belgede de olduğu gibi, belli bir fark vardır. Sosyalist muhalefet, Ağustos 1968 istilasının Moskova, Berlin, Varşova ve Sofya'daki iktidar bürokratlarının «demokrasi hastalığı» konusundaki endişelerinin mantıki sonucu olduğunu ve ancak sağlam bir tutum alınarak, halkı ve orduyu seferber ederek ve bu temelde bir uzlaşma sağlayarak önlenebileceği sonucunu çıkarmaktadır. Oysa Dubcek mektubunda, müttefiklere «gerçekdışı» bilgiler gönderilip gönderilmediği sorusunu sormaktadır.

Ama yine de bu, Dubcek'in, Sovyet önderliğinin sırf durumdan daha iyi bilgili kılınması halinde bunun yeterli olacağı, her şeyin başka türlü gelişeceği kanısında olduğunu göstermez. Doğru haber göndermenin ne denli zor, üstelik de boşuna olduğunu o herkesten iyi bilir. Bu soruyu getirişi, politik bir safdillik değil, bilinçli bir taktik olarak anlaşılmalıdır. Bunu ancak, Parti aygıtı deneyimine sahip ve satır aralarını okumayı bilenler anlar. Dubcek, mektubunun Sovyet önderliğinin eline ulaştırılacağını ve onların da Dubcek'in ne demek istediğini anlayacaklarını biliyordu. Olayı «hata» olarak nitelemesi Brejnev ya da onun halefi olacak kişiye uzatılan bir eldi: Eğer onlar, Çekoslovakya'nın dünya komünist hareketi içinde kanayan bir yara olduğunu kabul ediyor ve [Marksistlerle] sosyalistlerin arasındaki işbirliğini engellediği bu durumdan kurtulmak istiyorlarsa, kendilerine «yanlış bilgi verildiği»ni söylemeleri yeterli olacaktı. Dubcek, yalnızca Brejnev'in Westpolitik*'inin zorluklarına ve Çin'den gelen baskılara değil, 1968 askeri müdahalesinin en sert partizanlarının —yani Şelest, Gomulka ve Ulbriht'in— siyaset sahnesinden çekilmiş oldukları olgusuna da bel bağlıyordu.*

Bu taktiğin birkaç pürüzü var. Sovyet önderliğinin Çe-

koslovakya'daki durumu olumlu yönde «düzeltme»ye gerek duyduğunu varsayıyor. Oysa, bu önderliğin gerçekte bu durumu —özellikle de, diğer Doğu Avrupa ülkelerinden tamamen farksız hale gelmiş olduğundan— bütünüyle normal görüyor olması mümkündür. Yine mektup, Çin'den gelen baskının artması sonucu, hatta Çin'le bir çatışma olması halinde, Moskova'nın bu ülkelerin halklarından yana gözükmek için Doğu Avrupa'daki rejimleri gevşetmek yoluna gideceğini varsaymaktadır. Oysa, dış tehlikle konusunda her zaman duyulan bu korku, ters etki yapabilir. Son olarak da partide, devlet ve güvenlik aygıtlarında «asılsız haber salan» kimselerin etkisi ve direnci hafife alınmamalıdır. Bunlar, şimdiki Doğu Avrupa rejimlerinin temel direğini oluştururlar; Çekoslovakya'daki 1968 ve Polonya'daki 1970-71 olaylarından sonra konumlarından hiç de vazgeçmek niyetinde olmayan ve her reformun arkasında bir «karşı-devrim» gören kişilerdir bunlar.

Gelecekteki gelişmeleri ilgilendiren bütün bu sorunlar nedeniyle, —ki bunlar yalnızca Çekoslovakya ve Doğu Avrupa için değil, tüm Batı Sol'u için büyük önem taşıyan sorunlardır— Dubcek'in mektubu önemli bir belgedir. Mektup, sosyalist ve demokratik muhalefet içindeki, yalnızca Çekoslovakya'da değil SSCB'de de yer almakta olan tartışmaya bir katkıdır (Bak. örneğin Roy Medvedev ile akademisyen Sakharov arasındaki tartışma). Dubcek'in suskunluğuna son vermeye gerek duyması, onun, kişinin pasif kalmayıp aktif katkıda bulunması gerektiği yolundaki görüşünün kanıtıdır.

Bratislava, 18 Ocak 1974

Sevgili Smrkovska Yoldaş,

Josef Smrkovsky'nin ölümünü, ancak önceki gün, bir Viyana haber ajansının bülteninden öğrendim. Cenazenin bugün beşte yapılacağını bildiren telgraf ise elime ancak bu sabah geçti. Bu haber karşısında çok sarsıldım. Josef henüz altmış üçündeydi. Cenazenin nerede ve nasıl yapılacağını da şu ana

kadar öğrenebilmiş değilim. Çok az vakit kaldığından kısa bir telgraf çekmekle yetindim. Umarım almışsınızdır.

Şimdi, Smrkovsky yoldaşın kaybından duyduğum derin üzüntüyü daha uzun olarak iletebilmek imkânını belki bulabilirim. O, tüm zor ve fırtınalı yaşamını Parti'ye, işçi sınıfına, halka, sosyalist devrimin zaferi uğrunda mücadeleye ve sosyalizmin inşasına adamış biriydi.

Hepimizin hataları var; insan olduğu için kuşkusuz onun da hataları vardı. Ama ben ondan bu vesile ile, her şeyden önce devrimci olan bir insan olarak söz etmek istiyorum. Onun tüm yaşamına ve çalışmasına yol gösteren baş gerçek bu oldu. Smrkovsky, Parti üyeliği alınmış bir insan olarak öldü. Ama o, daima bir devrimciydi.

Hayatını, her şeyden önce burjuvaziye karşı, ülkemizin faşist işgalinden kurtarılması ve Sovyetler Birliği ile çözülmez dostluk bağları kurulması uğrundaki kararlı ve çıkar beklemeyen mücadeleye adamıştı. Bunu, yeraltı Çek Milli Konseyi'nin Prag Ayaklanması'nı fiilen hazırlayan ve yöneten önder üyelerinden biri olarak eksiksiz kanıtladı. Smrkovsky bu mücadeleye, rastlantı sonucu da katılmadı. Çekoslovakya Komünist Partisi'ne burjuva cumhuriyeti günlerinde katılırken hedeflerini iyice belirlemiş bir insanın kesin inancıyla hareket etmişti.

İlerici bir işçi, bir proleter olarak Parti safları içinde haklı yerini buldu. Gerek duyguları, gerekse aklıyla seçtiği amaca, her zaman bağlı kaldı. Ulusal ve toplumsal kurtuluş uğrunda, işçi sınıfının burjuvaziye karşı verdiği savaşın içinde yerini aldı. Aynı şekilde, sosyalizmin inşası döneminde, kendisine nerede ihtiyaç olduğunu bildi. Hem sıradan bir savaşçı, hem de yönetici organların sorumlu bir üyesi olarak bıkmadan, yorulmadan çalıştı. Parti ilkelerinin ve sosyalist hukukun ayaklar altında çiğnenmesine kurban olduğu ellili yıllarda bile, Parti ve sosyalizme olan inancı sarsılmadı.

Yaşamındaki ve Parti tarihindeki bu trajik bölümü, daha sonra, Parti'nin sağduyusuyla ve gücüyle aşmak mümkün oldu. Parti ve toplumun üstüne dağ gibi çöken bunalımın çözüm gerektirdiği o çok zor zamanda, Parti-içi demokrasisinin ilkelerini eksiksiz olarak yaşama geçirme ve «Prag Baharı» olarak

anılan siyasetleri gerçekleştirme mücadelesi sırasında, Smrkovsky, yönetimdeki yerini gene aldı.

Bunların ardından, bir bakıma onun başına gelen trajediyi asıl büyüten şey, Nisan 1969'da onun karşısına çıkan kişinin; kasti iftiralarıyla ve kişisel iktidarından yararlanarak, sonunda Parti'den bir kez daha atılmasına neden olan suçlamaları yapan kimsenin, eski dostu ve 1968 «İlkbahar» günlerindeki çalışma arkadaşı Gustav Husak olmasıdır. Böylece Smrkovsky'e, tüm yaşamına anlam vermiş olan Parti üyeliği sıfatını koruma fırsatı tanınmadı. Bir kez daha ona, işçi sınıfı, enternasyonalizm ve Cumhuriyet düşmanı yaftası takıldı. Bu trajedi, yalnız onun başına da gelmedi...

Evet, Smrkovsky öldüğünde Parti üyesi değildi, ama hiçbir zaman bir halk düşmanı da olmadı. Ben onun bir devrimci olduğunu ve daima öyle kaldığını biliyorum.

Cenaze konusunda karşılaşmış olduğunuz zorlukları iyice tahmin edebiliyorum. On sekiz ay önce annem, Parti'den çıkarıldıktan az sonra öldüğünde, ben de aynı zorluklarla karşılaşmıştım. Annemin büyük günahı, hakkımda imal edilen görüş ve suçlamaları, sözümona Parti düşmanı faaliyette bulunduğum idiasını bir türlü kabul edememiş olmasıydı.

Parti, annemi, ölümünden sonra bile reddetti. *Anti-faşist Savaşçılar Ligası* annemin cenazesine en ufak bir ilgi göstermediği gibi, *Kadınlar Birliği* de bize başsağlığı dileğinde bulunmadı. Kiliseye gelince, zaten annem kiliseye mensup değildi... Bu durumda, Bratislava Krematoryomuna son yolculuğunda ona yoldaşlık eden defin görevlilerinin başında yürüyen gece bekçisine içtenlikle borçluluk duyuyorum. Küllerinin bulunduğu kabı, doğum yeri Urhovec'e gömmek istediğimde, bunu çok gizli ve kimse katılmadan yapmamı istediler. Küllerini bir sabah erkenden mezarlığa götürdüm, sadece oğlum Peter eşlik eti bana. Belki de, Josef Smrkovsky'nin yaşamına ilişkin düşüncelerle dolu bu uzunca mektubu size yazmama bu neden olmuştur.

Şuna iyice inanıyorum ki, onun tek dileği, bir daha «kapitalizme dönüş kapısının açılmaması» idi. Tam ve kısıtsız Parti içi demokrasisine erişmek, halk ve işçi sınıfı içinde güveni

güçlendirmek, bu güveni Parti'nin devrimci ve yaratıcı gücü haline dönüştürmek, Parti'yi gençlik için daha çekici hale getirmekti. Smrkovsky, ülkemizin dostluk bağlarının da bilincindeydi. Bunu hiçbir zaman gözden kaçırmadı. Bunu tüm yaşamı boyunca da kanıtladı.

Bizim asıl sorunumuz, [sosyalizmin] ilkelerini belli bir durumda, gerçekçi ve daha az mekanik bir biçimde yaşama uygulamaktı. Bu durum, sosyalizmi mümkün kılan genel ilkeleri gözden kaçırmadan, olgun bir sosyalist toplumu inşa etmemizi gerektiriyordu. Biz aynı zamanda, her ülkenin kendine özgü koşullarına —yani gelişme düzenine, uluslarımızın anlayışına ve tarihi geçmişine— saygı gösterilmesi gereğinin ısrarla altını çizdik.

Diğer binlerce Parti üyesiyle birlikte siz de bilirsiniz, Smrkovsky yoldaş da bilirdi ki, Ocak 1968'de ve onu izleyen aylarda, Merkez Komitesi olarak biz, Parti içinde ve tüm toplumumuzda dağ gibi birikmiş, çok zor ve karmaşık sorunlara eğilmek zorunda kalmışızdır. «Macaristan Olayları»nın herhangi bir tekrarından sakınmak gibi nesnel bir zorunluluğu kabul etmekte haklıydık. Sorunlar bir boşluk içinde çözülemezdi. O yüzden, geniş çevreler tarafından «Prag Baharı» diye bilinen ve Merkez Komitesi'nin hemen hemen tümü, Parti önderliğiyle Parti üyelerinin çok büyük çoğunluğu tarafından desteklenen, Parti içindeki bu büyük sağlıklı ve karşı durulmaz yeniden canlanış hareketinde, Parti'ye ve halka düşman seslerin ve akımların ortaya çıkmış olması, ne bir rastlantıydı, ne de bizden yana bir sorumsuzluğun eseriydi. Bunlar, olayları bireylerin iradelerinden bağımsız olarak belirleyen yasaların sonucuydu. Ama Parti önderliği, Çekoslovakya KP'nin, halkın, ittifakın ve enternasyonalizmin çıkarlarına, Smrkovsky yoldaşın da katkısıyla, hiçbir zaman ihanet etmemiştir. Onların ihanet etmedikleri gün gibi açıktır, çünkü tek ölçüt, işin gerçeğidir, özüdür, takılan yaftalar değil. İşte bu yüzden, bütün bunlara karşın, düşman güçlerin hiçbir başarı umudu ve kendilerini kabul ettirebilecekleri hiçbir pratik olanak var olmamıştı.

Müttefiklerimizin nasıl olup da gerek Çekoslovakya KP ve toplumumuzun iç sorunlarını ele almayı düşündüğümüz tarz

konusunda, gerek Prag Baharı sırasındaki Merkez Komitesi, Parti ve devlet önderliğinden yana oluşan fiili kuvvet dengesi konusunda, nesnel olmadığı ve çarpıtıldığı çok açık olan raporlara itibar edebildiklerini bugüne kadar hâlâ kavrayamıyorum. Parti önderliğine ve özellikle de onun tek tek üyelerine ilişkin bilgiler için de aynısı söz konusudur. Oysa, kendi sorunlarımızı kendi iç kaynaklarımızla çözebilecek güce gerçekten sahip olup olmadığımız konusunda kuşkulara ve korkulara neden, işte bu gibi bilgiler oldu. Açıkçası, durumun gerçek dışı tablosunun çizilmesinde parmağı olanlar, gerçek Parti çalışmasına yabancı, sekter yöntemleri bir türlü terk edemeyen, iş yapma yeteneğini kaybetmekte olan ya da kaybetmiş ve kendi kişisel konumlarından kuşkuya düşmüş kimselerdi. Bunu yaptılar, çünkü onların olup bitenler karşısındaki görüşlerini tümüyle Parti'deki önderlik rollerini elden kaçırma korkusu kaplamıştı. Ne yazık ki, pek çok Parti görevlisi için, bürokratik buyurganlıkla Parti'nin önder rolünü birbirine karıştırmak çok kolay bir şeydir. Onların bu tutumuna, iktidarla birlikte gelen doğrudan ve körü körüne itaat psikozu cesaret verir. Onların hedefleri, sadece «Bahar» öncesindeki duruma «geri dönmek»ten ibaret de değildi. Ancak bir Potyemkin'e yaraşır hayallerdi. Onlar, sanki toplumun temel direkleri saldırı altındaymışçasına davrandılar. Böyle bir ortam, çok tehlikeli olabilir ve kariyer düşkünleri bu ortamı kolayca sömürebilirler. Şimdi, kişisel iktidar sistemi, yeniden kurulmuştur. Farklı kimselerle, ama çoğu kez aynı adamlarla. Açıktır ki birçokları için sorun, Parti'nin siyasetleri ve çalışması ya da yaratıcı fikirler getirmek değildi. Onlar, daha çok resmi görevlerdeki bir adamın yerine diğerini getirmekle kaldılar ve bunu Parti içinde, kitle örgütlerinde, kültürel ve ekonomik yaşamda hiçbir reform önlemine girişmeden gerçekleştirmekle kendilerini sınırladılar.

Bu, Lenin tipi bir Parti için en değerli olan şeyin, yani kitlelerin Parti'ye olan güveninin yitirilmesi, tek tek her insanın ve kitlelerin kendi insiyatifleriyle ve etkinlikleriyle katkıda bulunmuş oldukları ve sosyalist toplumun karmaşık gelişmesini amaçlayan güvenin yitirilmesi demekti. Bu güven ge-

nel olarak halkın, Parti'nin siyasetine özgür onayı, inancı ve desteğiyle sağlanabilir. Başka türlü bu güvene ulaşmak mümkün değildir.

Bizim için ve Smrkovsky yoldaş için başlıca sorun buydu. Resmi belge «Dersler»in göstermek istediği gibi, işçi sınıfını sosyalist devrimde ve sosyalizmin inşasında bu araçtan yoksun kılmak değil, tersine, Parti'nin önder rolünü daha etkin kılmaktı.

Böyle bir mektubu, yıllarca Parti'yle birlikte yaşamış, Parti'yle birlikte olgunlaşmış biri olan size hitap ettiği için yazdım. Smrkovsky yoldaşın sizden ayrılmış bulunduğu —hem de tüm yaşamını adamış olduğu Parti'den bir kabul belirtisi olmadan ayrılmış bulunduğu— bu en zor saatinizde, acınızı ve yasınızı biraz olsun hafifletmeye yardımcı olabileceğim umuduyla yazmış bulunuyorum. Bu mektubumla size onun boş yere yaşamadığını söylemek istiyorum.

Onun bir Parti haini olarak değil, bir devrimci olarak öldüğüne olan inancınıza sımsıkı bağlı kalınız. Lütfen, karımın ve benim başsağlığı dileklerimizi kabul ediniz. Tahmin edebileceğiniz gibi, benim yanımda karımın yaşamı da benimkinden kolay değil. Aşağılanıyoruz ve savunmasızız. Bu durumun ise, bu olayların en trajik yanı olduğunu hissediyorum. Karım da Parti'den çıkarılmıştır. Ama biz, Parti'ye, harekete ve onun ideallerine kötü duygular beslemiyoruz. Bunlar, ileriye giden yola dikilmiş engellerden daima kat kat daha güçlüdürler. Kendimizi cesaretsizliğe kaptırmadık. Tüm onur, Smrkovsky yoldaşın anısına olsun.

Alexander Dubçek

NOTLAR

BENES, Edvard (1884-1948)

Çek politikacısı ve sosyoloji profesörü. Birinci Dünya Savaşı'nda Masaryk'in yardımcısı. Bağımsız Çekoslovakya'nın kurulması için Paris'te çalışan Çek Milli Konseyi'nin genel sekreteri. 1918'den başlayarak Dışişleri Bakanı, ayrıca 1921-22'de Başbakan olarak Küçük Antant'ın kurucularından. 1935-1938 Devlet Başkanı. 1940-45, Londra'daki Göçmen Hükümet'in Başkanı. 1945'ten 1948'de Komünistlerin yönetimi tümüyle ele almalarına kadar Cumhurbaşkanı.

BERLINGUER, Enrico (1922-)

1944'te İtalyan Komünist Partisi'ne girdi. 1972'den beri Parti Genel Sekreteri. Avrupa Komünizmi'nin önde gelen temsilcilerinden.

BREJNEV, Leonid İlyiç (1906-1983)

Metalürji öğrenimi gördü. 1931'de SBKP'ye girdi. Ukrayna'da çeşitli meslek ve Parti görevlerinde bulundu. İkinci Dünya Savaşı sırasında Ukrayna'da, Kafkasya'da, Çekoslovakya'da, Polonya'da ve Macaristan'da silahlı kuvvetlerin siyasi yönetiminde en yüksek yönetim mevkilerinde bulundu. 1950'de Mol-

davya Komünist Partisi Merkez Komitesi Birinci Sekreteri oldu. 1954'te Kazakistan Komünist Partisi Başkanı. 1957'den itibaren SBKP Merkez Komitesi Politbüro üyesi. 1958-60 arasında ağır endüstrinin ve inşaat endüstrisinin gelişmesinden, silahlı kuvvetlerin modern silahlarla donatılmasından, uzay çalışmalarının geliştirilmesinden sorumlu. 1960-64 yıllarında Yüksek Sovyet Prezidyum Başkanı (Devlet Başkanı), 1964'te SBKP Merkez Komitesi Birinci Sekreteri (Genel Sekreteri), 1977'de ayrıca, Yüksek Sovyet Prezidyum Başkanı (Devlet Başkanı).

BUKOVSKİ, Vladimir İvanoviç (1942-)

Rus yazar ve muhalifi. 1976'da hapiste olan Şili Komünist Partisi başkanı Luis Corvalan Leppe ile takas edilerek özgürlüğüne kavuştu.

CIVRNY, Lumir (1915-)

Çek yazarı, çevirmen ve Parti yöneticisi. 1939'da felsefe doktoru oldu. 1942'de Komünist Partisi'ne girdi. Kültürel alanda çeşitli Parti ve Hükümet görevlerinde bulundu. 1949-51 yıllarında Enformasyon Bakan Yardımcısı. 1952'de'de öğretim, bilim ve sanat işleriyle görevli Bakan Yardımcısı. 1953'te kültür işleriyle görevli bakan yardımcısı. 1968'de Milli Konsey Başkanlık Divanı üyesi.

CLEMENTIS, Vladimir (1900-1952)

Slovak komünisti. 1945-46'da İçişleri Devlet Sekreteri. 1948-50 Dışişleri Bakanı. 1952'de, «burjuva Slovak milliyetçiliği» ve «emperyalist ajanı» suçlamasıyla asıldı. 1960'larda itibarı iade edildi. 1939 yılında Hitler-Stalin Paktı'na karşı çıktığı için Parti'den çıkarılmıştı.

CORVALAN LEPPE, Luis (1916-)

Öğretmen, sonra gazeteci. 1932'de Şili Komünist Partisi'ne girdi. 1958'den itibaren Genel Sekreter. 1976'da Rus muhalifi Bukovski ile takas edilerek hapisten kurtuldu.

DUBCEK, Alexander (1921-)

Slovak komünisti. 1925-1938'de babası Sovyet devletini desteklemek için kurulan bir Çek-Slovak birliğinin inşa çalışmalarına katılmak için Frunze kentine gitmişti. Dubcek ailesiyle birlikte burada yaşadı. Birliğin Stalin tarafından kapatılması üzerine, 1938'de Slovakya'ya döndü. 1939'da Komünist Partisi'ne girdi. 1944 Slovakya ayaklanmasında faal olarak yer aldı. Legal ajitasyon çalışmalarında bulundu. 1945'ten itibaren Parti yöneticisi. 1955-1958 yılları arasında SBKP Merkez Komitesine bağlı Parti Yüksek Okulu'nda okudu. 1958'de Çekoslovakya KP Merkez Komitesi üyesi. 1960'ta Merkez Komitesi Sekreteri. 1962'de Prezidyum üyesi. 1963'te Slovakya Komünist Partisi Politbüro üyesi ve Birinci Sekreter. 1968 Ocak'ında Çekoslovakya Komünist Partisi Birinci Sekreterliği'ne seçilmesi «Prag Baharı»nın yolunu açtı. Sovyetler Birliği'nin Çekoslovakya'yı işgal ettiği 20-21 Ağustos 1968 tarihinden itibaren bütün görevlerini adım adım kaybetti. Sonunda Parti'den çıkarıldı.

GEMINDER, Bedrich (1901-1952)

1921'de Komünist Partisi'ne katıldı. 1924-1926'da Sovyetler Birliği'nde Komintern'in gizli ajanı olarak çalıştı. 1934'e kadar diğer adlar yanında Otto Kramer adını kullanarak birçok ülkede gene Komintern ajanı. 1934-35'te G. Friedrich adıyla Komintern Ajitasyon Propaganda Bölümü'nde yazarlık yaptı. Münih anlaşmasından sonra, 1938-45 arasında Komintern'in Basın ve Enformasyon aygıtını yönetti. Çekoslovakya'ya döndükten sonra, Çekoslovakya KP Merkez Komite üyesi ve diğer komünist partilerle ilişkiler sorumlusu. 1947'de Kominform'un Kuruluş Kongresi üyesi. 1951'de Slansky ile birlikte tutuklandı. 1952'de mahkûm edilip asıldı. 1960'larda itibarı iade edildi.

GOMULKA, Wladislav (1905- ?)

Polonyalı Parti ve devlet yöneticisi. 1927'den itibaren çeşitli sendikalarda sekreter ve önde gelen işçi önderi. 1939'da

Varşova'nın savunmasına katıldı. Polonya Birleşik İşçi Partisi'ne, kurulmasından sonra girdi. Nazi işgaline karşı silahlı direnişin başını çekenlerdendi. Lublin'deki Polonya Milli Konseyi'nin kurucusu. 1943-48'de Merkez Komitesi sekreteri. 1945'te Başbakan Yardımcısı ve Yeniden Kazanılan Topraklar Bakanı. 1940'ta Polonya Birleşik İşçi Partisi'nden çıkarıldı. 1951'de tutuklandı ve 1954'te serbest bırakıldı. 1956-1970 Merkez Komitesi Birinci Sekreteri. Sovyet çıkarlarına karşı Polonya ekonomisini yeniden örgütleme çabası başarısız kaldı. 1970 aralığında Doğu kentlerindeki büyük işçi hareketlerinden sonra devrildi.

GOTTWALD, Klement (1896-1953)

Çek Parti ve Devlet yöneticisi. 1921'de Komünist Partisi'ne girdi. 1952'de Merkez Komitesi üyesi. 1928'de Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi üyesi. 1929'da Genel Sekreter. Katı Stalinci. 1938'de Moskova'ya kaçtı. 1943'te Komintern'in dağıtılması kararını imzalayanlardan. 1945'te Milli Cephe'nin kurucularından ve Başbakan Yardımcısı. 1945-53 Çekoslovakya Komünist Partisi Başkanı. 1946-48 Başbakan. 1948-53 Devlet Başkanı.

HAVEMANN, Robert (1910-1982)

Kimyacı ve filozof. 1932'de Almanya Komünist Partisi'ne girdi. 1943'te anti-faşist faaliyetleri nedeniyle Nazi mahkemeleri tarafından ölüme mahkûm edildi. Hükmün infazı, savaş için gerekli çalışma yükümlülüğünü yerine getirmesi için ertelendi. 1945'te Kızıl Ordu tarafından kurtarıldı. Humboldt Üniversitesi Fiziksel Kimya Enstitüsü Müdürü oldu. 1946'da Sosyalist Birlik Partisi'ne girdi (Bu Parti, savaştan sonra Doğu Almanya'da Almanya Komünist Partisi ve Sosyal Demokrat Parti'nin birleşmeleriyle kuruldu. Halen iktidarda). 1964'te, Parti çizgisinden sapan düşünceleri nedeniyle bütün Parti ve üniversite görevlerinden alındı. 1966 Doğu Berlin Bilim Akademisi'nden çıkarıldı. Ev hapsinde tutuldu. 1976'da Batı çevreleriyle teması yasaklandı. 1982'deki ölümüne kadar Alman

Demokratik Cumhuriyeti Devlet Güvenlik Örgütü'nün sıkı gözetimi altında yaşadı.

HİTLER, Adolf (1889-1945)

Babası, Branau'da (am İnn'de) Avusturyalı bir memur olan Alois Hitler. Babası evlilik dışı doğmuş. Hitler, Viyana'da gençliğinde Yahudi düşmanı ve mistik bir Büyük Alman Düşüncesi'nin savunucusu oldu. 1921'den itibaren Alman Milli Sosyalist İşçi Partisi Başkanı. Diktatörlük yetkilerine sahip. 1931'de Başbakan. 1945'te İkinci Dünya Savaşı'nın kaybedilmesinden ve Üçüncü Reich'ın çöküşünden sonra Berlin'de intihar etti.

HUSAK, Gustav (1913-)

Slovak Parti ve Devlet yöneticisi. Avukat. 1934'te Komünist Partisi'ne girdi. Slovakya'da illegal Parti çalışmalarına katıldı. Slovakya ayaklanmasında yer aldı. Bu sırada İçişleri Bakanlığı'nda çalışıyordu. 1944-51'de Slokavya'da çeşitli Parti ve hükümet görevlerinde bulundu. 1952'de tutuklandı. 1945-52 yılları arasında Merkez Komitesi üyesiydi. 1954'te «Slovak burjuva milliyetçisi» olarak suçlandı ve ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1952 yılından 1960 yılına kadar hapiste kaldı. 1960'ta serbest bırakıldı. 1963'te itibarı iade edildi. Slovakya Bilimler Akademisi'nde çalışmaya başladı. 1968'e kadar Slovakya'da ve Çekoslovakya Sosyalist Cumhuriyeti'nde çeşitli önemli Parti ve hükümet görevlerinde bulundu. 1968'de Dubcek'in kararlı bir taraftarı olarak gözüküyordu. Dubcek'in devrilmesinden beri en yüksek Parti ve Devlet mevkiinde. 1969' dan bu yana Merkez Komitesi Genel Sekreteri, Savunma Konseyi Başkanı, Halk Milisi Başkomutanı. 1971'den bu yana, Milli Cephe Merkez Komitesi Prezidyum Başkanı. 1975'den beri de Cumhurbaşkanı.

JANOUCH, Frantisek (Oğul) (1931-)

Nükleer fizik profesörü; 1974'te Çekoslovakya'dan göç etti. Babası Çekoslovak KP'nin ileri gelen adlarından biri, Na-

zi kamplarında kalmış, yeraltı faaliyetinde çalışmış. Sağlık Bakan Yardımcılığı yapmış.

KOSIK, Karel (1926-)

Felsefe doktoru, Çek filozofu. 1954'te Çekoslovakya KP Merkez Komitesi nezdinde öğretim görevlisi. 1956'da Bilimler Akademisi Felsefe Enstitüsü Müdür Yardımcısı. Karls Üniversitesi'nde felsefe profesörüyken 1971'de görevinden alındı.

LEDERER, Jiri (1922-1983)

Çekoslovak gazeteci. Ekim 1983'te Federal Almanya'da sürgündeyken bir kalp rahatsızlığı sonucu 61 yaşında öldü. 1968 Prag Baharı döneminde ülkesinde büyük ün kazanmıştı. Çekoslovak aydınlarının insan hakları bildirgesi «Yasa 77»yi ilk imzalayanlardan biriydi. Yazıları dolayısıyla birkaç kez tutuklanmış ve Çekoslovak muhalefetinin elyazmalarını Batı ülkelerine aktardığı gerekçesiyle üç yıl hapse mahkûm edilmişti.

KOSTOV, Traichko (1897-1949)

Bulgar politikacısı. 1919'da Bulgaristan Komünist Partisi'nin kurucularından. 1923 ayaklanmasından sonra tutuklandı. 1924'te sekiz yıl hapse mahkûm edildi. 1929'da affa uğradı. Moskova'da öğrenim gördü, Komintern'de çalıştı. 1931'de Bulgaristan'a geri döndü ve Merkez Komitesi üyesi oldu. 1934-35'te tekrar Moskova'da ve Komintern'in Balkan Sekreterliği üyesi, 1936'da Politbüro üyesi olarak Sofya'ya döndü. 1940'ta dört kez tutuklandıktan sonra, siyasi ve askeri direnişin örgütleyicisi olarak yeraltı faaliyetine başladı. 1942'de ömür boyu hapse mahkûm oldu. 1944'te affa uğradı. Merkez Komitesi Sekreterliğine getirildi. 1945'te Georgi Dimitrov'dan görevi devraldı. Daha sonra, Başbakan Yardımcısı ve Ekonomi Bakanı. 1948'de Tito'nun ihracını görüşen Kominform toplantısına katıldı. 1949'da «Milliyetçi», «Sovyetler Birliği düşmanı», «Anglo-sakson casusu ve Tito ajanı» olmakla suçlandı ve tutuklandı. Asıldı. 1956'da itibarı iade edildi.

KRIEGEL, Frantisek (1908-1979)

O zamanlar henüz Avusturya'ya bağlı olan Galiçya kö-

kenli. Prag'daki Alman Karls Üniversitesi'nde tıp öğrenimi gördü. 1934'te tıp doktoru. 1924'te Polonya İşçi Gençliği üyesi. 1932'de Prag'da *Leva Fronta* (sol öğrenci hareketi) üyesi. Komünist Partisi'ne katıldı. 1936-39 Komünist Parti görevlisi olarak İspanya İç Savaşı'nda Uluslararası Tugay'da askeri doktor olarak hizmet gördü. En son, 45. Tümen'in başhekimiydi. Daha sonra, Norveç Kızılhaçı aracılığıyla Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi'nin bir çağrısı üzerine İspanya'daki diğer doktorlarla birlikte Çin Komünist Partisi birliklerinin Japonya'ya karşı direnme savaşında tıp hizmetleri gördü. 1945'te önde gelen Komünist Partisi görevlilerinden. 1948 Şubatında Milli Cephe'ye katılan Komünist Partisi'nin iktidarı ele geçirmesinde önemli rol oynadı. 1942-52'de Sağlık Bakanı Yardımcısı. 1950'li yıllarda Parti'den çıkarıldı. 1957'ye kadar yalnız hekimlikle uğraştı. Bu tarihte itibarı iade edildi. 1960-1963 arasında Küba'da Castro yönetiminin Sağlık danışmanı. 1964'te Prag'da Parlamento üyesi. 1964-67 arasında Parlamentarizmi canlandırma hareketinin başında bulunanlardan. 1966'da Çekoslovakya KP Merkez Komitesi üyesi. 1968'de Milli Cephe Başkanı ve Parti Prezidyum üyesi. «Prag Baharı»nın başta gelen yaratıcılarından. Bu nedenle Sovyetler Birliği'nin kara listesinde bir numaralı yeri aldı. Parti yöneticilerinin alelacele Moskova'ya «çağrıldığı» ve baskı altına alındığı olayda Dubcek ve Smrkovsky ile birlikte enterne edildi. Bırakılmadığı takdirde intihar edeceğini söyleyen Svoboda'nın girişimiyle sovyet yöneticileri tarafından serbest bırakıldı. Sovyet istilasından sonra bütün görevlerinden alındı. Moskova'da Sovyet Ültimatomu'nu imzalamayı reddeden tek Parti yöneticisiydi. 1969'da Merkez Komitesi'nden ve Parti'den çıkarıldı. 1970'de başhekim olarak zorla emekliye ayrıldı. Ölümüne kadar Prag'da gözetim altında yaşadı.

KRUŞÇEV, Nikita Sergeyeviç (1894-1971)

Ukrayna kökenli Sovyet politikacısı. 1918'de Bolşevik. 1934'te Moskova Kent Komitesi Birinci Sekreteri. 1935'te Moskova Bölge Komitesi Birinci Sekreteri. 1938'de Yüksek Sovyet Prezidyum üyesi. 1939'da Politbüro üyesi. 1939'daki

Hitler-Stalin Pakt'ından sonra Batı Ukrayna'nın Sovyetler Birliği'ne katılmasını yönetti. Ukrayna'da özellikle milliyetçilere ve Yahudilere karşı temizlik hareketinin başında bulundu, Ruslaştırma hareketini yönetti. İkinci Dünya Savaşı sırasında Ukrayna Partizanlarına önderlik etti. Stalin'in ölümünden sonra en güçlü Parti önderi olarak Merkez Komitesi Birinci Sekreterliği görevine geldi. 1962'den sonra ayrıca Başbakan oldu. Tüketim mallarının ağır endüstriye önceliğinin, gulaş komünizminin propagandasını yaptı. Stalin zamanında işlenen cinayetleri (yalnız kişiye tapmanın sonuçları açısından) teşhir etti. Bu cinayetlerin milyonlarca kurbanının itibarının iadè edilmesini sağladı. 1963'den itibaren SBKP'nin reforme edilmesi için giriştiği çabalar Parti aygıtında bölünmeye yol açtı ve 1964'te devrildi.

NEKRASOV, Viktor Platonoviç (1911-)

Gençliği Fransa'da geçti. 1936'ya kadar Kiev'de mimarlık öğrenimi gördü. Daha sonra mimar, sinema oyuncusu ve rejisör. Subay olarak savaşa katıldı. Parti'ye girdi. «Stalingrad Siperlerinde» gibi önemli kitapların yazarı. Parti ile çeşitli çatışmalardan sonra 1963'te Parti'den çıkarıldı. 1974'te Fransa'ya göç etti.

NOVEMESKY, Ladislav (1904-1976)

Slovak yazarı ve Parti yöneticisi. 1926'da Komünist Partisi'ne girdi. Aralarında Presburg'da yayınlanan *Pravda* ve Prag'da yayınlanan *Rude Pravo* da bulunan çeşitil yayın organlarının baş redaktörü, kurucusu ve yayımcısı. Komünist Partisi'nde yönetici görevlerde bulundu. 1945-50 Slovakya Eğitim Bakanı. 1946-50 «*Matica Slovenska*» başkanı. 1949-51 Çekoslovakya KP Merkez Komitesi üyesi. 1951'de Parti'den çıkarıldı ve tutuklandı. 1954'te «Slovak burjuva milliyetçisi» suçlamasıyla on yıl hapse mahkûm edildi. 1955'te bırakıldı. 1963'te tekrar Parti'ye alındı. Merkez Komitesi İdeolojik Komisyon üyesi oldu. 1968'de daha sonra geçersiz ilan edilen 14. Parti Kongresi İçin Anayasa Hazırlık Komisyonu üyesi. Kong-

re hazırlık komitesi üyesi. 1969'dan sonra Slovakya KP Merkez Komitesi İdeolojik Komisyon üyesi.

NOVOTNY, Antonin (1904-1975)

Çek Parti ve devlet yöneticisi. 1921'de Komünist Prtisi'ne girdi. 1945'te Prag Parti Sekreteri. 1946'da Merkez Komitesi üyesi. 1951'de Merkez Komitesi Sekreteri ve Politbüro üyesi. 1953'te Başbakan Yardımcısı ve Genel Sekreter. 1957'de ayrıca Devlet Başkanı. 1968'de Genel Sekreterliği Dubcek'e ve Devlet Başbakanlığı'nı Svoboda'ya bıraktı. Diğer bütün görevlerinden alındı. Parti'den çıkarıldı.

PELIKAN, Jiri

Nazi işgali altındaki Morovya'da Komünist Partisi'ne girdi. 1963 ile 1968 arasında Çekoslovak Televizyonu'nun Müdürü. 1968 Ağustosu'nda Merkez Komitesi'ne seçildi. Şimdi Roma'da oturmakta ve Çekoslovak sosyalist muhalefetinin dergisi *Listy*'nin başyazarlığını yapmakta. Halen İtalyan Sosyalist Partisi Milletvekli ve Avrupa Parlementosu üyesi.

RAJK, Laszlo (1909-1949)

Macar politikacısı. 1930'da Komünist Partisi'ne girdi. 1937-38'de İspanya İç Savaşında Uuluslararası Tugay'da Macar Taburu Siyasi Komiseri. 1941'de Macaristan'a döndü. İllegal Komünist Partisi'nin önderi ve faşizme karşı direnişin örgütleyicisi. 1946-1948'de Komünist Partisi'nden İçişleri Bakanı olarak polisin ve yönetimin kontrolunu ele geçirdi. 1949'da Dışişleri Bakanı «Emperyalist ajanı ve Titocu suçlamasıyla» tutuklandı. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Doğu Avrupa'da ilk önemli şov yargılamanın sonunda asıldı. 1956'da itibarı iade edildi.

RAKOSI, Matyas (1892-1971)

1910'da Macar Sosyal Demokratlarının üyesi. Doğu Akademisinden sonra Hamburg ve Londra'da öğrenim gördü ve çalıştı. 1915'te Rus Savaş Tutsakları arasındaydı. 1917'de Bol-

şevik olarak Kızıl Ordu'ya katıldı. 1918'de Bela Kun ile birlikte Macaristan'a döndü. Macar KP'nin kurucularından. 1919'da Macaristan'da iktidarı üç ay süreyle ele geçiren Macar Sovyet Cumhuriyeti döneminde önemli görevlerde bulundu. Sovyet yıkılınca Sovyetler Birliği'ne kaçtı. Komintern'de yüksek görevlerde bulundu, önemli işler yaptı. Bu arada İtalyan Komünist Partisi'nin 1921 yılında Livorno'da kurulması sırasında kuruculardan. 1924'te Macaristan KP Merkez Komitesi üyesi. İllegal faaliyetleri nedeniyle Macaristan'da ölüme mahkûm edildi. Aralarında Romain Rolland'ın da katıldığı dayanışma çabaları sonunda cezası ömür boyu hapse çevrildi. 1940'da Hitler-Stalin Paktı uyarınca mübadele edildi. 1943'te Komintern'in dağıtılma kararının altında imzası olanlardan, 1944'de Budapeşteye döndü. Parti'nin yeniden örgütlenmesini sağladı. 1945-48'de koalisyon hükümetinin Başbakan Yardımcısı. 1949-53'de Stalinist diktatörlüğün Başbakanı ve Parti şefi olarak, Yahudi'leri hedef alan kovuşturmalara girişti. 1956'da Parti Sekreterliğinden alındı, Moskova'ya kaçtı. 1962'de Parti'den çıkarıldı. Ölümünden kısa süre önce Macaristan'a döndü.

RICHTA, Radovan (1924-)

Marksist Çek filozofu, 1966'da felsefe doktoru, 1977'de Çekoslovakya Bilimler Akademisi üyesi ve Felsefe Enstitüsü müdürü. 1968-71'de Merkez Komitesi üyesi. Teknolojik alandaki ilerlemelerin sosyalizmin gelişimi üzerindeki etkisini ele alan bir araştırmacı grubunun başındaydı.

SABATA, Jaroslav (1926-)

Profesör Petr Uhl'un kayınpederi. 1970'de tüm görevlerinden alındı. Çekoslovak aydınlarının İnsan Hakları Bildirisi (ve aynı zamanda örgütü) olan *«YASA 77»*nin sözcüsü. 1983 yılının 1 aralık günü arabasıyla, hapiste olan damadı Profesör Peter Uhl'u ziyarete giderken, görevli memura hakaret ettiği gerekçesiyle tutuklandı.

SAKHAROV, Andrei Dmitrieviç (1921-)

Ünlü Sovyet fizikçisi ve muhalifi. Matematik ve fizik öğ-

renimi gördükten sonra, 1945'te Bilimler Akademisi Lebedev Fizik Enstitüsü'ne girdi. Bilimsel kollektifle birlikte Sovyet hidrojen bombasını geliştirdi. Hocası İgor Tamm'a paralel olarak denetlenebilir bir termonükleer reaksiyon problemi üzerinde çalıştı. 1950'de yüksek ısıda plazmanın manyetik termoizolasyonu fikrini formüle ettiler. 1953'te Bilimler Akademisinin en genç asıl üyesi oldu. 1966'da Sovyet yasaları temelinde yurttaşlık hakları için faaliyetlere ve yayınlara girişti. Bugün Sovyet muhalefetinin önderi. Giderek artan baskılarla karşılaştı. 1975'te Nobel Barış Ödülünü kazandı. 1980'de Moskova Olimpiyatlarının başlamasından biraz önce evinde gözaltında tutulmak üzere Gorki'ye götürüldü ve her türlü teması yasaklandı. Hukuka aykırı olarak, Akademik olanları dışında bütün görevleri ve unvanları geri alındı.

SIMONE, Andre (Otto Katz) (1895-1952)

Alman burjuva aile kökenli Çek gazetecisi. Daha genç ken Çekoslovakya KP'ye girdi. Çek ve Alman gazetelerinde çalıştı. 1926'da Troçkist olduğu için Parti'den çıkarıldı. Berlin' de rejisör ve tiyatro yöneticisi Erwin Piscator ile birlikte çalıştı. 1933'te Paris'e kaçtı. İspanyol ve Fransız basınında çalıştı. 1940'ta Meksika'ya kaçtı. «Tribuna Israilitica»da çalıştı. 1946' da Prag'a geri döndü ve yeniden Komünist Partisi'ne alındı. *Rude Pravo*'nun dış politika redaktörü ve Dış Politika dergisi «*Svetova Rozhaledü*» («Dünyaya Bakışlar»)nin yayımcısı. 1951'de Slansky davasında «Troçkist, Titocu, siyonist» suçlamasıyla ölüme mahkûm edilip asıldı. 1960'lı yıllarda itibarı iade edildi.

SLANSKY, Rudolf (Baba) (1901-1952)

Çek Parti yöneticisi. 1921'de Parti'ye girdi. 1924'te *Rude Pravo*'nun başredaktörü, 1929'da Merkez Komitesi ve Politbüro üyesi. 1930'da Merkez Komitesi Sekreteri. 1938'de aktif olarak Çekoslovak göçmenler arasında ve Komintern'de çalıştığı Moskova'ya kaçtı. 1945'te Çekoslovakya KP Genel Sekreteri. 1947'de Kominform'un kurucuları arasında. 1948'de Kominform'un Tito sapması hakkındaki karar oturumuna ka-

tıldı. 1950'de Genel Sekreterlikten alındı. 1951'de Başbakan Yardımcısı. Daha sonra tutuklandı. 1952'de «hain, sabotör, casus ve siyonist» suçlamasıyla ölüm cezasına çarptırıldı ve asıldı. 1963'te itibarı iade edildi.

SMRKOVSKY, Josef (1911-1974)

Çek Parti ve Hükümet yöneticisi. 1933'te KP'ye girdi. Sovyetler Birliği'nde Parti eğitiminden sonra, 1945'e kadar legal ve illegal parti faaliyetlerinde bulundu. 1944'ten itibaren illegal Merkez Komitesi üyesi. 1945'teki Prag ayaklanmasının önderlerinden biri. 1951'de tutuklandı. Slansky davasında tanık, ömür boyu hapse mahkûm edildi. 1955'te bırakıldı. Tarım alanında çalıştı. 1963'te itibarı iade edildi. Tekrar çeşitli Parti ve hükümet görevlerinde bulundu. Özellikle de tarım alanında görev yaptı. 1968'de Dubcek döneminin en önemli şahsiyetlerinden biriydi. Merkez Komitesi Prezidyum üyesi ve Milli Meclis Başkanı'ydı.

SOLJENİTSİN, Aleksandr İsayeviç (1918-)

Matematik, fizik, felsefe ve edebiyat öğrenimi gördü. 1941'de savaşa topçu olarak katıldı. Büyük kahramanlık gösterdi. 1945'te Stalin hakkındaki eleştirici açıklamaları nedeniyle Doğu Prusya Cephesinde tutuklandı. Sekiz yıl hapse ve ömür boyu sürgün cezasına mahkûm edildi. Kanser oldu. 1956'da Kazakistan'daki sürgünden döndü. 1957'de itibarı iade edildi. 1962'de kamp romanı «İvan Denisoviç'in Yaşamında Bir Gün» yayınlandı. 1969'da Yazarlar Birliği'nden çıkarıldı. 1970'te Nobel Edebiyat Ödülünü kazandı. 1974'te Batı'da «Gulag Takımadaları» yayımlandı. Tutuklandı. Yurttaşlıktan çıkarıldı. Federal Almanya'ya gitmek üzere yurt dışına çıkarıldı. Önce İsviçre'ye yerleşti. 1976'dan beri ABD'dedir.

SVOBODA, Ludvig (1895-1978)

Çek asker ve politikacısı. 1915'te savaş tutsağı olarak Rusların eline düştü. 1916'da Çekoslovak Lejyonu'na katıldı. 1920'de Çavuş olarak döndü. 1921'de Çekoslovak Cumhuriye-

ti Silahlı Kuvvetleri'ne katıldı. 1939'da üsteğmen olarak Polonya'ya kaçtı. Polonya'daki Çekoslovak Birlikleri'ne komuta etti. Daha sonra Sovyetler Birliği'ne kaçarak oradaki Çek birliklerini örgütledi. 1945-50'de General ve Savunma Bakanı. 1948'de komünistlerin iktidarı ele geçirmesine göz yumdu. 1948'de Komünist Partisi'ne girdi. 1948-68 arasında milletvekili. 1949-52 yıllarında Merkez Komitesi üyesi, Başbakan Yardımcısı ve Beden Eğitimi Spor Dairesi yöneticisi. 1953-55'te bir kolhozda muhasebeci. 1954-64 yıllarında Millet Meclisi Prezidyum üyesi. 1955-58'de Askeri Akademi Komutanı. 1968' de Dubcek yönetimi sırasında Cumhurbaşkanı seçildi. 1975'e kadar bu görevde bulundu. 1968-74 arasında Merkez Komitesi üyesi.

TİTO, Josip (Broz) (1892-1980)

Hırvat-Yugoslav devrimcisi. Partizan ve devlet adamı. 1937'den itibaren Parti'nin önderi. 1941'de Alman işgaline karşı ayaklanma kararı alındı ve kurtuluşa kadar partizan savaşına önderlik etti. Ölümüne kadar da Parti'nin ve devletin başında kaldı. 1948'de Stalin'den koptu ve Yugoslav özyönetim sosyalizmini geliştirdi. Bloksuz Devletler Hareketi'nin kurucularından.

ULBRICHT, Walter (1893-1973)

1908'de Genç Sosyalistler üyesi. 1910'da sendika üyesi. 1912'de Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi. 1916'da Spartakus Birliği'nde. 1918'de Almanya Komünist Partisi'nde. 1923'te Merkez Komitesi üyesi ve 1928'e kadar Saksonya Federal Meclisinde milletvekili. 1924'te partinin yönetimini solcuların ele geçirmesi üzerine Merkez Komitesi'nden çıkarıldı. Moskova'ya Komintern Sekretaryası Orta Avrupa Bölümüne gönderildi. Almanya KP'nin Bolşevikleştirilmesi yıllarında özellikle Parti hücrelerinin oluşturulmasıyla ilgilendi. Bu nedenle takma adı «Hücre». 1927'de Almanya'ya döndü ve yeniden Merkez Komitesi'ne seçildi. 1928'de Reichstag «Ulusal Meclis» milletvekili. 1929'da Berlin örgütünün lideri. 1933'te Prag üzerinden Paris'e kaçtı. 1936-37'de İspanya iç savaşına katıldı. 1938'de

Pieck ile birlikte Almanya Komünist Partisi'nin yönettiği ve sıkı bir şekilde Stalin'in çizgisini izlediği Moskova'ya yerleşti. 1943'te «Özgür Almanya» örgütünün kurucuları arasında ve Alman subaylarının yeniden eğitiminden sorumlu. 1945'te Berlin'e geri döndü. 1971 yılında Parti ve devletin en yüksek ve en önemli görevlerini üstlendi. Alman Demokratik Cumhuriyeti'nin kurucusu. Berlin Duvarı'nı inşa ederek Batı ile sınırın bir ölüm sınırı haline getirilmesinin sorumlusu.

URBANEK, Zdenek

Çek Parti yöneticisi. 1957'de Merkez Komitesi'ne bağlı öğretim, bilim ve sanat bölümü yöneticisi. 1960'ta Sosyalist Kültür Komisyonu üyesi, 1962'de Merkez Komitesi Ajitasyon Propaganda Bölümü yöneticisi.

ZAPATOCKY, Antonin (1884-1957)

Çek Parti ve devlet yöneticisi. 1902'de Sosyal Demokrat Parti'ye girdi. 1919'da Parti'nin sol kanadında yer aldı. 1921'de Çekoslovakya KP kurucuları arasındaydı ve Merkez Komitesi üyesi oldu. 1922'de MK Sekreteri. 1929'da Komünistlerin kontrol ettiği sendika örgütünün genel sekreteri. 1939-45 arasında Sachsenhausen Toplama Kampı'nda. 1945'te Birleşmiş Sendikaların başkanı ve Komünistlerin iktidarı ele geçirmesine katıldı. 1948'de Başbakan. 1953'te Devlet Başkanı.

AD DİZİNİ

Allende, Salvador 256.
Amalrik, Andrei 105, 124.
Asenjo, Dr. 258.

Bartosek, Karel 37, 39, 42, 88, 194, 204, 208.
Battek, Rudolf 43, 81, 146, 204, 208.
Beitmann 13.
Belda, Josef 208.
Benes, Edward 38, 271.
Berlinguer, Enrico 85, 271.
Bilak, Vasil 25, 35, 39, 40, 43, 50, 80, 82, 85, 262.
Bocek, Karel 83.
Bogoraz, Larissa 105.
Böll, Heinrich 135.
Branald, Adolf 225.
Brandt, Willy 98.
Brdecka, Jiri 225.
Brejnev, Leonid 26, 38, 40, 42, 49, 50, 69, 73, 74, 79, 89, 105, 126, 228, 257, 263, 271.
Brukner, Josef 225.
Bukovsky, Vladimir 12, 65, 105, 124, 272.

Çeaucescu, Nicole 31.
Cernik, Oldrich 35.
Cerny, Alfred 45, 88, 204, 208, 254.
Çalidze 12.
Civrny, Lumir 225, 272.
Clementis, Vladimir 17, 91, 272.
Corvalan, Luis 259, 272.

Daniel, Yuli 12, 105.
Davis, Angela 187.
Debré, Michel 11.
Dientsbier, Jiri 204.
Dorn, Adolf 204.
Dubcek, Alexander 25, 26, 29, 30, 31, 32, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43; 44; 45; 46; 49; 50, 63, 73, 79, 82, 93, 121, 135, 140, 141, 145, 193, 198, 204, 205, 228, 243, 257, 273.
Dus, Jaroslav 193, 208.
Dvorak, Ladislav 225.

Engels, Friedrich 111.

Franco, General 83.
Frank 17.
Frejka 17.

Galiç 105.
Geminder, Bedrich 17, 91, 273.
Gierek, Edward 82.

Glazarova, Jarmila 224, 225.
Gollan, John 236.
Gomulka, Wladislaw 50, 82, 104, 231, 263, 273
Gottwald, Klemen 17, 274.
Grechko, Mareşal 51.
Grigorenko, Piotr 12, 42, 105, 108, 124, 235.

Hajek, Jiri 49.
Handl, Dr. V. 84.
Hanzelka, Jiri 194, 225.
Haraszti, Miklos 13.
Havel, Vaclav 135, 140, 224, 225.
Havemann, Robert 13, 43, 65, 274.
Hegedus Andras 12.
Heger, Jindrich 204.
Hejdanek, Ladislav 88, 193, 204, 209.
Hejzlar, Zdenek 49.
Hirsal, Josef 225.
Hitler, Adolf 258,275.
Hlavsa 82.
Hochman, Jiri 88, 146, 193, 204.
Hoffman, Karel 259, 262.
Hoffmeister, Adolf 225.
Holub, Miloslav, 224, 225.
Hrabal, Bohumil, 225.
Hübl, Milan, 43, 44, 45, 72, 85, 88,96, 112, 138, 193, 204, 208, 211.
Husak, Gustav, 25, 32, 40, 41, 42, 44, 45, 49, 52, 54, 69, 72, 73, 74, 79, 80; 81; 82; 83; 84; 85; 87; 90; 93; 135; 140; 145; 155; 181; 194; 198; 203, 205, 217, 235, 244, 259, 263, 266, 275.
Indra, Alois, 35, 39, 40, 49, 50, 74, 262.

Jakes 39, 262.
Janik, 25.
Janouch, Frantisek, 224, 275.
Jaris, Milan, 224, 225.
Jira, Jaroslav, 209.
Jiranek, 193.
Jirotka, Zdenek, 225.
Julliard, Jacques, 114.

Kadar, Janos, 31, 50, 73.
Kaline, J. 208.
Kaline, Profesör, 258.
Kalivoda, Robert, 42, 204.
Kana, Vasek, 225.
Kapek, 39, 43, 262.
Kaplan, Karel, 193, 204.
Kaspar, Jan, 204.
Klima, Ivan, 225.
Kliment, Alexandr, 225.
Klofac, Jaroslav, 204.
Klusak, 256.
Kohout, Lubos, 211.
Kohuot, Pavel, 135, 140, 211, 224, 225, 256.
Kolar, Jiri, 225.
Kolder, Drahomir, 21.
Kopecky, Jan, 225.
Kosik, Karel, 37, 42, 85, 135, 140, 194, 204, 225, 276.
Kosterin, Alexei, 108.
Kostov, Traichko, 104, 276.
Koutny, Karel, 254.
Kosik, Frantisek, 225.
Krasin, 12, 124, 236.
Kriegel, Frantisek, 36, 38, 39, 41, 42, 43, 49, 82, 93, 194, 204, 276.
Kruşçev, Nikita, 20, 21, 26,

63, 104, 122, 277.
Kyncy, Karel, 39, 42, 88, 193, 204.

Lacina, Vaclav, 225.
Laiolo, Davide, 262.
Lederer, Jiri, 82, 208, 276.
Lenin, 103.
Leroy, 81.
Licka, Pavel, 208.
Litera, Jaromir, 88, 96, 112, 193, 208.
Litera, Jaroslav, 204.
Litvinov, Pavel, 12, 105.

Maksimov, 12, 105.
Malek, Ivan, 135, 140.
Marchenko, Anatoly, 105, 108.
Mares, Jan, 225.
Marx, Karl, 49, 111.
Mayakovsky 47.
Medvedev, Roy 12, 105, 108, 109, 122, 127, 131, 264.
Medvedev, Jores, 12, 105.
Meznik, Jaroslav, 242.
Mikova, 45.
Miller, Arthur, 135.
Mlynar, Zdenek, 22, 64, 135, 141.
Moreau, 125.
Müller, Jiri, 23, 88, 96, 138, 204, 209, 216, 243, 244, 245, 246, 247, 248, 249, 250, 251, 252, 253, 254.

Nekrasov, Viktor Platonoviç, 12, 105, 278.
Nepras, Vladimir, 146, 204.
Neuman, Stanislav, 47.
Novemesky, Ladislav, 25, 278.
Novotny, Antonin, 17, 19, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 51, 85, 201, 243, 279.

Ochetto, Valerio, 86, 203.
Opletal, Jan, 40.

Pachman, Ludek, 43, 81, 146.
Palach, Jan, 40.
Pavel, Josef, 49, 194.
Pavlicek, Frantisek, 225.
Pekarek, Svatopluk, 225.
Pelikan, Jiri, 49, 87, 279.
Pick, Jiri, 225.
Plogstedt, Sibylle, 81.
Plyuşç, Leonid, 12.
Prchlik, Vaclav, 81, 82, 208.
Prikryl, Zdenek, 208.
Putik, Jaroslav, 225.

Rajk, Laszlo, 104, 279.
Rakosi, Matyas, 73, 279.
Richta, Radovan, 22, 280.
Rossanda, Rossana, 125.
Rusak, Antonin, 208.

Sabata, Jan, 215, 217.
Sabata, Jaroslav, 37, 39, 42, 43, 88, 96, 112, 138, 193, 204, 209, 218, 235, 253.
Sabata, Vaclav, 215, 218.
Sabatova, Anna, 215, 216, 217, 218, 219, 220, 221, 222.
Sabatova, Hana, 215, 216.
Sabatova, Ivanka, 215.
Sakharov, Andrei, 12, 101, 105, 122, 124, 127, 264, 280.
Salgovic, 25.
Samalik, Frantisek, 194, 204.
Sartre, Jean-Paul, 135.
Sedlacek, Jiri, 40.
Seifert, Jaroslav, 225.
Sekaninova, Cakrtova, Gertrude, 211.

Şelest, Piotr, 85, 231, 263.
Sik, Ota, 22, 49.
Siktanc, Karel, 225.
Silhan, Dr. 194, 209, 242.
Simone Andre, 17, 281.
Sinyavski, Andrei, 12, 105.
Siroky, Viliam, 18.
Skutine, Vladimir, 81.
Slansky, Rudolf, 17, 91, 104, 193, 281.
Slansky, Rudolf, Jr., 85, 204.
Sling, Jan, 85, 193, 204.
Sling, Marian, 236.
Sling, Otto, 18, 193, 204, 236.
Smetanova, Jindriska, 225.
Smrkovska, Katrin, 46, 264, 265, 266, 267, 268, 269.
Smrkovsky, Josef, 35, 37, 38, 40, 45, 49, 64, 75, 82, 135, 140, 194, 205, 228, 264; 265; 266; 267. 268; 269; 282.
Sochor Lubomir, 85.
Sachor, Lubas, 204.
Soljenitsin, Aleksander, 12, 105, 124, 126, 282.
Sotola, Jiri, 225.
Spacek, 45.
Stalin, 17, 19, 21, 56, 89, 103, 104, 105, 106, 113.
Suchy, Cestmir, 204.
Svoboda, Ludwig, 282.

Tesar, Jan, 43, 81. 88, 96, 112, 146, 204, 208, 216, 242.
Tesareva, Dr., 254.
Tito, 17, 113, 283.
Topol, Josef, 225.

Uhl, Petr, 43, 81, 208.
Ulbricht, Walter, 42, 231, 263, 283.
Urbanek, Zdenek, 225, 284.

Vaculik, Ludvik, 135, 140, 194, 224, 225.
Vasicek, Zdenek, 242.
Vodslon, 194.
Volcic, Dimitri, 86.
Voroşilov, 17.

Wolf, Dr., 220.

Yakimoviç, 42, 105, 108.
Yakir, 12, 122, 124, 236.
Yesenin-Volpin, 12.

Zapotocky, Antonin, 17, 284.
Zidar, Ferdi, 86.

JIRI PELIKAN

Doğu Avrupa'da Sosyalist Muhalefet

"... İşgal altındaki Çekoslovakya'dan
yeni yeni sesler kendilerini duyurmaya başlamıştır.
Bunlar, yalnızca 'realite'yi içlerine sindiremeyen
ilerici aydınların ve 'Prag Baharı'nın
yandaşlarının değil,
Doğu Avrupa tarihinde ilk kez demeçleri,
broşürleri, gazeteleri, bildirileri,
programları ve çeşitli eylemleriyle öne fırlayan
bir **sosyalist muhalefetin** sesidir
Bu sesleri siyasi yargılamalarla ve
baskı yöntemleriyle bastırmayı amaçlayan
işgal rejiminin tüm çabalarına karşın,
bu kimseler hapishane parmaklıklarının ardından
kendilerini duyurmaya devam ediyorlar,
seslerini bütün dünyaya yaymanın yolunu buluyorlar.

Bütün bu olgular Batı kamuoyunun dikkatini
Doğu Avrupa'daki siyasi muhalefet konusuna çekmiş
ve yanıtlanması gereken
bazı yeni sorunları önümüze getirmiştir."